บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ดิฉันเป็นนักศึกษาสาขาสตรีศึกษาในชั้นเรียนนี้ เริ่มแรกที่จะมาบวชชีปลงผมก็เพราะมีความต้องการที่จะปฏิบัติธรรมแบบที่ไม่ใช่แค่รักษาศีลชั่วคราว และต้องการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นสตรีเพื่อที่จะนำไปใช้ในศาสนา ในขณะนั้นสาขาวิชาสตรีศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เริ่มเปิดการเรียนการสอนขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อมาสอบถามการบวชชีที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ แขวงปากคลอง อ.ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ก็ได้รับอนุญาตจากหัวหน้าแม่ชีให้บวชชีปลงผมได้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา นอกจากศึกษาสาขาสตรีศึกษาแล้ว ยังต้องศึกษาวิชาทางธรรมที่วัด คือ วิชาบาลีด้วย ซึ่งเรียนร่วมกับพระภิกษุและสามเณร ปัจจุบันดิฉันศึกษาชั้นบาลีศึกษา 8 และเป็นแม่ชีรูปเดียวในชั้นเรียน

สังคมทั่วไปมองภาพผู้หญิงที่มาบวช “แม่ชี” ว่าเป็นผู้หญิงที่ “มีปัญหา” อย่างใดอย่างหนึ่ง บ้างก็ว่าเพราะปัญหาความยากจน มีปัญหาส่วนตัวหรือปัญหาอื่นใดที่ทำให้เธอมาบวช ทั้งนี้ก็เพราะ สถานภาพของแม่ชีไทยยังไม่เทียบเท่ากับนักบวชหญิงในต่างประเทศ การบวชของผู้หญิงยังไม่เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยยอมรับการปฏิบัติธรรมของผู้หญิงเฉพาะรูปแบบแม่ชีเท่านั้น แต่ก็มิได้ยกย่องให้เป็นนักบวช เทียบเท่ากับพระภิกษุ และสามเณร คงเป็นเพียงอุบาสิกาเท่านั้น ชีวิตการบวชแม่ชีไทยต้องประสบกับแรงต้านทานจากสังคม เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพเป็นนักบวช อีกทั้งยังมีอคติทางเพศในการปฏิบัติธรรมระหว่างหญิงชายในสังคมไทยด้วยที่ส่งผลให้ภาพโดยรวมของแม่ชีไทย “ไม่ได้รับการยอมรับ” จากสถาบันสงฆ์ และจากคนในสังคมทั่วไป

จุดยืนของการศึกษาวิชาสตรีศึกษาของดิฉัน จึงอยู่ที่ความต้องการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจของสังคมไทยต่อสถานภาพและบทบาทของแม่ชี เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาที่ตระหนักถึงด้านที่สลับซับซ้อนของชีวิตและตัวตนของแม่ชี ซึ่งยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยในลักษณะเช่นนี้มาก่อน ดังนั้น ดิฉันจึงให้ความสำคัญกับตัวของดิฉันเองที่มีสถานภาพเป็นแม่ชีและเป็นนักศึกษาสตรีศึกษาอีกด้วย สถานภาพดังกล่าวมีความสำคัญในการที่ทำให้การศึกษาเรื่องสถานภาพของแม่ชีซึ่งได้รับรายละเอียด ข้อมูล ชีวิตและตัวตนของแม่ชีได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในด้านที่เป็น อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมที่ดิฉันในฐานะแม่ชีเคยประสบพบเห็นเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ ผู้ศึกษากับสิ่งที่ศึกษาจึงไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ และทำให้เกิดการสะท้อนซึ่ง

กันและกันระหว่างผู้ศึกษาและสิ่งที่ตัวเองศึกษาตลอดเวลาด้วย ในการศึกษาจะเน้นศึกษาวิถีชีวิต ความคิด ทัศนคติ ตัวตน มุมมอง โดยใช้วิธีวิทยาในแนวสตรีนิยม ในด้านที่เป็นตัวตนของแม่ชีโดยชี้ให้เห็นสถานภาพที่เลื่อนไหลและแตกต่างกัน ทั้งด้านที่แตกต่างจากพระสงฆ์รวมถึงด้านที่แตกต่างกันระหว่างแม่ชี โดยมีประสบการณ์ของดิฉันซึ่งเป็นผู้วิจัยร่วมเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ด้วย อันสอดคล้องกับวิธีวิจัยแบบสตรีนิยมที่ให้ค่ากับมุมมองของนักวิจัยที่สะท้อนต่องานที่ตนเองศึกษา ดังนั้น งานวิจัยกับผู้วิจัยจึงไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญต่องานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้

จากการศึกษาข้อมูลทางด้านการบวชของผู้หญิง พบว่า ผู้หญิงเป็นประชากรที่ถูกขนบธรรมเนียม ประเพณีและทัศนคติ ค่านิยมดั้งเดิมตลอดจนกฎหมาย จำกัดบทบาทในสังคมให้มีแต่ภาระหน้าที่อยู่ในสภาพเป็นรองเป็นผู้ตามซึ่งต่างจากผู้ชาย ถึงแม้ว่าปัจจุบันมีแนวคิดที่ต้องการส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมมากขึ้น แต่ก็มีอุปสรรคทั้งในแง่ขนบธรรมเนียมในสังคมประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมจนถึงปัจจุบันไม่เพียงแต่มีโครงสร้างแบบชายเป็นใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่บ้านและพื้นที่สาธารณะ แต่ก็ยังมีกฎระเบียบที่ทั้งควบคุมและกดขี่ผู้หญิงให้อยู่ใต้กฎระเบียบนั้นด้วย ความไม่เท่าเทียมกันและการมีอคติทางเพศนี้พบได้ทั้งทางโลกและทางธรรมที่เอื้อประโยชน์และส่งเสริมผู้ชาย

พุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในศาสนาสากลทางด้านหลักธรรมคำสอน สาเหตุที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะได้มีหลักเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมมากมาย โดยหลักเกณฑ์ดังกล่าว ต่างก็สนับสนุนการไม่เบียดเบียนกัน จึงเป็นศาสนาแห่งปัญญา และยังเป็นศาสนาแห่งการยอมรับในสิทธิของหญิงชายอีกด้วย

ในสมัยพุทธกาล สถานะของผู้หญิงในอินเดียเช่นเดียวกับในสังคมอารยะทั้งหลายตั้งแต่จีนจนกระทั่งถึงกรีซ ตกต่ำดุจดังทาสและทุกข์ร้อน อีกทั้งระบบวรรณะของอินเดียก็ฝังรากลึก พระพุทธเจ้าทรงดำรงฐานะผู้นำทางจิตใจและนักปฏิรูปสังคม ได้ทรงนำความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญมาสู่สังคมมนุษย์ ทั้งในด้านสิทธิมนุษยชนด้วยการล้มเลิกระบบวรรณะ และในด้านสิทธิสตรีด้วยการปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระในโลกแห่งพุทธศาสนา

ก่อนยุคพุทธกาล สถานะและบทบาทผู้หญิงในพุทธศาสนาของอินเดีย ลัทธิความเป็นใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ได้บั่นทอนสถานะผู้หญิงเหลือเพียงคนรับใช้หรือข้าวของ ในคัมภีร์มนูสมฤติ หรือ มานวธรรมศาสตร์ สตรีต้องถูกจองจำกับผู้ชายตลอดชีวิต ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในบ้านเพื่อรับใช้บิดาและพี่ชายหรือน้องชาย เมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องรับใช้สามี ไม่มีสิทธิศึกษาพระเวท ความจงรักภักดีและการยอมสวามิภักดิ์ต่อสามีอย่างซื่อสัตย์เป็นเพียงหนทางเดียวที่จะได้รับความสุขในสวรรค์

ความซื่อสัตย์จงรักภักดีของภรรยาดังกล่าว มิได้จำกัดแต่เฉพาะในช่วงเวลาแห่งชีวิตของสามีเท่านั้น แต่ยังติดตามไปแม้ในกองฟืนแห่งการเผาศพของสามี ภรรยาอินเดียถูกคาดหมายว่า ควรจะติดตามสามีไปในโลกหน้าโดยการเข้าไปในกองไฟเผาศพของสามี แม้ว่าการปฏิบัติที่โหดร้ายป่าเถื่อนเหล่านี้ จะถูกยกเลิกและห้ามปรามโดยสิ้นเชิงแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่ชี้ถึงสถานะที่ตกต่ำของผู้หญิงในสังคมครั้งอดีต และอาจจะยังคงยึดถือกันอยู่ในบางระดับแม้ในปัจจุบัน (Piyadassi, 1991, p. 281)

การเกิดของเด็กผู้หญิงถือกันว่าเป็นความโชคร้าย ดังเมื่อคราวที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น พลันก็ได้ข่าวว่า พระมเหสีมัลลิกาประสูติพระธิดา เมื่อทรงสังเกตเห็นพระเจ้าแผ่นดินเศร้าโศก พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

ขออย่าได้ร้อนใจเลย โอ้ พระราชา
เด็กผู้หญิงอาจจะพิสูจน์ให้เห็นว่า
เป็นผู้สืบเชื้อสายที่ดีกว่าผู้ชาย
เพราะเธออาจเติบโตขึ้นมา
อย่างชาญฉลาดและมีคุณธรรม

(ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 40)

ทรงแนะนำสาวกของพระองค์ให้ปฏิบัติต่อสตรีเหมือนกับ “มารดาหรือพี่สาวของตนเอง” และทรงสอนฆราวาสว่า “การเคารพมารดาและยกย่องภรรยาของตนเองเป็นสิ่งที่ประเสริฐ” (Kabilsingh, 1991, p. 33) นอกจากนั้นยังทรงชี้ว่า สตรีเป็นมารดาของผู้ชาย และไม่มีบุคคลใดที่จะประเสริฐควรแก่การเคารพยิ่งไปกว่ามารดาของตน บุตรทุกคนไม่อาจจะตอบแทนบุญคุณของมารดาได้หมด ในคัมภีร์พุทธศาสนาบางครั้งเรียกว่า “มาตุคาม” (ชุมชนแห่งมารดา) ทรงสอนให้ผู้ชายปกป้องพี่สาวและน้องสาว ปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเสมอภาคและฉันมิตร และเปิดโอกาสในชีวิตให้แก่บุตรสาวเช่นเดียวกับที่ให้แก่บุตรชาย ทรงประกาศว่าหญิงมีธรรมชาติความเป็นพุทธะ หรือศักยภาพที่จะบรรลุธรรมที่สูงสุดในตนเองเช่นเดียวกับชาย หญิงชายสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้เท่าเทียมกัน โดยทรงเปรียบเทียบหนทางไปสู่ความรู้แจ้งดุจดังรถม้า ตรัสว่า

และไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือเป็นชาย
รถม้าก็จะรออยู่
ด้วยพาหนะชนิดเดียวกัน
ที่พวกเขาจะปรากฏในนิพพาน

(ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 41)

การประกาศรับรองศักยภาพทางจิตวิญญาณของหญิงว่าเสมอภาคและทัดเทียมกับชาย ความแตกต่างระหว่างเพศมิได้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมที่สูงสุดแต่อย่างใด ความสำเร็จทั้งระดับโลกียธรรม และโลกุตรธรรม ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุได้ทั้งสิ้น (Harris, 1999, p. 49, อ้างถึงใน ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 41) จะเห็นได้จากครั้งเมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ พระนางมหาปชาบดีโคตรมีทูลขออุปสมบทที่นิโคธาราม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ผู้หญิงสามารถบรรลุธรรมถึงขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ได้ และทรงอนุญาตให้พระนางยอมรับครุธรรม 8 ประการ หลังจากที่ยอมให้มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว มีบันทึกว่า พระพุทธองค์ทรงวางเงื่อนไขว่าภิกษุณีจะต้องรับคุรุธรรม 8 ประการ ครุธรรมนี้ หากพิจารณาโดด ๆ โดยไม่พิจารณาจากบริบทของสังคมแล้วก็จะเห็นว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่กดขี่ผู้หญิง ครุธรรม 8 ประกอบด้วย

1. ภิกษุณีอุปสมบทมาแล้ว 100 ปี จะต้องลุกขึ้นยืนให้ความเคารพแก่ภิกษุแม้เพียงวันเดียว
2. ภิกษุณีต้องไม่จำพรรษาในที่ที่ไม่มีพระภิกษุ
3. ทุก ๆ กึ่งเดือน ภิกษุณีจะต้องขอสองสิ่งจากภิกษุสงฆ์ คือกำหนดวันพระ และนิมนต์พระภิกษุให้มาสอนธรรมแก่ภิกษุณีสงฆ์
4. ออกพรรษาแล้ว ภิกษุณีจะต้องขอจากสงฆ์สองฝ่าย ในเรื่องที่ได้เห็นได้ยินหรือสงสัย
5. ภิกษุณีหากละเมิดอาบัติสำคัญจะต้องอยู่มานัตเป็นเวลากึ่งเดือนในสงฆ์สองฝ่าย
6. สิกขมานาเมื่อรักษาอนุธรรม 6 ประการ มาครบ 2 ปีแล้ว พึงขออุปสมบทจากสงฆ์สองฝ่าย
7. ภิกษุณีไม่พึงดุว่าพระภิกษุ
8. ภิกษุณีไม่พึงสั่งสอนพระภิกษุ แต่ภิกษุสั่งสอนภิกษุณีได้ (จุลวรรค X)

โดยสรุป กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นมาตรการที่จะรักษาให้ภิกษุณีอยู่ภายใต้การอบรมสั่งสอนและความคุ้มครองของภิกษุสงฆ์เป็นไปตามระเบียบโครงสร้างทางสังคมของอินเดียในสมัยนั้น เราจะเห็นคุณค่าของครุธรรมก็ต่อเมื่อเราได้พิจารณาเปรียบเทียบจากบริบทของสังคมและประวัติศาสตร์ในสมัยนั้น สมาชิกของคณะสงฆ์มิใช่ใครอื่น หากเป็นกลุ่มชายชาวอินเดียอันเต็มไปด้วยค่านิยมที่มีอคติทางเพศ พระพุทธองค์ได้ทรงกระทำในสิ่งที่ล้ำสมัยจนคิดไม่ถึง กล่าวคือ การที่ทรงยอมรับให้ผู้หญิงใช้ชีวิตในเพศสมณะ และทั้งยังทรงยอมรับว่า ผู้หญิงมีศักยภาพในทางจิตวิญญาณทัดเทียมกับผู้ชาย ในการที่จะให้พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์อยู่กันด้วยความสามัคคีปรองดอง น้องสาวซึ่งเข้ามาร่วมในคณะสงฆ์ทีหลังจึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องแสดงความเคารพต่อพระภิกษุ ซึ่งเปรียบเสมือนพี่ชายผู้มาก่อน พระพุทธองค์ทรงตระหนักดีในข้อด้อยของพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นจึงทรงวางครุธรรม

เพื่อให้ภิกษุณีถือปฏิบัติ มิใช่เป็นการกดขี่แต่เป็นมาตรการเพื่อการปกป้องคุ้มครองมากกว่า หลักธรรมนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสากลและความเสมอภาคทางเพศของพุทธศาสนา

หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงส่งสาวกออกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อประกาศพุทธศาสนาให้มั่นคง ไม่เพียงเฉพาะภิกษุเท่านั้นที่มีหน้าที่เผยแผ่ธรรมะและทำประโยชน์แก่มวลมนุษย์ บริษัทที่เหลือทั้งสาม คือ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็มีหน้าที่ดังกล่าวด้วย ภิกษุณีก็มีบทบาททัดเทียมกัน มีพระเถรีที่เป็นเอตทัคคะ เป็นเลิศและเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และมีความสำคัญไม่แพ้พระภิกษุสงฆ์ (ปาริชาด สุวรรณบุปผา, 2545, น. 10)

การประกาศความเท่าเทียมกันของผู้ชายและผู้หญิงในการปฏิบัติธรรม เป็นการยกระดับคุณค่าของผู้หญิงขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นการยกสถานภาพของผู้หญิงโดยตรงอีกด้วย การยอมรับผู้หญิงเข้ามาในหมู่สงฆ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในทางศาสนาและสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยตรง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ผู้หญิงได้รับการปลดปล่อยให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ เสรีภาพในศาสนา มีเป้าหมาย และมีวิธีการปฏิบัติตนให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้ด้วยตนเอง ยอมรับว่าผู้หญิงมีโอกาสและสามารถที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้พ้นจากความทุกข์และ เข้าถึงความสุขคือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนาได้โดยอิสระ

ข้อมูลประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องภิกษุณี สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส ได้ทรงให้เหตุผลว่า ภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ยังมีสาวกทั้งภิกษุและภิกษุณีมาร่วมประชุมเพื่อถวายพระเพลิงเป็นจำนวนมาก แต่ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีอีก การบวชภิกษุณีได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมอีกครั้งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. 238 ด้วยทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงสร้างมหาวิหารถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ทรงฉลองมหาวิหาร อีกทั้งยังรับสั่งให้พระราชโอรสของพระองค์ คือ พระมหินทเถระทรงผนวชเป็นภิกษุและพระนางสังฆมิตตาเถรีพระราชธิดา ผนวชเป็นภิกษุณี มอบหมายให้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานที่ประเทศศรีลังกา พระนางสังฆมิตตาเถรีได้ทรงผนวชพระนางอนุฬาเทวีขนิษฐาพระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะกษัตริย์ศรีลังกา พร้อมด้วยข้าราชบริพารฝ่ายหญิงหลายร้อยคน พระเทพเวทีกล่าวถึงการสูญสิ้นไปของสถาบันภิกษุณีในศตวรรษที่ 12 ว่า ประเทศศรีลังกาถูกชนเผ่าทมิฬรุกรานพุทธศาสนาถูกทำลาย แม้ภายหลังมีการกอบกู้เอกราชได้ในศตวรรษที่ 17 แต่ก็ไม่สามารถฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้อีก สถาบันภิกษุณีที่สืบมาจากพุทธกาลก็ได้ขาดตอนไปแล้วจึงไม่สามารถสืบต่อได้ (ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, น. 44)

ประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท คณะสงฆ์ยึดถือหลักพระวินัย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น. 79) เป็นหลักสำคัญในการปกครองสงฆ์ ตามพระวินัยภิกษุณีสงฆ์ต้องบวช

จากสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ เมื่อภิกษุณีสูญสิ้นไปจากศรีลังกาในพุทธศตวรรษที่ 17 ไม่ได้มีการสืบสายภิกษุณีสงฆ์ไปยังประเทศเถรวาทอื่น ๆ ปัจจุบันประเทศที่นับถือนิกายเถรวาท เช่น ไทย พม่า ลาว เขมร จึงมิได้อนุญาตการบวชภิกษุณี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2535, น. 35-37) ส่วนภิกษุณีในศาสนาพุทธนิกายมหายาน เช่นในจีน ไต้หวัน ทิเบต เป็นต้นนั้น มิใช่นิกายเถรวาทของคณะสงฆ์ไทย ประวัติศาสตร์การบวชของแม่ชีไทยในอดีต พบว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้น คณะสงฆ์ไม่เคยมีการสถาปนาการบวชของผู้หญิงในฐานะภิกษุณีสงฆ์ จะมีก็แต่เพียงรูปแบบแม่ชีเท่านั้น ดังนั้น พุทธบริษัทไทยจึงมีเพียงสาม คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา และแม่ชีถูกจัดรวมอยู่ในฝ่ายอุบาสิกา

หลักฐานการบวชแม่ชีไทยถูกบันทึกไว้ในหนังสือสุวรรณภูมิปกรณ์ราชบุรีกถาว่า ประวัติศาสตร์การบวชแม่ชีเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 264 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งคณะทูต 9 สาย มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแถบสุวรรณภูมิ สายที่ 8 นำโดยพระโสณะและพระอุตระซึ่งเดินทางมาเผยแพร่ในสุวรรณภูมิ เข้ามาในประเทศไทยแถบจังหวัดปราณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ฯลฯ จัดให้มีการบวชศีล 10 เนื่องจากในขณะนั้นไม่มีภิกษุณีสงฆ์ร่วมเดินทางมาด้วย พระโสณะและพระอุตระได้ส่งสมณสาสน์ ขอให้พระเจ้าอโศกจัดส่งพระภิกษุณีมายังสุวรรณภูมิ แต่พระเจ้าอโศกไม่สามารถจัดส่งมาตามประสงค์ได้ จึงให้หญิงชาวสุวรรณภูมิบวชในรูปแบบแม่ชี ดังนั้น การบวชของผู้หญิงไทยตั้งแต่เริ่มแรกจึงมิใช่ภิกษุณี แต่เป็นการบวชหลังพุทธกาลในรูปแบบแม่ชีโกนศีรษะ รับศีล 10 หรือศีล 8 และแต่งกายนุ่งห่มสีขาว (พระเทพกวี, 2547, น. 30-35)

“แม่ชี” หรือ “ชี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช (2543, น. 270) หมายความถึง นักบวช: คำเรียกผู้หญิงที่นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีล ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2528, น. 56) ได้กล่าวถึง “ชี” ว่า เป็นนักบวชหญิง ถือบวชอุบาสิกา ที่นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีล ทางด้านกรมศาสนาถือว่า “แม่ชี” เป็นคฤหัสถ์ เทียบเท่าศิษย์วัด ภาครัฐยังไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนเกี่ยวกับแม่ชี ไม่มีกฎหมายรองรับสถานภาพนักบวช ดังนั้น กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มีการตีความและให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น กระทรวงมหาดไทย ถือว่าเป็นนักบวช จึงไม่มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนกระทรวงคมนาคม ถือว่าเป็นอุบาสิกาเทียบเท่าบุคคลทั่วไป ต้องเสียค่าโดยสารเต็มราคา จะเห็นได้ว่า แค่ความหมายว่า แม่ชีคือใครในสังคมก็ยังไม่มีความชัดเจน

ความหมายของคำว่า ชี ตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธในส่วนที่เป็นภาษาบาลี ชี มาจากคำว่า “ชินะ” แปลว่าผู้ชนะกิเลส ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของนักบวชโดยตรง ชีในความหมายนี้หมายถึง ผู้ที่ต้องการบวชแบบมุ่งหมายการหลุดพ้นและไม่อาศัยบ้านเรือน ส่วนรูปแบบการแต่งกายก็แตกต่างจากหญิงทั่วไปโดยมีจุดมุ่งหมายสละทางโลกเพื่อศึกษาธรรม

การบวช แปลว่า เว้นจากความชั่วทุกอย่าง สารานุกรมไทยให้ความหมายการบวชว่า มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ปพฺพชฺชา แปลว่า เว้น-ทั่ว, ออกไป (กรมพระจันทบุรีนฤนาท, 2513, น. 475) ไปโดยสิ้นเชิง คำว่า เว้น-ทั่ว หมายถึง เว้นจากการเสพเมถุนธรรม ออกไป หมายความถึง การออกไปจากเรือน[1]สู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน (Monier & Sonaler'st, 1976, p. 649) และเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลากลางคืน การออกจากเรือนเป็นขั้นตอนแรกของคฤหัสถ์ที่ต้องการบวชซึ่งจะตามมาด้วยการ อุปสัมปทา (อุปสมฺปทา) แปลว่า การเข้าไปสู่ หมายถึง การเข้าไปอยู่กับหมู่คณะใหม่หรือสังคมใหม่ เป็นหมู่ของสังคมไม่มีเรือน จุดมุ่งหมาย คือต้องการแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์ ความไม่มีเรือนเป็นชีวิตที่ต้องอยู่คนเดียว ไม่มีการประกอบอาชีพ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์

บรรพชา-อุปสมบท[2] มีความหมายคนละอย่าง แต่แสดงขั้นตอนการเป็นไปที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือบรรพชา แสดงการออกจากเรือนสู่ความไม่มีเรือนโดยละทิ้งครอบครัว บิดามารดา เครือญาติและทรัพย์-สมบัติ ส่วนอุปสมบทแสดงการเข้าไปอยู่ในสังคมใหม่หลังจากการออกจากเรือน ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบสละโลก (บรรจบ บรรณรุจิ, 2547, น. 126) ส่วนในจารีตสังคมไทย ความหมายของคำว่าไปโดยสิ้นเชิง หมายถึงไปจากความเป็นผู้มีกิเลส บวชเพื่อละซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

การบวชเป็นภารกิจสำคัญในสังคมไทย ประเพณีการบวชให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย เน้นการบวชของพระภิกษุ-สามเณร สังคมไทย กล่าวถึงผู้ชายไทยไม่ได้บวชว่าเป็น “คนดิบ” ยังไม่เป็น “ผู้ใหญ่” ต่อเมื่อบวชแล้วสังคมไทยจึงจะยอมรับ และการบวชเป็นการดำรงชีวิตแตกต่างไปจากคนทั่วไปในสังคม นักบวชต้องสละเพศฆราวาสไปสู่ความเป็นบรรพชิต ไม่มีเรือน ผู้บวชต้องมีความอดทนจริงจึงจะอยู่ได้ วิถีชีวิตของนักบวชจะแตกต่างจากฆราวาสซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากสังคมก็จะอยู่ลำบาก

---

[1] ความหมายนี้ มาจากภาษาบาลี ประโยคที่ว่า “กุลปุตฺตา สทฺธา อคารสฺมา อนาคาริยํ ปพฺพชิตา แปลว่า กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธา ออกไปจากเรือน สู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน” ประโยคบาลีลักษณะนี้ พบอยู่ทั่วไปในพระวินัยปิฎก อันบ่งบอกให้รู้ว่า การออกบวช คือการสละบ้านเรือนเป็นคนไม่มีเรือน อย่างที่เรียกว่า อนาคาริก

[2] พบทั่วไปในพระวินัยปิฎก และสุตตันปิฎก เป็นคำขอบวชของพระสาวกต่อพระบุตรเจ้าโดยตรง และเป็นต้นกำเนิดของคำขอบวชในปัจจุบัน “ลเภยฺยาม มยํ ภนฺเต ภควโต สนฺติกา ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยาม อุปสมฺปทํ ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอข้าพเจ้าทั้งหลาย พึงได้ บรรพชา พึงได้ อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด”

แม้ว่า “แม่ชี” มีมาตั้งแต่อดีตหลังพุทธปรินิพพานเพียง 264 ปี สังคมไทยมิได้เห็นความสำคัญและนิยามการบวชของแม่ชีว่า บวชเพื่อศึกษาและช่วยสืบต่ออายุศาสนาเหมือนกับพระภิกษุสามเณร แต่ให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติธรรมส่วนบุคคล ความสำคัญของ ตัวตนระหว่างหญิงชายในศาสนาถูกประกอบสร้างและให้ความหมายต่างกันอย่างเห็นได้ชัด แม่ชีปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยทุกยุคสมัย ดังเช่น

ในสมัยสุโขทัย บันทึกเรื่องเกี่ยวกับแม่ชีไทยไว้ว่า ประชาชนนิยมรับศีล และบวชเมื่อเข้าพรรษา ดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า คนในสมัยสุโขทัย มักทาน โอยทาน ทั้งชาวแม่เจ้าลูกเจ้า ลุกขุนทั้งสิ้น ทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ฝูงทวยราษฎร์ศรัทธาในพระศาสนา ทรงศีลเมื่อเข้าพรรษาทุกคน

ในสมัยอยุธยา ชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น เกี่ยวกับแม่ชีไทย ทัศนะของฝรั่งที่บันทึกไว้ตามความคิดเห็น และที่พบด้วยตนเองในระยะเวลาอันสั้น ดังเช่น จดหมายของนิโคลาส แซร์แวส เล่าเรื่องแม่ชีไทยไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่า

> สตรีชาวสยามรักเสรีภาพมากเกินไปกว่าจะยอมมอบตนอยู่ในสำนักเหมือนนางชีของเราและจะมีชีวิตอยู่ภายในที่นั้นจนตลอดอายุ นางจะไปบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ก็ต่อเมื่อ ล่วงเข้าถึงวัยเบื่อหน่ายในโลกียวิสัยแล้วเท่านั้น และน้อยรายที่จะอำลาจากสำนักนั้นออกมา ประการหนึ่ง โดยที่พวกนางต้องติดต่อกับพระสงฆ์องค์เจ้าอยู่เสมอ จึงได้มีกำหนดกฎเกณฑ์อนุญาตให้สตรีบวชชีได้ก็ต่อเมื่ออายุล่วง 50 ปีแล้วเท่านั้น เพื่อป้องกันการครหานางต้องโกนหัว โกนคิ้ว เหมือนอย่างพระภิกษุและนุ่งห่มสีขาว สีนี้ถือเป็นสีสุภาพสำหรับชาวสยาม ใช้ในโอกาสไว้ทุกข์และคราวมีพิธีการสำคัญ พวกนางมิได้อยู่เป็นคณะในอาราม นางจากครอบครัวมารวมกันอยู่หมู่ละ 3-4 คน ในที่ใกล้ ๆ วัด นางมิได้ปฏิญาณตนและถือกฎวินัยเอาตามอย่างพระภิกษุเท่านั้น ประพฤติปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกอย่าง ฟังสวดมนต์และเจริญภาวนาเป็นเวลานาน ๆ อยู่ในโบสถ์ งานส่วนใหญ่ของนาง คือ มีหน้าที่ปรนนิบัติพระสงฆ์ มีการจัดจังหันถวายและช่วยเหลือในด้านกิจการต่าง ๆ ด้วยการถวายทานอยู่เนืองนิตย์ นางไปเยี่ยมคนยากจนและคนเจ็บไข้ได้ป่วย บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในด้านทานมัยอย่างเคร่งครัด ด้วยประการฉะนี้ นางจึงได้รับสิทธิต่าง ๆ ทุกอย่างเท่ากับพระสงฆ์ และได้รับการนับถือโดยเท่าเทียมกัน ทุกคนต้องไหว้นาง และพวกนางจะไหว้ก็แต่เฉพาะพระภิกษุในอารามเท่านั้น เขาเรียกสตรีเหล่านี้ว่า นางชี คือนักบวชหญิง พวกนางมีตำแหน่งแห่งที่นั่งต่างหากภายในโบสถ์และศาสนพิธีต่าง ๆ มีผู้นิมนต์นางชีไป

ในงานศพของพวกขุนนางซึ่งพวกนางก็ไปกันโดยระเบียบเป็นขบวน และการไปในงานเช่นนี้พวกนางก็จะได้รับของถวายเป็นจตุปัจจัยอย่างอุดมสมบูรณ์ทีเดียว (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2521, น. 195)

จะเห็นได้ว่า แม่ชีในสมัยอยุธยานั้นมีอายุมากและมีไม่แพร่หลาย อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกับพระสงฆ์ มีรูปแบบนุ่งห่มสีขาวเหมือนกับแม่ชีในปัจจุบัน ทำหน้าที่ช่วยเหลือและรับใช้พระสงฆ์ มองเห็นได้ว่าฐานะทางสังคมของแม่ชีสมัยนั้นดีมาก แม้ว่าแม่ชีจะไม่ได้เป็นนักบวชในกระแสหลักทางศาสนาก็ตาม แต่แม่ชีได้รับการยกย่องสูง มิได้อยู่อย่างไร้ประโยชน์ แต่อยู่อย่างเป็นประโยชน์ในสังคม บำเพ็ญประโยชน์ทั้งแก่วัด แก่ผู้อื่นและตนเองไปพร้อม ๆ กัน

สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้จัดให้มีการรวบรวมพระวินัยสงฆ์ที่กระจัดกระจายให้เป็นหมวดหมู่ มีการออกระเบียบปฏิบัติระหว่างฆราวาสกับพระสงฆ์ ฝ่ายชีก็มีการออกระเบียบ ห้ามแม่ชีอยู่ภายในวัดหรือใกล้วัด ระเบียบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่ไม่ได้รับการยอมรับและการตัดขาดแม่ชีออกจากวัด แม้ว่าต่อมาแม่ชีจะได้รับการติดต่อสัมพันธ์หรือพักอาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับวัดอีก แต่ก็ยังคงมีลักษณะของการไม่ยอมรับแม่ชีในสถานภาพนักบวช (Cook, 1981, p. 41)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2471 นายนรินทร์ ภาษิต สนับสนุนให้ผู้หญิงบวชภิกษุณีโดยจัดบวชลูกสาว นางสาวสาระและจงดี เป็นสามเณรี แต่ได้รับคำสั่งห้ามจากสมเด็จพระสังฆราชไม่ให้พระสงฆ์ทุกนิกายบวชหญิงไทยเป็นภิกษุณีสามเณรี เพราะภิกษุณีได้หมดสิ้นลงตั้งแต่คราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ศาลจังหวัดนนทบุรีได้เข้าจับกุมตัวสามเณรี ส่วนเจ้าหน้าที่เรือนจำและนักโทษหญิงใช้กำลังบังคับสามเณรีทั้งสองเปลื้องผ้าเหลืองออกจากตัวเพื่อใส่ชุดนักโทษแทน (ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2536, น. 35-39)

ผลจากคำสั่งของสมเด็จพระสังฆราช ทำให้สถานภาพการบวชของผู้หญิงไทยมีเฉพาะการบวช “แม่ชี” เท่านั้น เหตุการณ์นี้ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับคณะสงฆ์และยังก่อให้เกิดแรงคัดค้านจากนักวิชาการที่ต้องการสนับสนุนการบวชภิกษุณี ส่งผลให้ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ อดีตอาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้บรรพชาเป็นสามเณรี ต่อมาได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีธรรมนันทาที่ประเทศศรีลังกา และยังคงเป็นข้อขัดแย้งอย่างรุนแรงกับคณะสงฆ์ไทย

แม่ชี คือผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมสมาทานศีล 8 ปลงผม เป็นอนาคาริก รูปแบบการแต่งกายวัตรปฏิบัติต่าง ๆ เช่น กิจวัตร การทำวัตร เช้า-เย็น การศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม บาลีศึกษา ธรรมศึกษา และอภิธรรม หรือศึกษาปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัย ซึ่งแม้จะมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับพระภิกษุ-สามเณร จำนวน 3 แสนกว่ารูป ปัจจุบันแม่ชีมีประมาณ 15,000 รูปเท่านั้น

การบวชภิกษุสงฆ์จะมีพิธีบรรพชา อุปสมบท เป็นระเบียบในพระวินัยระบุไว้อย่างชัดเจน แต่การบวชชีขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักแม่ชีเป็นผู้กำหนด วิธีบวชเพียงสมาทานรับศีลอุบาสิกาจากพระภิกษุ 8 ข้อ ซึ่งมากกว่าศีล 5 ของบุคคลทั่วไปเพียงเล็กน้อย ดังนั้น การรับศีลอุบาสิกาเพียง 8 ข้อ ซึ่งแตกต่างจากศีลภิกษุณีและภิกษุสามเณร พระวินัยจึงจัดรวมแม่ชีว่าเป็นเพียงอุบาสิกา

เมื่อบวชเป็นแม่ชีแล้วส่วนมากต้องมีเงินทุนหรือทรัพย์สมบัติเดิม หรือมีผู้อุปถัมภ์ปัจจัย 4 แม่ชีในบางแห่งต้องรับผิดชอบตนเอง จัดหาที่อยู่อาศัย และอาหารเอง และไม่บิณฑบาตเหมือนกับภิกษุสงฆ์ เพราะสังคมมองว่าแม่ชีมิใช่นักบวชโดยตรง ไม่ใช่เนื้อนาบุญของศาสนา จึงไม่อยู่ในฐานะปฏิคาหก คือ ผู้รับ เทียบเท่ากับภิกษุ (ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, น. 74) ในขณะเดียวกันก็ยังมองแม่ชีสูงกว่าฆราวาสหญิงทั่วไป เพราะรูปแบบการดำรงชีวิตของแม่ชีก็มิได้มีข้อแตกต่างจากพระภิกษุ คนทั่วไปที่มาทำบุญ มักจะได้พบเห็นภาพแม่ชี ขายดอกไม้ ธูปเทียน ทำอาหาร ทำความสะอาด รวมทั้งเป็นผู้ให้บริการอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่มาทำบุญบ้างเพื่อความอยู่รอด เพราะจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสี่จากวัดหรือสำนักที่ตนอาศัยอยู่ ความเหลื่อมล้ำทางด้านการให้ความหมายต่อการบวชแม่ชีทำให้แม่ชีต้องช่วยเหลือตนเอง ไม่ค่อยมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม

นอกจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของแม่ชีที่มิใช่ภิกษุณี ความแตกต่างในการให้คุณค่าการบวช ประเด็นของพระภิกษุและแม่ชีที่ต่างกัน มีผลต่อสถานภาพของแม่ชีแล้ว ยังพบว่ามีคำสอนที่เป็นอคติทางเพศซึ่งส่งผลให้คนในสังคมไม่ยกย่องและเลือกปฏิบัติต่อแม่ชี ดังเช่น ความเชื่อในเรื่องเพศชายว่าเป็นเพศเหนือกว่าเพศหญิงในทางธรรม สามารถปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าเพศหญิง ในวิทยานิพนธ์ ของ บัวขาว วังเมือง อาทิ พระสูตรเอกนิบาต อังคุตรนิกายกล่าวถึง “ความด้อยของผู้หญิงในทางศาสนา” ไว้ดังนี้

> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นฐานะที่จะมีได้
>
> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น เป็นฐานะที่จะมีได้
>
> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นพญามาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพญามาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ (บัวขาว วังเมือง, 2535, น. 90)

บัวขาว วังเมือง ได้วิเคราะห์จากพุทธดำรัสในพระสูตรที่ว่า สตรีไม่สามารถที่จะเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะเทวราช พญามาร และพระพรหมได้นั้น สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า ตำแหน่งสูงสุดหรือต่ำสุดในด้านต่าง ๆ ทั้งทางดีและไม่ดีนั้น สตรีไม่สามารถที่จะขึ้นสู่ระดับสูงสุดได้ เช่น ในทางธรรมก็คือการเป็นพระพุทธเจ้า ในทางโลกคือการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ในพรหมโลกคือการเป็นท้าวมหาพรหม ในเทวโลกคือการเป็นท้าวสักกะเทวราช และในระดับสูงสุดในทางไม่ดีก็คือการเป็นพญามาร

แม้ว่าคำสอนทางพุทธศาสนาในระดับการปฏิบัติธรรมเพื่อหลุดพ้น เพศมิได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุทางพุทธศาสนา แต่สิ่งที่สำคัญคือ “คำสอนของพระสูตร” ที่พระสงฆ์นำไปตีความได้ลดทอนคุณค่าของเพศหญิงทำให้เกิด “อคติทางเพศ” การมีเพศเป็นหญิงจึงเป็นข้อด้อยประการหนึ่งที่จะบรรลุความสำเร็จได้ดีเท่าเทียมเพศชาย (บัวขาว วังเมือง, 2535, น. 90) ทำให้มีแนวคิดเหยียดเพศหญิงว่าเหมาะสมกับหน้าที่ในการเป็นเมียและแม่เท่านั้น ไม่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม เป็นหีนเพศ (เพศที่ต่ำต้อย) ส่งผลกระทบทำให้ผู้หญิงไม่เกิดความภาคภูมิใจ และผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเมื่อทำบุญมักอธิษฐานขอให้ตนเองได้เกิดเป็นผู้ชาย รังเกียจความเป็นหญิงของตนเอง เป็นวัฒนธรรมทางความคิดที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นระยะเวลายาวนาน ด้วยท่าทีรังเกียจเพศหญิงส่งผลให้การยกย่องผู้หญิงปฏิบัติธรรมเป็นไปได้น้อยในสังคมไทย

จากการที่ไม่มีการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทย อนุญาตเพียงการบวชในรูปแบบแม่ชี การให้ความหมายในการบวชแตกต่างกันระหว่างพระภิกษุกับแม่ชีและอคติทางเพศ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความหมายทางศาสนาที่นำไปการสร้างภาพเหมารวม และถูกมองตายตัวเพียงแบบเดียว คือ ในสถานภาพทางศาสนาเป็นเพียงอุบาสิกา มิใช่นักบวช ในกรอบของสังคมแม่ชีถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีปัญหาส่วนตัว มิได้บวชเพื่อศึกษาธรรมและต้องการหลุดพ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วสาเหตุของการบวช ตัวตน และความต้องการของแม่ชีในการใช้ชีวิตมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยทางด้านอายุ การศึกษา พื้นฐานของครอบครัวและทัศนคติ และที่สำคัญนำไปสู่สถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกันของภายในกลุ่มของแม่ชีในปัจจุบันด้วย ดิฉันศึกษาแม่ชีไทยด้วยมุมมองในแนวสตรีนิยม โดยการสะท้อนเสียง (Reflection) ให้แม่ชีบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง จึงเป็นการย้อนทบทวนความหมายของตัวตนในฐานะของแม่ชีไปพร้อมกัน ในการวิพากษ์ทัศนคติของสังคมที่มีต่อแม่ชีเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มที่ทำการศึกษาวิจัย และเพื่อลดทอนอคติที่มีต่อแม่ชีไทย

ปัจจุบันนี้แม่ชี เปรียบเสมือนบุคคลที่ไม่มีตัวตนทั้งทาง ศาสนา กฎหมาย และสังคม คณะสงฆ์มิได้ยอมรับแม่ชีรวมอยู่ในบริษัทนักบวช แต่ตีความเทียบเท่ากับอุบาสิกา เนื่องมาจากศัพท์บัญญัติคำว่า “แม่ชี” ไม่เคยมีในพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมในรูปแบบแม่ชีต่างจากภิกษุณี

ซึ่งได้รับการสถาปนาในสมัยพุทธกาล สังคมมองแม่ชีเป็นภาพเหมารวมแบบเดียว (Stereotype) เชื่อว่าผู้หญิงที่มาบวชเป็นเพราะหนีปัญหาชีวิต เป็นต้น แม่ชีจึงเป็นเพียงคนชายขอบในทางศาสนาเท่านั้น

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สนใจศึกษาสถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม วิธีการดังกล่าวเผยให้เห็นความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของแม่ชีซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลายของสถานภาพแม่ชี ลดทอนภาพเหมารวมของแม่ชี ตลอดจนส่งเสริมสถานภาพของแม่ชีให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย โดยมีคำถามในการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. อะไรคือสถานภาพของแม่ชี
2. กระบวนการสร้างสถานภาพของแม่ชีเป็นอย่างไร

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

สตรีนิยม หมายถึง ศาสตร์ที่ให้ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางในการศึกษา โดยการตั้งคำถามวิพากษ์ หรือปฏิเสธความรู้ที่สร้างขึ้นมาภายใต้ระบบคิดที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเพศ เป็นเครื่องกำหนดกฎเกณฑ์รวมทั้งจัดระเบียบสังคมส่งผลทำให้ผู้หญิงมีโอกาสและความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตน้อยกว่าผู้ชาย มีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้น

คนชายขอบ คือ กลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับสภาวะความด้อยโอกาส ไร้อำนาจ ถูกกีดกัน ถูกมองข้าม ถูกมองว่าแปลกแยกจากบรรทัดฐาน กฎระเบียบ ศีลธรรม และได้รับการแบ่งแยกว่าเป็น “คนอื่น” ของสังคม หรือถูกจัดให้เป็นคนชนชั้นล่างสุด รวมถึงได้รับการจัดไว้ในวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (subcultures) และถูกกดทับไว้ (subaltern group) ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม เช่น เกย์ หญิงรักหญิง คนเร่ร่อน ฯลฯ ในที่นี้หมายถึง แม่ชีซึ่งไม่มีสถานภาพนักบวชที่ถูกต้องตามกฎหมาย อยู่ในสถานะคลุมเครือ แตกต่างจากพระภิกษุสงฆ์ ใช้ชีวิตอย่าง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีความสำคัญในศาสนา

อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง สิ่งที่บอกความหมายว่าเราคือใคร สัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างไร เป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล เป็นสิ่งเชื่อมต่อระหว่างความเป็นปัจเจกและความสัมพันธ์กับสังคม ถูกกำหนดโดยปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ความแตกต่างระหว่างชนชั้น ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น

แม่ชีไทย หมายถึง สตรีที่ถือบวชโดยมีพระภิกษุซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ตามกฎของมหาเถรสมาคม หรือเจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นประธาน และรับผิดชอบการบวชโดยหัวหน้าแม่ชี ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบของสถาบันแม่ชีไทย

คณะแม่ชี หมายถึง กลุ่มแม่ชีซึ่งปฏิบัติศาสนกิจและสังกัดอยู่ในสำนักชี

สถาบันแม่ชีไทย หมายถึง องค์กรบริหารกิจการคณะแม่ชีของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ หมายถึง องค์กรที่ทำหน้าที่จัดหาทุนเพื่อการดำเนินการของสถาบันแม่ชีไทย โดยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์วันที่ 15 มีนาคม 2520 และจดทะเบียนในพระบรมราชินูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2528

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หมายถึง องค์กรทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่งที่จัดตั้งโดยพระสงฆ์ วัด มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษา หรือหน่วยงานของรัฐ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์นอกระบบโรงเรียนให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยเรียน

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องของแม่ชีในพระพุทธศาสนา พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาสถานภาพของแม่ชีไทยในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับสถานภาพของแม่ชีทั้งทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นหลักวินัยในฐานะนักบวชผู้ถือศีล 8 ที่เป็นอนาคาริก อาศัยอยู่ตามวัดเทียบเท่าพระสงฆ์และสามเณรผู้ถือศีล 10 ให้มีสถานภาพสูงกว่าอุบาสิกาธรรมดาที่รักษาศีลแบบไม่ปลงผม ซึ่งมีงานวิจัยที่ศึกษาในหลายระดับ โดยในการตีความทางศาสนาที่พยายามชี้ให้เห็นถึงอคติที่เกิดขึ้นในศาสนา ในการไม่ยอมรับสถานภาพของแม่ชี ได้แก่ งานวิจัยของประคอง สิงหนาทนิติรักษ์ (2518) เรื่อง “บทบาทแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม” สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยศึกษาวิถีชีวิตของแม่ชีวัดปากน้ำจำนวน 200 รูป เปรียบเทียบแม่ชีในสถาบันแม่ชีไทยในวัดบวรนิเวศน์ 20 รูป เนื่องจากวัดปากน้ำเป็นวัดที่มีแม่ชีจำนวนมาก ด้วยการใช้แบบสอบถาม 2 ชุด ๆ ละ 50 ข้อ กับแม่ชี พระภิกษุ กรมศาสนา และสำนักงานคณะกรรมการพุทธสมาคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของแม่ชี ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ในวัด ภูมิหลัง อาชีพ อายุ และความต้องการพัฒนาสังคมของแม่ชี ผลการวิจัยสรุปว่า สังคมไทยมีอคติต่อแม่ชีเป็นผู้ที่มาบวชเพราะหมดหวังในชีวิต ไม่มีอาชีพ ขาดการศึกษา และยากจน ภาพแม่ชีขอทานสามารถ

พบเห็นได้ทั่วไป ดังนั้น สถาบันแม่ชีไทยถูกก่อตั้งขึ้นที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และทรงเสด็จเป็นประธานในการประชุมสถาบันแม่ชีไทยทุกปี มีการแต่งตั้งประธานสถาบันและคณะกรรมการบริหารงานเพื่อยกระดับสถานภาพของแม่ชี โดยมีวัตถุประสงค์ให้แม่ชีมีการศึกษา สามารถบำเพ็ญประโยชน์ในสังคมเหมือนแม่ชีในคริสต์ศาสนา ได้มีการจัดทำสุทธิบรรณ ทะเบียนรายชื่อแม่ชีสังกัดในสถาบันแม่ชีไทย เป็นองค์กรสนับสนุนให้แม่ชีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และอาจนำไปสู่การยอมรับสถานภาพของแม่ชีในอนาคต นับเป็นงานวิจัยที่มีผลต่อสถานภาพของแม่ชีในสังคม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาภาพพจน์ของแม่ชีให้ดีขึ้น

วิทยานิพนธ์ของ บัวขาว วังเมือง (2535) เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา” สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นการศึกษาจากเอกสารคัมภีร์ทางศาสนาที่สำคัญของศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกและพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ จากการศึกษาพบว่า แม้ว่าทั้งสองศาสนาจะมีระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ก็มีแนวคิดว่า หญิงชายเสมอกันโดยหลักธรรมคำสอน มีส่วนช่วยยกระดับหญิงให้ทัดเทียมกับชาย พุทธศาสนาเห็นว่า หญิงชายเสมอภาคกันเพราะมีโอกาสเท่าเทียมกัน ในการเกิดเป็นหญิงหรือชายตากฎแห่งกรรม หญิงอาจเกิดเป็นชายและชายอาจเกิดเป็นหญิงก็ได้ ส่วนคริสต์ศาสนาเห็นว่าหญิงชายเท่าเทียมกัน เพราะมีกำเนิดร่วมกันจากพระมหากรุณาคุณ ตามพระฉายาของพระเจ้าด้วยกัน สัจธรรมสูงสุดคือพระนิพพานของพระพุทธศาสนาและชีวิตนิรันดรในอาณาจักรของพระเจ้า เป็นสภาวะที่ข้ามพ้นจากการแบ่งแยกทางเพศ ความเสมอภาคทางเพศในสังคม ชายและหญิงในฐานะสามีภรรยามีความเสมอภาคกัน แต่ยังขาดการศึกษาเรื่องความเท่าเทียมกันของสถานภาพนักบวช เพราะมิได้ศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และตัวตน ในด้านที่แตกต่างกันระหว่างนักบวชทั้งสองศาสนา

วิทยานิพนธ์ของ แม่ชียุพิน ดวงจันทร์ (2542) เรื่อง “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรรศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยใช้แบบสอบถามแม่ชีวัดปากน้ำจำนวน 62 รูป และสตรีในสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล จำนวน 74 คน เกี่ยวกับ การบวช การศึกษา อาชีพ ภูมิลำเนาเดิม รายได้ก่อนบวช อายุ ที่บวช ซึ่งสรุปได้ว่า แม่ชีวัดปากน้ำเริ่มบวชเมื่ออายุ 21-30 ปี ส่วนสำนักแดนมหามงคลเริ่มบวชเมื่ออายุ 31-40 ปี ส่วนใหญ่ทั้งสองสำนักเป็นโสด บวชประมาณ 3-5 พรรษา แม่ชีวัดปากน้ำได้รับการศึกษาวิชาธรรมศึกษา และบาลีร่วมกับพระภิกษุสามเณรด้วย นอกจากนั้นยังมีแม่ชีจำนวนหนึ่งที่ได้ศึกษาวิชาธรรมกายตามแนวของหลวงพ่อสด จันทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เรียกว่า แม่ชีธรรมกาย

มีหน้าที่ปฏิบัติสมาธิ ซึ่งได้รับการยกย่องจากวัดให้มีความเป็นอยู่เทียบเท่าพระภิกษุสงฆ์ แต่ผลจากการสอบถามโดยรวมกลับพบว่าจุดมุ่งหมายในการบวชของผู้หญิงส่วนใหญ่มุ่งความสงบมากกว่าเพื่อมุ่งช่วยเหลือสังคม ในประเด็นสตรีศึกษา ผู้วิจัยยังมิได้ศึกษาปัญหาสำคัญที่ทำให้แม่ชีหรืออุบาสิกาบวชได้ระยะเวลาไม่นาน ตัวตน และการบวชของแม่ชีดูเป็นเสมือนการบวชชั่วคราว ทำให้มีผลต่อสถานภาพของแม่ชี

งานวิจัยของ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2539, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาสตรีในพุทธศาสนา" ได้ศึกษาพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก เพื่อแสวงหาความเข้าใจที่ถูกต้องในอคติที่มีต่อสตรีดังปรากฏในค่านิยมเชิงปฏิเสธ เพื่อสร้างความเข้าใจและค่านิยมที่ถูกต้อง และเพื่อลดทอนอคติดังกล่าวซึ่งเป็นอุปสรรคปัจจัยในการพัฒนาสตรีทั้งทางกายและจิตใจ พบว่า อคติที่มีต่อสตรีที่เชื่อกันว่ามีรากฐานมาจากพุทธศาสนานั้น แท้จริงเป็นความเข้าใจผิดที่สืบสานต่อกันมานานนับศตวรรษจนกลายเป็นประเพณี อคติดังกล่าวมีที่มาจากศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลและความเชื่อจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลให้สถานภาพของแม่ชีซึ่งเป็น ผู้หญิงดูต่ำต้อย และยังไม่ได้รับความสนใจ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงอคติที่เกิดขึ้นจริงในศาสนาต่อความเป็นหญิงชายที่มีผลต่อการยอมรับสถานภาพการเป็นนักบวชของผู้หญิง แต่ก็เป็นเพียงการถกเถียงถึงสถานภาพของผู้หญิงในกรอบของพระไตรปิฎกเท่านั้น ที่อ้างถึงการยอมรับบทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนาที่มีมาโดยตลอดในอดีต ซึ่งดิฉันมองว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำให้สังคมยอมรับและเข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญต่อผู้หญิงที่ต้องการบวชในพระพุทธศาสนาได้ เพราะในทางปฏิบัติแล้วเกิดจากอคติของบุคคลต่อเรื่องทางเพศที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและอคติทางความเชื่อที่เกิดขึ้นกับปัจเจกที่ได้รับการปลูกฝังในสังคม การที่จะทำให้คนเปลี่ยนความคิดและหลุดพ้นจากความเชื่อดั้งเดิมของตนได้นั้น ควรจะชี้ให้เห็นถึงความคิด ความรู้สึกและตัวตนของผู้หญิงด้วย และที่สำคัญงานวิจัยเน้นความสำคัญของการบวชภิกษุณีเท่านั้น สิ่งที่ยังขาดไปคือการศึกษาทางด้านสถานภาพ วิธีการบวชและตัวตนของแม่ชีไทยที่แตกต่างจากภิกษุณีในสมัยพุทธกาล การบวชภิกษุณีไทยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะสงฆ์ แม่ชีจึงไม่มีสถานะและตัวตนทางศาสนาเท่าเทียมกับพระภิกษุสงฆ์

งานวิจัยของ กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ (2545) เรื่อง "แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพระพุทธศาสนาเถรวาท" สาขาวิชาพุทธศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการศึกษาแนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งความหมายของคำว่า "เพศสภาวะ" ออกเป็น เพศสรีระ ได้แก่ เพศหญิงและชายตามลักษณะทางสรีระวิทยา เพศสถานะ หมายถึง ความเป็นเพศซึ่งเป็น "สิ่งสร้างของสังคม" ได้แก่ ความเป็นหญิงและชาย และกามราคะซึ่งเป็นความรู้สึกทางเพศซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ ในส่วนของเพศสรีระมิได้เป็น

อุปสรรคต่อการบรรลุธรรม เพราะเพศหญิงชายมีฐานะเป็นเพียง “รูปธรรม” เท่านั้น ส่วนแนวคิดเรื่องเพศสรีระกับความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต พบว่า ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเพศคือกายหรือเพศสรีระเท่านั้น จิตไม่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับเพศ “จิตไม่มีเพศ” การที่จะเกิดเป็นเพศใดนั้นขึ้นอยู่กับผลกรรมหรือขึ้นอยู่กับการอธิษฐานจิตของแต่ละบุคคล หากจิตยึดถือพึงพอใจในเพศใดก็มีแนวโน้มที่จะเกิดใหม่เป็นเพศนั้น ๆ

ส่วนแนวคิดเรื่องเพศสถานะในพระพุทธศาสนาพบว่าอยู่บนพื้นฐานของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เรื่องกามราคะ พบว่า กามคุณที่เกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นกามคุณที่มีพลังอำนาจสูงที่สุดและเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดประการหนึ่งของนักบวช แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเห็นว่ากามราคะมีโทษมากแต่ก็มีคุณประโยชน์ เพราะเป็นเสมือนการเปิดประตูแห่งการเกิดเป็นมนุษย์ สำหรับอคติทางเพศตามที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก แท้จริงแล้ว เป็นไปเพื่อให้ผู้บันทึกถ่ายทอดและศึกษาคัมภีร์เกิดความเบื่อหน่ายในเพศตรงข้าม และมุ่งมั่นต่อการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้น ประเด็นที่สำคัญผู้บันทึกถ่ายทอดและศึกษาคัมภีร์คือพระภิกษุซึ่งเป็นเพศชาย จึงพบข้อความที่เกี่ยวกับผู้หญิงในทัศนคติด้านลบมากมาย แท้ที่จริงศัตรูของการประพฤติพรหมจรรย์มิใช่ผู้หญิง แต่เป็นกิเลสกามที่อยู่ในจิตใจนั่นเอง แม้ว่างานวิจัยนี้จะสนับสนุนประเด็นความเท่าเทียมกันในด้านเพศสถานะ และเพศสรีระว่าเป็นผลมาจากสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (Construct) ก็ตาม แต่ยังขาดการศึกษาวิถีชีวิตของนักบวชหญิงชายว่าเป็นผลมาจากการถูกประกอบสร้างสังคมที่ต่างกันมากซึ่งมีผลเกี่ยวข้องกับสถานภาพของนักบวชโดยตรง

งานวิจัยของ ปาริชาด สุวรรณบุปผา (2545, บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) เรื่อง “แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย” สรุปได้ว่า ถ้าพิจารณาถึงภาพรวมของภารกิจทางการศึกษาแม่ชีไทยในปัจจุบันแล้ว นับว่า แม่ชีเป็นผู้ทำงานหนักโดยสังคมมิได้รับทราบว่า แม่ชีได้ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา การศึกษาและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่การยอมรับนับถือจากสังคม ความสามารถทางการศึกษา มีอยู่ในขีดจำกัด เนื่องมาจากปัญหาสถานภาพที่ไม่แน่นอน แม่ชีจึงขาด “สิทธิ” ในการที่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการของรัฐเช่นที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่และมีภารกิจเดียวกันได้ ปาริชาดได้เสนอแนะทางออกในเรื่องนี้วิธีหนึ่งคือ การจัดทำประชาพิจารณ์เพื่อฟังความคิดเห็นหรืออาจใช้โอกาสที่สังคมมีความตื่นตัวในการปฏิรูปกฎหมายคณะสงฆ์ พิจารณาบรรจุข้อความรับรองสถานภาพของแม่ชีให้เด่นชัด ให้การรับรองสถานภาพนี้รวมอยู่ในขบวนการปฏิรูปกฎหมายคณะสงฆ์ด้วย กรมการศาสนาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่อาจเสนอพระราชบัญญัติอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา เพื่อรับรองสถานภาพที่เป็นทางการของแม่ชี โดยอาจระบุให้ชัดเจนว่า แม่ชีเป็นอนาคาริกผู้ถือศีล 8 เป็นนักบวชประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งการพิจารณาให้แม่ชี

ถือศีล 10 เพื่อจะได้เรียกขานว่า แม่ชีเป็นนักบวชได้อย่างเต็มภาคภูมิ เหมือนกับสามเณรที่ถือศีล 10 และจัดอยู่ในสถานภาพนักบวช การปฏิบัติประการสุดท้าย ได้แก่ ประชาชนชาวไทยผู้มีสิทธิเลือกตั้งอาจจะเข้าชื่อจำนวน 50,000 ชื่อ ต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้เสนอและพิจารณากฎหมายแม่ชีเพื่อกำหนดสถานภาพและบทบาทให้ชัดเจน การออกกฎหมายนี้พึงต้องหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดทั้งหลายที่เคยเกิดขึ้นกับการออกกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ และการออกกฎหมายนี้ต้องมิได้มุ่งให้คณะสงฆ์ปกครองการทำงานของแม่ชี แต่เพื่อให้แม่ชีมีสถานภาพที่ชัดเจนที่จะได้รับสิทธิการอุดหนุนและความช่วยเหลือจากทางราชการอย่างเหมาะสมเพื่อจะได้ปฏิบัติภารกิจใด ๆ ต่อศาสนาและสังคม เช่น การจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ดิฉันคิดว่ากฎหมายแม่ชีควรได้มีการพิจารณาซึ่งขณะนี้ในต่างประเทศ เช่น ประเทศอิตาลีได้ประกาศให้การรับรองศาสนาพุทธเป็นหนึ่งในศาสนาประจำชาติ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 โดยกฎหมายอิตาลีให้แม่ชีได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการมีสิทธิพิเศษต่าง ๆ เช่น เข้าเยี่ยมนักโทษได้ สามารถประกอบพิธีแต่งงานได้ เป็นต้น

งานวิจัยนี้มุ่งตรงไปที่การผลักดันในเชิงกฎหมายเพื่อให้เกิดการรองรับสถานภาพของแม่ชีให้ถูกต้องเหมือนกับของพระภิกษุสงฆ์กับสามเณร แต่ก็เป็นเพียงการศึกษาสถานภาพของแม่ชีในเชิงโครงสร้างและภาพรวมที่ทำให้เห็นสถานภาพที่ด้อยกว่าของแม่ชีจริง แต่ยังขาดการศึกษาในตัวตนของแม่ชีในแต่ละรูป ดังนั้น จึงมีการศึกษาที่มุ่งตอบคำถามนี้ เพื่อเข้าใจความนึกคิด ทัศนคติของแม่ชี ดังเช่น

งานวิจัยของ ประเสริฐ ทองเกตุ (2534, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เหตุผลของการตัดสินใจบวชชีและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย” สรุปได้ว่า เหตุผลสำคัญที่แม่ชีส่วนใหญ่ตัดสินใจบวชชีเนื่องจากมีศรัทธาหลักธรรมของพุทธศาสนา บวชเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งชีวิตมากที่สุด และบวชเพื่อแก้บน บวชเพื่อสะเดาะเคราะห์ และยังมีเหตุผลอื่น ๆ อีก เช่น เพื่อต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือครอบครัว ต้องการพัฒนาความรู้ คุณวุฒิ และความก้าวหน้าในชีวิตในอนาคต การไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู การต้องการช่วยเหลือทางปัจจัยพื้นฐาน ด้านความต้องการทางการศึกษา แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการศึกษาตามหลักสูตรวิชาทางธรรม วิชาสามัญทางโลก และวิชาชีพทางโลกสูงสุดเพียงระดับขั้นพื้นฐาน มีจำนวนน้อยที่ต้องการรับการศึกษาในระดับสูง ต้องการให้รัฐหรือสำนักเรียนจัดการศึกษาทุกหลักสูตรเป็นแบบให้เปล่าในระบบชั้นเรียนภายในวัดหรือในสำนักที่พักอยู่ โดยให้จัดแต่ละภาคเรียนหรือแต่ละปีการศึกษาเพียงหลักสูตรเดียว และจัดหลักสูตรวันละรอบ และจัดการทดสอบเพื่อตัดสิน ผลการเรียนเพื่อเลื่อนระดับเพียงภาคเรียน/ปีการศึกษาละครั้ง ในด้านของหลักสูตรต้องเป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการ หรือกรมการศาสนาอนุมัติให้ใช้จัดสำหรับสมณะเพศได้แล้วเท่านั้น งานวิจัยนี้วิเคราะห์มูลเหตุจูงใจในการบวชชีของผู้หญิงและชี้ให้เห็นว่าการบวชก็สามารถเป็นทางเลือกหนึ่ง ให้กับผู้หญิงได้เช่นเดียวกับการบวช

ภิกษุสามเณรในผู้ชาย ซึ่งเป็นการศึกษาความเป็นไปได้เชิงนโยบายที่ต้องการเปิดโอกาสให้แม่ชีได้พัฒนาศักยภาพในเรื่องการศึกษา ซึ่งเช่นเดียวกับงานของของ พรหมโชติ ไตรเวช (2535, บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติต่อบทบาทตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดราชบุรี” พบว่า แม่ชีไทยมีทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมในระดับปานกลาง และการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติพบว่า อายุในการบวชชี และตำแหน่งหน้าที่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย ส่วนระดับการศึกษาทางโลก ทางธรรม ภูมิลำเนา สาเหตุหรือแรงจูงใจในการบวช อาชีพก่อนการบวช รายได้ก่อนบวช และสถานภาพทางการสมรสก่อนบวช ไม่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย พรหมโชติ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า รัฐบาลและองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคม ควรเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหา อุปสรรค ในสถานภาพและบทบาทของแม่ชีไทย ให้ได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น เพราะสถาบันแม่ชีไทยเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับสังคมทั้งในเมืองและชนบท ย่อมรู้ปัญหาความต้องการ และที่พึ่งทางใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง การศึกษาด้านองค์กรสนับสนุน มีความเห็นว่ารัฐยังขาดมุมมองเห็นด้านการพัฒนาแม่ชีไทย และมิได้จัดงบประมาณในการพัฒนาความเป็นอยู่ของแม่ชีให้เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางที่ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาแม่ชีในแนวทางที่ดีขึ้น ซึ่งงานทั้งสองชิ้นนี้ เป็นการศึกษาเชิงนโยบายที่ต้องการให้หน่วยงานรัฐยกระดับสถานภาพของแม่ชี เพื่อให้เป็นองค์กรที่เป็นทางเลือกให้กับผู้หญิงและช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของสังคม เพราะมีความใกล้ชิดกับสังคม

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสถานภาพและความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันภายใต้ระบบการปกครองของวัดซึ่งมิได้ให้ความสำคัญกับแม่ชี ที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเองภายในวัด อาทิ แม่ชีบางรูปต้องการที่จะศึกษาเล่าเรียนแต่ต้องอยู่ภายใต้ระบบการทำครัวของวัดที่ต้องรับใช้พระภิกษุจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกมองข้ามมาโดยตลอด ดังนั้น การวิจัยในแนวสตรีนิยม โดยใช้วิธีวิทยาที่สามารถสะท้อนเสียงของแม่ชีที่อยู่ภายใต้ระบบนี้ เช่น โรงครัว ที่ต้องปรับตัวและต่อรองอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เข้ากับระบบวัด ซึ่งจะทำให้เห็นถึงสถานภาพของแม่ชีที่สัมพันธ์กับพื้นที่ (Place)

งานวิจัยของ แน่งน้อย ปัญจะพรรค์ (2522, น. 3) ศึกษาเรื่อง “ทัศนคติของแม่ชีที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของตนเอง” พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพเป็นนักบวช หรือมิใช่เป็นผู้สืบทอดทางพระพุทธศาสนามาแต่อดีต ทำให้สิทธิต่าง ๆ ถูกจำกัดไปด้วย เนื่องจากมีสถานภาพเป็นเพียงผู้อาศัยวัด จึงมิได้รับการเหลียวแลจากฝ่ายต่าง ๆ เรื่องสิทธิ นอกจากนี้งานในหน้าที่ของแม่ชีส่วนใหญ่ ได้แก่ การทำครัว และการทำความสะอาดภายในวัด ส่วนความสนใจด้านการศึกษาขึ้นอยู่กับตัวแม่ชีเอง สำหรับในด้านการ

พัฒนาสังคมทั้งพระและเจ้าหน้าที่กรมการศาสนา ตลอดทั้งประชาชนมีความเห็นว่าแม่ชีควรมีบทบาทในสังคมเช่นเดียวกับพระสงฆ์ คือ อบรมศีลธรรมและฝึกสมาธิแก่ประชาชน อบรมความรู้ต่าง ๆ การพยาบาล การดูคนชรา การเลี้ยงเด็กกำพร้า และการอบรมวิชาชีพพิเศษ ซึ่งงานดังกล่าวได้สนับสนุนความคิดในประเด็นที่แม่ชีไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม โดยใช้วิธีศึกษาเชิงสำรวจทัศนคติของแม่ชี แต่เป็นไปในเชิงภาพรวม และกำหนดบทบาทที่ตายตัวของแม่ชี ทำให้ลักษณะตัวตนของแม่ชีในเชิงปัจเจกที่มีลักษณะเฉพาะและเลื่อนไหลตลอดเวลา ถูกเหมารวมไปในความคิดและทัศนคติของแม่ชีส่วนใหญ่ แต่งานวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพของแม่ชีเป็นการศึกษาที่ช่วยลบภาพเหมารวมที่เกิดขึ้น จะมุ่งให้ความสำคัญไปที่ประเด็นของ วิถีชีวิต การศึกษาเล่าเรียน การอบรมขัดเกลาทางธรรม มีความสัมพันธ์กับสถานภาพของแม่ชีแต่ละรูปและมีความสลับซับซ้อน

งานวิจัยของ สุขใจ พุทธวิเศษ (2527, บทคัดย่อ) เรื่อง “สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย: กรณีศึกษาวัดสร้อยทอง” จากผลการศึกษาวิจัย สรุปได้ว่า ยังหาหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแม่ชีไม่ได้ แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า แม่ชี คือกลุ่มสตรีที่มีความฝักใฝ่ในศาสนา แต่เมื่อภิกษุณีได้สิ้นสูญไปแล้ว สตรีเหล่านี้หาทางใกล้ชิดพระศาสนา โดยแปรรูปมาเป็นแม่ชีที่ถือศีล 8 ซึ่งโดยทั่วไป สังคมก็มองว่าเป็นนักบวชฝ่ายหญิงเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักบวชฝ่ายชาย แต่ให้ความเคารพนับถือน้อยกว่าพระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสถานภาพและบทบาทของแม่ชีเองเป็นสำคัญ คือประชาชนยังมองว่าแม่ชีมิได้เป็นผู้นำทางศาสนาเช่นเดียวกับพระสงฆ์ การทำประโยชน์ต่อสังคมก็ยังมีน้อยมาก บางครั้งแม่ชีเองก็ทำตัวไม่น่าเลื่อมใส ซึ่งในเรื่องนี้ทางฝ่ายแม่ชีเองก็ได้พยายามหาทางแก้ไขปรับปรุงสถานภาพและบทบาทของตนตลอดมา โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะสังคมในชนบท ดังเช่น โครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน โครงการพัฒนาชนบท เป็นต้น แต่ขณะนี้ยังขาดความร่วมมือและการช่วยเหลือสนับสนุนจากฝ่ายแม่ชี ฝ่ายประชาชน ฝ่ายรัฐบาล และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยที่แม่ชีจะได้ประชาสัมพันธ์ถึงผลงานและกิจกรรมของตนให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปได้ทราบ ต้องปรับปรุงตนเองทั้งในด้านการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองเสียก่อน เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานที่จะนำไปช่วยพัฒนาสังคมต่อไป และประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม ทำตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส ให้เป็นคนดีมีคุณค่าต่อสังคม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยพัฒนาสังคม มิใช่บวชเพื่อเอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น และได้เสนอแนะว่าควรจะมีการขยายโครงการหรือกิจกรรมที่แม่ชีดำเนินอยู่แล้วให้มากจุดขึ้น และควรขยายระยะเวลาที่จะปฏิบัติงานให้มากขึ้น

ด้านนักวิชาการต่างชาติที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเพศในพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นตั้งแต่ ค.ศ. 1930 ศึกษาสังคมตะวันออก เช่นศรีลังกาและไทย ได้แก่ Women under the Bo Tree: Buddish Nun in Sri Lanka (1994) ของ เทสซา บาร์โธโลเมส (Tessa Barthlomeusz) งานวิจัย

เรื่อง Buddish after Patriarchy (1993) ของ ริต้า เอ็ม กรอส (Rita M. Gross) ซึ่งเป็นนักวิชาการชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงทางด้านศาสนากับสตรีนิยม เนื้อหาของงานเขียนนี้เริ่มต้นจากการศึกษาภาพลักษณ์และบทบาทของผู้หญิงตั้งแต่สมัยพุทธศาสนาแบบอินเดียยุคต้นเรื่อยมา จนถึงพัฒนาการของพระพุทธศาสนาแบบวัชรญาณ (ธิเบต) ได้สรุปสาระสำคัญว่า สารัตถะที่แท้จริงของพระพุทธศาสนามิได้รังเกียจสตรี แม้จะพบคำสอนที่มีลักษณะชายเป็นศูนย์กลางตลอดทั่วทั้งคัมภีร์ก็ตาม โดยแท้ที่จริงแล้วพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเสมอภาคและเสรีภาพ ด้วยการนำเสนอเรื่อง “พุทธศาสนาหลังยุคประชาธิปไตย” (Post-patriarchal Buddhism) หรือพุทธศาสนาที่เป็นอิสรภาพจากชายเป็นใหญ่ เป็นพุทธศาสนาที่มีลักษณะเป็นกลางและปราศจากอคติทางเพศ ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดพุทธศาสนาเช่นนี้ได้ คือผู้หญิงจะต้องได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนกระทั่งสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ“คุรุ” (guru) ได้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศอย่างละเอียดในประเด็น บทบาททางเพศหรือความเป็นชายหญิง รวมทั้งการนำเสนอพุทธศาสนาที่เน้นการศึกษาเพศหญิง ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ให้ความสำคัญผู้หญิงในศาสนา

แม้ประวัติศาสตร์ของแม่ชีจะมีมานาน ได้ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ส่วนอรรถกถาและที่บันทึกไว้โดยชาวต่างประเทศก็มาก การศึกษาเหล่านี้จะมุ่งตรงไปที่การทำความเข้าใจตัวตนของแม่ชีเพื่อให้สังคมตระหนัก และยอมรับให้ความสำคัญต่อบทบาทและชีวิตความเป็นอยู่ของแม่ชี แต่ก็เป็นการศึกษาในเชิงปริมาณและใช้แบบสอบถามเท่านั้น ทำให้เราเห็นเพียงทัศนคติที่ถูกสรุปเป็นข้อ ๆ ตามแบบสอบถามที่เกิดขึ้นต่อทัศนคติของแม่ชีที่มีต่อตัวเองในเรื่องต่าง ๆ งานวิจัยจะศึกษารายละเอียดของแม่ชีหลายด้าน แต่ยังเป็นการศึกษาเชิงรวมสถานภาพ ตัวตนของแม่ชีแต่ละรูป ไม่สามารถเห็นภาพได้ชัดเจน การศึกษาในแนวสตรีนิยม โดยมีแม่ชีเป็นศูนย์กลางในการศึกษาสามารถชี้ให้เห็นสาเหตุในการบวช ตัวตน และความต้องการของแม่ชีในการใช้ชีวิต มีความแตกต่างกันไปตามสถานภาพของแม่ชีแต่ละรูป ทั้งนี้เนื่องจากแม่ชีไม่ได้อยู่ในระบบการบวชที่เคร่งครัด วิธีการบวชเพียงแต่รับศีล 8 ข้อ เท่านั้น อายุ การศึกษา และยังมาจากครอบครัวที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน เมื่อบวชแล้วก็มีความเป็นอยู่และวิถีชีวิตต่างกัน ส่งผลทำให้แม่ชีมีสถานภาพต่างกัน เนื่องจากดิฉันได้พบเห็นแม่ชีที่มีความถนัดต่างกัน จึงมุ่งศึกษาวิจัยว่าแม่ชีไทยมีกระบวนการปรับเปลี่ยนสถานภาพของตนเองต่อศาสนาและสังคมอย่างไร เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการพัฒนาตัวตนของแม่ชีแต่ละรูปให้สังคมทราบว่าแม่ชีมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ได้มีภาพเหมารวมเฉพาะที่สังคมมองว่าเป็นชายขอบอย่างเดียว (Stereotype) เพื่อส่งเสริมบทบาทของแม่ชีในพุทธศาสนา พร้อมทั้งเสนอข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ เพื่อลบภาพเหมารวมของสังคมทั่วไปที่มีต่อแม่ชีและเพื่อให้มีความเข้าใจแม่ชีไทยมากขึ้น

บทที่ 2

บริบททางประวัติศาสตร์และแนวคิดทฤษฎี

ศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ทั้งในกรณีวินัยคำสอนและการปฏิบัติ ผู้หญิงในพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าในทางศาสนาที่ด้อยกว่าผู้ชาย เพราะว่าผู้หญิงไม่สามารถบวชเป็นพระได้ ซึ่งการบวชเป็นพระนั้นเป็นแหล่งที่มาของบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ มักได้รับการปฏิบัติแบบเพศที่สองหรือเพศที่ด้อยกว่า แต่ในอีกด้านหนึ่ง พุทธศาสนาก็มีแรงผลักดันต่อเสรีภาพในการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาที่ให้คุณค่าทางด้านจิตวิญญาณมากกว่าสถานภาพที่ติดตัวมาแต่กำเนิด สถานภาพของผู้หญิงในศาสนาจึงมีภาพความขัดแย้งที่ตั้งอยู่บนคำถามมากมาย เช่น พุทธศาสนาทำให้ผู้หญิงถูกลดคุณค่าหรือไม่ ถ้าเป็นอย่างนั้น พุทธศาสนาจะกีดกันผู้หญิงออกจากความคิดและการกระทำด้านอื่น ๆ ด้วยหรือไม่ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นชอบที่จะอนุญาตให้ผู้หญิงบวชในพุทธศาสนา พระอานนท์ต้องทูลวิงวอนถึง 3 ครั้งจึงทรงอนุญาต ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า การให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ คือ พระศาสนาหรือสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้ยั่งยืนและมีอายุสั้นเข้า เปรียบเหมือนตระกูลที่มีบุรุษน้อยมีสตรีมาก ถูกผู้ร้ายทำลายได้ง่าย หรือเหมือนนาข้าวที่มีหนอนขยอกลง หรือเหมือนไร่อ้อยที่มีเพลี้ยลงย่อมอยู่ได้ไม่ยืนนาน (อรรถกถาพระวินัย) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติครุธรรม 8 ประการ กำกับไว้ก็เพื่อเป็นหลักคุ้มกันพระศาสนา เหมือนสร้างคันกั้นสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อกันไม่ให้น้ำไหลล้นออกไป พระศาสนาจักอยู่ได้ยั่งยืนเช่นเดิม และทรงแสดงเหตุผลที่ไม่ให้ภิกษุไหว้ภิกษุณี แต่ให้ภิกษุณีไหว้ภิกษุได้ฝ่ายเดียว เพราะนักบวชในลัทธิศาสนาอื่นทั้งหลายไม่มีใครไหว้สตรี ทำให้เห็นสถานภาพที่ด้อยกว่าของผู้หญิงในทุก ๆ ศาสนาอย่างเห็นได้ชัดเจน หากถือเหตุผลทางด้านสภาพสังคมศาสนาแล้ว พระพุทธองค์จะไม่ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชเลย แต่ด้วยเหตุผลในด้านความสามารถโดยธรรมชาติ จึงทรงอนุญาตให้บวช ต่อมาภิกษุณีก็ได้ขาดสูญไป

รายงานสถิติจำนวนประชากร และบ้าน ทั่วประเทศ และรายจังหวัด ณ เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2550 ระบุว่าปัจจุบันประเทศไทยมีประชากร 63,038,247 ล้านคน(“รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน ทั่วประเทศ และรายจังหวัด,” 2550) และเป็นประเทศเดียวที่มีประชากรนับถือพุทธศาสนาสูงที่สุดในโลก จากการสำรวจตามสำเนาทะเบียนบ้าน 94% เป็นชาวพุทธ(“สถิติคาทอลิคไทย,” 2551) มีวัดทั่วประเทศจำนวนประมาณ 25,000 วัด พระภิกษุสามเณร 300,000 รูป มีผลทางการศึกษาที่สังเกตเห็นว่าผู้หญิงมีความสนใจในการเข้าวัดฟังธรรม ถวายอาหารพระ และ

สมาทานรักษาศีลห้ามากกว่าผู้ชาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในความเป็นจริงประเพณีในพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ได้ เพราะการอุทิศตนของหญิงที่เป็นผู้เตรียมอาหารถวายพระและส่งเสริมให้ลูกชายบวชเพื่อสืบต่ออายุพระศาสนามาโดยตลอด แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผู้หญิงนักบวชในพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาต้องต่อสู้กับกระแสวัฒนธรรมและกฎหมาย เผชิญกับกำแพงที่แกร่งและใหญ่โตที่มาจากทั้งภาครัฐและศาสนา การไม่อนุญาตให้บวชภิกษุณีสงฆ์ ทำให้พื้นที่และบทบาทสำหรับการเป็นนักปฏิบัติธรรมหญิงคือการบวชชีรักษาศีลแปดเท่านั้น ผู้ที่ศรัทธาบวชเป็นชีแม้จะปฏิบัติธรรมคล้ายพระสงฆ์ แต่กลับไม่ได้รับความยกย่องจากชาวบ้านและไม่มีคนนิยมทำบุญด้วย เพราะถือกันว่าการทำบุญกับแม่ชีจะได้บุญน้อยกว่าการทำบุญกับพระสงฆ์ แม่ชีส่วนใหญ่จึงต้องพึ่งตนเองหรือได้รับความช่วยเหลือจากญาติ ๆ ในขณะที่ผู้หญิงอุบาสิกาไม่ปลงผมซึ่งอยู่กับครอบครัวของตนเอง หากต้องการรักษาศีลแม่ชีก็อาจสมาทานศีลแปดในวันอุโบสถ และนอนค้างที่วัดเพียงหนึ่งวันกับหนึ่งคืนเท่านั้น สถานะของแม่ชีจึงแตกต่างมากกับอุบาสิกา แม่ชีในประเทศไทยจำนวนกว่า 10,000 รูป เป็นประจักษ์พยานความปรารถนาอันแรงกล้าของผู้หญิงที่ต้องการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตามรอยบาทของพระพุทธเจ้า แต่ภาพของแม่ชีจะถูกมองในแง่ลบ เนื่องจากมีสถานะไม่ชัดเจนและมีความกำกวมเพราะไม่ใช่ทั้งผู้หญิงธรรมดาและนักบวช (ปรานี วงษ์เทศ, 2549, น. 186-196)

สถานภาพของแม่ชีในสังคมไทย

ปัจจุบันแม่ชีถือศีล 8 ปฏิบัติตามศีลกรรมบถ 10 และเสขิยวัตร 75 ซึ่งเป็นมารยาทที่นักบวชต้องปฏิบัติ สถานะของแม่ชีที่มิใช่ผู้หญิงธรรมดา แต่ก็ยังมิใช่นักบวช อีกทั้งยังไม่มีกฎหมายรับรองสถานภาพของแม่ชี ส่งผลต่อสถานภาพของแม่ชี ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม สถานภาพครึ่งกลาง ๆ ไม่แน่นอนแบบนี้ ทำให้แม่ชีเสียสิทธิในการเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างตั้งใจ เลือกไม่ได้แม้แต่แนวทางและวิธีการใช้ชีวิตของตนเอง และแม้ว่าในปัจจุบันจะมีหลายหน่วยงานหลายองค์กร พยายามเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของแม่ชีอยู่ในขณะนี้ และยังไม่มีท่าทีว่าจะได้รับการสนับสนุน สถานภาพของแม่ชีเกิดจากแรงผลักดันหลายประการ ซึ่งมีสาเหตุมาจากระบอบการเมืองและศาสนา ดังนี้

1. เกิดจากผลการปฏิรูปศาสนาพุทธในรัชกาลที่ 5 (พระไพศาล วิสาโล, 2546, น. 80-92) โดยชนชั้นนำในเมืองหลวงผู้ได้รับการศึกษาหรืออิทธิพลทางความคิดจากตะวันตกมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำพาประเทศสู่ความทันสมัย (modernization) นำโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงนำเอาจารีตประเพณีจากเมืองและราชสำนักเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมท้องถิ่น กำจัดพระสงฆ์ที่ประพฤตินอกธรรมนอกวินัย ได้ทรงบัญญัติคณะสงฆ์ใหม่ รัชกาลที่ 4 แบ่งสงฆ์ออกเป็นธรรมยุตและมหานิกาย สนับสนุนให้คณะสงฆ์ธรรมยุตซึ่งมีวินัยเคร่งครัดเป็นหลัก มีบทบาทเป็นผู้นำสงฆ์ จัดหลักสูตรพระปริยัติธรรมสำหรับสงฆ์ ส่งผลต่อความคิดของพระสงฆ์และนำไปสู่สถานภาพที่ตกต่ำของแม่ชี

พระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาปริยัติธรรมในรูปแบบที่ถูกจัดขึ้นใหม่ มักแสดงการดูถูกวัฒนธรรมของชาวบ้านว่างมงาย ไม่รู้จักพุทธศาสนาที่แท้จริง การสอนพุทธศาสนายังถูกทำให้แปลกแยกจากวัฒนธรรมชาวบ้านอีกด้วย โดยเน้นความรู้ในแง่ปริยัติเท่านั้น มีการปฏิเสธชาดกหรือนิทานในคัมภีร์ พร้อมกับต่อต้านความเชื่อดั้งเดิมอย่างปะทะขัดแย้ง ทำลายศาลพระภูมิ เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ยังถูกขจัดออกจากพุทธประวัติ ส่วนชาดกก็ถูกลดความสำคัญลง พระสงฆ์ถูกคาดหมายให้สอนธรรมะแบบอิงตำราหรือเทศนาตามหัวข้อธรรมโดยเน้นเหตุผลมากกว่า ทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงของระบบศาสนาสมัยใหม่ได้ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัดกับชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้มีสาเหตุจากการที่พุทธศาสนาถูกชนชั้นนำมองในมุมใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลและชื่นชมวิทยาศาสตร์ เน้นความสำเร็จทางโลกหรือผลที่ประจักษ์ได้ในชีวิตนี้ พร้อมกันนั้นก็ปฏิเสธประเพณีพิธีกรรมแบบดั้งเดิมไปด้วย แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ได้ทำให้การเชื่อผีสางเทวดาเริ่มถูกกันออกไปจนกลายเป็นเรื่องนอกพุทธศาสนา เกิดการแบ่งขั้วแยกข้าง มีเส้นแบ่งกั้นระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์อย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อน การนับถือศาสนาจะควบคู่ไปกับการผสมผสานความเชื่อของประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย นอกจากนั้น ยังมีนิกายและรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่แตกต่างและได้รับการยอมรับควบคู่กับพระสงฆ์

การปฏิรูปศาสนาดังกล่าวจึงมีลักษณะรวมศูนย์ (Centralization) โดยมีเส้นแบ่งพรมแดนที่นิยามความเป็นนักบวชเฉพาะพระสงฆ์และสามเณรเท่านั้น มิได้รวมผู้หญิงที่บวชให้อยู่ในศาสนาเท่าเทียมสงฆ์ ส่งผลต่อสถานภาพของแม่ชีและพวกที่มีความเชื่อและปฏิบัติอยู่นอกกรอบ อาทิ พวกพิธีกรรม ความเชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ผีฟ้า ไสยศาสตร์ การทรงเจ้าของชาวบ้าน เป็นต้น ได้ถูกการปฏิรูปเบียดขับออกไปเช่นเดียวกัน เนื่องจากแม่ชีมิใช่นักบวชภิกษุณีตามพระวินัยของพระพุทธองค์ จึงไม่มีฐานะที่ชัดเจนในระบบโครงสร้างของศาสนา ทำให้ไม่มีพื้นที่ในศาสนากระแสหลักและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม

ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแผนการศึกษาตามคตินิยมสมัยใหม่ แยกการศึกษาออกจากวัด ให้รัฐรับเอาการศึกษาสำหรับฆราวาสไปทำแต่ผู้เดียว นับเป็นการตัดขาดจากประเพณีดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง สะท้อนให้เห็นถึงความสิ้นสุดของแนวคิดธรรมราชา ซึ่งถือว่าผู้ปกครองมีหน้าที่สนับสนุนพระศาสนา ทั้งความเป็นอยู่ของสมณชีพราหมณ์และ

การศึกษาพระธรรมวินัย โดยที่พระมหากษัตริย์เองก็ต้องศึกษาและปฏิบัติธรรมถึงขั้นที่สามารถสอนหนังสือแก่พระเณรได้ด้วย ตรงข้ามกับแนวคิดสมัยใหม่ที่ถือว่าอาณาจักรกับศาสนจักรต้องแยกจากกัน

หลังจากที่โรงเรียนของรัฐดึงการศึกษาออกไปจากวัดไม่นาน โรงพยาบาลของรัฐก็ดึงการดูแลรักษาสุขภาพออกไปจากวัดและบ้านด้วย กิจการทางสังคมซึ่งวัดเคยมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางของชุมชน ได้ถูกสถาบันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามคตินิยมสมัยใหม่ ดึงไปทำเสียเกือบหมดสิ้น จนในที่สุดวัดเหลือแต่บทบาททางด้านธรรมะและพิธีกรรมเท่านั้น ทำให้วัดห่างจากชุมชนมากขึ้น พระกับฆราวาสมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันน้อยลง โดยเฉพาะในเมือง ฆราวาสที่เป็นชนชั้นกลาง[1] (พระไพศาล วิสาโล, 2546, น. 84) แทบไม่ได้รับอิทธิพลในทางจริยธรรมจากพระสงฆ์ ความเหินห่างนั้นส่วนหนึ่งยังเป็นผลจากการศึกษาที่แตกต่างกันด้วย เพราะขณะที่ชาวบ้านเรียนวิชาการสมัยใหม่ในโรงเรียนของรัฐ พระสงฆ์กลับเน้นการเรียนเฉพาะธรรมมะเท่านั้น คือวิชาบาลีและนักธรรม ทำให้เกิดช่องว่างทางด้านทัศนคติระหว่างฆราวาสกับพระสงฆ์ พุทธศาสนาถูกแยกออกเป็นส่วน ๆ จนเกิดเป็น “ขั้ว” (dichotomy) ในลักษณะที่ต่างไปจากเดิม แยกโลกียะจากโลกุตระ แยกโลกออกจากธรรม แยกสงฆ์ออกจากฆราวาสอีกด้วย

ประเพณีสังคมไทยแต่เดิมมิได้แยกโลกออกจากธรรมอย่างชัดเจน พระมหากษัตริย์นอกจากจะทรงมีปณิธานทำนุบำรุงให้ราษฎรตั้งอยู่ในศีลแล้ว ยังทรงมีพระประสงค์ให้ราษฎรได้เข้าถึงอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนาคือพระนิพพานอีกด้วย ส่วนพระสงฆ์โดยประเพณีก็มิได้สอนธรรมอย่างเดียว หากยังมีบทบาทในทางโลก เช่น สอนวิชาช่าง สมุนไพร สร้างสรรค์ศิลปะ วรรณคดี เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ขุดบ่อน้ำ ทำทาง สร้างสะพาน และเป็นผู้ไกล่เกลี่ยระงับความขัดแย้งในหมู่บ้าน วัดจึงมิใช่สถานอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาและประกอบพิธีกรรมเท่านั้น หากยังเป็นสถาบันทางสังคมแบบอเนกประสงค์ ขณะที่พระมหากษัตริย์ในอุดมคติ มีฐานะเป็นผู้นำในทางธรรมด้วย พระสงฆ์ที่ชาวบ้านเคารพสักการะก็มีบทบาทเป็นผู้นำในทางโลกอีกทางหนึ่ง พุทธ

---

[1] ส. ศิวรักษ์ ได้กล่าวถึงบิดาของตนซึ่งเติบโตในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่า “เริ่มแต่คนรุ่นบิดาข้าพเจ้ามาแล้ว ที่พุทธศาสนาแทบไม่มีอิทธิพลเอาเลย ถ้าบิดาข้าพเจ้ามีคุณธรรมอยู่บ้าง ดูท่านจะได้มาจากบิดามารดาและญาติ ๆ ที่ท่านเห็นคุณค่าว่า เป็นสัมมาจารียิ่งกว่าจะได้แบบอย่างมาจากวัด นอกจากนี้ท่านก็ได้จากครูบาอาจารย์ที่โรงเรียน” นี้ก็เช่นเดียวกับป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งโตเป็นหนุ่มในรัชกาลถัดมา ท่านผู้นี้ “ได้รับคุณค่าแห่งการดำรงชีวิตจากบ้านและโรงเรียนยิ่งกว่าจากวัดและพระ”

ศาสนาในอดีตมีลักษณะที่สอดคล้องและเกื้อกูลชุมชน จัดเป็นพุทธศาสนาที่มีวัดหรือชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจการของวัดและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์มาก และพระสงฆ์ได้รับความเชื่อถือก็จากการยอมรับของชุมชน มิใช่จากส่วนกลาง

นโยบายสร้างรัฐชาติเพื่อความมั่นคงของรัฐ ในสมัยรัชกาลที่ 6 พุทธศาสนาแบบทางการถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นมาตรฐานหรือแม่แบบสำหรับยึดถือร่วมกันในชาติ การแสดงวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อส่งเสริมความมั่นคงมีความสำคัญในการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีพื้นฐานมาจากคำสอนแบบธรรมยุตซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ปรับปรุงจนมีอิทธิพลสูงในรัชกาลนี้ ทำให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาของชาติ ทำหน้าที่รับใช้ชาติ อุดมการณ์ชาตินิยมได้ครอบงำ ทำให้ศาสนาตกอยู่ภายใต้ระบบศักดินา (hierarchy) และยังถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบศักดินา ด้วยการขจัดจารีตประเพณีท้องถิ่นที่ไม่สอดคล้องกับจารีตจากส่วนกลาง การแต่งตั้งสมณศักดิ์แก่สงฆ์ มีระบบ เครือข่าย ตำแหน่ง เพื่อเป็นการให้รางวัล คณะสงฆ์ก็ถูกรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ พระสงฆ์ถูกดึงให้มาขึ้นกับส่วนกลางแทนที่จะขึ้นกับชุมชนดังอดีต พระสงฆ์ของท้องถิ่นกลายเป็นพระสงฆ์ของชาติไปโดยมีมหาเถรสมาคมดูแลกำกับ พุทธศาสนากับความมั่นคงแห่งชาติกลายเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ออก ได้มีการตรากฎหมายเป็นพระราชบัญญัติควบคุมและส่งผลต่อทั้งคณะสงฆ์และแม่ชี

ผลจากการ “ปฏิรูป” ดังกล่าว ทำให้สถานภาพของแม่ชีถูกตัดขาดจากทั้งระบบจารีตดั้งเดิมและระบบศาสนาแห่งชาติ เพราะรัฐชาติสมัยใหม่ยึดกุมอำนาจการนิยามภาวะความเป็นนักบวชไปจากชุมชน ในขณะเดียวกันแม่ชีก็ไม่ได้รับการนิยามให้เป็นส่วนหนึ่งของของสถาบันสงฆ์ ทั้งยังสูญเสียอำนาจในการนิยามตนเอง เมื่อมีกฎหมาย และสถาบันต่าง ๆ ของรัฐเข้ามาผลิตความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาแทนความรู้และการยอมรับของสังคมจารีต เกิดการแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างฆราวาสกับนักบวช แม่ชีซึ่งเดิมมีสถานะที่ครอบคลุมทั้งสองพื้นที่ กลับต้องถูกกำหนดให้มีสถานะเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามการกำหนดของสถาบันที่รัฐสร้างขึ้น

2. การออกกฎระเบียบข้อบังคับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่รัฐเหนือคณะสงฆ์อย่างมาก นอกจากนั้น รัฐบาลยังสามารถมีบทบาทในมหาเถรสมาคมโดยผ่านกรมการศาสนา ซึ่งเป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม มีหน้าที่เป็นหน่วยปฏิบัติการเปรียบดังแขนขาของมหาเถรสมาคมอีกด้วย คณะสงฆ์ได้กำหนดสถานภาพของแม่ชี โดยผ่านมติของมหาเถรสมาคมครั้งที่ 28/2525 ความว่า "แม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาเท่านั้น" สถานภาพของแม่ชีที่ด้อยกว่าสงฆ์ จึงเกิดมาจากประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม บริบททางสังคม วัฒนธรรม ไม่เอื้อให้แม่ชีได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

ในบริบททางสังคมฐานะของแม่ชียังตกต่ำอยู่มาก ยังไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นนักเผยแผ่ธรรมะอย่างที่ควรจะเป็น การบวชเป็นแม่ชีนั้น คนมักเข้าใจกันว่าเป็นร่มเงาของผู้ที่ประสบความล้มเหลวในทางโลก บางวัดกีดกันเพราะมองว่าแม่ชีเป็นผู้สร้างปัญหาและความวุ่นวายด้วยการออกเรี่ยไรและขอทาน เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2531 เจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ได้มีมติในรายงานการประชุม เจ้าคณะเขต ข้อ 7 ความว่า

> แม่ชีที่ออกเรี่ยไรย่อมมีความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 แม่ชีที่มีสังกัดอยู่ในวัดใด ให้วัดนั้นช่วยกวดขัน ส่วนแม่ชีนอกสังกัดมอบให้กรมการศาสนาร่วมมือกับกรมประชาสงเคราะห์ กรมตำรวจ (ปัจจุบันคือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) และสถาบันแม่ชีไทยช่วยกันสอดส่องดูแล เพื่อป้องกันแม่ชีที่ทำการเรี่ยไร อาศัยศาสนาหากินโดยมิชอบ ในลักษณะเร่ร่อนจรจัด ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (พระปุณณะ ขนฺติพโล, 2551, น. 5)

ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ชาติมีความสำคัญกว่าศาสนา คณะสงฆ์จึงได้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐในลักษณะที่เป็นฝ่ายตาม จนกล่าวได้ว่าเป็นส่วนขยายของรัฐบาล โดยทำงานตอบสนองนโยบายของรัฐ อาทิ นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป” หรือการสั่งห้ามพระสงฆ์เทศน์เรื่องสันโดษ เพราะอาจทำให้ประชาชนเกียจคร้าน ไม่ทำงาน ขัดกับการพัฒนาชาติเป็นต้น

การออกกฎระเบียบข้อบังคับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้แม่ชีเป็นผู้ไม่มีตัวตนทางศาสนา ทั้งที่ประวัติศาสตร์การบวชแม่ชีในประเทศไทยเกิดขึ้นครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพาน 264 ปี นับเป็นเวลานาน แม้ว่า จะถือศีลแปด นุ่งขาว ห่มขาว สละบ้านเรือน อาศัยอยู่ในวัดก็ตาม แต่เนื่องจากมิได้มีข้อบัญญัติใดเกี่ยวกับแม่ชีในพระไตรปิฎก จากการพิจารณาในเชิงพระธรรมวินัย แม่ชีจึงเป็นเพียงอุบาสิกา กรมศาสนาตีความแม่ชีเป็นเพียงคฤหัสถ์ หรืออารามิกชนที่อาศัยอยู่ในวัดปฏิบัติธรรมเท่านั้น มิใช่นักบวชผู้มีหน้าที่สืบทอดศาสนาเสมือนพระภิกษุ

ในขณะที่วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ผู้ปกครองหรือเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ในการปกครองวัดจึงเป็นผู้ดูแลปกครองแม่ชีในฐานะที่เป็นผู้อาศัยวัด ในบัญญัติของพระราชบัญญัติก็มิได้ระบุถึงแม่ชีแต่ประการใด เพียงแต่ระบุถึงหน้าที่ของเจ้าอาวาสว่ามีอำนาจหน้าที่เต็มที่ในการสอดส่องให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีพำนักอาศัยอยู่ภายในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และมีสิทธิลงโทษผู้ที่ทำผิดระเบียบวัดได้ โดยที่กรมศาสนามิได้มีส่วนเกี่ยวข้อง กรมศาสนามีหน้าที่ดูแลเพียงฝ่ายสงฆ์เท่านั้น แม่ชีจึงอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าอาวาส หากมีปัญหาเจ้าอาวาสก็ตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้นตามความเห็นชอบ และหากต้องการจะมีกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากที่ปฏิบัติในวัดต้องยื่นเรื่องผ่านเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสแต่ละวัดก็ตัดสินปัญหาโดยลำพัง แม่ชีส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน

วัด ส่วนหนึ่งมีสำนักเป็นของตนเอง มิได้อาศัยวัดก็ปกครองกันเรื่อยมา นอกจากนั้นยังมีแม่ชีอีกจำนวนหนึ่งอายุมาก ต้องการผู้ดูแลเป็นพิเศษ ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับระบบวัดและสำนักแม่ชีได้ จึงต้องพักอาศัยอยู่กับญาติในบ้านเรือนของตนเอง ดังนั้น แม่ชีส่วนใหญ่มิได้อาศัยหรือปฏิบัติธรรมอยู่ภายในวัดเหมือนดังสงฆ์ที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เพื่อทำสังฆกรรมตามข้อบัญญัติทางพระวินัย

จากการที่แม่ชีมิได้มีสถานภาพทางศาสนา และไม่มีความสำคัญเทียบเท่าสงฆ์ซึ่งเป็นกระแสหลักในทางศาสนาซึ่งตีความเฉพาะพระภิกษุสามเณรเท่านั้น ภายใต้ความไม่เท่าเทียมกันทางด้านสถานภาพทางศาสนานั้นได้นำไปสู่ปัญหาที่สำคัญ ซึ่งมองเห็นความแตกต่างระหว่างฝ่ายสงฆ์และแม่ชีได้อย่างชัดเจน แม่ชีต้องอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสงฆ์ อีกทั้งกระบวนการสร้างความหมายของคำว่า “แม่ชี” และการตีความในแต่ละยุคสมัยก็ยังมีความแตกต่างกัน จากข้อเท็จจริงดังกล่าว ในปัจจุบันสังคมมองว่าแม่ชีคือ ผู้หญิงที่มีปัญหาส่วนตัว มิได้มาบวชเพราะศรัทธา ท่าทีที่สังคมไทยมักเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อแม่ชีโดยส่วนรวม

งานวิจัยเรื่อง ”สถานภาพของแม่ชี” ประกอบด้วยทฤษฎีที่สำคัญ 3 แนวคิด คือ ทฤษฎีสตรีนิยม ทฤษฎีคนชายขอบ และทฤษฎีอัตลักษณ์ แต่ละทฤษฎีมีจุดยืนต่างกัน แต่เมื่อนำมาปรับใช้ในการศึกษาสถานภาพสามารถทำให้วิเคราะห์สถานภาพของแม่ชีได้รอบด้านละเอียด และลึกซึ้งขึ้นกว่าการใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง

แนวคิดสตรีนิยมถูกนำมาเป็นแนวทางในการวิพากษ์ ทั้งนี้เพราะสตรีนิยมให้ความสนใจในความเฉพาะเจาะจง (Particularity) ความหลากหลาย (Multiplicity) และความแตกต่างของผู้หญิง รวมถึงการให้ความสำคัญกับสถานะความเป็นผู้อื่นหรือคนนอก เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แม่ชีในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของสถาบันพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีความสำคัญ และเป็นผู้หญิงที่มีจำนวนมาก เนื่องจากสตรีนิยมให้ความสำคัญกับความทุกข์ยากของผู้หญิง โดยวิเคราะห์ว่าความทุกข์ยากหรือความเป็นรองที่ผู้หญิงได้รับเกิดจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งสร้างให้ความเป็นหญิงด้อยกว่าความเป็นชาย ทำให้เพศหญิงถูกเลือกปฏิบัติอย่างมีอคติ ได้รับการเอารัดเอาเปรียบดำรงอยู่ในสังคมอย่างไม่เท่าเทียม แนวคิดสตรีนิยมจึงมีความจำเป็นต่อการศึกษาวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อแม่ชี ทฤษฎีคนชายขอบได้ถูกนำมาใช้นำเพื่อศึกษาประเด็นที่แม่ชีถูกทำให้ “เป็นอื่น” (The Other) เนื่องจากต้องช่วยเหลือตัวเองในเรื่องต่าง ๆ เพื่อแสวงหาปัจจัยสี่ การที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดด้วยวิธีการต่าง ๆ และขาดการควบคุมดูแลอย่างทั่วถึงคนในสังคมทั่วไปมักเห็นแม่ชีออกมาเรี่ยไร เร่ขอทานตามถนนหนทาง ศูนย์การค้า ประพฤติเสื่อมเสียชื่อเสียง เพราะขาดโอกาสพัฒนาในรูปแบบที่เท่าเทียมสงฆ์ และไม่ได้รับความเอื้อเฟื้อจากสังคม ความเหลื่อมล้ำจากความแตกต่างระหว่างเพศในศาสนาได้ทำให้แม่ชีต้องกลายเป็นคนชายขอบทั้งในวัดและในสังคม และทฤษฎีอัตลักษณ์มีความจำเป็นเพื่อชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ของแม่ชี เมื่อ

เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมพุทธเพื่อจุดประสงค์ในการพัฒนาศักยภาพทางปัญญา ในฐานะที่เป็นหนึ่งในพุทธบริษัทที่ต้องเผชิญหน้ากับอคติและมายาคติ ตลอดจนองค์ประกอบประการอื่นที่ควบคุมความสัมพันธ์ของนักบวชในพุทธศาสนา อาทิ เช่น คำสอนในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท กฎระเบียบวินัย ตลอดถึงแนวปฏิบัติอันสืบทอดกันมาจากวัฒนธรรมประเพณี ที่มีลักษณะชายเป็นศูนย์กลาง (male-centric) ถูกนำมายึดโยงกับ “เหตุผล” (causality) ผ่านการสร้างคติ ความเชื่อ และค่านิยมในวัฒนธรรมไทยในสังคมปิตาธิปไตย (Patriarchal) ที่ยังมิได้ยอมรับผู้หญิงเข้าเป็นส่วนหนึ่งในสถานภาพเท่าเทียมกับชาย แม่ชี ถูกทำให้เป็น “คนนอก” ไม่มีสิทธิ์เทียบเท่ากับสงฆ์ ตั้งแต่ไม่มีสิทธิบิณฑบาต แม้ว่ากว่า 80% ของผู้ที่ไปทำบุญที่วัดจะเป็นผู้หญิงก็ตาม ทำให้แม่ชีตกอยู่ในฐานะบทบาทรอง (Subordinated) ในทางพระพุทธศาสนาและจิตวิญญาณ

ทฤษฎีสตรีนิยม

สตรีนิยมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิง เกิดขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายทางการเมืองเพื่อทำความเข้าใจถึงความเป็นรองของผู้หญิง รวมทั้งการถูกกีดกันหรือกลายเป็นกลุ่มชายขอบในพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ (Jackson & Jones, 1988) ที่ไม่เพียงแต่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์นั้นด้วย เพื่อช่วยให้เข้าใจเงื่อนไขต่าง ๆ ในสังคมที่ทำให้ผู้หญิงอยู่ในสถานที่ด้อยกว่าผู้ชาย และทำให้สามารถมองถึงความเป็นไปได้ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่ดีต่อสถานะของผู้หญิง (Anderson, 1933) จุดมุ่งหมายพื้นฐานคือวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของความเป็นเพศเพื่อทำความเข้าใจในอำนาจที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย ความเหนือกว่าของผู้ชาย ทำความเข้าใจต่อสภาพการณ์ที่ถูกกดขี่ของผู้หญิงและสาเหตุของปรากฏการณ์ทั้งหมดนี้เพื่อเอาชนะการกดขี่นั้น (Flax, 1993) ซึ่งในทัศนะของนักสตรีนิยมถือว่า ความเสียเปรียบของผู้หญิงนั้นมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือในบางที่บางแห่ง หรือในเฉพาะบางกรณี หากแต่มีลักษณะที่ครอบคลุมทั่วถึงทุกพื้นที่ทางสังคม และดำรงอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่อาจมีโฉมหน้าและระดับความเข้มข้นแตกต่างกันไปตามภูมิภาคและยุคสมัย ดังที่ บาร์บารา มาร์แชล์ (Barbara Marshall) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Configuring Gender ค.ศ. 2000 (นพพร ประชากุล, 2544, น. 115) ว่า

> ปัญหาอยู่ที่ว่าบทบาทและความแตกต่างทางเพศสถานะนั้นมิได้สมมาตรกันระหว่างชายหญิง หากแต่ได้สร้างความไม่เท่าเทียมขึ้นอย่างยั่งยืน โดยที่กลุ่มผู้ชายจะเป็นกลุ่มที่ได้รับทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสังคม เช่น ผลประโยชน์ทางวัตถุ อำนาจทาง

การเมือง เกียรติภูมิ เสรีภาพส่วนบุคคล เป็นต้น มากกว่ากลุ่มผู้หญิงอย่างมากมาย นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการและสถาบันทางสังคมหลายประเภทที่คอยพยุง และตอกย้ำความไม่เท่าเทียมนั้น ได้แก่ ระบบภาษา โครงสร้างครอบครัว ระบบการศึกษา ความเชื่อ และสถาบันทางศาสนา สื่อสารมวลชน วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์การแพทย์ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและนโยบายรัฐบาล (นันดา วีรวิทยานุกูล, 2544, น. 9-10)

อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) ที่แตกต่างกันระหว่างหญิงชายก่อให้เกิดความเชื่อ ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความเชื่อเรื่อง “ผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลาง” (Androcentrism) ความเชื่อนี้ หมายถึงการที่ประสบการณ์แบบผู้ชาย และคำนิยามของผู้ชาย ถือเป็นมาตรฐาน หรือบรรทัดฐาน ส่วนประสบการณ์แบบผู้หญิง และคำนิยามของผู้หญิงนั้น ถูกมองว่าเป็นเรื่องเฉพาะของพวกผู้หญิง เป็นสิ่งที่เบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่ผู้ชายจะกลายเป็นผู้ที่ “เหนือกว่า” (Superior) และผู้หญิงเป็นผู้ที่ “ต่ำต้อยกว่า” (Inferior) เท่านั้น แต่ผู้ชายยังกลายเป็น “มนุษย์” (Human) ในขณะที่ผู้หญิงเป็น “อย่างอื่นที่ไม่ใช่” (Other)

2. ความเชื่อเรื่องการแบ่งแยกเพศ (Gender Polarization) ความเชื่อนี้ ไม่เพียงแต่มองว่าผู้ชายและผู้หญิงนั้นแตกต่างกัน หากแต่ยังได้นำเอาความแตกต่างระหว่างเพศมาเป็นหลักในการจัดตั้งเป็นระบบสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย ความแตกต่างระหว่างชายและหญิงถูกตีความหมายอย่างเกินจริง และนำมาใช้อธิบายแง่มุมต่าง ๆ ของสังคม รวมถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ ว่าล้วนแล้วแต่มาจากความแตกต่างระหว่างเพศ ความเชื่อนี้ยังนำเอาความแตกต่างระหว่างเพศมาใช้กำหนดบทบาททางสังคม วิธีการแต่งตัว ตลอดไปจนถึงการแสดงออกทางอารมณ์ และความปรารถนาทางเพศของผู้ชายและผู้หญิงอีกด้วย

3. ความเชื่อเรื่อง “ปัจจัยทางชีวภาพ” (Biological Essentialism) ความเชื่อนี้ เป็นความเชื่อซึ่งสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมให้แก่ความเชื่อทั้งสองข้างต้น กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องปัจจัยทางชีวภาพ ให้เหตุผลว่า การที่ผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลาง และผู้ชายกับผู้หญิงถูกแบ่งแยกให้แสดงบทบาทที่แตกต่างกันนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากธรรมชาติทางชีวภาพของผู้ชายและผู้หญิงนั่นเอง

ความเชื่อเรื่องผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลาง การแบ่งแยกเพศ และปัจจัยทางชีวภาพนี้ ทำให้เกิดการผลิตซ้ำ “อำนาจของผู้ชาย” (นันดา วีรวิทยานุกูล, 2544, น. 279) ใน 2 วิถีทางด้วยกัน คือ 1) ความเชื่อทั้ง 3 ประการนี้ ทำงานอย่างเป็นระบบ ผ่านทางสถาบันทางสังคมต่าง ๆ และผ่านทางภาษา ซึ่งทำให้ผู้หญิงและผู้ชายใช้ชีวิตอย่าง แตกต่าง และ ไม่เท่าเทียมกัน 2) ในระหว่างที่ความเชื่อทั้ง 3 นี้ ถูก “ทำให้กลายเป็นวัฒนธรรม” ของสังคม (Enculturation) ปัจเจกบุคคลก็ได้ซึมซับ

ความเชื่อที่แวดล้อมตัวเขาอยู่เข้าไป และในที่สุด พวกเขาก็ถูกกระตุ้นให้สร้างอัตลักษณ์ให้เหมาะสมกับความเชื่อเหล่านี้ ความเป็นเพศมักถูกเข้าใจในมุมมองสารัตถะนิยมว่าเป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาให้ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 79)

ความคิดดั้งเดิมที่เชื่อว่าสถานภาพของผู้หญิงต่ำกว่าชาย มีสาเหตุมาจากชายหญิงมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ดังที่นักปรัชญาสำคัญต่าง ๆ อาทิ อริสโตเติ้ล (Aristotle) (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 6) กล่าวว่า โดยธรรมชาติผู้ชายเหนือกว่าและเป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้หญิงนั้นด้อยกว่าและเป็นผู้ถูกปกครอง ผู้หญิงคือผู้ชายที่เสื่อมสมรรถภาพ (impotent men) เสนอความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายว่า ผู้หญิงมีความนุ่มนวลกว่าผู้ชายในเรื่องการจัดการเรื่องต่าง ๆ มีความตั้งใจในการดูแลเด็กมากกว่า ในขณะเดียวกันก็มีอันตราย มีเล่ห์เหลี่ยม มีความซับซ้อน หุนหันพลันแล่น อิจฉาริษยา ชอบทะเลาะวิวาท ขาดความละอายและความเคารพตัวเอง ผู้ชายมีคุณสมบัติเหล่านี้น้อยกว่า มีความองอาจกล้าหาญ และมีความป่าเถื่อนมากกว่าผู้หญิง แต่ผู้ชายมีความสมบูรณ์ในความเป็นมนุษย์มากกว่า เพราะฉะนั้น จึงเหมาะที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาผู้หญิงผู้ซึ่งเหมาะที่จะเป็นผู้เชื่อฟัง เปรียบเหมือนผู้ใหญ่ปกครองเด็กซึ่งยังไม่มีวุฒิภาวะ นอกจากนั้น ยังมองว่า ทาสและผู้หญิงไม่สามารถคิดอย่างเป็นเหตุผลได้ เป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ผู้หญิงจึงมีหน้าที่เป็นเมียเพื่อผลิตทายาท และช่วยจัดหาสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพื่อที่ผู้ชายที่ไม่ใช่ทาสจะได้ทุ่มเทชีวิตให้กับการพัฒนาสติปัญญาและจุดมุ่งหมายทางการเมือง เพลโต (Plato) มองว่าผู้หญิงมีหน้าที่อยู่ในครัวเรือน เหมาะจะอยู่ในบ้าน เลี้ยงลูก ความคิดนี้ได้ถูกเสนอจากนักปรัชญาคนอื่น ๆ อีก ค้านท์ (Kant) กล่าวว่า จุดมุ่งหมายหลักของผู้หญิงคือการเป็นภรรยา ผู้ชายคือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบมากขึ้น เฮเกล (Hegel) เสนอคล้ายคลึงกันว่า ชีวิตทั้งหมดของผู้หญิงอยู่ที่ครอบครัว แต่สาระชีวิตของผู้ชายอยู่ที่รัฐและอาชีพ นอกจากนี้ ยังมองว่าผู้หญิงขาดความสามารถในเรื่องเหตุผล และมีพฤติกรรมอยู่บนอารมณ์และความรู้สึก (น. 7-8) ผู้ชายเป็นด้านที่มีใช้ความคิดและเหตุผล (Reason) ต่างจากผู้หญิงที่เน้นอารมณ์และความรู้สึก (Emotion) ความแตกต่างนี้เป็นแก่นแกนที่เป็นคุณสมบัติตายตัว (Essence) ทำให้สถานภาพของหญิงตกเป็นรองชาย

แมรี่ โวลสโตนคราฟ์ (Marry Wollstonecraft) นักสตรีนิยมชาวอังกฤษ เสนอแนวคิดที่ท้าทายต่อความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นชายและหญิงที่มีมาแต่เดิม ปฏิเสธในเรื่องความด้อยของผู้หญิง ในหนังสือ A Vindication of the Right of Woman ว่าความคิดที่ว่าผู้หญิงเป็นเพศอ่อนแอขาดความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล (Rational Thinking) ไม่รู้จักใช้สมอง จุกจิก สนใจต่อเรื่องความสวยงาม ไร้สาระ หมกมุ่นในเรื่องของความรัก ไม่มีเหตุผล และเจ้าอารมณ์ เป็นผู้ที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ตกอยู่ภายใต้ความครอบงำทางอารมณ์ ฯลฯ เป็นความคิดที่ผู้ชายสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งเป็นผลของการอบรมเลี้ยงดู ฝึกฝน หรือการศึกษาที่ผู้หญิงได้รับ

เพราะผู้หญิงถูกห้ามไม่ให้ใช้ความคิด ดังนั้น จึงต้องเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเพื่อที่จะทำให้ผู้หญิงมีความเป็นเหตุผลและอิสระ โดยที่ผู้หญิงต้องได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกับชาย จะทำให้เป็นอิสระเพราะมีรายได้สามารถที่จะเลี้ยงดูตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาสามี เป็นนักสตรีนิยมคนแรก (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 32-38) ที่เสนอว่าความแตกต่างระหว่างชายและหญิงที่ปรากฏเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคม มิใช่เป็นความแตกต่างกันตามธรรมชาติดังที่นักปรัชญาทั้งหลายกล่าวอ้างมาตลอด ท้าทายความเชื่อเรื่องค่านิยมว่าคุณธรรมเป็นเรื่องของเพศ ผู้หญิงและผู้ชายมีคุณธรรมและความดีที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะแต่ละเพศที่แตกต่างกันตามธรรมชาติ เช่น คุณธรรมที่ดีของผู้หญิงคือความเป็นคนว่านอนสอนง่าย อ่อนหวาน เรียบร้อย ในขณะที่ผู้ชายคือ ความเข้มแข็ง ความเป็นผู้นำ เป็นต้น ปฏิเสธความเป็นผู้หญิงตามธรรมชาติแบบนี้ เสนอว่ามีเฉพาะความเข้มแข็งทางสรีระเท่านั้นที่ผู้ชายมีเหนือผู้หญิง นอกนั้นผู้ชายและผู้หญิงเสมอกันตามธรรมชาติ คุณธรรมที่มีความสำคัญมาก คือ อิสรภาพและความเป็นเหตุผล เพราะทำให้มนุษย์อยู่เหนือสัตว์อื่น ๆ ต้องการให้ผู้หญิงเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง และใช้เหตุผลแทนอารมณ์และความรู้สึก เพื่อตอบโต้ข้อเสนอของนักปรัชญาตะวันตกที่เสนอว่าความเป็นตัวตนของผู้หญิง คือมีอารมณ์และความรู้สึกเป็นหลัก การที่ผู้หญิงถูกมองว่าผูกพันกับอารมณ์และความรู้สึกนี้เองทำให้ถูกประเมินจากสังคมว่าด้อยกว่าชายอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสรีระ และคุณสมบัติภายในที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และความรู้สึก เป็นการแบ่งขั้วตรงข้ามระหว่างหญิงชาย จัดตำแหน่งแห่งที่ของหญิงชาย ดังนั้น ผู้หญิงจึงต้องปฏิเสธการใช้อารมณ์ (น. 32-38)

การปลูกฝังค่านิยมจากการอบรมเลี้ยงดูระหว่างหญิงชายก็แตกต่างกัน ผู้ชายถูกอบรมเลี้ยงดูให้เป็นผู้นำครอบครัว เป็นสัญลักษณ์ของเพศที่มีเหตุผล อัตลักษณ์เชื่อมโยงกับสังคม และในทางศาสนายังเป็นเพศที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม หมายถึง หากบวชเป็นพระสงฆ์ก็จะได้รับความเชื่อถือยกย่อง นอกจากนั้น เพศชายยังมีแนวโน้มที่จะบรรลุธรรมสูง ส่วนผู้หญิงกลับถูกปลูกฝังให้มีบทบาททางด้านครัวเรือน ตั้งแต่เรื่องร่างกายถูกให้ค่าว่าไม่สะอาดเพราะต้องผูกติดกับการให้กำเนิด เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การแต่งงาน การเลี้ยงดูเด็ก ความเป็นแม่ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับการมีชีวิตที่สันโดษอย่างสิ้นเชิง ซึ่งหมายความว่าผู้หญิงไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะบวชเป็นพระได้ หรืออีกนัยยะหนึ่งก็คือ ผู้หญิงไม่มีอิสระจึงไม่ได้รับการยอมรับว่าสามารถทำหน้าที่ของนักบวชอย่างสมบูรณ์ตามอุดมคติของศาสนา ทั้งที่จริงแล้ว เพศเป็นเพียงความแตกต่างแห่งเรือนร่างเท่านั้น เพราะการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุพระนิพพานเป็นเรื่องของการซักฟอกจิตให้หมดกิเลส ดังนั้น “จิตไร้เพศ และเพศก็ไม่มีตัวตนในระดับโลกุตรธรรม” แต่ความแตกต่างในการอบรมเลี้ยงดู และการสร้างคุณค่าทางเพศแตกต่างกัน ทำให้เกิดการแบ่งงานตาม

เพศ ผู้ชายมีบทบาทในทางสังคม รวมทั้งการให้ความหมายในเรื่องเพศชายว่าเป็นหลักในการปฏิบัติธรรมมากกว่าหญิง ทำให้คุณค่าระหว่างหญิงชายในศาสนาแตกต่างกัน

ไอริจ ยังจ์ (Iris Young) นักสตรีนิยมสายสังคมนิยม (Social Feminism) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งงานกันทำตามความเป็นเพศ (gender division of labour) ว่าในสังคมก่อนทุนนิยม ผู้หญิงและผู้ชายในฐานะสามีภรรยา เป็นเสมือนหุ้นส่วนกันทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อเกิดระบบทุนนิยม งานกับบ้านได้ถูกแยกกันอย่างเด็ดขาด ผู้ชายถูกกำหนดให้เป็นแรงงานหลัก ส่วนผู้หญิงถูกผลักให้ไปอยู่ชายขอบในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยนิยามให้ผู้หญิงเป็นกำลังแรงงานชั้นสอง และเป็นแรงงานสำรองราคาถูก ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการเหลื่อมล้ำทางเพศขึ้น (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 122-129) ระบบอุตสาหกรรมในสังคมทุนนิยมทำให้ผู้หญิงถูกจัดให้อยู่ภายในบ้าน แบ่งแยกพื้นที่ของผู้หญิงเป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private space) ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ส่วนตัวเป็นพื้นที่ ๆ ไม่ได้รับการเหลียวแลเอาใจใส่อย่างจริงจัง ถือเป็นเรื่องที่สังคมและรัฐไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวก็ได้ ส่วนผู้ชายอยู่ในพื้นที่สาธารณะ (Public space) ส่งผลกระทบทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในโอกาสพึ่งพา ซึ่งสอดคล้องกับระบบศาสนาระหว่างสงฆ์กับชี ในเรื่องการแบ่งงานกันทำและการจัดแบ่งพื้นที่ ภายใต้ระบบศาสนา ผู้หญิงที่มาบวชเป็นแม่ชีแล้วก็ยังต้องมีบทบาทในการช่วยเหลือขวนขวายงานวัดเช่นกัน นอกจากจะปฏิบัติธรรมแล้วก็ยังต้องมีบทบาทหน้าที่ในครัว ทำอาหาร ทำความสะอาด ปัดกวาดสถานที่ อีกด้วย อาทิเช่น ศาลาฉันอาหาร ลานวัด ฯลฯ ต้องประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่องค์กร เพื่อที่จะได้ไม่ถูกตำหนิว่าเป็นเพียงผู้อาศัยที่ไม่เป็นประโยชน์กับวัดทั้งนี้เพื่ออาศัยปัจจัยสี่ ชีวิตประจำวันของแม่ชีส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของทำความสะอาดและการทำอาหารถวายพระสงฆ์

แม่ชีอยู่ร่วมกับสงฆ์ ภายในวัดก็มีการแบ่งเขตระหว่างสงฆ์กับชีเช่นกัน พื้นที่บางแห่งได้ถูกจัดแยกให้เป็นส่วนเฉพาะสงฆ์เท่านั้น เช่น ศาลาฉันภัตตาหารเป็นที่ทำภัตกิจ โรงเรียนเป็นพื้นที่สงฆ์ในการสอนปริยัติธรรม อาสนสงฆ์เป็นที่นั่งเฉพาะเพื่อบรรยายธรรม โบสถ์ใช้เป็นที่เทศน์อบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไป ถือเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public space) ส่วนพื้นที่ของแม่ชีจะแยกตามหน้าที่ในวัด เช่น พื้นที่ครัวใช้ในการประกอบอาหารของแม่ชีทำครัว สถานที่สวดมนตร์และทำสมาธิภาวนาเป็นพื้นที่ของแม่ชีปฏิบัติธรรม เป็นต้น ถือเป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private space) ที่ถูกจัดแยกออกจากพื้นที่สงฆ์ แม่ชีถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ส่วนตัวอย่างเฉพาะเจาะจง จะเห็นได้ว่า ในทางธรรมก็มีการแบ่งพื้นที่และบทบาทหญิงชายเช่นเดียวกันกับโลกภายนอก ในขณะที่พระภิกษุเป็นผู้นำกระแสหลัก ทำหน้าที่สำคัญในพื้นที่สาธารณะ เป็นผู้สอนปริยัติธรรมและสมาธิภาวนาและปกครองแม่ชี แม่ชีมีสถานภาพต่ำกว่าสงฆ์อย่างชัดเจน การที่มีสถานภาพที่ต่ำกว่าสงฆ์ส่งผลต่อตัวตนของแม่ชีที่บางครั้งอาจแยกไม่ออกว่าเป็นผู้รับใช้หรือเป็นผู้ปฏิบัติธรรม

ทฤษฎีคนชายขอบ (Marginality)

วัฒนธรรมประเพณีไทยที่มีผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลางผสมผสานกับคำสอนในทางศาสนาพุทธ กล่าวถึงสถานภาพของผู้หญิงเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ การไม่มีภิกษุณีในประเทศไทยและสังคมไม่ให้ความสำคัญแม่ชี แม้ว่าจะมีรูปแบบการปฏิบัติธรรมก็ตาม แต่ถูกลดทอนคุณค่าลงจากความแตกต่างทางการบวช ปัญหาเพศสภาพ รวมทั้งปัญหาอื่น ๆ ส่งผลทำให้สังคมมองแม่ชีเป็นภาพเหมารวมแบบเดียว (Stereotype) ดังนั้น จึงต้องนำแนวคิดเรื่องคนชายขอบ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เปิดให้เห็นว่าแม่ชีมีการปรับเปลี่ยนตัวตน ดิ้นรน ต่อรองภายใต้ระบบวัด เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ และไม่ได้มีรูปแบบและสถานภาพที่ถูกจัดให้อยู่เฉพาะชายขอบของศาสนาเท่านั้น

ความหมายของคนชายขอบ

ในกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ สุริชัย หวันแก้ว (2544, น. 6) ได้สรุปความคิดเรื่องคนชายขอบว่า

คนชายขอบ (marginal people) คือ กลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่กึ่งกลางหรือห่างไกลจากศูนย์กลางทั้งในทางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรม ในทางภูมิศาสตร์มักจะเป็นกลุ่มคนที่ต้องเคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาดั้งเดิมด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม กลายเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมใหม่ วัฒนธรรมประจำกลุ่มจึงเป็นวัฒนธรรมย่อยที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือได้รับการเลือกปฏิบัติจากผู้คนในกระแสวัฒนธรรมหลัก ถูกเลือกให้อยู่ในภาวะที่ไร้อำนาจในการใช้ชีวิตเยี่ยงคนอื่น ๆ ในสังคม หรือถูกทำให้เป็นอื่นโดยการถูกกีดกันจนทำให้รู้สึกแปลกแยกเนื่องจากการประพฤติปฏิบัติ หรือมีคุณลักษณะไม่ตรงตามบรรทัดฐานที่สังคมส่วนใหญ่ต้องการ คำนี้เป็นคำที่คนกลุ่มที่มีอำนาจสร้างขึ้น เพื่อใช้เรียกคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีคุณลักษณะ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือแนวทางการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากตน

สภาวะความเป็นคนชายขอบ (marginality) (ชูศักดิ์ วิทยาภัค, 2541, น. 17-18) คือการอธิบายโลกทางสังคม (Social world) ของกลุ่มคนสมัยใหม่ (modernity) จึงเป็นการอธิบายความแตกต่าง ไม่ใช่ความล้าหลัง ความน่ารังเกียจ หรือความติดยึดกับประเพณีเก่า (สุริชัย หวันแก้ว, 2544, น. 16) อานันท์ กาญจนพันธ์ (2545, น. 1) ได้อธิบายว่า “คนชายขอบ” เป็นภาษาในวงวิชาการที่ใช้เรียกกลุ่มคนอันหลากหลาย ที่ต้องกลายเป็นเหยื่อของการลดทอนความเป็นมนุษย์ โดยการลดทอนความเป็นมนุษย์ส่งผลให้คุณค่าของความเป็นคนลดน้อยลง และส่งผลให้คนกลายเป็น

สิ่งของบางอย่างที่ตายตัว เช่น การทำให้เป็นสินค้า (commoditization) และการติดป้ายให้มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งในแง่ลบ (stigmatization) หนังสือเรื่อง “ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย” (ปริตตา เฉลิมเผ่ากอ อนันตกูล, 2545) *เป็นบรรณาธิการ* สรุปว่า “คนชายขอบ” เป็นกลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับสภาวะความด้อยโอกาส ไร้อำนาจ ถูกกีดกัน ถูกมองข้าม ถูกมองว่าแปลกแยกจากบรรทัดฐาน กฎระเบียบ ศีลธรรม และได้รับการแบ่งแยกว่าเป็น “คนอื่น” ของสังคม หรือถูกจัดให้เป็นคนชนชั้นล่างสุด รวมถึงได้รับการจัดไว้ในวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (subcultures) และถูกกดทับไว้ (subaltern group) (สุริชัย หวันแก้ว, 2544, อ้างถึงใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545)

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล (2545) *เป็นบรรณาธิการ* อธิบายว่า ความเป็นคนชายขอบ ไม่ใช่เรื่องของการถูกกันให้ไปอยู่ในตำแหน่งทางสังคมที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ หรืออำนาจ หรือไม่เข้าประเภทแต่เพียงอย่างเดียว หากยังเป็นเรื่องของความรู้ และความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมามองเขา แทนตัวเขา ความรู้และความจริงเหล่านี้กลายเป็น “สามัญสำนึก” ที่รับรู้และเข้าใจกันโดยไม่ต้องตั้งคำถาม ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งชายขอบเองก็อาจจะรับหรืออ้างอิงไปเป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองด้วย รวมทั้งมีการต่อต้าน โต้แย้ง ปฏิเสธในเวลาเดียวกัน

การสร้าง “ภาพลักษณ์” ของคนชายขอบ คือ การสร้างความคิดนามธรรม หรือการยกระดับข้อมูลเฉพาะที่เฉพาะแห่งของคนชายขอบ เพื่อที่จะทำให้เกิดความหมาย ซึ่งทำให้สังคมรับรู้ภาพรวมว่า คนชายขอบนั้นมีความหมายทางสังคมอย่างไร การสร้างภาพลักษณ์นี้เป็นส่วนสำคัญสำหรับกระบวนการเบียดขับคนบางกลุ่มให้ไปอยู่ที่ชายขอบ การสร้างภาพลักษณ์ให้ภาพพจน์ของคนชายขอบเป็นไปในทางลบ เป็นสาเหตุให้กลุ่มคนเหล่านี้หมดพลังที่จะพึ่งตนเอง ความซับซ้อนของกระบวนการสร้าง “คนชายขอบ” นี้ทำให้เหตุแห่งความทุกข์ยากของผู้คนชายขอบไม่เคยปรากฏต่อสังคมอย่างเป็นจริงตลอดมา นอกจากนั้น สังคมส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่าคนชายขอบเป็นภาระต่อสังคม อีกทั้งยังเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคมอีกด้วย อีกทั้งสื่อมวลชนก็รายงาน “ข่าว” และ “ความเห็น” ตอกย้ำภาพลักษณ์ของคนเหล่านี้ รวมทั้งทำให้เกิดความรู้สึกว่า “คนชายขอบเป็นปัญหาที่ต้องจัดการ” ส่งผลให้ผู้คนใจคอคับแคบลง จนกลายเป็นผลร้ายต่อความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม

การพิจารณาแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับคนชายขอบที่ผ่านมา มักจะศึกษาโดยวิธีการคิดว่าคนชายขอบว่าเป็นกลุ่มเป้าหมาย ของนโยบายที่ต้องจัดการ โดยมองมองจากเบื้องบนและไม่ให้โอกาสฝ่ายที่ตกอยู่ในสภาวะลำบากได้มีส่วนร่วมพูดร่วมคิด และร่วมนิยามสภาพปัญหา และกำหนดมาตรการแทรกแซง (สุริชัย หวันแก้ว, 2544, น. 96) มาจากเบื้องบนคือหน่วยงานของรัฐบาลหรือจากนักวิชาการเท่านั้น วิธีคิดแบบนี้มีข้อจำกัดในเรื่องมิติความเข้าใจต่อสภาวะแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมจำเพาะของ “กลุ่มเป้าหมาย” มิได้ศึกษาโดยเอาคนชายขอบเป็นศูนย์กลางของ

การศึกษา กล่าวคือ มักจะกล่าวถึงคนที่ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาโดยภาพที่หลุดลอยออกจากบริบทชีวิตของเขา (De-Contextualization) ละเลยความเป็น “ตัวตน” ของเขาซึ่งมีสภาพเป็น “เหยื่อ” หรือ “ผู้รับเคราะห์“ (De-Subjectivization) โดยไม่สนใจใส่ในประสบการณ์จริง คำให้การจากปากคำของพวกเขา หรืออีกนัยหนึ่งขาดการมีส่วนร่วมของ “เจ้าทุกข์” หรือ “ผู้รับเคราะห์” ซึ่งเป็นภาวะที่เจ้าตัวมิได้เลือกเองและมิอาจควบคุมได้

ป่าเจ็ดชั้นปัญญาปราชญ์ (กรรณิกา พรมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์, 2542, น. 26) เป็นงานวิจัยที่เปิดโอกาสให้เสียงของคนชายขอบเอง เป็นการเล่าเรื่องด้วยเสียงของชาวปกากะญอได้พูดถึงความรู้สึกนึกคิดของพวกเขา จากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอนิ โอโดเชาว่า ใน พ.ศ. 2518 กรมป่าไม้มีโครงการปลูกป่าทดแทนการปลูกฝิ่น เรียกว่า “หน่วยปลูกป่า” แต่กลับถูกชาวปกากะญอเรียกว่า “หน่วยปลูกไม้ทำลายป่า” เจ้าหน้าที่ราชการมองวิถีการเพาะปลูกของชาวบ้านว่าเป็น “ไร่เลื่อนลอย” แต่ชาวบ้านมองว่าเป็นการทำ “ไร่หมุนเวียน” ที่เป็นภูมิปัญญาในการเก็บรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ นโยบายแก้ไขปัญหาป่าไม้ได้กลายมาเป็นเรื่องใหญ่ เจ้าหน้าที่รัฐไม่เข้าใจทำให้เกิดปัญหาขัดแย้ง พวกชาวบ้านร่วมมือกันต่อสู้ โดยมีเครือข่ายความสัมพันธ์ และร่วมแรงร่วมใจกันคิดหาวิธีที่จะมีชีวิตและเสรีภาพตามภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ (สุริชัย หวันแก้ว, 2544, น. 96)

กระบวนการทำให้เป็นคนชายขอบนั้นสัมพันธ์ซับซ้อนทั้งมิติพื้นที่กายภาพ มิติพื้นที่ทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม มิติทางเศรษฐกิจ และโดยเฉพาะมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือกระบวนการทางอำนาจที่กระทำต่อคนชายขอบ การกลายเป็นชายขอบของแม่ชีเป็นผลมาจากการปฏิรูปคณะสงฆ์ ในรัชกาลที่ 5 โดยเน้นรวมศูนย์คณะสงฆ์ไว้ที่ส่วนกลาง ก่อให้เกิดเส้นแบ่งตรึงพรหมแดนที่ชัดเจน (boundary) ที่เน้นพระสงฆ์เท่านั้นว่าเป็นนักบวช ซึ่งมีผลต่อกลุ่มที่ปฏิบัตินอกกรอบที่สงฆ์ให้คำนิยาม อาทิ เช่น แม่ชี รวมทั้งพวกพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ถูกขจัดออกไป

สถานภาพของแม่ชีที่มีความคลุมเครือทำให้เกิดความสับสนในการตีความแม่ชีว่าเป็นนักบวชหรือไม่ หน่วยงานราชการตีความขัดกัน จนทำให้แม่ชีเป็นผู้เสียสิทธิในทุกด้าน ในด้านหนึ่งแม่ชีถูกมองว่าเป็นนักบวช เช่น คณะกรรมการกฤษฎีการะบุไว้ชัดเจนว่า “ชี” ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มีความหมายอยู่ในคำว่า “นักบวช” ด้วย ก.ก.ต. ก็ถือตามมตินี้ จึงถือว่า แม่ชีไม่มีสิทธิลงคะแนนเสียง กระทรวงมหาดไทยไม่ให้สิทธิแก่แม่ชีในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ส่วนอีกบริบทหนึ่งแม่ชีกลับถูกตีความว่าไม่เป็นนักบวช เช่น กรมการศาสนาตีความไม่ใช่นักบวช กระทรวงคมนาคมจึงไม่ลดหย่อนค่าโดยสาร เมื่อแม่ชีเดินทาง ขึ้นรถเมล์ถูกเก็บค่าโดยสาร กระทรวงสาธารณสุขไม่มีนโยบายยกเว้นค่ารักษาพยาบาลแม่ชีเจ็บป่วย เมื่อเข้ารักษาที่โรงพยาบาลต้องจ่ายค่ารักษา เมื่อไปติดต่อที่กระทรวงศึกษาธิการเพื่อศึกษาหรือในการเดินทางไปต่างประเทศติดต่อที่กระทรวงการต่างประเทศ ต้องใช้บัตรประชาชน เป็นต้น สถานะของแม่ชีถูกกันไม่ให้อยู่ใน

ฝ่ายเดียวกับสงฆ์ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยที่รัฐเองก็มีส่วนในการทำให้เรื่องนี้สับสนมากขึ้น กลายเป็นคนชายขอบทั้งในวัดและสังคม ในความเห็นของดิฉัน แม่ชีควรที่จะเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์ ควรได้รับการสนับสนุนให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ในพุทธศาสนา ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมเท่าเทียมพระสงฆ์ การให้ความหมายแม่ชีว่าเป็นนักบวชเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง

สถานภาพของแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาอาศัยวัด และถูกคาดหมายให้มีหน้าที่ต้องทำกิจต่าง ๆ เช่น ทำครัว ทำความสะอาด เป็นต้น ต้องเรียนรู้ ปรับตัว ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะเอาตัวรอด หรือมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าว เป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตชายชอบที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมกระแสหลัก เนื่องจากแม่ชีขาดการศึกษา เครื่องมือที่เข้าถึงอำนาจ และถูกกีดกันออกจากระบบ การขาดการต่อรองอำนาจ และการจัดสรรทรัพยากร เป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างระบบศาสนาที่มีผลต่อ “ตัวตน” โดยรวมของแม่ชี

งานวิจัยคนชายขอบ

สำรวจพบงานวิจัยที่เกี่ยวกับคนชายขอบมากมาย ทำโดย นักวิชาการ นักวิจัย วิทยานิพนธ์ รวมถึงความรู้ทางสังคมประเภทต่าง ๆ เช่น งานเขียนเชิงสื่อสารมวลชน ข่าว หนังสือพิมพ์ ฯลฯ บทความนิตยสารซึ่งพูดถึงในฐานะกรณีศึกษา งานศึกษาวิจัยเรื่องคนชายขอบและการกลายเป็นคนชายขอบในสังคมไทย เช่น การศึกษาการกลายเป็นคนชายขอบในสังคมเมือง คนชายขอบท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งในการจัดทรัพยากร ผู้คนที่ตกเป็นเหยื่อรับเคราะห์หรือต้องแบกรับความเสี่ยงภัยจากการพัฒนาโดยเฉพาะจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ โครงการพัฒนาอุตสาหกรรม

การศึกษาคนชายขอบศึกษาโดยหน่วยราชการและกระทรวงต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายต่อคนชายขอบ ปรากฏว่า “คนกลุ่มน้อย” “ชาวเขา” หรืออื่น ๆ ศึกษาสภาพชีวิต เช่น การแต่งกาย การดำรงชีพ พิธีกรรม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น เป็นการศึกษาที่มองจากสายตาคนภายนอก มักแฝงไว้ด้วยทัศนะที่มองว่าเป็น “ปัญหา” (ของรัฐ) การกำหนดนโยบายของรัฐที่มีต่อคนชายขอบในลักษณะที่ต้องการจำกัด ควบคุมหรือพยายามจะผสมกลมกลืน (assimilation) หรือไม่ก็เป็นงานศึกษาที่มองจากมุมของการรวมคนชายขอบเข้ากับศูนย์กลางและวัฒนธรรมไทย กระบวนการทำให้เป็นคนชายขอบในบริบทต่าง ๆ งานที่สะท้อนเสียงของคนชายขอบ ตลอดจนนโยบายของรัฐ ที่สะท้อนเสียงของคนชายขอบ นำเสนอตัวตนและเรื่องราวของคนชายขอบในบริบทแห่งการพัฒนา แสดงถึงมิติการเป็นผู้กระทำการของคนชายขอบ

ร่องรอยการต่อสู้ และการต่อต้านขัดขืนต่ออำนาจในวิถีชีวิตประจำวันของคนชายขอบ แม้ในท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ทำให้ตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ งานที่ตระหนักถึงแง่มุมของตัวตน และการต่อต้านขัดขืนของคนชายขอบต่อภาวะที่ถูกทำให้เป็นคนชายขอบนั้นนับว่ายังมีอยู่ไม่มากนัก

งานวิจัยที่กล่าวมามักกระทำโดยนักวิจัยเท่านั้น มิได้เป็น “คนใน” นักวิชาการซึ่งมีสถานภาพเป็นเพียง “คนนอก” หรืองานที่นักวิจัยบันทึกสะท้อนเสียงของคนชายขอบเอง อาทิ ป่าเจ็ดชั้นปัญญาปราชญ์ ถ่ายทอดชีวิตของปกากะญอคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในฐานะชนกลุ่มน้อยของสังคมไทย ก็อาจยังไม่เข้าใจ “ตัวตน” และ “ปัญหาที่แท้จริง” แต่งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่แตกต่างไปจากงานวิจัยอื่น ๆ ข้างต้น เพราะสถานภาพของผู้วิจัยเป็นแม่ชี ซึ่งเป็นคนชายขอบในศาสนาเอง ทำให้เห็นความสำคัญของตำแหน่งแห่งที่ผู้วิจัยมีผลต่องานวิจัย ผู้วิจัยเข้าใจบริบทของผู้หญิงในศาสนา ด้วยการใช้วิธีวิทยาด้วยการรับฟังแม่ชีบอกเล่าถึงปัญหา และสร้างความเข้าใจโดยอิงบริบท (Contextualization) ควบคู่ไปกับการส่งเสริม ให้สังคมได้รับทราบและรับฟังประสบการณ์จากปากคำของพวกเธอให้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้คนภายนอกได้รู้จักบริบทในชีวิตประจำวันความทุกข์ความสุขของความเป็นนักบวชหญิง (Subjectivization) ในฐานะผู้วิจัยก็เป็นแม่ชีเช่นเดียวกับผู้ให้สัมภาษณ์ การมีประสบการณ์ร่วมกันมีความสำคัญในการรับรู้ตำแหน่งแห่งที่ของตัวตนสถานภาพ และสามารถร่วมแก้ไขปัญหาได้ดีกว่าผู้ที่มิได้เป็นแม่ชีโดยตรง ดังนั้น การรับฟังเสียงของคนชายขอบย่อมเป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานวิจัยนี้

ปัจจุบันการศึกษาคนชายขอบให้ความสำคัญกับประเด็นการต่อรองของคนชายขอบ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในอดีต ที่ศึกษาคนชายขอบในฐานะเหยื่อหรือผู้ถูกกระทำเท่านั้น การศึกษาเรื่องการต่อรองของแม่ชีจึงมีความจำเป็นที่จะทำให้เห็นอีกมิติของแม่ชี ที่พยายามต่อรองกับระบบที่เป็นอยู่ เมื่อสังคมให้ความสำคัญและกล่าวถึงแม่ชีว่าเป็นประชากรครึ่งหนึ่งในศาสนา คงจะมีเหตุผลเพียงพอหากจะเชื่อมโยงว่า การที่แม่ชีขาดโอกาสพัฒนาทางจิตวิญญาณความเอื้อเฟื้อจากสังคม เนื่องจากโครงสร้างของสงฆ์ได้สร้างความไม่เท่าเทียม อันนำไปสู่ความแปลกแยกและแตกต่าง ในที่สุดแม่ชีต้องใช้ความพยายามอย่างมาก ที่จะต่อสู้กับกระแสวัฒนธรรมและกฎหมายซึ่งเว้นพื้นที่สำหรับการเป็นนักปฏิบัติธรรมหญิงเพียงเล็กน้อย การเล่าเรื่อง (Story Telling) การบวชจากชีวิตประจำวันของแม่ชี เป็นตัวอย่างในด้านการต่อสู้ (Site of Struggle) ส่วนหนึ่งนำมาจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ศึกษาเอง จากจุดยืนของตนเองที่เป็นผู้หญิงที่มีการศึกษามาจากพื้นฐานครอบครัว และมีความเชื่อในเรื่องศาสนาแตกต่างจากที่กระแสสังคมหลักให้ความหมาย บางรูปมีความเห็นภายใต้กรอบของปิตาธิปไตย ซึ่งจะได้เปรียบเทียบความคิดที่แตกต่างกันตามความเชื่อของแม่ชีแต่ละรูปภายใต้สถานการณ์และบริบทเดียวกัน การตีความ

ความรู้สึกและบริบทในชีวิตประจำวันของแม่ชี เพื่อสะท้อนตัวตนที่แท้จริงจากเสียงของแม่ชีที่อยู่ในระบบวัด วิเคราะห์ความสัมพันธ์ นอกจากนั้น แม่ชีที่ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยบางรูปอาจมีคำนิยามการให้ความหมายการบวชที่ต่างจากสังคมปิตาธิปไตย กฎหมาย และมองนอกกรอบของสังคมปิตาธิปไตยที่ให้ความหมายของแม่ชี จะทำให้เห็นตัวตนของแม่ชีที่แตกต่างออกไปจากภาพเหมารวมของสังคม เพื่อรื้อถอน (Deconstruction) ภาพมายาคติ ของสังคม สร้างความเข้าใจผู้หญิงในศาสนาใหม่ และเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนสังคม

ทฤษฎีอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ identitas เดิมใช้คำว่า idem ซึ่งมี ความหมายเหมือนกับคำว่า the same มีความหมายสองนัยคือ ความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป ตีความหมายการเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์และการเปรียบเทียบกันในแง่สองมุมมองจากความคล้ายคลึงและความแตกต่าง (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2547, น. 32-33)

ความหมายของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นมาจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างตัวเรากับสังคมที่เราอาศัยอยู่ ช่วยทำให้เรารู้ว่า เราเป็นใครและเราจะสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และโลกที่เราอาศัยอยู่ได้อย่างไร รวมทั้งเป็นเครื่องมือทางความคิดที่ช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและโลก เป็นผลผลิตที่สำคัญของสังคมที่เราอาศัยอยู่และความสัมพันธ์ของเรากับคนอื่น เป็นการจัดเตรียมการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับโลกที่อาศัยอยู่ (Woodward, 1997, pp. 1-3) ซึ่งถูกกำหนดความแตกต่างระหว่างเพศ เชื้อชาติ ศาสนาและ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

นอกจากอัตลักษณ์จะเป็นผลผลิตที่สำคัญของสังคมที่เราอาศัยอยู่และความสัมพันธ์ของเรากับคนอื่นแล้ว ยังรวมไปถึงเรื่องว่า “ฉันมองตัวเองอย่างไรและคนอื่น ๆ มองฉันอย่างไร” จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกับตัวตน (subjective) และสิ่งที่อยู่ภายใน และสิ่งที่อยู่ภายนอก (external) เป็นการกำหนดตำแหน่ง (position) ที่ระลึกรู้ทางสังคม ซึ่งเกิดจากคนอื่นรับรู้ด้วยไม่ใช่แค่ตัวเราเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่เรามองตัวเองอย่างไรและคนอื่นมองเราอย่างไรนั้นอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

(พิศิษฎ์ คุณวโรตม์, 2545, น. 6) เช่น อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) การที่เรารับรู้ตนเองว่าเราคือผู้หญิงหรือผู้ชาย และความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นผู้ชาย ถูกถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรม การศึกษา การขัดเกลา และแม่แบบทางสังคม ได้กำหนดบทบาทให้แก่เรา ทำให้เรารู้ว่า เราควรจะดำเนินชีวิต และดำเนินความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราอย่างไร อัตลักษณ์ทางเพศนั้นส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อการดำเนินชีวิต และการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง โดยที่ผู้ชายและผู้หญิงหลายคนอาจไม่รู้สึกตัวเลยแม้แต่น้อย และคิดเอาว่า อัตลักษณ์ทางเพศเป็นเรื่องธรรมชาติ และติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด แท้ที่จริงแล้ว ได้มีการโต้แย้งว่าอัตลักษณ์ทางเพศ มิได้เป็นเรื่องธรรมชาติ หรือติดตัวเรามาตั้งแต่เกิดแต่อย่างใด หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นท่ามกลางระบบสังคมที่มีการผลิตซ้ำวัฒนธรรม “ชายเป็นใหญ่” (Patriarchy) อันเป็นสังคมที่ยึดถือความเชื่อต่อไปนี้อย่างเหนียวแน่น

การครอบงำ

นอกจากหญิงชายจะมีอัตลักษณ์ทางเพศแตกต่างกันแล้ว อัตลักษณ์ของเพศหญิงยังตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากวาทกรรมทางศาสนาในระบบปิตาธิปไตยที่สร้างนิยามเรื่องคุณค่าทางเพศแตกต่างกันอีกด้วย มีการสร้างภาพลักษณ์ต้นแบบ (Stereotype) ระหว่างหญิงชายต่างกัน (Hall, 1997, p. 258, อ้างถึงใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543, น. 80) นิยามเทคนิคการสร้างภาพลักษณ์ต้นแบบว่าหมายถึงการเลือกดึงคุณสมบัติบางสิ่งบางอย่างของบุคคลที่เด่นชัด มีชีวิตชีวา เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้ทั่วไป และลดทอนอัตลักษณ์บุคคลลงไปเป็นคุณสมบัติไม่กี่อย่างเหล่านั้น วิธีการลดทอนก็คือ ทำให้เป็นคุณสมบัติเหล่านั้นสุดขั้วเกินจริงเพื่อให้เข้าใจง่าย นอกจากนั้นยังต้องสร้างอัตลักษณ์คู่ตรงข้ามออกมา เช่น อัตลักษณ์คู่ตรงข้ามระหว่างหญิงชายและคู่ตรงข้ามที่ถูกสร้างขึ้นมานี้มีการให้ค่าไม่เท่ากัน น้ำหนักความสำคัญและค่าเชิงบวกจะอยู่ที่ผู้ชาย ดังนั้นคู่ตรงข้ามทางเพศก็คือการสร้างอุดมการณ์อำนาจ เพื่อปิดกั้นกีดกันและให้ค่าเชิงลบแก่สัญลักษณ์ที่อยู่ตรงข้ามกับผู้ชาย ผลสำคัญที่สุดก็คือทำให้ อัตลักษณ์ของคนที่นิยามโดยคุณสมบัติไม่กี่อย่างเหล่านั้น “หยุดนิ่ง” และกลายเป็นคุณสมบัติแก่นแกนในที่สุด

นอกจากการครอบงำโดยการสร้างภาพลักษณ์ต้นแบบแล้ว James C. Scott กล่าวถึงวิธีการสถาปนาอำนาจและการครอบงำโดยผ่านสัญลักษณ์และพิธีกรรม เช่น การปิดบังด้านที่ไม่พึงประสงค์ของอำนาจ (concealment) การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์การครอบงำให้ดีขึ้นผ่านการใช้ภาษาและการแสดงอำนาจผ่านพิธีกรรม (ritual) เพื่อสร้างความยอมรับต่าง ๆ อันเป็นการรักษาความไม่เท่าเทียมกัน และกดให้ผู้ที่ถูกครอบงำอยู่ใต้อำนาจได้ การครอบงำโดยผ่านพิธีกรรมและ

สัญลักษณ์อาจเกิดได้เป็นครั้งคราว หรือเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การทำความเคารพ การพูดจาสุภาพ อ่อนน้อมเป็นต้น พิธีกรรมจึงมีนัยเชิงอำนาจ เพื่อเป็นการยืนยันและตอกย้ำอำนาจที่เหนือกว่าของผู้กดขี่ ไม่เพียงแต่ผู้ถูกดขี่เท่านั้นที่จะต้องเข้าร่วมพิธีกรรม ไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม เพราะเกรงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นจากการแสดงว่าไม่ร่วมมือ หรือขัดขืน ผู้นำเองก็ต้องมีพิธีกรรมหรือการแสดงออก (performance) ที่ยืนยันความเหนือกว่า และสร้างความชอบธรรมที่จะปกครอง เช่นการที่พระสงฆ์ปกครองแม่ชีผ่านความเหนือกว่าทางด้านสัญลักษณ์และพิธีกรรม ทั้งในระดับสาธารณะที่แม่ชีจะต้องแสดงความเคารพนอบน้อม ทำหน้าที่รับใช้งานด้านการจัดอาหารและการบริการแก่พระ หรือในด้านสัญลักษณ์เช่นการมีช่วงชั้นของการใช้คำศัพท์เฉพาะสำหรับพระ เช่นพระฉัน แต่ไม่ครอบคลุมแม่ชีซึ่งใช้คำว่ารับประทาน เป็นต้น (Scott, 1990, pp. 46-49) ขณะเดียวกันในกลุ่มแม่ชีก็มีการสร้างอัตลักษณ์ใหม่โดยใช้ภาษาและการเล่าเรื่อง เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่ชีที่มีความสามารถในการทำสมาธิวิปัสสนา จนสามารถเป็น “แม่ชีอาจารย์” หรือได้รับการยกย่องเป็น “คุณแม่” ก็เป็นการต่อรองและสร้างความหมายใหม่ให้อัตลักษณ์แม่ชี เป็นต้น

อัตลักษณ์เป็นผลจากวาทกรรม ซึ่งหมายถึง ชุดความหมายที่ระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (Identity) หรือความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเรา โดยอาศัยการพูด การเขียน และการใช้สัญลักษณ์ ที่มีความแตกต่างหลากหลายและต่างก็มียุทธศาสตร์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน ถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่งที่อาศัยภาษาหรือคำพูด ทำหน้าที่เก็บกด ปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์หรือความหมายของบางอย่างเกิดขึ้น หรือทำให้เอกลักษณ์หรือความหมายของบางสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมเลือนหายไปได้พร้อม ๆ กัน และยังตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่ในสังคมและเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 167-168) จนกลายเป็น “วาทกรรมหลัก” (dominant discourse or episteme) ในสังคม

อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งตายตัว เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากวาทกรรม จึงสามารถปรับเปลี่ยนสถานะไปตามบริบทของสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาได้ เมื่อตกผลึกแล้วอาจจะมีความคงที่ ปรับเปลี่ยน หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมเป็นหลัก มีทั้งระดับที่เป็นปัจเจก (individual) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective) ในระดับปัจเจก บุคคลหนึ่งประกอบด้วยหลายลักษณ์ เช่น เพศสภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ อาชีพ สถานภาพทางสังคมและศาสนา เป็นต้น ในความเป็นจริง อัตลักษณ์ของบุคคลประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมและปฏิบัติการอันมากมายที่บุคคลเกี่ยวข้องด้วย และในความสัมพันธ์นั้น บางครั้งก็ขัดแย้งกันและดำเนินไปอย่างไม่คงที่ เพราะฉะนั้น อัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลจึงเป็นส่วน ๆ ที่

บางครั้งก็ขัดแย้งกันและเป็นพลวัต ทั้งนี้เพราะอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลมิได้ประกอบไปด้วยแง่มุมเดียว แต่เกี่ยวเนื่องกับปัจจัยย่อยอื่น ๆ อีกมาก เช่น เรื่องของการศึกษา อายุ ชนชั้น หรืออาชีพ แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ที่หลากหลายอีกด้วย (สุไลพร ชลวิไล, 2546, น. 6)

กระบวนการต่อรองความหมายของอัตลักษณ์

เมื่ออัตลักษณ์เป็นผลมาจากกระบวนการสร้างความหมายผ่านวาทกรรม คำถามที่สำคัญคือ ใครเป็นผู้สร้าง กำหนด หรือนิยามความหมายของอัตลักษณ์ อัตลักษณ์จึงเป็นพื้นที่แห่งการต่อรอง การนิยามและการให้ความหมาย โดยอำนาจต่าง ๆ ในขณะเดียวกันอัตลักษณ์ก็เป็นพื้นที่ให้คนชายขอบ ช่วงชิงเพื่อนิยามความหมายใหม่ หรือสร้างความหมายแก่ตนเองเช่นกัน เช่น กรณีการศึกษาแม่ชีโดยผ่านชีวิตจากประจำวันของแม่ชี (The everyday practices) ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสงฆ์ ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องต่อรองกับตนเองและต่อรองกับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการควบคุมกายให้อยู่ภายใต้ขอบเขตทางภูมิศาสตร์เพื่อการเข้าถึง กำหนด หรือจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสต่าง ๆ ทางศาสนา ต้องใช้เทคนิคเฉพาะ (tactics) ทำให้สามารถวิเคราะห์การต่อรองอัตลักษณ์จากวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของแม่ชี

สถานภาพอันคลุมเครือ นำไปสู่การต่อรองอัตลักษณ์ของแม่ชี ที่สะท้อนผ่านชีวิตประจำวัน เช่น ความอึดอัดภายในใจอันเกิดจากความคลุมเครือระหว่างการเป็นนักบวชหรือไม่เป็น สามารถเกิดขึ้นได้ในระดับที่แตกต่างกันไป เช่น การเก็บค่าโดยสารรถประจำทาง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การลุกรับไหว้ การใส่บาตร การประกอบพิธีทางศาสนา รวมถึงการเป็นครูสอนธรรมะแก่พระเณรซึ่งขึ้นอยู่กับบารมีและการยอมรับเฉพาะบุคคล เนื่องจากในทางพุทธปรัชญาศาสนาที่สืบทอดมาได้พิจารณาว่ากายดำรงอยู่คู่กับจิตใจมาโดยตลอด แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญและความสัมพันธ์ของร่างกายต่อการปฏิบัติธรรม จึงยิ่งมีความหมายและทวีความสำคัญมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพื้นที่ของประสบการณ์ภายในเป็นเรื่องการรับรู้ที่มีต่อตนเองเชื่อมโยงและคาบเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์หรือการจัดระยะห่างระหว่างแม่ชีกับกลุ่มทางสังคม สงฆ์ ฆราวาส และแม่ชีด้วยกัน เป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) การปฏิบัติตัวในพื้นที่สาธารณะ การเผชิญปัญหาความคลุมเครือทางสถานภาพ เป็นต้น พื้นที่ทางสังคมยังหมายถึงรวมการจัดระยะทางร่างกายและการจัดระยะความสัมพันธ์ทางสังคม ในฐานะที่ต้องอยู่ภายใต้ระบบวัดย่อมมียุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ทั้งรุกและรับ (politics of mobility and access) เพื่อเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ อย่างโอกาสของการศึกษาธรรม สถานภาพ และสิ่งที่สนับสนุนการใช้ชีวิตนักบวชพื้นที่ทางกายภาพ สังคมและจิตวิญญาณจึงเชื่อมโยงกันและกันทั้งในทางหนุนเสริมและขัดแย้งกัน แม่ชีจึงเผชิญกับ

สถานการณ์ที่ต้องต่อรองกับตนเองและต่อรองกับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา (ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 23-25)

การต่อรองขัดขืน

คนชายขอบใช้การต่อรองขัดขืนเป็นการพลิกแพลง ใช้สิ่งที่อำนาจสร้างขึ้นเพื่อบ่อนเซาะอำนาจนั้นเอง เนื่องจากกรอบแห่งการกดขี่เป็นกรอบที่ทำให้พวกเขาสัมผัส และสะสมประสบการณ์แห่งความคับแค้น ความขมขื่น และสร้างเรื่องเล่า พิธีกรรม เครือข่าย ฯลฯ ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการต่อต้านการกดขี่นั้นเอง (Scott, 1990, p. 85) ยุทธศาสตร์ของการต่อต้าน จึงจำเป็นจะต้องรู้และพูดภาษาเดียวกับอำนาจให้ได้ โดยการพยายามแสร้งทำตนให้สอดคล้องกับสิ่งที่อำนาจกำหนด และใช้ช่องทางที่อำนาจสร้างขึ้นทำลายความชอบธรรมและบ่อนเซาะระบบของอำนาจ (p. 93) การต่อต้านการกดขี่เกิดขึ้นตามบริบททางประวัติศาสตร์ของการกดขี่ นั่นคือการต่อต้าน public transcript ย่อมอ้างอิงกับตัว public transcript เอง เพราะการกดขี่ที่อาศัย public transcript เป็นที่มาของประสบการณ์ชีวิต และความเป็นจริงของคนที่อยู่ใต้อำนาจกดขี่ เป็นที่มาของพลังและความโกรธแค้นที่จะต่อต้าน บ่อนเซาะสถานการณ์ที่เป็นอยู่ การกดขี่อาจทำได้โดยการใช้อำนาจยึดกุมทรัพย์สิน ผู้คน การสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบนาย-บ่าว และการสร้างความชอบธรรมทางอุดมการณ์เพื่อธำรงสถานภาพการกดขี่ไว้ (p. 111)

ในเมื่อผู้มีอำนาจสามารถใช้พิธีกรรมสาธารณะที่เกิดจากการบังคับไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ให้ผู้ไม่มีอำนาจปฏิบัติตาม ผู้ไม่มีอำนาจสามารถปรับใช้พิธีกรรมดังกล่าวเป็นช่องทางให้ผู้ที่ต้องการต่อต้านระบบเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับเงื้อมมือของอำนาจในชีวิตประจำวัน โดยการตีความพิธีกรรมเสียใหม่ เช่น เดิมศาสนาคริสต์ที่ผู้ปกครองใช้ปกครองชาวบ้านมีลักษณะเป็นการใช้อำนาจแนวดิ่ง เพื่อสร้างความยอมรับในอำนาจและลดการต่อต้าน ผู้ที่ต้องการต้านทานระบบดังกล่าวสามารถดำเนินการได้โดยการตีความและออกแบบพิธีกรรมในนิกายใหม่ ให้แสดงความสัมพันธ์แนวราบมากขึ้น และสร้างความหมายใหม่ให้กับพิธีกรรม เปลี่ยนเรื่องการเชื่อฟังเป็นเรื่องการหลุดพ้น และอนาคตที่ดีขึ้นเป็นต้น (Scott, 1990, pp. 66-69) ช่องทางให้แสดงการต่อต้านผ่านเรื่องเล่า นิทาน ตำนานและจินตนาการ ตลอดจนแปรเปลี่ยนแนวคิดนี้เป็นพิธีกรรมแห่งการต่อต้าน เช่นงานคาร์นิวาล ตำนานของโลกหน้าที่ทุกคนเท่าเทียมกัน เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมหรือความเชื่อนี้จะมีลักษณะกลับหัวกลับหางกับความเป็นจริงในสังคม จินตนาการของคนหมู่มาก ที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบหรืออยู่ใต้การกดขี่ อาจพัฒนาไปเป็นอุดมการณ์ต่อต้านได้ เช่น อุดมการณ์สังคมแบบยูโทเปีย เป็นต้น (p. 71) ดังนั้น การเล่าเรื่องและการสร้างความหมายใหม่ให้กับวาทกรรม

เดิม ที่ผู้มีอำนาจกำหนดขึ้น จึงเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนความหมายและคำนิยามของอัตลักษณ์คนชายขอบ

เมื่อพลังของการกดขี่จะพยายามกดให้คนที่อยู่ใต้อำนาจไม่มีความหมาย ทั้งการแสดงออกผ่านการลงโทษ การประจาน เพื่อเป็นเครื่องหมายของการทำลายศักดิ์ศรีของคน ประสบการณ์ที่ได้รับการกดขี่จึงมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกและอัตลักษณ์ของคนที่อยู่ใต้อำนาจ (Scott, 1990, p. 112) นอกจากการลงโทษโดยเฉพาะ การลงโทษในพื้นที่สาธารณะจะเป็นการกระทำเพื่อทำลายศักดิ์ศรีแล้วยังเป็นพิธีกรรมที่ตอกย้ำให้เห็นความไร้อำนาจที่จะขัดขวาง หรือต่อรองกับการกดขี่ในที่สาธารณะ ดังนั้น การปฏิเสธการครอบงำกดขี่ต้องอาศัยพื้นที่ที่ปลอดภัย พอที่จะแสดงความรู้สึกนึกคิดต่อต้านกับอำนาจได้ เช่น การนินทา การระบายกับเพื่อนร่วมสังคมที่อยู่ในสถานะเดียวกัน ดังนั้น การแสดงออกของการต่อต้านจึงต้องการพื้นที่ที่แยกจากพื้นที่สาธารณะที่อำนาจกดขี่ครอบครองอยู่ เพื่อให้สามารถตอบโต้อำนาจดังกล่าวได้อย่างปลอดภัย (pp. 114-115) คุณสมบัติของพื้นที่เพื่อการต่อต้าน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่ทางกายภาพ คือ เป็นพื้นที่ที่ผู้มีอำนาจกดขี่เข้าไม่ถึง และไม่สามารถแทรกแซงได้ และเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คนที่อยู่ภายใต้การกดขี่มารวมกัน ระบายความรู้สึกต่อต้าน ไม่เห็นด้วยกับการกดขี่ และมีปฏิสัมพันธ์กันได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่มีการกำกับดูแลจาก public transcript (p. 120)

ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนหรือสร้างพื้นที่ทางอุดมการณ์ใหม่ เช่น ผู้ที่ถูกกดขี่สามารถแสวงหาพื้นที่ทางอุดมการณ์ เช่น ศาสนา ลัทธิ พิธีกรรม ความเชื่อ เพื่อแสดงการต่อต้านอุดมการณ์ที่กดขี่ตนเองได้อย่างปลอดภัย โดยการสร้างหรือเข้าหาพื้นที่ทางอุดมการณ์ ที่รองรับความต้องการของตนเอง ซึ่งอำนาจกดขี่ไม่สามารถยื่นมือเข้ามาแทรกแซงได้ โดยปรับเปลี่ยนและสร้างความหมายใหม่ให้กับอุดมการณ์เดิม เช่น การตีความคำสอนของศาสนา หรือลัทธิให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ความต้องการ และจินตนาการเพื่อการบ่อนเซาะอำนาจ ก็เป็นอีกทางออกหนึ่ง ศาสนาที่นายใช้กดหัวทาสให้ยอมรับการกดขี่ อาจถูกนำไปตีความโดยทาสว่าเป็นทางออกแห่งการกดขี่ก็ได้ หรือหากอุดมการณ์เดิมไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนชายขอบ พวกเขาก็อาจละทิ้งอุดมการณ์นั้น แล้วไปเข้าพวกกับอุดมการณ์ใหม่ที่อาจเปลี่ยนสถานะทางสังคมให้ดีขึ้น เช่น คนที่ถูกกีดกันว่าอยู่ในวรรณะต่ำในศาสนาพราหมณ์ อาจเปลี่ยนศาสนาไปนับถือพุทธ ที่ไม่มีระบบวรรณะ (Scott, 1990, pp. 116-117) การสร้างพื้นที่เพื่อความร่วมมือและการสื่อสาร การต่อต้านต้องการมวลชนของตัวเอง โดยอาศัยการสื่อสาร และการแสวงหาความร่วมมือในกลุ่มของตนเอง การสร้างกระแสความเคลื่อนไหว อาจเริ่มจากเรื่องราวและประสบการณ์ของบุคคล เมื่อเรื่องราวเหล่านั้นได้รับการสื่อสารและถ่ายทอดไปในกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ร่วม ก็จะเกิดตำนานของการต่อต้าน ที่คนในกลุ่มนั้นสามารถอ้างอิงได้ และถือเป็นประสบการณ์ร่วมที่เชื่อมร้อยผู้ที่ถูกกดขี่ไว้

ด้วยกัน นำไปสู่การกล่อมเกลาทางสังคมที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติของการต่อต้าน ดังนั้น การสื่อสาร การสร้างเครือข่าย จึงเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมอย่างหนึ่ง (pp. 118-119) การสร้างพื้นที่กายภาพที่ชนชั้นปกครองไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ผับ บาร์ โรงเหล้าของคนชั้นล่าง นอกจากนั้นอาจเป็นพื้นที่ เช่น ตลาดสด เป็นต้น พื้นที่ดังกล่าวมิได้หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการ โดยอาศัยการใช้ไหวพริบช่วงชิงอำนาจ จากผู้กดขี่ พื้นที่นี้อาจเป็นพื้นที่ชั่วคราวที่คนมารวมตัวกันและสลายตัวไป เช่น การสนทนาแลกเปลี่ยนบนรถโดยสาร การสร้างพื้นที่เพื่อรองรับ hidden transcript โดยคน ดังนั้นพื้นที่จึงต้องมีผู้สร้างและบริหารพื้นที่ด้วย ผู้บริหารพื้นที่อาจเป็นคน หรือกลุ่มคนชายขอบที่สามารถหลอมรวมคนอื่น ๆ ให้มาอยู่และใช้พื้นที่เพื่อการต้านทางบ่อนเซาะอำนาจ (pp. 46-49)

กระบวนการดังกล่าว สะท้อนความสามารถในการต่อรองของกลุ่มคนไร้อำนาจ แต่วิธีการต่อรองต้องอาศัย Tactics คือการฉวยเวลา โอกาส และพื้นที่เพียงชั่วครั้งชั่วคราว เพื่อการต่อต้านซึ่งไม่อาจกระทำได้โดยเปิดเผย แตกต่างจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่มีอำนาจ ที่ใช้การครอบครองพื้นที่ของผู้อื่นโดยตรง ขณะที่การต่อรองของกลุ่มชายขอบ หรือผู้มีอำนาจน้อยเกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมกระแสหลัก ที่ผู้กำหนดวาทกรรมหรือกฎเกณฑ์กำหนดไว้

เทคนิคเฉพาะ (Tactics)

เทคนิคเฉพาะเป็นเครื่องมือสำหรับคนเล็กน้อยที่ไม่สามารถสร้างขอบเขต แยกตนเองจากสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดสรรพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางสังคมในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ โดยไม่ได้มีความประสงค์ที่จะยึดกุมพื้นที่นั้นอย่างถาวร (Certeau, 1984, p. xix) แม่ชีในฐานะผู้ที่ไม่สามารถกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจนของตัวเองในสถานะนักบวชท่ามกลางสถาบันสงฆ์จึงต้องอาศัยการฉกฉวยการใช้พื้นที่ที่ตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของเพื่อสร้างความหมายใหม่ให้อัตลักษณ์ของแม่ชี เดอ ชาโต กล่าวว่า การช่วงชิง “พื้นที่” ของผู้ที่ไม่สามารถครอบครองพื้นที่ทางสังคมหรือควบคุมปัจจัยการสร้างสรรค์ได้ทั้งหมด อาศัยการพลิกแพลงและ “วิธีปฏิบัติการ” (ways of operation) เพื่อผลิกผันทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนที่สุด การฉกฉวยพื้นที่จึงมีนัยของการช่วงชิงหรือบริหารจังหวะที่เหมาะสมในการใช้พื้นที่ทางกายภาพและสังคมและบริหารปัจจัยที่ตนเองอาจจะไม่ได้เป็นเจ้าของหรือปัจจัยที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมดเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการ การใช้เทคนิคเฉพาะจึงเป็นวิธีที่คนที่มีอำนาจน้อยกว่าอาจใช้เพื่อเอาชนะคนที่มีอำนาจมากกว่าได้โดยผ่านวิธีปฏิบัติการ (p. xx)

วิธีการหนึ่งในการศึกษาวิธีปฏิบัติการ ที่ เดอ ซาโต เสนอก็คือการศึกษาผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวันต่าง ๆ เช่น การทำอาหาร การอ่านหนังสือ เป็นต้น เพราะการศึกษาเทคนิคเฉพาะไม่สามารถวัดได้ที่การครอบครองพื้นที่แต่มองจากวิธีการฉกฉวย ดัดแปลงที่เกิดขึ้น (Certeau, 1984, p. xxi) ดังนั้น การศึกษาชีวิตประจำวันของแม่ชีจึงเป็นเครื่องมือเพื่อค้นหาวิธีปฏิบัติการ ทำให้พบการต่อรอง ต่อต้าน ขัดขืนและการสร้างสรรค์ของแม่ชี ในระบบที่อาจกดหรือลดทอนคุณค่าของแม่ชี มองเห็นการพลิกสถานะจากความเป็นรองสู่ความเป็นเอกลักษณ์และความอยู่รอด รวมทั้งความรุ่งเรืองของแม่ชีบางรูปซึ่งสามารถอยู่ในระบบได้และยังได้รับความเคารพนับถืออย่างมาก เนื่องจากการสามารถปรับเปลี่ยนและใช้เทคนิคเฉพาะ เพื่อยกระดับหรือพัฒนาตนเองโดยไม่ต้องเป็นเจ้าของหรือผู้มีอำนาจสูงสุดในวัด (p. xxi) โดยที่แม่ชีอาจไม่ต้องการยึดกุมพื้นที่ของสถาบันสงฆ์อย่างถาวรหรือต้องการยกระดับของตนเองให้เทียบเท่าพระสงฆ์

การเล่าเรื่องเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวันอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้เราเห็นการต่อรองและการช่วงชิงความหมายของอัตลักษณ์ การวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (story telling) ของแม่ชี จะพบว่ามีกระบวนการต่อรอง การต่อต้านขัดขืนผ่านภาษา เช่นการให้คำจำกัดความใหม่ จากมุมมองของแม่ชีเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่ Scott (1990, pp. 52-55) กล่าวว่า

> สำหรับคนที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจและต้องการขัดขืนหรือต่อต้านอำนาจนั้น ๆ วิธีที่แยบยลที่สุดคือการอ้างอิงกับภาษาและวาทกรรมของอำนาจ เพื่อบ่อนเซาะอำนาจจากภายใน การเปิดโปงให้เห็นเบื้องหลังของอำนาจ หรือการตีแผ่สิ่งที่อำนาจต้องการปกปิดไว้ เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่หน้าฉาก การปรับเปลี่ยนภาษา อุดมการณ์ที่เคยใช้เพื่อรองรับอำนาจ เพื่อเป็นพื้นฐานของการต่อต้านขัดขืน เช่น การใช้ภาษา หรือลักษณะทางภาษาศาสตร์ที่แสดงให้เห็นธรรมชาติที่แท้จริงของการครอบงำ หรือความไม่สวยงามต่าง ๆ หรือใช้ภาษาที่มีลักษณะตรงข้าม หรือเปิดโปงให้เห็นนัยที่แท้จริงของภาษาทางการที่ผู้มีอำนาจกำหนด นอกจากนั้นผู้ที่ต่อต้านการครอบงำ อาจใช้ภาษาหรือคำ ๆ เดียวกับผู้มีอำนาจ แต่ปรับเปลี่ยนการตีความให้สะท้อนการเปิดโปง ความขัดแย้งไม่ลงรอย และเบื้องหลังที่อำนาจต้องการปกปิด

แนวคิดของ Scott ยังแสดงให้เห็นว่า ในการศึกษาเรื่องแม่ชี เราไม่อาจเพิกเฉยต่อความ “เฉื่อยชา” ที่อาจพบในชีวิตประจำวัน ว่าเป็นการยอมจำนนเพียงอย่างเดียว การที่ Scott ปฏิเสธทฤษฎีจิตสำนึกเทียม (false conscious) ที่ทำให้ดูเหมือนคนเฉื่อยชา และตกอยู่ในการครอบงำว่า เพราะ คนที่สามารถขัดขืนต่อต้าน ต่อรอง กับอำนาจการกดขี่ อาจได้รับผลกระทบจากการต่อต้านขัดขืนได้ จึงเลือกที่จะนิ่งเฉยและไม่แสดงออก หรืออาจเป็นเพราะรอจนถึงโอกาสและ

เวลาที่เหมาะสม จึงแสดงการต่อต้านขัดขืนให้เห็นชัด นอกจากนั้นการต่อต้านขัดขืนไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะ อย่างเปิดเผยเช่นกัน เพราะสิ่งที่อาจลวงตาว่ามีการครอบงำโดยอำนาจนำ อาจเป็นเพราะเกิดการหลบเลี่ยงที่จะต่อต้านโดยปะทะกับอำนาจโดยตรง ผู้ต่อต้านอย่างเปิดเผยเสี่ยงที่จะสูญเสีย ได้รับโทษ ดังนั้น การต่อต้านอาจเป็นการกระทำในที่ลับตาอำนาจ ในขณะที่เมื่ออยู่ในพื้นที่ที่อำนาจยังสอดส่องเข้าไปไม่ถึง ผู้ที่ต่อต้านก็จะแสร้งแสดงว่าตนยังอยู่ภายใต้การครอบงำนั้นอยู่ เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (เช่น เป็นทาสได้รับความคุ้มครองจากนาย) หรืออาจใช้ public script เพื่อปกปิดการต่อต้านของตนเองก็ได้ การซ่อนการต่อต้านด้วยการแสร้งสมยอมและทำตามสิ่งที่อำนาจกำหนด ไม่ใช้การเผชิญหน้า อาจทำให้ดูเหมือนมีการครอบงำอย่างได้ผล อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งอาจซ่อนอยู่ในระดับที่อำนาจตรวจสอบไม่ได้ การหลบซ่อนปิดบังยังทำให้ผู้ที่ต่อต้านอำนาจไม่ต้องเผชิญการตรวจสอบจับจ้อง (Scott, 1990, pp. 86-89)

Scott กล่าวว่า การอ่อนน้อมและแสดงว่ายอมรับการกดขี่ ครอบงำอาจดำรงอยู่ตราบใดที่เป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อผลประโยชน์ ของตน ดังนั้น ผู้อยู่ใต้อำนาจ ย่อมเลือกที่จะไม่กวนน้ำให้ขุ่น และแสดงท่าทียอมรับอำนาจ (Discursive Affirmation) เมื่อใดที่ผู้กุมอำนาจไม่สามารถให้ประโยชน์ หรือวางตัวผิดไปจากผู้อยู่ใต้อำนาจคาดหวัง เมื่อนั้นก็จะเกิดการตั้งคำถามหรือปฏิเสธอำนาจ (Discursive Negation) ใน public transcript จะมีช่องทางที่ผู้ถูกกดขี่สามารถนำมาใช้พลิกแพลงเพื่อตั้งคำถาม และตรวจสอบการกดขี่ได้ ถ้าพลิก public transcript จะเห็นช่องทางต่อต้าน การวิพากษ์และการบ่อนเซาะการครอบงำ ที่สามารถทำได้ในบริบทของอำนาจนั้น (Scott, 1990, pp. 104-105)

วิธีวิทยา

เรื่องเล่า (Narrative)

เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตเป็นวิธีวิทยาที่สำคัญของการศึกษาในแนวสตรีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องของผู้หญิงผ่านวิธีการเล่าเรื่อง เพราะเรื่องเล่าสามารถทำให้เรามองเห็นชีวิตของผู้หญิงที่มีรายละเอียดที่แตกต่างและซับซ้อนแตกต่างจากชาย ส่งผลทำให้สถานภาพของปัจเจกระหว่างหญิงชายต่างกันออกไป เพราะให้ความสำคัญกับเสียงและประสบการณ์ผู้หญิงในการเป็นผู้เล่าเรื่อง ทำให้ชีวิตและตัวตนของผู้หญิงถูกรับรู้ และเป็นที่มองเห็นและได้ยินได้ฟัง ซึ่งจากแนวคิดของการแสวงหาความรู้ในแบบเดิมที่เน้นการวิจัยเชิงปริมาณนั้น ไม่ให้ความสำคัญกับการเป็นผู้เล่าเรื่องของผู้หญิง ผู้หญิงถูกกีดกันออกไปจากการ

ผลิตความรู้ และเป็นได้เพียงวัตถุของการศึกษาเท่านั้น ทำให้ตัวตนและประสบการณ์ผู้หญิงถูกกดทับ ดังนั้น ในแง่นี้ แต่ละครั้งที่ผู้หญิงเริ่มต้นพูดจึงเป็นกระบวนการเริ่มแรกของการปลดปล่อย เป็นพลังอำนาจทางการเมืองและเป็นกระบวนการค้นพบ ค้นหา และนิยามตัวตนของตนเอง อีกทั้งยังเป็นภารกิจการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อจะหยุดยั้งรูปแบบของการกดขี่ทั้งหลาย (Bell Hooks, Talking Back) นอกจากนั้น ยังเป็นการลบภาพเหมารวมในการนิยามตัวตนของผู้หญิง เปิดให้เห็นความแตกต่างของสถานภาพที่หลากหลาย และด้านที่เป็นความสลับซับซ้อน อารมณ์ความรู้สึก (subjectivity) ของชีวิตมนุษย์ ซึ่งวิธีวิทยาในแบบเดิมนั้นไม่สามารถที่จะเข้าถึงได้ แต่เมื่อเรานำเรื่องเล่าและประสบการณ์ชีวิตมาศึกษา จะทำให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิเคราะห์ตัวตนของแม่ชี เปิดภาพให้เห็นถึงชีวิตด้านที่ไม่เคยถูกพูดถึงในสังคม โดยเฉพาะความรู้สึกนึกคิดที่เป็นตัวตนภายใน ภายใต้กรอบศาสนาและการมองโลกและมองสังคม

Gwendolyn (1991) กล่าวว่า เรื่องเล่าได้ให้แนวทางการเก็บข้อมูลที่เฉพาะอย่างมีเอกลักษณ์ และกระตุ้นให้เกิดการรวบรวมข้อมูล โดยมีเป้าหมาย เพื่อที่จะทำความเข้าใจประสบการณ์และชีวิตของผู้หญิง ในฐานะเครื่องมือการวิเคราะห์ แนวทางการวิเคราะห์การออกแบบ และวิธีวิทยาในแนวสตรีนิยม จึงต้องมีความระวังไหวต่อความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ปรากฏตามกลุ่มต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามความระวังไหวจะต้องไม่ใช่เป็นเพียงการดำเนินการไปตามพิธีกรรม แต่จะต้องมีการตระหนักต่อรูปแบบ และกระบวนการในการนำเสนอเรื่องเล่าของผู้หญิง ด้วยการประยุกต์ใช้เรื่องเล่าในฐานะวิธีวิทยาจึงต้องศึกษาอย่างเป็นองค์รวม (Inclusion) มากกว่าที่จะกีดกันเอารายละเอียดต่าง ๆ ที่อยู่ในเรื่องเล่าออกไป โดยมีประเด็นสำคัญคือ ผู้หญิงทุกคนจะต้องเล่าเรื่องของตัวเองในภาษาของตัวเอง (Gwendolyn, 1991, p. 43)

ภาษาเป็นพลังในการจัดระบบเรื่องเล่า และเป็น “แม่พิมพ์” ของเรื่องเล่า เพราะภาษาจะเป็นตัวกำหนดเรื่องเล่า เรื่องเล่าแต่ละเรื่องจะมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ขึ้นอยู่กับสไตล์ของผู้เล่าแต่ละคน การวิเคราะห์เรื่องเล่า จึงต้องวิเคราะห์ผ่านโครงสร้างของการประกอบสร้างของภาษาที่ใช้ รูปแบบการเล่าเรื่องมิได้สะท้อนเพียงลักษณะเฉพาะของผู้เล่าเรื่องเท่านั้น หากแต่โครงสร้างในเรื่องเล่า ยังสามารถเปิดเผยให้เห็นถึงสถานภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มุมมองต่อภาษา ตัวตน และโลก ของผู้เล่าด้วย (Gwendolyn, 1991, p. 44)

Chanfrault-Duchet & Marie-Françoise (1991) กล่าวว่า การศึกษาเรื่องราวชีวิต (life-story) ในปัจจุบันนี้ ในการเป็นเครื่องมือสำหรับการรวบรวมคำพูดของผู้หญิง (women’s words) เพื่อเข้าถึงผู้หญิง ซึ่งเป็น “กลุ่ม” ทางสังคม ที่ไม่เคยมีการพูดถึงในสังคมบ่อย ๆ ทั้งยังไม่เคยมีพื้นที่ทางวาทกรรมจวบจนกระทั่งปัจจุบัน คำพูดของผู้หญิงที่ถูกรวบรวมโดยแนวการ

วิเคราะห์เรื่องราวชีวิต ผู้วิจัยสามารถนำเรื่องเล่ามาศึกษาในฐานะกลุ่มของข้อมูลที่สามารถเข้าถึงมุมมองและความรู้สึกของผู้หญิงได้ (women mentality) การเล่าเรื่องยังมีการตัดสินคุณค่าต่อประสบการณ์ชีวิตอีกด้วย (Chanfrault-Duchet & Marie-Françoisem 1991, p. 77)

จากมุมมองของวิธีวิทยาในแนวสตรีนิยม ได้มุ่งศึกษาในเรื่องราวชีวิตของผู้หญิง ตัวตนทางสังคมไม่ได้ให้พื้นที่ของผู้หญิง ภายในกฎเกณฑ์ทางสังคม หากแต่ได้กดทับสถานภาพของผู้หญิงเอาไว้ล่วงหน้าแล้ว ดังนั้น เรื่องราวชีวิตของผู้หญิง จึงแตกต่างจากผู้ชาย การศึกษาเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนและพื้นที่ทางสังคม รวมทั้งเงื่อนไขของผู้หญิงที่ถูกกำหนดโดยสังคมด้วย (Chanfrault-Duchet & Marie-Françoise, 1991, p. 77)

ผู้เล่าแสดงมุมมองและให้ความหมายของเรื่องเล่าตนเอง เรื่องเล่าจึงมีความแตกต่างกัน การศึกษาเรื่องเล่า จึงต้องวิเคราะห์และสืบย้อนเข้าไปในบริบทของเรื่องเล่า ผ่านการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ รูปแบบทางสังคม และการนำเสนอสัญลักษณ์ของเรื่องเล่า เพื่อชี้ให้เห็นการรับรู้และตีความของผู้หญิงต่อการควบคุมทางสังคม แนวทางการวิเคราะห์เรื่องราวชีวิต สามารถทำให้เราก้าวพ้นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาล่วงหน้าแล้วในสังคม ทั้งยังเน้นที่ความซับซ้อน คลุมเครือและความขัดแย้งของความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของผู้หญิงกับบริบท และ สิ่งแวดล้อมที่ผู้หญิงต้องเผชิญ แนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าวจึงเป็นเครื่องมือทางวิธีวิทยาที่มีความสลับซับซ้อน ที่จะช่วยให้เราสามารถเข้าถึง องค์ประกอบของข้อมูลของชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงที่มีรายละเอียดได้มากยิ่งขึ้น (Chanfrault-Duchet & Marie-Françoise, 1991, p. 82)

วิธีวิทยาเรื่องราวชีวิต ในแนวสตรีนิยมมีเป้าประสงค์หลักในการรวบรวมคำพูดของผู้หญิง (Women’s Words) บันทึกเสียงของผู้หญิง และชักชวนให้ผู้หญิงลุกขึ้นมาพูด ซึ่งจะนำไปสู่การปลุกจิตสำนึกของผู้หญิง (Chanfrault-Duchet & Marie-Françoise, 1991, p. 89)

การวิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงในแนวสตรีนิยม จำเป็นต้องทำความเข้าใจและวิเคราะห์ในฐานะผู้กระทำทางสังคม (social actors) ที่มีความสำคัญและผู้หญิงรับรู้และตีความอดีตผ่านตัวแบบทางอุดมการณ์ (ideological blueprints) ที่ได้รับการสะสมไว้ในแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างไร การวิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิต จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ผ่านทางสัญลักษณ์ทางสังคม (socio–symbolic contents) ซึ่งสะท้อนผ่านกระบวนการที่สลับซับซ้อนในวิถีชีวิตของผู้หญิง (Chanfrault-Duchet & Marie-Françoise, 1991, p. 90)

พื้นที่ในการศึกษาและกลุ่มเป้าหมาย

ดิฉันเลือกพื้นที่ในการศึกษาที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เนื่องจากเป็น พระอารามหลวงที่ก่อสร้างมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันยังมีสาขาทั้งในและต่างประเทศ ประชาชนเลื่อมใสและทำบุญมาตลอด ที่สำคัญมีทั้งพระภิกษุ สามเณร และแม่ชีจำพรรษาจำนวนมาก ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ แม่ชี และผู้มาทำบุญทั่วไป จากบวชเป็นเวลาหลายปีทำให้ ดิฉันคุ้นเคยกับระบบของวัด ดังนั้น การวิจัยในแนวสตรีนิยมด้วยการวิเคราะห์ผ่านการเล่าเรื่องและประสบการณ์จากกลุ่มแม่ชีที่ได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth interview) โดยมีดิฉันเป็นแม่ชีที่เป็นนักศึกษาสตรีศึกษาร่วมด้วย เพราะจุดยืนของการวิจัยแนวสตรีนิยม ตัวตนของผู้ที่ศึกษามิได้แยกออกจากสิ่งที่ศึกษา ผู้ศึกษาเป็นผู้สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม สัมภาษณ์ อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลในการศึกษาด้วย ผู้ศึกษาจำเป็นที่ต้องสังเกตตัวเองในการดำเนินกระบวนการศึกษาด้วย (ชุติมา ประกาศวุฒิสาร, 2547) โดยศึกษาผ่านพื้นที่วัดที่มีความสำคัญต่อการสร้างความหมายและตัวตนและการสร้างความหมายกระทำผ่านกระบวนการทบทวนประสบการณ์ (reflexivity) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่สำคัญในการศึกษาอันจะนำไปสู่พื้นที่ในการสร้างสถานภาพตัวตนของแม่ชี

การวิจัยจะศึกษาชีวิตประจำวันของแม่ชี ผ่านเรื่องเล่าและประสบการณ์ในการบวชของแม่ชี 3 กลุ่ม ที่มีหน้าที่และบริบทต่างกัน คือ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหารการศึกษา แม่ชีทำครัวและประจำศาลา กลุ่มละ 2 รูป รวมทั้งผู้วิจัยรวมทั้งหมด 9 รูป การให้ความหมายกับกิจกรรมประจำวันที่สังคมไม่เคยรับรู้ผ่านเรื่องเล่าของแม่ชีหลายกลุ่ม จะได้เห็นกระบวนการต่อรองระหว่างแม่ชีกับนโยบายวัดแม้จะอยู่ในวัดเดียวกัน แต่ชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสถานภาพและตัวตนของแม่ชี ทำให้เห็นความซับซ้อนของสถานภาพในพื้นที่ อาทิ แม่ชีบางรูปปฏิบัติธรรม สอนธรรมะแก่ประชาชนภายนอก บางรูปเป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่ชี บางรูปเรียนมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น มหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง พร้อมทั้งช่วยทำงานครัวและศาลาไปด้วย ความซับซ้อนของสถานภาพที่เกิดจากกิจกรรมประจำวันโดยใช้วิธีวิทยาตามที่กล่าวมา ทำให้แม่ชีมีความหลากหลาย และมิได้มีภาพเหมารวมในสถานภาพและรูปแบบเดียวเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติในสังคมที่มีต่อแม่ชี

วิธีการเก็บข้อมูล

ใช้วิธีวิทยาแบบสตรีนิยม โดยการศึกษาความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยเข้าไปศึกษางานของแม่ชีแต่ละกลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อรับฟังเสียงที่แตกต่างของแม่ชีแต่ละรูป จากหน้าที่ ๆ ในพื้นที่ต่างกัน เช่น โรงครัว ศาลา มหาวิทยาลัยและโรงงานที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของแม่ชีแต่ละรูป เรื่องเล่าของชีวิตการบวชของแม่ชี เพื่อศึกษาแนวคิดในการบวช ว่ามีการมองตัวตนในศาสนาอย่างไร และหนทางในการพัฒนาตนเองในบริบททางศาสนา

คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ในการศึกษาครั้งนี้ จะแบ่งคำถามหลักออกเป็น

- การเกิดและครอบครัว
- อาชีพ
- การศึกษา
- สาเหตุจูงใจในการบวช
- หน้าที่ประจำในวัด
- การศึกษาทางโลกและธรรม
- ผลงานที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน
- ความคิดเห็นที่สะท้อนตัวตนของแม่ชี
- สังคมให้ค่าความหมายแม่ชีอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของแม่ชีในแนวสตรีนิยม
2. เพื่อศึกษากระบวนการให้ความหมายและคุณค่าในการบวชในพุทธศาสนาจากมุมมองของแม่ชี
3. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์ของแม่ชีในการสร้างสถานภาพและปรับบทบาทของตนเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของแม่ชีในแนวสตรีนิยม
2. เพื่อศึกษากระบวนการให้ความหมายและคุณค่าการบวชในพุทธศาสนาจากมุมมองของแม่ชี
3. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์ของแม่ชีในการสร้างและปรับบทบาทของตนเอง

บทที่ 3

วัดปากน้ำภาษีเจริญ

วัดปากน้ำภาษีเจริญเป็นพระอารามหลวง[1]แห่งเดียวในประเทศไทยที่มีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี จำพรรษามากที่สุด และยังมีความแตกต่างจากอารามหลวงอื่น กล่าวคือ ภายในบริเวณเนื้อที่ 21 ไร่ เศษมีพระภิกษุประมาณ 350 รูป สามเณร 150 รูป แม่ชี 160 รูป (สำรวจล่าสุดเดือน ก.ค. 2550) ทั้งนี้ยังมิได้นับรวมจำนวนเจ้าหน้าที่ภายในอีกกว่าร้อยชีวิต ที่พักอาศัยภายในวัดโดยไม่เสียค่าน้ำ ค่าไฟ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร เนื่องจากเจ้าอาวาสรับภาระค่าใช้จ่ายทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่า นโยบายการปกครองของอดีตเจ้าอาวาส ทำให้เป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวในประเทศไทยที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุและแม่ชี

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) เป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่ตราขึ้นเป็นฉบับแรก ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีดำเนินการสร้างวัดว่าต้องได้รับพระบรมราชานุญาตก่อน หากวัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เรียกว่า “ที่สำนักสงฆ์” เมื่อได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว เรียกว่า “อาราม” ถ้าเป็นวัดหลวง เรียกว่า “พระอารามหลวง” ถ้าเป็นวัดราษฎร์ เรียกว่า “วัดอารามราษฎร์” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา , กองพุทธสถาน, 2535, น. 3)

สถานที่ตั้ง

วัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่บนพื้นที่คล้ายเกาะ คือมีคลองล้อมพื้นที่ตั้งวัดแทบทุกด้าน ทิศเหนือติดคลองบางหลวง ทิศตะวันออกติดคลองด่าน ทิศใต้ติดคลองระบายน้ำโบราณขนาดเล็ก ทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดคลองภาษีเจริญ ด้านหน้าวัดอยู่ทางทิศตะวันออกติดคลองด่าน ส่วนด้านหลังวัดอยู่ทางทิศตะวันตกติดทางสาธารณะ (ถนนรัชมงคลประศาสน์) ตั้งอยู่เลขที่ 300 ถ.รัชมงคลประสาสน์ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ การเดินทางมาวัดปากน้ำสะดวกทั้งทางน้ำและทางบกเพราะมีทั้งทางรถเมล์โดยสารและเรือหางยาวรับผู้โดยสารทางหลังวัด ในด้านชื่อเสียง วัดปากน้ำภาษีเจริญปัจจุบันเป็นวัดที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพระอารามหลวงแห่งนี้เป็นสำนักที่จัดให้มีการศึกษาและการปฏิบัติธรรมทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระควบคู่กันซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญในศาสนา (ราชบัณฑิตยสภา, 2472, น. 15)

ประวัติวัด

พระอารามหลวงแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ราชบัณฑิตยสภา, 2472, น. 32) โดยสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ) ทรงประทานนามว่า “วัดปราสาทสวนสวรรค์” เนื่องจากมีพระชายาอยู่ใกล้อาราม บางครั้งเรียกว่า “วัดสนุกสวนสวรรค์” ต่อมานิยม เรียกว่า “วัดปากน้ำ” (ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, น. 84) จากการสอบสวนศิลปะและสถาปัตยกรรมภายในวัด ทำให้ประมาณอายุการก่อสร้างวัดปากน้ำอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2031-2172) (น. ณ ปากน้ำ, 2537, น. 37) จากลายจำหลักไม้ธรรมาสน์ของวัดเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง พระอุโบสถ พระประธาน หอไตร พระเจดีย์ และพระปรางค์ ปรากฏศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนกลางที่ต่างช่างสกุลกัน และหอระฆังโบราณ ซึ่งเป็นวัตถุชิ้นสุดท้ายที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ ก็เป็นศิลปะในสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน

ลักษณะการสร้างพระอารามหลวงบางที่จะมีประเพณีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างเป็นของพระองค์เองหรือทรงสร้างพระราชทานให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้อื่น หรือ วัดผู้อื่นสร้างถวายและทรงพระกรุณารับเป็นพระอารามหลวง พระอารามหลวงต่างกับวัดราษฎร์ คือรัฐบาลเป็นผู้บำรุง เจ้าอาวาสมีสมณะศักดิ์ชั้นสมเด็จ พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเป็นพระราชาคณะหรือเป็นพระครู (ราชบัณฑิตยสภา, 2472, น. 7-8)

จากจดหมายเหตุ เรื่องการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินหลวง ของรัชกาลที่ 1 ทำให้ทราบว่า วัดปากน้ำเป็น 1 ใน 20 อารามหลวง (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) ในสมัยรัชกาลที่ 1 จดหมายเหตุสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1142 เล่มที่ 10 สมุดไทยดำ และจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 2 ได้ระบุว่า เป็น 1 ใน 33 อารามหลวง หมายรับสั่ง รัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 เล่มที่ 10 สมุดไทยดำ ในสมัยนั้นด้วย (สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ, 2546, น. 48) *เป็นผู้รวบรวม*

วัดปากน้ำปรากฏหลักฐานเรียกชื่อว่า “วัดปากน้ำ” มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และในจดหมายเหตุสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1142 เล่มที่ 10 สมุดไทยดำ เรื่องกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน ปีมะแม นพศก (พ.ศ. 2330) ได้ระบุชื่อว่า “วัดปากน้ำในคลองบางหลวง” ชื่อของวัดปากน้ำได้เปลี่ยนไปในสมัยรัชกาลที่ 3 จากหลักฐานในแผนที่กรุงเทพพระมหานคร สยาม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) อย่างไรก็ตาม คนนิยมเรียกว่า “วัดปากน้ำ” ตามชื่อโบราณเดิมและยังใช้มาจนถึงปัจจุบัน

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์วัดปากน้ำขาดผู้บำรุงรักษา กลายสภาพเป็นกึ่งวัดร้าง ในปี พ.ศ. 2459 ได้ว่างเจ้าอาวาสลง ไม่มีผู้ปกครอง สมเด็จพระวันรัต (ติสสตฺเถร) วัดพระเชตุพน เจ้าคณะ อ.ภาษีเจริญ จ.ธนบุรี ได้ปรารภหาผู้ที่เหมาะสมในการปกครองวัดปากน้ำ ทรงเห็นว่า พระครูสม

ธรรมสมาทาน (สด จนฺทสโร) เป็นพระที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใสแต่ยังไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง จึงได้เสนอตำแหน่งเจ้าอาวาสและแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก)

เจ้าอาวาสผู้พัฒนา

หลวงพ่อพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือที่ประชาชนนิยมเรียกว่า หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ มาเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดปากน้ำตั้งแต่ พ.ศ. 2464 สภาพของวัดในขณะนั้นทรุดโทรมทั้งด้านวัตถุและวัตรปฏิบัติ มีพระสงฆ์จำพรรษาเพียง 13 รูปเท่านั้น ท่านมีโครงการจะพัฒนาวัดปากน้ำให้เป็นวัดที่เจริญรุ่งเรือง แนวคิดที่สำคัญของท่านมุ่งสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส ได้วางนโยบายการปกครองวัดเน้นการศึกษาปริยัติควบคู่กับการปฏิบัติธรรม ด้านปริยัติธรรมคือ การศึกษาบาลีอันเป็นการศึกษาที่สำคัญที่สุดของคณะสงฆ์ ไทย ส่วนการปฏิบัติใช้หลักสติปัฏฐานสี่ เรียกว่า วิชชาธรรมกาย ได้รับความศรัทธาจากประชาชนมาก โดยท่านได้เอ่ยปฏิญาณในพระอุโบสถว่า "บรรพชิตที่ยังไม่มา (วัดปากน้ำ) ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข" (มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2527, น. 52) *เป็นผู้รวบรวม*

หลักการพัฒนาวัดของท่านมุ่งเน้นการพัฒนาคนก่อนวัตถุ เพราะเมื่อพัฒนาคนให้ดีแล้ว ความเจริญทางด้านวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และเสนาสนะก็จะติดตามมาเอง เสนาสนะสร้างไม่ยาก ใครมีเงินก็สร้างได้ แต่ความสำคัญต้องสร้างคนคือการให้การศึกษา เพื่อยกระดับคนให้สูงขึ้นทั้งในด้านสติปัญญาควบคู่ไปกับจิตใจและอารมณ์ นอกจากจะทำให้คนมีความรู้ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดขึ้นแล้ว ยังต้องปฏิบัติชอบด้วย เมื่อพัฒนาคนให้ดีขึ้นทั้งภายนอกและภายในแล้ว สังคม และประเทศชาติก็จะเจริญขึ้น ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาว่า "การศึกษานั้นสามารถเปลี่ยนชีวิตของผู้ศึกษาให้ถูกต้องกว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาดีก็จะได้อะไรดีกว่า ประณีตกว่าผู้อื่น คนที่มีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิกินใช้ไม่หมด" (มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2527, น. 52) *เป็นผู้รวบรวม*

การให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้นี้เองที่ทำให้เป็นวัดที่มีคนรู้จักและได้กลายเป็นสิ่งที่จัดระเบียบพื้นที่และกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัด หลวงพ่อได้นำวิชาธรรมกายที่ท่านบรรลุธรรมเมื่อจำพรรษา ณ โบสถ์วัดบางคูเวียง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี (สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ, 2536, น. 76-77) *เป็นผู้รวบรวม*

เผยแพร่ที่วัดปากน้ำจนจนประสบผลสำเร็จได้รับการยอมรับมากในปัจจุบัน สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่คนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้มีผู้เข้ามาทำบุญในวัดเพิ่มขึ้น

ผู้ปฏิบัติธรรมได้ผลก็ได้รับการส่งเสริมยกย่องให้มีความเป็นอยู่และมีสถานภาพดีไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรือแม่ชี ซึ่งการให้ความสำคัญกับวิชาธรรมกายเป็นเครื่องวัดความสามารถในการบรรลุธรรมนี้เองทำให้ไม่แบ่งแยกการปฏิบัติธรรมว่าเป็นเรื่องเฉพาะเพศใดเพศหนึ่ง ส่งผลให้วัดปากน้ำเป็นวัดแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีผู้หญิงเข้ามาบวชเป็นแม่ชีจำนวนมาก

ภาพที่ 3.1

ภาพแม่ชีวัดปากน้ำในปี พ.ศ. 2497 ประมาณ 400 รูป

ที่มา: โดย คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ), 2547, *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ*

ในปี พ.ศ. 2497 มีพระภิกษุจำพรรษา 225 รูป สามเณร 205 รูป ศิษย์วัด 50 คน แม่ชีในระยะนั้นมีจำนวนมากที่สุด คือ 400 รูป

หลวงพ่อเผยแพร่วิชชาธรรมกายได้รับความเลื่อมใสมากขึ้น แต่ส่วนมากยังเป็นคนนอกพื้นที่ ท่านได้สร้างโรงเรียนประถมขึ้นเพื่อสงเคราะห์คนในพื้นที่ เนื่องจากเด็ก ๆ ในละแวกใกล้วัดที่ไม่ได้รับการศึกษามักมาส่งเสียงรบกวน เอะอะเอ็ดตะโร ยิงนกเล่นทำความเดือดร้อนในวัด ตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้นโดยหาทุนค่าครูเอง อนุเคราะห์ให้เรียนฟรี ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน ทำให้ผู้ปกครองเห็นบุญคุณและเลื่อมใสท่าน ชมว่าหลวงพ่อสดดีมาก ทำให้ลูกหลานได้เข้าโรงเรียน สถานภาพของวัดปากน้ำค่อย ๆ ดีขึ้นเพราะหลวงพ่อสร้างศรัทธาทำให้คนเกรงใจและเห็นบุญคุณของวัด การเกะกะระรานในวัดค่อย ๆ ลดลงจนแทบไม่มีคนมารบกวนวัดอีก ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา รัฐบาลได้จัดให้มีโรงเรียนเพื่อการศึกษาทั่วราชอาณาจักร ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดขุนจันท์ที่อยู่ติดกับวัดปากน้ำว่างลง เจ้าคณะจังหวัดธนบุรีมอบให้ท่านรักษาการเจ้า

อาวาสวัดขุนจันท์ด้วย ท่านย้ายโรงเรียนภาษาไทยจากวัดปากน้ำไปตั้งที่วัดขุนจันท์และมอบเป็นหน้าที่ของรัฐบาล หันมาจัดการศึกษาทางธรรมและการปฏิบัติภายในวัดอย่างเดียว และการหันมาพัฒนาทางด้านการศึกษาปริยัติธรรมเพียงอย่างเดียวนี้เองได้ทำให้วัดยิ่งเป็นที่รู้จัก เป็นศูนย์กลางการศึกษาบาลี มีพระภิกษุและสามเณรต่างวัดมาเรียนและจำพรรษา และเสมือนเป็นโรงเรียนที่สามารถสร้างเจ้าอาวาสให้วัดในประเทศในปัจจุบัน นโยบายเน้นปริยัติธรรมควบคู่กับปฏิบัติธรรมทำให้เป็นนโยบายหลักของวัดที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

1. วิชชาธรรมกาย

ธรรมกาย หมายถึง องค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ตรงกับบาลีพุทธภาษิตว่า “โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติ, ดูกร วกกลิ ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้น ชื่อว่า เห็นเราตถาคต” และตรงกับพุทธวจนะว่า

ดูกร วาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็ผู้ใดแลมีศรัทธามั่นเกิดขึ้นแล้ว ควรเรียกผู้นั้นว่าบุตรเกิดแต่พระอุระ เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เกิดแต่พระธรรม เป็นผู้รับมรดกพระธรรม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคำว่า ธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี นั่นเป็นชื่อของพระตถาคต (มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2527, น. 213) *เป็นผู้รวบรวม*

หลวงพ่อสดกำหนดวันพฤหัสบดีเป็นวันขึ้นกรรมฐาน ท่านสอนการปฏิบัติธรรมด้วยตนเองพร้อมอุปกรณ์เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจได้ง่าย ประกอบด้วย หนังสือทางมรรคผลเป็นคู่มือปฏิบัติ แจกให้ผู้เริ่มปฏิบัติ และท่านใช้กระดานชนวน วาดเป็นรูปคนด้านข้างผ่าซีก แสดงถึงที่ตั้งของดวงนิมิตทั้ง 7 ฐาน คือ ฐานที่ 1. ปากช่องจมูก หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา ฐานที่ 2. หัวตาหญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา ฐานที่ 3. กึ่งกลางศีรษะจอมประสาท ฐานที่ 4. ช่องเพดาน ฐานที่ 5. ปากช่องคอ ฐานที่ 6. ศูนย์กลางกาย ตรงสะดือ ฐานที่ 7. เหนือสะดือขึ้นมา 2 นิ้ว

ภาพที่ 3.2

หลวงพ่อสอนวิชชาธรรมกาย

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 40.

กำหนดดวงแก้วเป็นนิมิตพร้อมคำบริกรรม และใช้ไม้ยาวชี้การเลื่อนดวงนิมิตไปตามฐานต่างกันทั้ง 7 บนกระดานชนวนเพื่อประกอบการอธิบาย นอกจากนั้นยังมีถ้วยแก้ว 1 ใบ และลูกแก้วกลมใสขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางครึ่งนิ้วอีก 1 ลูก การบริกรรมโดยมีลูกแก้วเป็นนิมิต พร้อมกับใช้คำบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง” เป็นหลักภาวนาของวิชชาธรรมกายเท่านั้น ผู้ที่ปฏิบัติจนได้เห็นดวงแก้วที่ศูนย์กลางกาย เรียกว่า “ธรรมกาย” เมื่อมีประชาชนมาขอความช่วยเหลือจากท่าน ๆ จะสั่งให้เขียนชื่อ ที่อยู่ วัน เดือน ปี เกิด และปัญหาอย่างละเอียดลงใน “ใบอาการโรค” ใส่ตู้ที่ตั้งไว้หน้ากุฏิ แล้วส่งใบอาการโรคเข้าโรงงานทำวิชชาเพื่อให้ผู้เข้าเวรภาวนาวิชชาธรรมกายบรรเทาความเดือดร้อน มีผู้มารักษาโรคกับหลวงพ่อเป็นจำนวนมาก ต่อมาท่านรับพระภิกษุ-สามเณร แม่ชีเพื่อปฏิบัติธรรม และมีผู้เลื่อมใสมาขอบวชจำนวนมาก การบริหารภายในวัด ท่านสอนพระภิกษุ-สามเณร แม่ชี ให้ทำกิจไหว้พระทำวัตรเช้า-เย็นในโบสถ์ทุกวันโดยอบรมให้โอวาทเอง วันพระและวันอาทิตย์แสดงธรรมในโบสถ์ วันพฤหัสบดี เวลา 14.00 น. สอนการนั่งสมาธิที่ศาลาเรือนไม้ ซึ่งเป็นศาลาอเนกประสงค์ อันเป็นที่ฉันอาหารของท่านด้วย มีผู้ปฏิบัติสามารถเห็นดวงธรรมที่ศูนย์กลางกายจำนวนมาก นอกจากคนไทยแล้วยังมีมีชาวต่างประเทศ อาทิ ชาวอังกฤษ ญี่ปุ่น มาบวชพระจำนวนหนึ่งด้วย เมื่อเห็นดวงธรรมแล้วท่านก็ให้ปฏิบัติจนเกิดความชำนาญแล้วจึงสอนวิชาธรรมกายชั้นสูงขึ้นไป

2. ปริยัติธรรม

หลวงพ่อสดส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรมควบคู่กับการปฏิบัติธรรม มีนโยบายรับภิกษุ สามเณรต่างวัดให้เข้ามาพักเพื่อศึกษาเล่าเรียน พระภิกษุ สามเณรนอกจากจะปฏิบัติธรรมแล้วยังต้องศึกษาปริยัติธรรมควบคู่กันไปด้วย การศึกษาภาษาบาลีซึ่งเป็นการศึกษาปริยัติธรรมสำคัญที่สุดของสงฆ์ เริ่มแรกวัดปากน้ำยังไม่มีโรงเรียนปริยัติธรรม ภิกษุสามเณรต้องเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนใกล้เคียง เช่น วัดอนงค์คาราม วัดกัลยาณมิตร วัดประยูรวงศ์ วัดมหาธาตุ วัดพระเชตุพน ตามแต่นักเรียนจะสะดวก สมัยนั้นการคมนาคมใช้เรือจ้างและเรือยนต์ ยังไม่มีถนน สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ ยังไม่ได้สร้าง ผู้เรียนต้องเดินทางด้วยความยากลำบาก ท่านมีนโยบายส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ และในปี พ.ศ. 2493 ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนปริยัติขึ้น ชื่อว่า โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ นักเรียนที่มาเรียนบาลีที่โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์สามารถเรียนจนจบชั้นสูงสุด คือ เปรียญธรรม 9 ประโยค (ป.ธ. 9) สำนักเรียนวัดปากน้ำมีชื่อเสียงติดอันดับ 1 ใน 5 สำนักเรียนปริยัติธรรมดีเด่นในประเทศ สถิติการสอบได้ในแต่ละปีทั้งพระภิกษุสามเณรแผนกบาลีและนักธรรมอยู่ในเกณฑ์ดี มีผู้สอบชั้นสูงสุดจำนวนมาก

วิชชาธรรมกายและปริยัติธรรมได้เป็นนโยบายหลักที่ทำให้เกิดการสร้างโรงครัวเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติธรรม สร้างระเบียบวินัยทั้งภิกษุ สามเณร แม่ชี บุคลากรในวัด นโยบายในการบริหารของหลวงพ่อสดทำให้วัดปากน้ำเป็นที่สนใจของประชาชนมากขึ้น จนกลายเป็นลักษณะเด่นของวัด จากวัดที่มีสภาพกึ่งวัดร้างก็เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ท่านได้ข้อคิดในเรื่องนี้ไว้ว่า “ดอกไม้ที่หอม ไม่ต้องเอาน้ำหอมมาพรมก็หอมเอง ใครจะห้ามไม่ได้ ซากศพไม่ต้องเอาของเหม็นมาละเลงใส่ ซากศพก็ต้องแสดงกลิ่นศพให้ปรากฏ ปิดกันไม่ได้” (*ประวัติหลวงพ่อวัดปากน้ำและคู่มือสมภาร*, 2538, น. 95-96) เพราะเมื่อคนในวัดเพิ่มขึ้น ท่านยังมีนโยบายสนับสนุนทุกคนมีอาหารประจำ ภิกษุ สามเณร และแม่ชีไม่ต้องออกบิณฑบาตเหมือนกับวัดอื่น ๆ โดยท่านเป็นผู้รับภาระค่าอาหารเองทั้งหมด จัดตั้งโรงครัวขึ้นภายในวัด โดยกล่าวว่า “กินคนเดียวไม่พอกิน กินมากคนกินไม่หมด” หลังจากนั้นได้สร้างศาลาโรงฉันอาคารไม้มุงสังกะสี พื้นลาดปูนซิเมนต์ พอจุพระภิกษุจำนวน 500 รูป (น. 66) มอบหมายให้แม่ชีเป็นผู้รับหน้าที่ทำอาหารให้พระภิกษุ สามเณร แม่ชี บุคลากรในวัด รวมทั้งผู้มาทำบุญที่ศาลาฉันภัตตาหาร

ในแต่ละวันจะมีผู้มาทำบุญบริจาคถวายค่าภัตตาหาร บางรายบริจาคเป็นครั้งเดียว บางรายบริจาคประจำเดือน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง การรับบริจาคหลวงพ่อไม่มีการเรียกร้อง แล้วแต่ศรัทธาซึ่งบางวันอาจสูงถึง 1,000,000 บาท วัดให้ความหมาย “การบริจาค

ค่าภัตตาหาร” เปรียบเสมือนกับ “การตักบาตรพระ” ผู้บริจาคจะได้รับใบอนุโมทนาบัตรเป็นใบเสร็จรับเงินมีตราวัดประทับรับรอง หากเจ้าภาพต้องการใบอนุโมทนาขนาดใหญ่ ทางวัดจัดเตรียมซองพลาสติกใสไว้ เพื่อความสวยงามและเป็นระเบียบ เงินบริจาคส่วนที่เกินค่าอาหารประจำวันจะถูกเก็บรวบรวมไว้ในบัญชีมูลนิธิวัดปากน้ำเพื่อใช้ประโยชน์เรื่องสำคัญอื่น ๆ อาทิ การศึกษานักธรรม บาลี การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุต่าง ๆ และสาธารณสงเคราะห์

วัดปากน้ำเริ่มนโยบายโรงครัวเป็นวัดแห่งแรกในประเทศไทย การบริจาคค่าภัตตาหารเป็นรายได้สนับสนุนวัดที่สำคัญ โรงครัวได้มีการพัฒนาจากอาคารมุงสังกะสีกลายเป็นโรงครัวมูลค่าหลายล้านบาท พร้อมด้วยอุปกรณ์ทันสมัย มีระบบการจัดการที่เป็นระเบียบวินัยชัดเจนของแม่ชีที่ทำครัว เช่น แต่ก่อนปลูกผักเอง มาเป็นจ่ายเงินมื้อละสองหมื่น เมนูอาหารประกอบด้วยอาหารอย่างดีไม่ต่ำกว่า 5 อย่าง บริหารงานประสบความสำเร็จจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของวัด นอกจากนั้น ยังเป็น “วัดต้นแบบ” ในการตั้งโรงครัวของวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศในปัจจุบันอีกด้วย การสร้างโรงครัวทำให้เกิดแม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา เพื่อสนับสนุนการทำอาหารสืบต่อเรื่อยมา แม่ชีได้เป็นกำลังสำคัญในการทำอาหารและอำนวยความสะดวกอื่น ๆ มีส่วนสำคัญในการรักษาศรัทธาให้มีผู้มาทำบุญเป็นประจำสม่ำเสมอและ“อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ” ของวัดปากน้ำตั้งแต่เริ่มตั้งโรงครัวจนถึงปัจจุบัน

สถานที่ในวัด

1. โรงงานทำวิชาธรรมกาย

เป็นสถานที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติธรรม ในสมัยหลวงพ่อสดมีผู้ปฏิบัติได้ธรรมกายทั้งพระภิกษุและแม่ชีและฆราวาส สำหรับพระภิกษุและแม่ชี ผู้ที่ได้วิชชาธรรมกายแล้วจะต้องเข้าเวรภาวนาตลอด 24 ชั่วโมงในกุฏิที่อยู่ของหลวงพ่อสด เป็นสถานที่ ๆ หลวงพ่อได้จัดไว้ให้ เรียกว่า โรงงานทำวิชชา เรียกสั้น ๆ ว่า โรงงาน มีหัวหน้าโรงงานควบคุมการนั่งสมาธิ เรียกว่า หัวหน้าเวร โดยแบ่งเป็นเวร ๆ ละ 4 ชั่วโมง การนั่งสมาธิแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ๆ หนึ่งสำหรับพระภิกษุ อีกด้านหนึ่งสำหรับแม่ชี ผู้ที่ไม่ได้ธรรมกายจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปภายในโรงงาน เป็นสถานที่ส่วนเฉพาะผู้ได้ธรรมกายเท่านั้น หลังจากหลวงพ่อมรณภาพแล้ว ทางวัดได้ประดิษฐานศพของท่านไว้ที่โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ชั้น 3 ต่อมาได้บูรณะตกแต่งและย้ายที่ประดิษฐานศพของท่านกลับไปที่กุฏิที่อยู่ของหลวงพ่อสดเดิมชั้นบน เรียกว่า หอสังเวชนีย์เทพนิรมิตร ด้านล่างหอคือ โรงงานทำวิชชาธรรมกาย นอกจากจะเป็นสถานที่ทำวิชชาแล้วยังเป็นที่พักอาศัยของแม่ชีธรรมกายอีกด้วย

2. โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์

หลวงพ่อสดได้ดำริสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมขึ้นภายในวัดเพื่อเรียนธรรมศึกษา และวิชาบาลี การก่อสร้างโรงเรียนใช้เงินจำนวนมาก ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างได้มาจาก “พระของขวัญ” และจากการบริจาคค่าภัตตาหารของผู้ทำบุญ นำมาใช้จ่ายปรับปรุงอาคาร ที่อยู่อาศัย และกิจกรรมสำคัญอื่น ๆ อีกมาก การสร้างพระของขวัญมีวัตถุประสงค์เพื่อแจกเป็น “ของขวัญ” ในการบริจาคสมทบทุนสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม โดยสร้างพระพุทธรูปเป็นพระพิมพ์เล็ก ๆ ขึ้น 84,000 องค์ ด้านหลังองค์พระจะมีอักขระขอมลงจารึกไว้ว่า “พระธรรมขันธ์” พระ 1 องค์ จะหมายถึง 1 พระธรรมขันธ์ พระ 84,000 องค์ จึงหมายถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ อธิษฐานจิตด้วยการภาวนาวิชชาธรรมกายเท่านั้น เรียกว่า “พระธรรมกาย” ผู้บริจาคปัจจัย 25 บาทจะได้รับพระของขวัญ 1 องค์

ภาพที่ 3.3

พระของขวัญรุ่น 1-2-3 สร้างสมัยหลวงพ่อสด

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 50.

การสร้างพระของขวัญทำอย่างเงียบ ๆ รู้เป็นการภายใน ไม่นำพระผงออกจากวัด และไม่ได้ลงแจ้งความหรือประกาศ ผู้มาทำบุญบริจาคแล้วก็นำใบเสร็จไปถวายหลวงพ่อ ๆ ให้พระธรรมกาย 1 องค์ เมื่อประชาชนทราบข่าว ก็พากันเดินทางจากต่างจังหวัด มารับพระทางเรือเมล์บ้าง เอาเรือแท็กซี่มาบ้าง ทุกคนพูดว่า “มารับพระของขวัญ” หลวงพ่อประสาทตามพิธีธรรมกายเท่านั้น แม้จะมีผู้แจกแทนท่านผู้มารับพระก็ไม่นิยม วันหนึ่ง ๆ มีผู้มารับพระธรรมกายถึง 1,500 คนเศษ

ภาพที่ 3.4

ภาพหลวงพ่อแจกพระของขวัญ

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 49.

ผู้รับพระของขวัญคนแรก คือ หลวงพ่อสด โดยท่านเริ่มบริจาคปัจจัยจำนวน 1,000 บาท เป็นองค์แรกแล้วจึงมอบพระของขวัญให้แก่ผู้ทำบุญรายต่อไป ไม่มีใครรับพระของขวัญโดยที่ไม่ได้บริจาคปัจจัยเข้าวัดเลย พระของขวัญถือเป็นของวัด มิใช่ของเจ้าอาวาส ปัจจัยที่บริจาคก็ต้องเป็นของวัด นอกจากนั้น ผู้รับได้เพียงองค์เดียวเท่านั้น การรับพระจะฝากกันไปรับหลวงพ่อก็ไม่ให้ ใครไปรับแล้วทำหายจะมารับอีกท่านก็ไม่ให้อีก แม้จะทำบุญสักเท่าไร ๆ ก็ไม่ให้ ปัจจัยที่ได้จากการบริจาคการรับพระของขวัญได้นำมาใช้เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์เมื่อ พ.ศ. 2493 ค่าก่อสร้าง 2,598,110 บาท เสร็จ พ.ศ. 2500 พระของขวัญได้รับการยอมรับมาก รุ่นแรกเรียกว่า “พระของขวัญรุ่น1” ในปัจจุบันนี้ราคาบูชาเพียงองค์เดียวนับล้านบาท

หลวงพ่อสดปรารภว่า “ฉันมาคำนึงถึงศิษยานุศิษย์ ที่มีจิตศรัทธาช่วยกันสละทรัพย์เข้าร่วมสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม สมควรที่ฉันจะหาของขวัญสักอย่างหนึ่งเพื่อตอบสนองเจตนาอันดีนั้น จึงได้จัดสร้างพระพุทธรูปขึ้นจำนวนหนึ่ง พระพุทธรูปจำนวนนั้นฉันได้ทำพิธีตลอดไตรมาส นับว่าเป็นสิ่งที่มีค่ายิ่ง สมควรที่จะมอบให้เป็นของขวัญแก่พวกศิษย์ได้ เมื่อท่านทั้งหลายได้รับไปแล้วก็จงเก็บรักษาไว้ให้ดี เมื่อมีอุปสรรคอันใดเกิดขึ้นก็ดี จงตั้งจิตอธิษฐานเอาเถิด” (มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2527, น. 195) *เป็นผู้รวบรวม*

หลวงพ่อสดได้ตั้งกฎไว้ว่า ผู้ต้องการบูชาต้องมารับที่วัดเท่านั้น ท่านยังกล่าวอีกว่า “อย่ากลัวเลย แปดหมื่นสี่พัน 2 หนก็ไม่พอแจก” และเป็นจริงดังพูด ต่อมาท่านได้สร้างพระของขวัญเพิ่มเป็นรุ่นที่ 3 พระของขวัญที่ท่านสร้าง (รุ่น 1-3) ได้รับการยอมรับสูงมาก เป็นวัตถุมงคลที่สำคัญ

ที่สุดและเป็นค่านิยมในการทำบุญที่วัดปากน้ำ หลังจากที่หลวงพ่อมรณภาพแล้ว ทางวัดก็ยังสร้างพระของขวัญรุ่นต่อมา ปัจจุบันนับเป็นรุ่นที่ 8 ผู้บริจาคสามารถรับพระได้ที่แผนกประชาสัมพันธ์ ปัจจัยจากพระของขวัญเป็นรายได้ที่สำคัญของวัดนับตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน นอกจากนำมาสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมแล้วยังสามารถสร้างเสนาสนะอื่น ๆ อีก การจัดระเบียบพื้นที่เริ่มจากการสร้างอาคารสวยงามและทันสมัยเพื่อให้สมกับเป็นพระอารามหลวง

ภาพที่ 3.5

ภาพโรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์

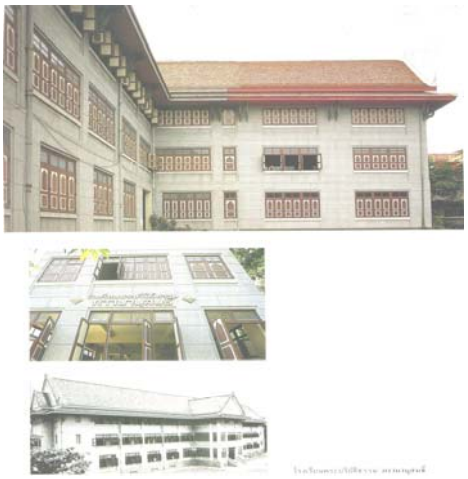

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 222.

โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์นอกจากจะทำให้วัดปากน้ำมีความสำคัญมากขึ้นแล้ว ยังมีประโยชน์แก่คณะสงฆ์อีกด้วย เมื่อโรงเรียนสร้างเสร็จ คณะสงฆ์ได้ย้ายการสอบรวบมาสอบแห่งเดียวที่สนามสอบวัดปากน้ำ หลวงพ่อมีนโยบายรับพระภิกษุ สามเณรทั้งที่เป็นนักเรียนและที่ปฏิบัติธรรมมาอยู่ในวัดเพิ่มขึ้นด้วย ในบางพรรษามากถึง 800 รูป นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2538 สมเด็จพระชินวงศ์ วัดสามพระยาได้ลาออกจากตำแหน่งแม่กองบาลีสนามหลวง กรรมการมหาเถรสมาคมได้คัดเลือกวัดปากน้ำภาษีเจริญซึ่งมีตำแหน่งเป็นรองแม่กองบาลีสนามหลวงให้เป็นแม่กองบาลีสนามหลวงแทน นับเป็นเหตุการณ์สำคัญส่งผลให้วัดปากน้ำกลายเป็นวัดที่มีความสำคัญที่สุดในด้านการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ สมดังเจตนารมณ์ที่ท่านได้ตั้งไว้ (สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ, 2538, น. 176-178)

3. โรงครัวและศาลาฉันภัตตาหารสด

ก่อนที่หลวงพ่อสดจะมาเป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ในขณะที่ศึกษาภาษาบาลี จำพรรษาที่วัดพระเชตุพนฯ ท่านประสบความลำบากเรื่องบิณฑบาต จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า “ถ้ามีโอกาสจะตั้งโรงครัวเลี้ยงอาหารพระภิกษุสามเณรไม่ให้ลำบากและกังวลเรื่องภัตตาหาร จะได้มีเวลาและกำลังในการศึกษาปริยัติและปฏิบัติธรรมได้เต็มที่” การถวายภัตตาหารพระจะได้รับบุญมาก และการตั้งโรงครัวถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุ ภิกษุณีสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานก็เคยมีมาแล้วในสมัยพุทธกาล ท่านปรารถนาที่จะรับพระภิกษุสามเณรให้มาจำพรรษาที่วัดถึง 1,000 รูป ได้ปฏิญาณในพระอุโบสถว่า “บรรพชิตที่ยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข” จะได้เลี้ยงภัตตาหารเช่นเดียวกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ดังนั้น ท่านจึงสร้างศาลาหลังคามุงสังกะสีพื้นลาดปูนซิเมนต์เรียกว่า “ศาลาสด” ตามชื่อของท่าน เพื่อเป็นสถานที่ฉันภัตตาหารของพระภิกษุสามเณร 500 รูป และสร้างโรงครัวติดกับศาลา มอบหมายให้แม่ชีทำหน้าที่แม่ครัว ผู้ต้องการถวายภัตตาหารเพียงแต่แสดงความประสงค์เป็นเจ้าภาพและนำปัจจัยมาให้วัดเท่านั้น หลวงพ่อได้ชี้แจงแก่เจ้าภาพว่า อาหารที่เจ้าภาพถวายนอกจากจะเป็นการทำบุญถวายสังฆทานแล้ว ทางวัดยังให้เป็นทานแก่คนทั่วไปที่มาวัดด้วย เพื่อต้องการให้เจ้าภาพยินดีทานที่ได้บริจาค และนโยบายการสร้างโรงครัวนี้เป็นจุดทำให้ผู้หญิงเข้ามาบวชชี มีหน้าที่ทำอาหาร อำนวยความสะดวก สนับสนุนพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก แม่ชีมีบทบาทสูงจนทุกวันนี้

4. หอหลวงพ่อ

หลวงพ่อสดได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส ตำแหน่งพระครูสมณธรรมสมาทาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 จากนั้นได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะในพระราชทินนามที่พระภาวนาโกศลเถร เลื่อนสมณศักดิ์ในพระราชทินนามที่พระมงคลราชมุนี และสุดท้ายที่ “พระมงคลเทพมุนี” ปกครองวัดรวม 44 ปี ก่อนมรณภาพท่านมอบหมายตำแหน่งเจ้าอาวาสให้กับพระมหาช่วง วรปุญโญ อีกทั้งยังสั่งลูกศิษย์ว่าให้เก็บศพของท่านไว้มิให้เผา และมรณภาพในวันที่ 3 ก.พ. 2503 อายุ 75 ปี 53 พรรษา ปัจจุบันบำเพ็ญกุศลที่หอสังเวชนีย์เทพนิรมิต เป็นเรือนไม้สักทองสวยงามมาก เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการมาสักการะ ชั้นบนเป็นที่ตั้งศพซึ่งอยู่ในโลงพระราชทานสีทอง พร้อมทั้งรูปปั้นหุ่นจำลองของท่าน เรียกว่า “หอหลวงพ่อ” เป็นสถานที่ประดิษฐานศพของหลวงพ่อสด เพื่อให้ผู้นับถือศรัทธาและระลึกถึงท่านได้มากราบและสวดอภิธรรมถวาย

การที่หลวงพ่อสั่งให้เก็บศพของท่านมีนัยสำคัญมาก ศพหลวงพ่อยังอยู่ในวัดนับเป็นการจัดระเบียบองค์กร ทำให้องค์กรสัมพันธ์ยึดโยงเข้ากันระหว่างคนกับองค์กร หลวงพ่อสร้างศูนย์รวมให้กับคนในองค์กรว่ายังยึดโยงติดกับท่าน ตราบใดที่วัดยังอยู่ เป็นการยึดโยงและสร้างจิตสำนึกร่วมในสถานที่ (sense of place) ถ้านึกถึงวัดปากน้ำจะต้องนึกถึงหลวงพ่อสดและการปฏิบัติธรรมกายควบคู่กันไป เพราะฉะนั้น วัดก็มีความหมายเท่ากับหลวงพ่อสดเพราะท่านเป็นศูนย์กลางจิตใจและเป็นการตอกย้ำ ผลิตซ้ำค่านิยมในด้านสรีระของหลวงพ่อมิให้เลือนหายไปจากผู้ศรัทธา ให้ความรู้สึกว่าหลวงพ่อยังอยู่ถึงแม้ว่ามรณภาพแล้วก็ตาม ยังมิได้หายไป แต่คงเป็นศูนย์รวมจิตใจของลูกศิษย์ทุกคน

ภาพที่ 3.6
ภาพรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งหลวงพ่อชั้นบนหอสังเวชนีย์เทพนิรมิต

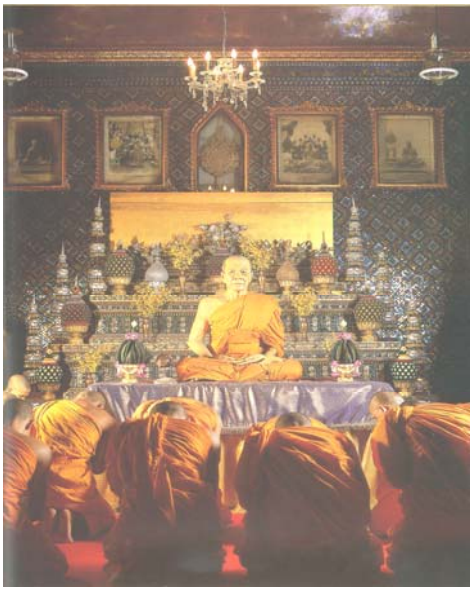

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 228.

หลังจากทำวัตรเช้า-เย็นทุก ๆ วัน พระภิกษุสามเณร และแม่ชีจะต้องขึ้นไปกราบสักการะหลวงพ่อ ซึ่งมีรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งแทนองค์ท่านตั้งอยู่ข้างหน้าหีบศพทองคำที่บรรจุสรีระของท่านคล้ายกับว่าท่านยังปกครองวัดอยู่ และเป็นดังเทพเจ้าที่ทุกคนให้ความเคารพอย่างยิ่ง แม้ว่าท่านจะมรณภาพ 48 ปีแล้วก็ตาม ก็ยังสวดพระอภิธรรมให้ท่านทุกวันมิได้ขาด มีผู้มาขอเป็นเจ้าภาพสวด

อภิธรรมวันละหลายราย ตั้งแต่เช้าจรดเย็น โดยเฉพาะวันเสาร์อาทิตย์ และวันหยุดราชการ ที่หอสังเวชนีย์เทพนิรมิตด้วยความรักอาลัย และช่วยกันสานต่อโครงการต่าง ๆ ที่ท่านได้วางไว้ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น หอหลวงพ่อนอกจากจะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างลูกศิษย์เพื่อมาทำบุญให้หลวงพ่อแล้วยังเป็นรายได้ของพระและแม่ชี อีกทั้งเป็นรายได้สำคัญของวัด การสวดพระอภิธรรมให้หลวงพ่อเป็นค่านิยมของผู้ศรัทธาวิชชาธรรมกาย เป็นสัญลักษณ์ของวัด ทำให้วัดสามารถสืบทอดแนวคิดของท่าน จะเห็นว่าวัดปากน้ำก็คือหลวงพ่อสดนั่นเอง

5. หอเจริญวิปัสสนา

หลังจากหลวงพ่อสดมรณภาพแล้ว ทางวัดจัดชั้น 3 ของโรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์เป็นที่ปฏิบัติ เมื่อสร้างหอสังเวชนียมงคลเทพนิรมิตพร้อมทั้งย้ายหีบบรรจุศพหลวงพ่อมาตั้งไว้ชั้นบนแล้วการปฏิบัติธรรมก็ย้ายตามมา ต่อมามีผู้สนใจปฏิบัติธรรมมากขึ้น จึงได้มีการสร้างอาคารสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติภาวนาโดยเฉพาะ เรียกว่าตึกขาวหรือ หอขาว เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม มี 2 ชั้น ๆ บนเป็นสถานที่ภาวนาครั้งละไม่ต่ำกว่า 300-400 คน ชั้นล่างเป็นสำนักงานที่รับบริจาคปัจจัยในโครงการของสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ คณะกรรมการวัดปากน้ำภาษีเจริญได้มอบหมายให้นายกสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ เป็นผู้ดูแลและควบคุมกำหนดการต่าง ๆ ในแต่ละวัน นอกจากจะมีผู้มานั่งสมาธิที่หอขาวแล้วยังมาบริจาคในโครงการต่าง ๆ ของวัด ทำให้มีรายได้เข้าวัดจำนวนมาก นอกจากนั้น หลวงพ่อสดได้เคยกล่าวไว้ว่า “สถานที่สร้างหอขาวนั้นเป็น ศูนย์จักรพรรดิ์ ๆ นี่แหละจะทำให้วัดเจริญปากน้ำเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อย ๆ แม้เมื่อท่านมรณภาพแล้ว” (*ตรีธาปวัตติ*, 2549, น. 42)

ภาพที่ 3.7

ภาพหอเจริญวิปัสสนาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี ประหยัด-วรณี สุนทรเวช

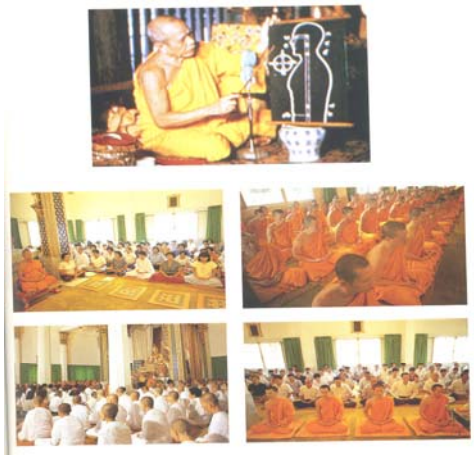

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 225.

สรุป

การจัดสถานที่ของหลวงพ่อสดมีนโยบายสนับสนุนทั้งปริยัติและปฏิบัติ การเผยแพร่วิชชาธรรมกาย สร้างพระของขวัญเพื่อสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม การตั้งโรงครัว ทำให้มีทั้งพระภิกษุ สามเณร แม่ชี เข้ามาบวชจำนวนมาก มีความรู้ภาษาบาลี อันเป็นปริยัติธรรมที่สำคัญ วัดมีรายได้จากพระของขวัญและค่าภัตตาหาร ทำให้เกิดการสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในวัดมากขึ้น นอกจากนั้น ยังมีการตั้งชื่ออาคารอย่างไพเราะและคล้องจองเพื่อเน้นภาพลักษณ์ของวัดในฐานะพระอารามหลวง เช่น ตึกมงคลเทพมุนี ตึกวิเศษธรรมกาย ตึกวิเทศมุนี ตึกขาว ตึกเขียว ตึกเหลือง เรือนไทย ตึกอนาลัย เป็นต้น การจัดระเบียบพื้นที่ของวัดปากน้ำเน้นความโอ่อ่า สวยงามของอาคาร ถ้าตึกเก่าทรุดโทรม เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้ยึดหลักการพัฒนาวัดดำเนินตามแนวหลวงพ่อสด โดยสร้างที่อยู่ใหม่เพิ่มเติม บูรณะ ทาสีอาคารที่พักอาศัย และสถานที่ภาวนา มีการตั้งชื่อเพื่อ “ สื่อความหมาย” อีกด้วย เช่น หอเจริญวิปัสนาแพทย์พงษา-วิสุทธาธิบดี ประหยัด-วรณี สุนทรเวช เป็นสถานที่ภาวนาเรียกว่า หอขาว นอกจากทาสีขาวทั้งหลังแล้ว ยังหมายถึงการมาทำความบริสุทธิ์ใจด้วยการภาวนาด้วย กุฏิพระภิกษุสามเณร ตั้งชื่ออาคารเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ผู้บริจาค เช่น ตึกสวัสดิ์-ล้อม กุฏิที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ ชื่อ อาคารเนกขัมม์ หมายถึง การออกบวช เดิมเป็นอาคารไม้ ระหว่าง พ.ศ.

2544-2548 ได้ปรับปรุงใหม่ สร้างเป็นตึก 4 ชั้น ๆ ละ 60 ห้อง มีห้องน้ำทุกห้อง ค่าก่อสร้างประมาณ 300 ล้านบาท หรือ ตึกวิเทศมุนี เป็นที่พักของพระภิกษุต่างประเทศ ส่วนที่พักของแม่ชีธรรมกาย เรียกว่า “โรงงานทำวิชชา” หมายถึงการปฏิบัติธรรม ที่พักของแม่ชีโรงครัว ศาลา และผู้บวชชั่วคราว เป็นอาคาร 5 ชั้น ๆ ละ 20 ห้อง ๆ น้ำรวม ชื่อ อนาลัย แปลว่า ผู้ไม่อาลัยบ้านเรือน สถานที่ประกอบอาหารเรียกว่า “โรงครัว” ศาลาฉันอาหารของพระภิกษุสามเณร ตั้งตามชื่อของท่าน ชื่อ “ศาลาสด” จะเห็นได้ว่า การตั้งชื่อนอกจากจะให้ความหมายแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ให้ทราบวัตถุประสงค์ของการใช้สถานที่แต่ละแห่งแล้ว ยังเน้นวิถีชีวิตที่แตกต่างจากฆราวาส เป็นผู้ไม่อาศัยบ้านเรือน และยังสื่อให้ผู้ที่มาทำบุญทราบค่านิยมวัดอีกด้วย

ผู้ที่มาวัดปากน้ำเป็นประจำจะไม่พบอาคารที่ชำรุดทรุดโทรม นอกจากนั้น จะได้พบเห็นว่า “วัดปากน้ำสร้างไม่เสร็จ สร้างและปรับปรุงอาคารอยู่ตลอดเวลา” ทั้งนี้เจ้าอาวาสมีนโยบายให้พระสงฆ์ สามเณร แม่ชี ผู้อาศัยทุกคนอยู่อย่างผู้มีเกียรติ อยู่อย่างสง่าผ่าเผย ด้วยความภาคภูมิใจในสถานที่ พร้อมทั้งปลูกฝังให้รักและรักษาวัด ให้มีความกตัญญูต่อสถานที่ ถ้าหากได้ทราบว่าอาคารใดอยู่แออัด เจ้าอาวาสก็จะสั่งรื้อและสร้างใหม่ให้สูงขึ้นและใหญ่โตขึ้น แต่ทว่าเนื้อที่วัดมีจำกัด ไม่สามารถที่จะขยายออกไปได้อีก ดังนั้น การใช้พื้นที่ต้องใช้สอยพื้นที่ทุกตารางนิ้วอย่างคุ้มค่าให้สมกับเป็นพระอารามหลวง ขณะนี้กำลังก่อสร้างเจดีย์มหารัชมงคล ซึ่งเป็นเจดีย์สถาปัตยกรรมไทยฐานสี่เหลี่ยมจตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง เป็นอาคาร 4 ชั้น กว้าง 80 เมตร ยาว 80 เมตร งบประมาณ 500 ล้านบาท คาดว่าจะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2553 นี้

ภาพที่ 3.8

เจดีย์มหารัชมงคล อยู่ระหว่างการก่อสร้าง

ภาพที่ 3.9

แผนผังอาคารภายในวัด

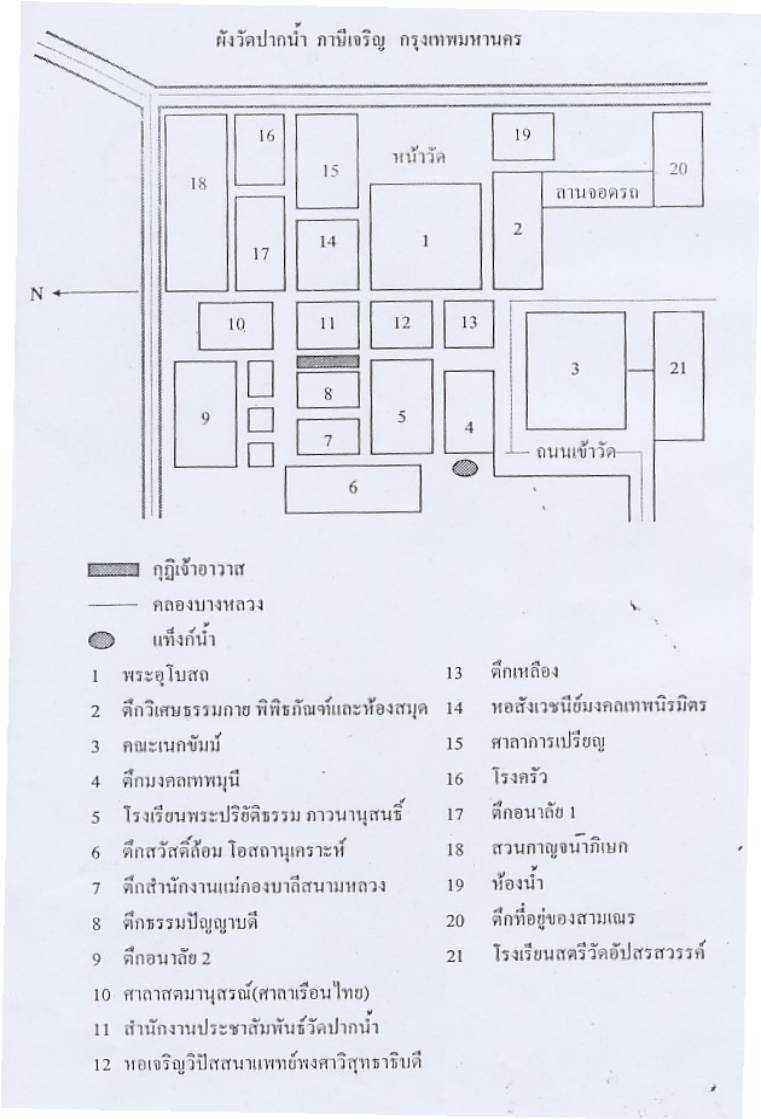

ที่มา: โดย ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, *สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี*, น. 83.

การปกครองในปัจจุบัน

ภายหลังจากหลวงพ่อสดมรณภาพ คณะศิษย์ช่วยกันสืบทอดเจตนารมณ์ของท่าน มีจำนวนลูกศิษย์เพิ่มมากขึ้นทำให้วัดปากน้ำเป็นปึกแผ่นมั่นคง การปกครองภายในวัดแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ฝ่ายสงฆ์ แม่ชี และสมาคมวัดปากน้ำซึ่งเป็นส่วนฆราวาส ทำงานเชื่อมโยงและประสานกันในด้านการปกครอง วัดปากน้ำมีความสำคัญมากที่สุดของคณะสงฆ์ภาคเหนือ ทั้งนี้ เนื่องจากเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันนอกจากจะมีตำแหน่งแม่กองบาลีสนามหลวงแล้ว ยังมีสมศักดิ์เป็นเจ้าคณะหนเหนือ[1] และตำแหน่งที่สำคัญอื่น ๆ อีกด้วย อาทิ กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นต้น ท่านได้วางระเบียบอาคารเพื่อใช้เป็นสำนักงาน แบ่งแยกสถานที่ภายในวัดเป็นส่วนสัดเพื่อง่ายต่อการทำงานทุกโครงการ บริเวณวัดจึงประกอบด้วยสถานที่ทำงานในโครงการที่ท่านรับผิดชอบ ประกอบด้วยสำนักงานกรรมการมหาเถรสมาคม สำนักงานสงเคราะห์ชาวเขา สำนักงานพระธรรมทูต เป็นต้น นับเป็นการจัดระเบียบพื้นที่ภายในวัดเพื่อความเหมาะสมในการทำงานพระศาสนา

ฝ่ายสงฆ์

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่ พ.ศ. 2508 จนถึงปัจจุบัน อายุ 84 ปี เป็นราชาคณะชั้นสมเด็จ ตำแหน่งรองจากสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ภาคเหนือทั้งหมด ตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์จนถึงเชียงใหม่ ในฐานะที่วัดปากน้ำเป็นพระอารามหลวงซึ่งมีผู้จำพรรษาอยู่เป็นจำนวนมาก เจ้าอาวาสจึงไม่สามารถที่จะดูแลได้ทั่วถึง จึงได้

---

[1] พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แบ่งการปกครองสงฆ์เป็น 5 คณะ ประกอบด้วย พระธรรมยุตและมหานิกาย ดังนี้

1. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต สมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราช) วัดบวรนิเวศน์
2. เจ้าคณะหนกลาง สมเด็จพระมหาธีราจารย์ วัดชนะสงคราม ปกครองกรุงเทพฯ และ จ.ใกล้เคียง
3. เจ้าคณะหนเหนือ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ วัดปากน้ำภาษีเจริญ ปกครองนครสวรรค์-เชียงใหม่
4. เจ้าคณะหนตะวันออก สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศ ปกครองสงฆ์อีสานทั้งหมด
5. เจ้าคณะหนใต้ พระพรหมจริยาจารย์ วัดเบญจมบพิตร

แต่งตั้งรองเจ้าอาวาส อีก 2 รูป คือ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. 9) เป็นรองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนปริยัติธรรม ควบคุมการศึกษาปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลี-นักธรรมและธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดปากน้ำ พระราชพรหมเถร (วีระ คณุตโม) เป็นรองเจ้าอาวาสฝ่ายวิปัสสนา ดูแลการปฏิบัติธรรมภายในวัด นอกจากนั้นยังได้แต่งตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาสในการปกครอง โดยมีอัตราส่วนการปกครอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาส 1 รูป ปกครองพระเณร 20 รูป ฉะนั้น พระภิกษุจำพรรษาเกินกว่า 300 รูป จึงมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสอย่างน้อย 16 รูป

ฝ่ายแม่ชีและฝ่ายฆราวาส

การบริหารของแม่ชีขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาส ซึ่งแต่งตั้งแม่ชี 2 รูป คือ หัวหน้าแม่ชี คือ แม่ชี ธัญญาณี สุดเกษ ได้รับการแต่งตั้งจากหลวงพ่อสดตั้งแต่ พ.ศ. 2503 ปัจจุบัน อายุ 81 ปี มีหน้าที่ปกครองควบคุมดูแลงานของแม่ชีทั้งหมด รองหัวหน้าแม่ชี คือ แม่ชีเยื้อน มีประมูล อายุ 80 ปี และคุณครู ตรีธา เนียมขำ เป็นฆราวาสสำคัญในการเผยแพร่วิชาธรรมกาย ผู้รวบรวมคณะศิษย์ให้เป็นปึกแผ่น ก่อตั้งสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ม ส จ) โดยมีจุดมุ่งหมายให้งานของหลวงพ่อวัดปากน้ำดำเนินต่อไป ปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายกสมาคมฯ ได้ช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าอาวาสเรื่องการจัดหาทุนสนับสนุนโครงการที่สำคัญของวัดปากน้ำ เช่น

1. กฐินพระราชทาน หลังจากที่หลวงพ่อสดได้มรณภาพลง กรมการศาสนาได้มาทอดกฐินที่วัดปากน้ำในปี 2503 คุณครูตรีธา เนียมขำ ปรึกษากับ พ.อ. ม้วน คชวงศ์ ลูกศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ รวบรวมกรรมการ 100 คน แล้วนำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อขอกฐินพระราชทาน ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินหลวงที่วัดปากน้ำในปี 2512 คุณครูตรีธาขอให้คณะศิษย์วัดปากน้ำแสดงความจำนงไว้ว่าจะขอเป็นประธานกฐินในปีต่อ ๆ ไป ถ้าผู้แจ้งความประสงค์เป็นเจ้าภาพกฐินแต่ได้เสียชีวิตแล้วบุตร-ธิดาเป็นประธานกฐินสืบต่อไป และขอพระราชทานผ้าพระกฐินรวมทั้งรายชื่อประธาน จนถึง พ.ศ. 2828 ทำให้วัดปากน้ำมีลักษณะเด่น คือ “เป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวที่มีผู้แจ้งความจำนงเป็นประธานกฐินพระราชทานล่วงหน้าระยะเวลายาวนานที่สุดในประเทศไทย”(*ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อและวัดปากน้ำ, ม.ป.ป., น.* 197)

2. โครงการทั้งภายในและนอกวัด อาทิ โครงการไถ่ชีวิตโค กระบือ นำไปมอบให้กรมปศุสัตว์เพื่อแจกจ่ายให้เกษตรกร โครงการร่วมสร้างพระของขวัญรุ่น 6 จำนวน 3 ล้านองค์มอบถวายให้วัดเป็นของขวัญให้แก่ผู้บริจาคปัจจัย โครงการร่วมสร้างพระไตรปิฎกหินอ่อน รุ่น 7 จำนวน 5 ล้านองค์มอบถวายให้วัดเป็นของขวัญให้แก่ผู้บริจาคปัจจัย โครงการร่วมสร้างหอสมุดพระพุทธศาสนา ณ พุทธมณฑล รวมทั้งโครงการสร้างอาคารเรียนและตั้งโรงทาน สร้างศาสนสมบัติและศาสนกุศลอื่น ๆ

อีกมาก เป็นฆราวาสหญิงผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการสนับสนุนงานวัดปากน้ำทั้งด้านทุนทรัพย์และบุคลากร (สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ, 2549, น. 287-288) *เป็นผู้รวบรวม*

ภาพที่ 3.10

เจ้าอาวาสวัดปากน้ำองค์ปัจจุบัน หัวหน้าแม่ชี และคุณครู ตรีธา เนียมขำ

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อและวัดปากน้ำ,* พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 288.

วัดปากน้ำเป็นพระอารามหลวงที่มีก่อสร้างมานานหลายร้อยปี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากเดิมมีสภาพเป็นกึ่งวัดร้าง ทำให้มีคนศรัทธาและรู้จักวัดเพิ่มขึ้นมากเนื่องจากวิชชาธรรมกายและโรงเรียนปริยัติธรรมของหลวงพ่อสดอดีตเจ้าอาวาส ปัจจุบันเป็นสถานที่ประกอบด้วยความเหมาะสม (สัปปายะ) 3 ประการ คือ “อาหารสัปปายะ” ได้แก่ อาหารอุดมสมบูรณ์ ด้วยนโยบายโรงครัว “เสนาสนะสัปปายะ” มีที่อยู่อาศัยสะดวกสบาย อาคาร สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย ตำแหน่งที่ตั้งวัดเหมาะสม การเดินทางติดต่อมาที่วัดปากน้ำทั้งภาคเหนือและภาคใต้จะไม่ไกลจนเกินไปนัก มีสถานที่จอดรถกว้างขวาง ไม่มีการเก็บค่าจอดรถ และ “บุคคลสัปปายะ”พระภิกษุมีความรู้ทั้งเปรียญธรรมและปฏิบัติ แม่ชีมีทั้งแผนกปฏิบัติธรรมได้วิชชาธรรมกาย ผู้บริหาร ทำครัวและแผนกศาลา นอกจากนั้น ยังมีคณะศิษย์เผยแพร่วิชชาธรรมกายที่เป็นอีกมาก มีสาขาทั้งในต่างประเทศ วัดได้เผยแพร่ข้อมูลทางอินเตอร์เน็ทให้ผู้ที่สนใจ ต้องการทำบุญบริจาคปัจจัยหรือปฏิบัติธรรม สามารถเยี่ยมชมข้อมูลที่ http//watparknamNZ.org เว็บไซต์ยังมีรายละเอียดการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ สาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ข้อมูลจากเว็บไซต์มีประโยชน์แก่ผู้เข้าเยี่ยมชมมากในแง่ของผู้ที่ต้องการมาทำบุญ ปฏิบัติธรรม และพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาปริยัติธรรม

หากพิจารณาในประเด็นสตรีแล้ว ข้อมูลเหล่านี้มีแต่ส่วนที่เป็นคณะสงฆ์เท่านั้น ยังมิได้มีการให้ข้อมูลส่วนการเผยแพร่ของแม่ชี ชื่อหัวหน้าแม่ชี รองหัวหน้า หรือแม่ชีธรรมกายทั้งที่อยู่

ในวัดและที่เป็นสำนักที่ไปเผยแพร่นอกวัดยังไม่มีการเผยแพร่ แต่ได้พบกิจกรรมของแม่ชีที่เว็บไซต์อื่น ผู้เข้าชมเฉพาะเว็บไซต์วัดปากน้ำจะไม่เห็นภาพกิจกรรมและการปฏิบัติธรรมของแม่ชีสู่สาธารณะชนเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับข้อมูลฝ่ายสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตาม แม่ชีก็ยังไม่ถูกพูดถึงมากนักว่าเป็นใครและมีความสำคัญอย่างไร เห็นได้จากการจัดรูปแบบ เนื้อหาเว็บไซต์ของวัด ทั้งที่จริงแล้วแม่ชีควรได้รับการกล่าวถึงและมีความสำคัญเท่ากับพระภิกษุ ทั้งนี้เพราะมีส่วนสนับสนุนการปฏิบัติธรรมของวัดมาตั้งแต่ต้น ซึ่งการให้ความรู้จากชีวิตประจำวัน เพื่อที่สังคมจะได้ทราบ ความเป็นอยู่ การศึกษา การปฏิบัติธรรม การใช้ชีวิตภายในวัดของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ จะช่วยเพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับทัศนคติ ความเชื่อและสถานภาพของแม่ชีในสังคมให้ดีขึ้น

แม่ชี

ที่มาและสภาพโดยทั่วไปของแม่ชี

คำสอนของศาสนาพุทธให้สิทธิความเสมอภาคระหว่างเพศชายกับเพศหญิง ชายหญิงมีธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะเหมือนกัน สามารถบรรลุธรรมสูงสุดได้เช่นเดียวกัน จากการบันทึกทางประวัติศาสตร์ แม่ชีเกิดขึ้นในสังคมไทยนานมาแล้ว แต่พุทธศาสนาและกฎหมาย ยอมรับเป็นเพียงอุบาสิกา เจ้าอาวาสโดยทั่วไปรับผิดชอบต่อแม่ชีในฐานะที่เป็นผู้อาศัยวัดเท่านั้น อาศัยอยู่ภายใต้กฎระเบียบของวัด สถานะทางสังคมความเป็นอยู่โดยทั่วไปไม่ได้รับการสนับสนุนและถูกมองในเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นผู้ที่สละโลกแล้ว ในความเป็นจริง แม่ชีควรได้รับการสนับสนุนให้ใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่และเท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์

นโยบายการปฏิบัติควบคู่กับปริยัติภายใต้ค่านิยมหลักในการปกครองของหลวงพ่อสด วัดปากน้ำเดิมมีพระภิกษุจำพรรษาเพียง 13 รูปเท่านั้นและสภาพเป็นกึ่งวัดร้าง ก็มีผู้มาขอบวชเพิ่มมากขึ้น แม่ชีก็มีจำนวนมากถึง 400 รูป หลวงพ่อสดแบ่งประเภทของแม่ชีชัดเจน และจัดที่พักอาศัยของแม่ชีแต่ละประเภทไม่ปะปนกัน แบ่งออกเป็น แม่ชีธรรมกาย โรงครัวและแผนกศาลา การแต่งกายภายในวัด แม่ชีธรรมกายจะห่มผ้าสไบสีขาว ไม่ใส่เสื้อ นุ่งผ้าถุงสีขาว หากออกนอกวัดจึงจะสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาวแล้วห่มผ้าสไบทับข้างนอกเพื่อให้ดูเรียบร้อย แม่ชีโรงครัวและศาลา มีหน้าที่ทำครัวและดูแลความเรียบร้อยในศาลาฉันภัตตาหาร สวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว นุ่งผ้าถุงสีดำ ปกครองโดยคุณแม่ท้วม หุตานุกรม ซึ่งไม่ได้เป็นแม่ชีแต่เป็นหัวหน้าควบคุมโรงครัว

หลวงพ่อวัดปากน้ำพยายามจัดตำแหน่งแห่งที่ของแม่ชีตั้งแต่แรก ท่านรับบวชและดูแลแม่ชีเอง ยังไม่มีหัวหน้าแม่ชี หลวงพ่อสดปกครองแม่ชีแบบลูกหลาน ต้องการให้ผู้หญิงปฏิบัติ

ธรรม ไม่ต้องการให้มีครอบครัวซึ่งเป็นภาระและกังวล หลังจากที่ท่านรับบวชแล้ว ท่านมักเปลี่ยนชื่อให้ใหม่โดยพิจารณาความเหมาะสมของหน้าที่ภายในวัด เริ่มตั้งแต่หัวหน้าแม่ชีธรรมกาย เดิมชื่อสงวน หลวงพ่อตั้งชื่อให้ใหม่ว่า “ญาณี ” แปลว่า ผู้รู้ แม่ชีปิ่น เปลี่ยนเป็น ตรีธา หมายถึง “แม่ทัพ” ต่อมาแม่ชีปิ่นป่วยหนักจึงขออนุญาตลาสิกขา หลังจากหลวงพ่อมรณภาพแล้วก็ยังสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ของวัดมาตลอด ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (มสจ) ปัจจุบันอายุ 82 ปี เป็นฆราวาสหญิงที่สำคัญที่สุดในวัดปากน้ำ แม่ชีโรงครัวชื่อ บุญช่วย ถูกเปลี่ยนเป็น “ธัญญาณี” แปลว่า อาหาร แม่ชีแผนกศาลาชื่อปรุง หลวงพ่อบอกว่าชื่อคำเดียวไม่ไพเราะ เหมือนกับชื่อของผู้ชาย ต้องเอาศรีมาใส่จึงจะเป็นสิริ (มงคล) จะใส่ข้างหน้าก็ได้ ข้างหลังก็ได้ แต่ใส่สิริไว้ข้างหน้าจะดีกว่า “สิริออกหน้า” จึงเปลี่ยนเป็น “ศรีปรุง” จะเห็นได้ว่าการเข้ามาเป็นสมาชิกในองค์กรแห่งนี้ ช่วงเปลี่ยนผ่านจากฆราวาสมาเป็นแม่ชีหลวงพ่อสดได้มีการได้เปลี่ยนชื่อให้ใหม่ เป็นการจัดระเบียบองค์กรผ่านกระบวนการตั้งชื่ออย่างหนึ่ง โดยผูกติดอัตลักษณ์ของคนในองค์กรผ่านการตั้งชื่อใหม่ ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ตัวตนและการสร้างจิตสำนึก ทำให้แม่ชีมีความเชื่อตามชื่อใหม่และได้ใช้ชื่อใหม่ที่ท่านตั้งให้ ชื่อจึงมีพลังอำนาจ และเป็นการควบคุมอย่างแยบยล ทำให้คนในองค์กรไม่รู้ว่าได้ถูกหลวงพ่อสดควบคุมและจัดระเบียบแล้ว

เมื่อเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของแม่ชีในประเทศไทย แม่ชีวัดปากน้ำมีความเป็นอยู่ดีกว่าแม่ชีวัดอื่น ๆ เนื่องจากหลวงพ่อสดเจ้าอาวาสในอดีตยอมรับความสามารถของแม่ชี ไม่ต้องเสียค่าอาหาร รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่พัก น้ำ ไฟ รวมทั้งยังได้รับการรักษาพยาบาลฟรี ปัจจุบันมีแพทย์จากโรงพยาบาลกรุงเทพ มาเปิดบริการที่ห้องพยาบาลในวันพุธ เวลา 16.00-18.00 น. ที่บริเวณชั้นล่างตึกอนาลัย 1 และมีการตรวจสุขภาพแก่ทุกคนในวัดฟรีทุกปี การจัดองค์กรและนโยบายของหลวงพ่อสดอดีตเจ้าอาวาสมีความเอื้อเฟื้อและยืดหยุ่น จึงมีความแตกต่างจากวัดทั่ว ๆ ไป

การบริหารและแนวคิด

การบริหารงานของแม่ชีขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาส ปฏิบัติตามนโยบายของวัด ปัจจุบันการปกครองแม่ชีเริ่มต้นจากการรับสมาชิกเข้ามาบวช ผู้บวชต้องอ่านออกเขียนได้ อายุไม่เกิน 60 ปี มีผู้รับรองอนุญาต และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ หากมาปฏิบัติธรรมระยะสั้นไม่ปลงผม อายุไม่เกิน 70 ปี พักได้ไม่เกิน 15 วัน ภายในบริเวณวัดจัดตั้งโทรทัศน์วงจรปิดไว้ตามอาคารสำคัญต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบและป้องกันทรัพย์สินเสียหาย จัดตำรวจจาก ส น. บางขุนเทียนเป็นป้อมยามเวรละ 8 ชม ตลอด 24 ชั่วโมง ตำรวจวัดมีหน้าที่จัดการขั้นเด็ดขาดเพื่อความสงบเรียบร้อยและภาพลักษณ์ของวัด

สร้างความศรัทธาในฐานะพระอารามหลวงที่มีระเบียบวินัย ชีวิตประจำวันในวัดแตกต่างกับชีวิตคนในสังคมทั่วไป องค์กรวัดซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาลักษณะของกิจกรรมภายในวัดแต่ละอย่างได้มีการให้ความหมาย รวมทั้ง “ถูกจัด” ให้อย่างเฉพาะเจาะจง “เป็นนาฬิกาวัด” ได้จัดตารางเวลาของพระภิกษุสามเณร ดังนี้

6.00 น.	ฉันภัตตาหารเช้าที่ศาลาสด
6.30-7.30 น.	เข้าโบสถ์สวดมนต์ ทำวัตรเช้า
8.00-10.00 น.	เรียนบาลี (โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์)
11.00-12.00 น.	ฉันภัตตาหารเพล
13.00-15.00 น.	เรียนธรรมศึกษา (ตรี โท เอก)
17.00-18.00 น.	สวดมนต์ทำวัตรเย็น
18.00-20.00 น.	เรียนบาลี
20.00-4.00 น.	พักผ่อน

นโยบายวัดเน้นพระภิกษุสามเณรในเรื่องการเรียนบาลีและนักธรรม พื้นที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเรียนและกิจกรรมทางศาสนาเป็นพื้นที่ของสงฆ์ ตารางชีวิตประจำวันแบ่งแยกหน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน เวลาประจำวันของสงฆ์จะแตกต่างกับแม่ชี แม่ชีมีกิจกรรมทางศาสนาร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ช่วงเช้าของวันพระเท่านั้นเพื่อฟังธรรมในโบสถ์ การปฏิบัติ นั่งภาวนาเวลาเช้า-เย็นที่หอวิปัสสนากรรมฐาน และ เรียนปริยัติธรรมที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ นอกจากนั้นจะแยกกันทำกิจ เช่น ทำวัตร เช้า-เย็น พระภิกษุทำวัตรที่โบสถ์ แม่ชีทำวัตรสวดมนตร์ที่ศาลาฉันภัตตาหารสด การฉันอาหารก็ไม่ปะปนกัน ภิกษุสงฆ์สามเณรฉันภัตตาหารที่ศาลาฉันภัตตาหารสด แม่ชีรับประทานอาหารที่โรงครัวหรือบริเวณห้องพักส่วนตัว การปฏิบัติภาวนาก็ต่างกัน แม่ชีธรรมกายนั่งสมาธิภาวนาที่โรงงานทำวิชชา ตารางชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันจึงเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกของทั้งสงฆ์และแม่ชีให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ

แม่ชีธรรมกาย

หลวงพ่อสดยกย่องผู้ปฏิบัติธรรมโดยไม่แบ่งแยกประเด็นหญิงชาย ผู้หญิงว่าสามารถปฏิบัติธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ถ้าปฏิบัติธรรมกายได้ผล หากเป็นแม่ชี ท่านยกย่องเป็น “แม่ชีธรรมกาย” มีสิทธิพิเศษและมีหน้าที่ประจำ คือนั่งสมาธิ ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญและเป็นหน้าที่หลัก เพราะวัดปากน้ำพัฒนาจากวัดที่เกือบจะร้างให้กลายเป็นวัดที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ อุดมสมบูรณ์และมีความเจริญ มีชื่อเสียงมากต่างจากวัดอื่น ๆ จากวิชชาธรรมกาย แม่ชีธรรมกายจึงเป็นรูปแบบ

ของแม่ชีวัดปากน้ำเท่านั้น การที่จะเรียกว่าแม่ชีธรรมกาย ต้องผ่านการสอบกรรมฐานจากหลวงพ่อสดและหัวหน้าแม่ชีธรรมกายก่อน มีหน้าที่แก้โรคจาก “ใบอาการโรค” ที่หลวงพ่อสั่งให้ตั้งตู้รับไว้ที่หน้ากุฏิของท่าน ผู้เขียนต้องแจ้งชื่อ ที่อยู่ วันเดือนปี เกิด และอาการโรคอย่างละเอียด (ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ, 2535, น. 81) นอกจากนั้น ต้องศึกษา “วิชชาธรรมกายชั้นสูง” ที่หลวงพ่อสอนและอบรมเองทุกวัน มีหน้าที่ปฏิบัติภาวนาอย่างเดียว ไม่ได้รับอนุญาตให้ทำครัว เรียนบาลี หรือปริยัติสามัญ

ภาพที่ 3.11
ภาพครูสอนธรรมกายที่หลวงพ่อแต่งตั้ง

ภาพที่ 3.12
ภาพรูปแบบการแต่งตัว

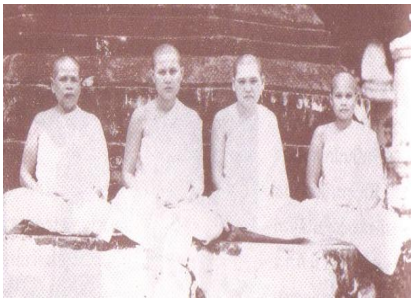

ภาพที่ 3.13
ภาพ แม่ชีเธียร ธีรสวัสดิ์ รับเสด็จฯ ที่พระอุโบสถวัดปากน้ำ

ที่มา : คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ), 2547, *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ*).

ในสมัยหลวงพ่อสด โรงงานทำวิชชาก็คือกุฏิของท่านเอง แบ่งโรงงานออกเป็น 2 ด้าน สำหรับพระภิกษุด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งสำหรับแม่ชี ท่านตั้งกฎเคร่งครัด ห้ามบุคคลที่ไม่ได้วิชาธรรมกายเข้าไปในโรงงานทำวิชา วิชชาธรรมกายเป็นวิชาที่ละเอียดลึกซึ้งมาก ถ้าผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจปฏิบัติ ยังไม่เป็นแล้วไปได้ยิน ได้ฟัง จะทำให้เกิดวิจิกิจฉา เกิดความลังเลสงสัย ทำให้ความคิดสับสนวุ่นวาย หลวงพ่อไม่ต้องการให้บุคคลภายนอกเข้าไปชวนผู้ที่ได้ธรรมกายคุยเรื่องไร้สาระทำให้เสียเวลาโดยใช่เหตุ ภายในโรงงานไม่อนุญาตให้มีการประกอบอาหารอีกด้วย

ภาพที่ 3.14

ที่พักแม่ชีธรรมกาย

ด้านหน้าโรงงานทำวิชชา

ภายในโรงงานทำวิชชา

ตึกอนาลัย 2

พื้นที่ของแม่ชีธรรมกายถูกจัดให้อยู่เป็นส่วนแยกต่างหาก ปราศจากผู้รบกวนสมาธิ ผู้ต้องการปรึกษาปัญหาต่าง ๆ พบได้ที่บริเวณเฉพาะที่หลวงพ่อจัดไว้ให้เท่านั้น เรียกว่า โรงงานทำวิชชา หรือ “ โรงงาน” ด้านล่างหอหลวงพ่อ และที่ตึกอนาลัย 2 อยู่ด้านตรงข้ามโรงงานทำวิชชา โรงงานเป็นสถานที่ค่อนข้างเงียบ ต้องการความสงบ จัดเป็น 3 เวร ตลอด 24 ชั่วโมง เรียกว่า เวร 1-3 เวรละ 2 เวลา ครั้งละ 4 ชั่วโมง คือ 00.00-04.00 น. เวร 3 เวลา 04.00-07.00 น. เวร 1 เวลา 06.00-07.00 น. ทานอาหารเช้าในโรงครัว 08.00-11.00 น. เวร 2 เวลา 11.00-12.00 น. ทานอาหารเพล 12.00-13.00 น. บอกวิชชาธรรมกาย 13.00-17.00 น. เวร 3 เวลา 16.00-17.00 น. หัวหน้าโรงงานสั่งวิชชา 20.00-24.00 น. เวร 2 สลับต่อเนื่องตลอด 24 ชั่วโมง

แต่ละวันจะมีผู้มาขอคำแนะนำปรึกษาปัญหาต่าง ๆ การเข้าพบแม่ชีธรรมกายต้องทำตามกฎที่หลวงพ่อได้วางไว้ คือ กดกริ่งสัญญาณที่ด้านหน้าโรงงานเท่านั้น หลวงพ่อยกย่องให้มีสถานภาพเทียบเท่าพระภิกษุ ได้รับนิตยภัตร ปัจจัย ของถวายอย่างประณีต ที่อยู่ไม่ปะปนกับแม่ชีอื่น ๆ แม่ชีธรรมกายนอกจากจะมีหน้าที่หลักในการนั่งสมาธิภาวนาซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของหลวงพ่อ

ได้รับการส่งเสริมให้มีความเป็นอยู่และมีสถานภาพเทียบเท่ากับพระภิกษุในวัดแล้ว อีกด้านหนึ่งก็ยังมีบทบาทสู่สาธารณชน ได้รับอนุญาตให้ออกไปทำงานพัฒนา ส่งเสริมให้แม่ชีมีสถานภาพดีขึ้นในสังคม ช่วยเหลือประชาชนและมีบทบาทสูงทั้งในวัดและนอกวัด

แม่ชีธรรมกายที่มีบทบาทสำคัญเป็นศิษย์อาวุโสที่สุดของหลวงพ่อ คือ แม่ชีปุก มุ้ยประเสริฐ เป็นหัวหน้าเวรในการปฏิบัติภาวนาในโรงงาน แม่ชีเธียร ธีรสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าแม่ชีโรงงานและทำหน้าที่รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จทอดผ้าพระกฐินวัดปากน้ำใน พ.ศ. 2512 แม่ชีทองสุก สำแดงปั้น เป็นอาจารย์ของแม่ชีจันทร์ ขนนกยูง ผู้ก่อตั้งวัดพระธรรมกาย (มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2527, น. 121) แม่ชี ญาณี ศิริโวหาร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าโรงงานต่อจากแม่ชีปุก เป็นแม่ชีรูปแรกผู้ริเริ่มก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ และได้รับเลือกให้เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยติดต่อกันถึง 2 สมัย ปัจจุบันแม่ชีธรรมกายที่มีบทบาทเด่นในด้านการทำงานสาธารณชน คือ แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย ซึ่งนอกจากจะเป็นรองหัวหน้าแม่ชีธรรมกายแล้ว ยังได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้ามูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์อีกด้วย แม่ชีหวานใจ ชูกร ผู้ก่อตั้งและเป็นหัวหน้าสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วที่ อ.จอมบึง จ.ราชบุรี สาขาวัดปากน้ำภาษีเจริญ แม่ชี อนันตา นาคบุญ หัวหน้าแม่ชีประจำจังหวัดธนบุรี มีหน้าที่ออกสุทธิบรรณฝั่งธนบุรี เป็นผู้บริหารสถาบันแม่ชีไทย จัดโครงการสงเคราะห์แม่ชีเจ็บป่วยและเสียชีวิต แม่ชีธรรมกายเป็นรูปแบบของการยกย่องผู้หญิงในการปฏิบัติธรรม และได้รับการยอมรับมาตั้งแต่เริ่มแรกจนปัจจุบัน

แม่ชีโรงครัว

งานครัวเป็นงานสำคัญที่เน้นการบริการ วัดมีรายได้จากผู้ที่มาทำบุญปฏิบัติธรรม นโยบายวัดจึงต้องการแม่ชีทำครัวจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมในการแบ่งแยกหน้าที่โดยครัวเป็นหน้าที่ของผู้หญิง แม่ชีมีหน้าที่สนับสนุนพระภิกษุซึ่งเป็นเพศชาย เป็นค่านิยมระหว่างชายหญิงในศาสนาที่ต่างกัน แม้จะบวชในพื้นที่เดียวกัน แต่การให้ความหมาย และคุณค่างานต่างกัน สะท้อนให้เห็นลำดับชั้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ รวมทั้งการจัดลำดับสูงต่ำระหว่างสงฆ์และแม่ชีอีกด้วย แม่ชีโรงครัวมีหน้าที่หลักในการประกอบอาหารและมีกิจวัตรประจำวันตามตาราง คือ 03.30 น. สัญญาณกริ่งเตรียมตัวทำวัตรเช้า 04.5-05.00 น. สวดมนต์ทำวัตรเช้าที่ศาลาสด 04.00-06.00 น. ทำครัว 06.00-07.00 น. รับประทาน อาหารเช้า 08.00-10.00 น. ทำอาหารเพล 10.30-11.00 น. อาหารเพล 11.00-13.00 น. เก็บกวาดทำความ

สะอาดโรงครัว 15.00-16.00 น. ทำวัตรเย็นที่ศาลาสด 18.00-19.30 น. ฟังธรรมบรรยายและนั่งภาวนาที่หอวิปัสสนา 20.00- 04.00 น. ทำกิจวัตรส่วนตัวและพักผ่อน

การเลี้ยงอาหารในโรงครัววัดปากน้ำ เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2467 ใช้ข้าวสารวันละ 4 ถัง โดยหลวงพ่อให้พี่สาวนำมาจากบ้านที่สุพรรณบุรี ค่าอาหารประมาณ 20 บาท ต่อมาท่านตั้งอุบาสิกาท้วม หุตานุกรม เรียกกันว่า คุณแม่ท้วม[1] (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.),* 2530, น. 10-11) เป็นหัวหน้าแม่ครัว ควบคุมแม่ชีจำนวน 300 รูปเศษ ทำอาหารทั้งคาวหวาน ผลไม้ ขนม น้ำปานะ เมื่อจำนวนคนในวัดเพิ่มขึ้น จนถึง พ.ศ. 2497 ต้องใช้ข้าวสารจำนวนวันละ 1,920 ถัง ค่าอาหารอย่างน้อยวันละ 800 บาท ถ้าวันไหนมีเจ้าภาพใหญ่มาเลี้ยงอาหารทั้งวัด คุณแม่ท้วมจะจัดอาหารตามความประสงค์เจ้าภาพโดยที่เจ้าภาพไม่ต้องทำอะไร เลยเพียงนำเงินค่าอาหารมอบให้แม่ชีเท่านั้นก็จะได้เลี้ยงพระภิกษุสามเณร 500 รูป แม่ชีและศิษย์วัดอีกประมาณ 300 คน เรียกอาหารที่มีเจ้าภาพว่า “อาหารพิเศษ” เพราะจะต่างจากเมนูอาหารประจำวันที่หลวงพ่อกำหนดไว้

---

[1]คุณแม่ท้วม เกิดที่ประเทศจีน เดินทางเข้ามาในประเทศไทยประกอบอาชีพค้าขายที่ อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี เมื่ออายุได้ 20 ปี ต่อมาบวชเป็นชีที่วัดสวนหงส์ ที่ อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี แล้วลาศีลแล้วย้ายมาอยู่กรุงเทพ กับคุณเงินซึ่งเป็นอาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ป่วยจึงเชิญแพทย์จาก ร.พ. มาทำการรักษา ระหว่างนั้นมีพยาบาลมาดูแลรักษาด้วย ทำให้คุณแม่ท้วมมีศรัทธาในอาชีพพยาบาล ได้เรียนลัด 3 เดือน สอบเข้าพยาบาลผดุงครรภ์ และเป็นพยาบาลอยู่ที่ รพ.ศิริราช 2 ปีโดยมีหม่อมเจ้า วัลภากร เป็นหัวหน้า ต่อมาเกิดความเบื่อหน่าย จึงลาออกจากอาชีพพยาบาล หม่อมเจ้า วัลภากรบอกว่า ถ้ามีความปรารถนาจะไปอยู่ที่อื่น ท่านยินดีจะฝากให้ แต่คุณแม่ท้วมกราบทูลว่า อยากเข้ามาบวชเป็นแม่ชี ท่านก็อนุญาต คุณแม่ท้วมจึงเดินทางกลับไปยังจังหวัดสุพรรณบุรีเมื่ออายุได้ 35 ปี หลังจากบวชชีแล้วได้รู้จักคุ้นเคยและเกิดความเลื่อมใสหลวงพ่อวัดปากน้ำ และได้ติดตามมาปฏิบัติธรรมที่วัดพระเชตุพนด้วย หลวงพ่อได้ย้ายมาอยู่ที่วัดปากน้ำ คุณแม่ท้วมก็ติดตามมาอยู่วัดปากน้ำ หลวงพ่อแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าโรงครัวและปกครองแม่ชี ได้ปฏิบัติหน้าที่จนกระทั่งอายุ 70 ปี จึงหยุดพักในยามชราเมื่อ พ.ศ. 2503 อันเป็นปีที่หลวงพ่อวัดปากน้ำมรณภาพ

ภาพที่ 3.15
หัวหน้าโรงครัวในสมัยเริ่มแรกและปัจจุบัน

ภาพที่ 3.16
แม่ชีโรงครัวในสมัยหลวงพ่อสด

ที่มา: โดย คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ), 2547, *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ* .

หลวงพ่อสดมีนโยบายให้พระภิกษุสามเณรฉันอาหารรวมกันในศาลาฉัน ท่านมีคติว่า “ถ้าแยกกัน (ฉัน) เมื่อไร ก็ไหว้กันไม่ลงเมื่อนั้น” ถ้ามาฉันรวมกันเสีย นอกจากจะสะดวกแก่ผู้เตรียมอาหารและญาติโยมแล้ว พระภิกษุสามเณรยังได้ทำกิจวัตรร่วมกัน พบปะสังสรรค์กันในหมู่สงฆ์อันแสดงถึงระเบียบวินัยอันดี การจัดระเบียบบุคคลเพื่อต้องการรู้จักผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้ความสำคัญเรื่องความสามัคคี เสียสละ และความอดทน การปกครองเน้นความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ศาลาฉันภัตตาหารจึงเป็นสถานที่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณรได้พบกันในเวลาฉันทั้งเช้า เพล โดยมีแม่ชีเป็นผู้สนับสนุน ท่านสั่งโรงครัวให้จัดสำรับอาหารเหมือนกันทั้งวัดตั้งแต่เจ้าอาวาสลงไป และมีนโยบายประหยัด อาหารจัดเป็นสำรับเช้าและเพล เน้นความสะดวกของแม่ชี ภัตตาหารเช้าประกอบด้วย ข้าวต้ม และกับข้าว 3 ชนิด ภัตตาหารเพลเป็นข้าวสวย กับข้าว 5 ชนิด ขนม ผลไม้ ท่านให้หลักว่า ข้าวต้มเป็นอาหารปรุงง่าย ไม่ต้องใช้เวลาเตรียมมาก ไม่สิ้นเปลืองทั้งค่าอาหารและแรงงาน ทั้งเป็นอาหารไม่อยู่ท้อง ฉันไม่นานก็หิว พอเวลาเพลจะฉันอาหารจนอิ่มและจะฉันได้มากเพื่อที่ตอนเย็นก็จะไม่หิวข้าว ตอนเย็น 19.30 น. จัดน้ำปานะตามฤดูกาล

ในสมัยนั้นยังไม่มีถนนตัดผ่านวัด การเดินทางไปมาวัดปากน้ำใช้เรือเป็นหลัก กิจวัตรประจำวันของแม่ชีโรงครัวเริ่มตั้งแต่เวลาตีสี่เป็นต้นไป แม่ชีต้องแจวเรือสำปั้นไปจ่ายตลาดที่ตลาดสดวัดกลางหรือที่ปากคลองตลาด ตอนเย็นก็แจวเรือไปตลาดเตรียมทำอาหารในวันรุ่งขึ้น หลังจาก พ.ศ. 2505 ถนนตัดผ่านหลังวัดจึงเปลี่ยนเป็นจ่ายตลาดทางรถยนต์โดยว่าจ้างรถรับส่งประจำ แม่ชีโรงครัวมีจำนวนมากที่สุดประมาณ 200 รูปเศษ สามารถเลือกหน้าที่ได้ตามความถนัด เช่น หาฟืน หุงข้าว ทำอาหารคาว หวาน ขนม ผลไม้ หรือทำความสะอาด การประกอบอาหารใช้เตาขนาดใหญ่

และกระทะใบบัว ต้องทำอาหารเพื่อให้เพียงพอกับคนในวัด และยังต้องจัดอาหารเลี้ยงผู้มาทำบุญด้วย

แม่ชีโรงครัวสมัยหลวงพ่อสดที่มีหน้าที่หุงข้าว คือ แม่ชีศรีปรุง อุบลนุช บวชโดยหลวงพ่อสดและถูกท่านตั้งชื่อใหม่ เล่าว่า มื้อเช้า ต้มข้าวต้มในโรงครัว ใส่ข้าวในกะละมังโดยวางไม้แบนพาดบนกะละมัง ให้เป็นสามชั้นในกระทะใบบัวขนาดใหญ่ มื้อเพลหุงข้าวสวย เตาหุงข้าวเป็นเตาหลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้าและอยู่กลางแจ้ง ด้านในวางกระบะแสตนเลสสี่เหลี่ยม ด้านบนมีฝาครอบบนเตา ใส่ข้าวสารกระบะละ 7 ก.ก. 6 กระบะ ๆ ละ 4 ล็อค พอข้าวสุกก็ใช้จะเชือกชักรอกฝาครอบขึ้น โดยเฉลี่ยหุงข้าวมื้อละ 72 ก.ก. หุงข้าวรวมทั้งหาฟืนเองด้วย

ภาพที่ 3.17

การทำอาหารและสำรับอาหาร

ข้าวต้มมื้อเช้า

ข้าวสวยมื้อเพล

การทำอาหารใช้อุปกรณ์ขนาดใหญ่

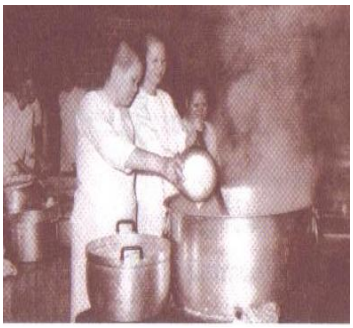

ที่มา: โดย คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ), 2547, *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ* .

แม่ชีโรงครัวสมัยหลวงพ่อสดยังไม่ได้รับปัจจัย ได้รับผ้าขาว ที่อยู่ และอาหารเท่านั้น คุณแม่ท้วมหัวหน้าโรงครัว รูปร่างสูงใหญ่เสียงดัง เคร่งครัดงานครัว เดินเรียกแม่ชีโรงครัวและศาลาทุกห้องให้ทำงานโดยไม่มีการยกเว้น ยึดคติว่า แม่ชีทุกรูปรับประทานอาหารวัดก็ต้องทำงานวัด ในบางครั้งแม่ชีแกล้งป่วยจะถูกคุณแม่ท้วมว่า “ไข้มาจากเหนือ เห็นเสื่ออยากนอน” หรือ “ไข้พุงโร ตีนเย็น งานการเบื่อเหม็น (แต่) ข้าวปลากินได้” เพื่อเตือนให้แม่ชีรู้สึกผิดที่ไม่ช่วยงาน ได้ตั้งกฎโรงครัวว่าไม่มีการส่งอาหารถึงที่พัก หากแม่ชีไม่ทำงานช่วยเหลือวัดต้องรับภาระค่าอาหารเอง

แม่ชีรับประทานอาหารภายในโรงครัวหรือในห้องพักที่ชั้นบนโรงครัวซึ่งเป็นห้องพักเพื่อความสะดวกแก่การทำครัว โรงครัวในสมัยเริ่มแรกเน้นการประหยัดค่าอาหารมาก พระธรรม

วิมลโมลี วัดเบญจบพิตรฯ เทศน์เรื่องอาหารว่าเคยได้พึ่งโรงครัววัดปากน้ำใน พ.ศ. 2491 เป็นเวลานานถึง 6 ปี สมัยนั้นวัดยากจน ความเป็นอยู่ยังแร้นแค้น อด ๆ อยาก ๆ พระภิกษุสามเณรยังเดือดร้อนเรื่องอาหารการบริโภค ไม่ได้อุดมสมบูรณ์เหมือนกับปัจจุบัน พระภิกษุสามเณรยังไม่เกิน150 รูป นาน ๆ จะมีคนมาเลี้ยงอาหารสักราย มีปลาทูให้ฉันสักทีหนึ่ง ท่านเล่าว่า “รู้สึกว่ามันปลื้มใจ” ต่างกันมากกับสมัยปัจจุบันนี้มีคนมาเลี้ยงเดือนหนึ่งหาเวลาว่างเกือบไม่ได้ ท่านยังเป็นสามเณรและมีความรู้สึกกับหัวหน้าโรงครัวเหมือนกับข้าศึกที่ไม่เห็นใจพระภิกษุสามเณร เนื่องจากคุณแม่ท้วมเป็นคนกระเหม็ดกระแหม่ ท่านกล่าวอาหารมีมากพอ แต่ว่ารสชาติอาหารไม่เข้าขั้น ไม่ถูกปากภิกษุสามเณร ดังนั้น ท่านจึงต้องกิน (ฉัน) เพื่ออยู่ ไม่ได้ฉันเพื่อความเอร็ดอร่อยแต่อย่างใด

> กิน. . . เกือบว่าจะทุกวันจะต้องกินข้าวต้ม หรือว่าฉันข้าวต้มกับผักกาดดอง ผักกาดเขียวดองบ้าง มะละกอดองบ้าง ผักหัวใช้โป๊บ้าง เป็นประจำทุกวัน ๆ เมื่อวานอย่างไรวันนี้ก็อย่างนั้น รุ่งขึ้นก็อย่างเดียวกัน มองดูแล้วมันเบื่อแต่ก็ต้องฉัน เพราะฉะนั้นความเบื่อเรื่องอาหารก็พลอยเบื่อหน้าโยมไปด้วย รู้สึกว่าในสมัยนั้นคิดไม่เห็นบุญคุณของคุณแม่ท้วมนี้เลย มองเห็นเป็นศัตรู (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 12)

คุณแม่ท้วมจะไปซื้อผักกาดเขียวที่ปากคลองตลาดในเวลาเย็น เพราะในเวลาเย็นเป็นผักเหลือและราคาไม่แพง ไปเหมาเอามา “. . . คนที่ปากคลองถามว่าคุณป้าจะเอาไปทำไม คุณแม่ท้วมตอบว่าจะซื้อเอาไปเลี้ยงหมู ได้ทราบข่าวอย่างนี้ยิ่งเกลียดโยมท้วมมากขึ้น เห็นพระเณรเป็นหมูไป . . .” (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 13)

หลังเสร็จงานครัวในช่วงบ่าย คุณแม่ท้วมก็จะเดินตรวจดูโรงครัว พอเห็นข้าวสุกเหลือในกะละมังใบใหญ่ สั่งแม่ชีให้เก็บมาตากแห้งขายหาเงิน (ปัจจัย) ไว้ซื้ออาหาร ให้ช่วยกันประหยัดจะได้บุญกุศล และยังสั่งให้ปลูกต้นไม้ที่นำมาทำอาหารได้ เช่น มะละกอ ไว้รอบวัดที่พื้นดินที่ว่างเปล่าบริเวณกำแพงแก้วล้อมรอบอุโบสถ เก็บลูกไปแกงส้มหรือทำส้มตำมื้อเพลถวายพระภิกษุสามเณร สามเณรรู้สึกไม่พอใจมากที่คุณแม่ท้วมประหยัดค่าอาหารเกินเหตุ เกิดการปะทะกันระหว่างสามเณรกับคุณแม่ท้วม วันหนึ่งใกล้จะมีการทอดกฐิน หลวงพ่อสดใช้สามเณรมาดายหญ้ารอบโบสถ์ เพื่อใช้เป็นที่ทำพิธีกฐิน พวกสามเณรจึงแกล้งแม่ชีและพากันตัดต้นมะละกอเพื่อต่อต้านคุณแม่ท้วม มีท่านรวมอยู่ด้วย เนื่องจากสามเณรฉันมะละกอจนเบื่อแล้วก็รู้สึกเกลียดต้นมะละกอมาก หลังจากดายหญ้าเสร็จก็แกล้งฟันต้นมะละกอเพื่อจะได้ไม่ต้องกินลูกมะละกออีกต่อไป ต้นมะละกอล้มระเนระนาดไปหมด สามเณรใจหายนึกว่าหลวงพ่อสดคงจะดุ หลวงพ่อไม่ได้ดุอะไร แต่พอคุณแม่ท้วมได้ทราบเรื่องจึงแก้เผ็ดสามเณรด้วยการเอาต้นมะละกอไปดองเป็นภัตตาหารเช้าอีก

ท่านกล่าวว่า “รู้รสเลยว่ากรรมมันตามทัน กินลูกมันก็ดีอยู่แล้ว ต้องมากินต้นมันอีก อันนี้ก็เป็นกรรมอย่างหนึ่ง” (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 13)

ส่วนเปลือกผลไม้ เช่น เปลือกแตงโม หลังจากที่พระภิกษุ สามเณรฉันเนื้อแตงแล้ว คุณแม่ท้วมก็ยังสั่งแม่ชีให้เก็บเปลือกไว้ปรุงอาหารในวันรุ่งขึ้นด้วย พอพวกสามเณรพอรู้ก็แกล้งทิ้งเปลือกแตงโมอีกเช่นกัน

> . . . สังเกตว่าวันใดถ้ามีคนเอาแตงโมมาเลี้ยงละก็ ในวันรุ่งขึ้นจะต้องกินเปลือกแตงโมเป็นประจำ เพราะฉะนั้น สามเณรจะนัดกันว่าถ้าวันใดมีโยมมาเลี้ยงแตงโมละก็ เมื่อกินเนื้อหมดแล้วพยายามหักเปลือกแตงโมทิ้งกระโถนให้หมด แม่ท้วมจะได้ไม่เอาไปแกงเรียงเลี้ยง เป็นการแกล้งโยมไปในตัวอย่างนี้เสมอมา (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 13)

คุณแม่ท้วมจัดอาหารอย่างประหยัดที่สุด พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. 9) รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดปากน้ำ ให้โอวาทปฐมนิเทศวันเปิดเรียนบาลีแก่พระภิกษุสามเณร 17 เม.ย. 2550 เล่าถึงภัตตาหารเช้าสมัยที่ท่านเป็นสามเณรว่า

> อาหารสมัยผมมาอยู่ใหม่ ๆ ไม่เหมือนอาหารโรงครัวสมัยนี้นะ ยกตัวอย่างให้ฟังก็ได้ ใครรู้จักไข่เค็มวัดบ้างน้ำบ้าง ตอนนั้นผมเพิ่งมา มีคนบอกว่าจะให้ลองชิมไข่เค็ม ผมลองตักเข้าปากคำแรก ยังเช้าอยู่ ยังไม่สว่างมาก เค็มมาก อะไรรู้ไหม มะนาวดองไงเล่า ผมจะคายทิ้งก็ไม่กล้า กลัวพวกรุมน่ะซิ บางวันผมก็เจอจีนแดงบุก เต้าหู้ยี้สีแดง ไม่ใช่สีเหลืองแบบที่พวกท่านฉันหรอกนะ พอพวกเราสามเณรเห็นเต้าหู้ยี้ ก็นินทาโยมท้วมแล้วว่า วันนี้จีนแดงบุก มะละกอทั้งห้าผมก็กินมาแล้ว กินทั้งลูกต้นทั้งเปลือกมันด้วย ไม่ใช่กินแต่ลูกอย่างเดียว อาหารสมัยก่อนไม่อร่อยเหมือนสมัยนี้หรอกนะ

พระภิกษุสามเณรไม่พอใจแม่ครัว ตั้งแต่การเลือกซื้ออาหารดังที่กล่าวแล้ว ขั้นตอนการปรุงอาหารของคุณแม่ท้วมก็ไม่เป็นที่พอใจของพระภิกษุสามเณรเช่นกัน “…ผักกาดเขียวที่ซื้อมานั้น ก่อนที่จะดอง ก็เอามาตากที่ถนนทางเดินเป็นถนนอิฐ ก่ออิฐถือปูนหน้าพระอุโบสถนี้ เดินไปทางศาลาการเปรียญ ตากโดยไม่ได้มีเสื่ออะไร มาตากกับพื้นซิเมนต์ มองดูแล้วก็สลดสังเวช อือ.จะทำให้สะอาดสะอ้านหน่อยก็ไม่ได้” (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 14)

แม้ว่าสามเณรจะคิดว่ารสชาติอาหารโรงครัวไม่เข้าขั้น ไม่ถูกปาก จนกระทั่งเกิดอาการต่อต้าน แสดงการกลั่นแกล้งแม่ชีด้วยการโค่นต้นมะละกอที่หัวหน้าโรงครัวสั่งให้ปลูกเพื่อนำมาทำอาหาร อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากได้เรียนบาลีจนสำเร็จจบชั้นสูงสุดชั้น ประโยค 9 เติบโตขึ้นจนบวชพระและออกไปเป็นเจ้าอาวาส มีตำแหน่งเป็นถึงพระราชาคณะแล้ว เรียกว่า “ได้ดิบได้ดีเพราะ

ได้อาศัยวัดปากน้ำ" หวนนึกย้อนทบทวนเวลากลับไปและเห็นความยากลำบากในการทำอาหารของแม่ครัวเพื่อถวายพระภิกษุและสามเณร รวมทั้งเลี้ยงคนจำนวนมากในแต่ละมื้อแล้ว ก็เกิดความรู้สึกเสียใจว่า

> . . . แต่ความจริงน่ะ เราก็ไม่รู้ถึงกรรมวิธีต่าง ๆ ก่อนที่เขาจะมาเลี้ยงพระเณรนั้นเขาจะต้องทำให้มันเหี่ยวลงเสียก่อน (ผักกาดเขียว-ผู้เขียน) แล้วก็ไปเคล้าเกลือหมักไว้จนได้ที่ ก่อนที่จะมาเลี้ยงพระเณรก็ต้องล้างให้สะอาดเสียก่อน ไม่ใช่กินทั้งที่ปนขี้หมูขี้หมาตามที่ปรากฏ ขอสารภาพในที่นี้ว่าในสมัยนั้นยังเป็นเด็ก ยังไม่รู้คุณค่าเรื่องของอาหารการบริโภค (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 13)

เห็นความสำคัญของงานครัวที่แม่ชีทั้งสนับสนุนและอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุคลากรในวัด รู้สึกสำนึกผิด ในที่สุดก็แสดงความเห็นใจหัวหน้าแม่ครัวว่า

> . . . แต่มาคิดดูเมื่อล่วงกาลผ่านวัยไป จากปี 2491 ถึงปัจจุบันนี้ก็เป็นเวลากว่า 40 ปี เห็นคุณค่าของแม่ครัวว่า ถ้าแม่ครัวสุรุ่ยสุร่าย หรือเป็นคนที่ทำงานหวังความดีความชอบต่อพระภิกษุสามเณร ไม่คำนึงถึงเศรษฐกิจความเป็นอยู่แล้ว วัดปากน้ำก็คงจะไม่เจริญรุ่งเรืองเหมือนปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าหลวงพ่อได้คู่สร้างบารมีที่เหมาะสม (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 13)

แม่ชีโรงครัวมีบทบาทผ่านกิจกรรมการทำอาหาร เช่น เมนู รสชาติ ฯลฯ โรงครัวจึงเป็นพื้นที่ของแม่ชีที่มีผลกระทบต่อทุกคนแม้กระทั่งเจ้าอาวาส คือ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญโญ ป.ธ. 9) ก็เป็นผู้ที่คุณแม่ท้วมทำอาหารถวายมาตลอดอีกด้วย ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรน้อยเลี้ยงดูอย่างดีเหมือนแม่ที่ดีเลี้ยงลูก ห่วงลูกทุกอย่าง เมื่อหลวงพ่อสดส่งสามเณรช่วงไปเรียนหนังสือ (บาลี) ที่วัดเบญจมบพิตร หลวงพ่อเป็นห่วงกลัวว่าลูกเณรจะอด สั่งให้คุณแม่ท้วมปรุงอาหารไปถวายประจำ ส่งปิ่นโตอยู่เสมอ คุณแม่ท้วมละเอียดรอบคอบ รู้ว่าเณรหนุ่มกำลังรูปงามจะใช้ให้แม่ชีไปส่งปิ่นโต ก็เลือกเอาแม่ชีแก่ ๆ นอกจากแก่แล้วยังหูตึงอีกด้วย เพราะกลัวว่าเดี๋ยวจะไปรบกวนจิตใจ ทำให้สามเณรฟุ้งซ่าน (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 28)

แม่ชีโรงครัวมีบทบาทสูงและมีความสำคัญต่อวัดในด้านแรงงาน มีความเชื่อว่าทำครัวเลี้ยงพระได้บุญกุศล ทำอาหารประณีตแต่ในขณะเดียวกันต้องไม่ลืมนโยบายประหยัด แม่ชีจึงมิได้มองการทำครัวว่าเป็นเพียงหน้าที่ประจำที่ต้องทำเท่านั้น แต่ทำด้วยใจ ดูแลพระภิกษุสามเณรด้วยความรักเสมือนการเลี้ยงลูก และทำด้วยความศรัทธาว่าเป็น "งานได้บุญกุศล" ส่วนพระก็ให้

ความสำคัญและยกย่องการทำครัวซึ่งเป็นงานของผู้หญิงให้มีสถานภาพสูง เทียบเท่ากับงานของนางวิสาขาในสมัยพุทธกาลว่า นางวิสาขาได้ถวายภัตตาหารเลี้ยงพระเณรอยู่เบื้องหลัง เลี้ยงพระวันละ 500 รูปเป็นประจำ เมื่อพระภิกษุได้อาหารจากนางวิสาขาจึงสามารถปฏิบัติธรรมได้ เผยแพร่พระพุทธศาสนาช่วยเหลือพระพุทธเจ้าได้ ก็เท่ากับว่านางวิสาขานั้นอยู่เบื้องหลังพระพุทธเจ้า คอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้า "แม่ครัวก็เช่นเดียวกัน เป็นผู้มีส่วนในการสร้างพระสร้างเณรให้เป็นผู้มีความสำคัญหรือเป็นหลักใหญ่ของวัดปากน้ำก็ว่าได้ นับตั้งแต่เจ้าอาวาส" ในขณะที่ยังมิได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสก็ได้อาศัยน้ำพัก น้ำแรง และน้ำมือของคุณโยมท้วม เลี้ยงดูมาจนกระทั่งเติบใหญ่ได้เป็นเจ้าอาวาสต่อจากหลวงพ่อวัดปากน้ำ (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์) พระเถรานุเถระผู้ใหญ่ที่ทันเห็นหลวงพ่อวัดปากน้ำ ล้วนแล้วแต่ได้ความสุขสำราญด้วยอาหารที่คุณแม่ท้วมทำมาแล้วทั้งสิ้น และยังมีพระเถระที่ออกไปต่างจังหวัดมีตำแหน่งหน้าที่การงานอีกเป็นจำนวนมาก ก็ล้วนแต่ได้ดิบได้ดีมีพื้นฐานไปจากวัดปากน้ำ หรือจากน้ำมือของคุณแม่ท้วมเช่นกัน กล่าวได้ว่า คุณแม่ท้วมจึงทำงานสนับสนุนวัดอยู่เบื้องหลัง เป็นผู้เสริมบารมีหลวงพ่อวัดปากน้ำให้ดีเด่น สามารถสอนธรรมมะได้อย่างสบายใจโดยไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องผู้ประกอบอาหาร แม่ครัวเปรียบเสมือนแม่บ้านในวัด คุณแม่ท้วมจึงเป็นแม่บ้านที่หลวงพ่อสดไว้วางใจ และยังอุปการะพระเณรอย่างนี้อีกหลายรูป นอกจากนั้น ยังเสริมอีกว่า หากเราจะพิจารณาดูในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ทางโลกหรือทางธรรม "ความสำเร็จของบุรุษที่เราเรียกว่ามหาบุรุษ ย่อมมีสตรีอยู่เบื้องหลังแทบทั้งสิ้น เพราะว่าการปฏิบัติธรรมต้องอาศัยอาหารสัปปายะ ๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งที่ดีและขาดไม่ได้" (*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)*, 2530, น. 4-5)

โรงครัวเป็นพื้นที่สำคัญของแม่ชี เพื่อสนองนโยบายของเจ้าอาวาส โดยปรุงอาหารให้มีรสชาติดีและมีสีสันน่ารับประทาน สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระทุกระดับ อาหารจึงเป็นสิ่งที่แม่ชีโรงครัวทำให้คนทั้งภายในและนอกวัดรู้จัก ยอมรับ และให้ความสำคัญ คุณแม่ท้วมตั้งใจทำครัว กุลีกุจอ ช่วยเหลือขวนขวายมาตลอด ผูกพันและได้อุทิศชีวิตเพื่อวัดปากน้ำ แม้กระทั่งวัยชราก็ยังถือไม้เท้าเดินท่อม ๆ ตรวจงานทั่ววัด จนอายุ 97 ปี จึงจากวัดปากน้ำไป กิจกรรมการทำอาหารอันเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวัน (The practice of everyday life) ได้แปรเป็น "ต้นทุนทางวัฒนธรรม" ทำให้คนในวัดตั้งแต่เจ้าอาวาสลงมา " เกรงใจหัวหน้าแม่ชีโรงครัว" และยังมีผลต่อสถานภาพของแม่ชีโรงครัวโดยรวมอีกด้วย อาหารจึงเป็นอำนาจ (power) ของแม่ชีโรงครัว ทำให้แม่ชีมีความสำคัญและมีบทบาทสูงมากจนปัจจุบัน

นอกจากคุณแม่ท้วมจะควบคุมให้แม่ชีทำครัวแล้วยังควบคุมรายรับรายจ่ายในวัดอีกด้วย จ่ายค่าอาหารเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เงินที่เหลือจากการบริจาคได้เก็บไว้สำรองยามฉุกเฉิน สะสมเงินบริจาคค่าภัตตาหารไว้ ทำบัญชีรายรับรายจ่ายค่าอาหารให้หลวงพ่อสดทราบทุกเดือน

และเสนอให้เก็บเงินบริจาคส่วนหนึ่งไว้เป็นทุนสำรองค่าภัตตาหาร ตั้งเป็นมูลนิธิหลวงพ่อวัดปากน้ำ เงินทุนค่าสำรองภัตตาหารมียอดสะสมเพิ่มขึ้นทุกปี การบริหารสนองนโยบายโรงครัวของหลวงพ่อสดของคุณแม่ท้วมประสบผลสำเร็จ ได้รับการยอมรับในวงการคณะสงฆ์ นโยบายโรงครัวนิยมมากในวัดใหญ่ ๆ ทั่วประเทศ วัดอื่น ๆ ได้นำนโยบายหลวงพ่อสดไปใช้และประสบผลสำเร็จเช่นกัน

โรงครัวปัจจุบัน

วัดปากน้ำให้ความสำคัญกับโรงครัวมาก เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดรายได้เข้าวัด ปัจจุบันแม่ชี ธัญญาณี สุดเกษ เป็นหัวหน้าแม่ครัวและหัวหน้าแม่ชี จ่ายค่าอาหารมื้อละ 20,000 บาทเป็นอย่างน้อย เจ้าอาวาสได้ปรับปรุงโรงครัวให้ทันสมัย โดยใช้งบประมาณไม่ต่ำกว่า 7 ล้านบาท มีอุปกรณ์ครบ เช่น เตาแก๊สขนาดใหญ่ 6 เตา ข้างบนมีเครื่องดูดกลิ่นอาหาร กะทะใบบัว เตาหุงข้าวเป็นแสตนเลส เปลี่ยนจากการใช้ฟืนเป็นแก๊ส มีตู้เย็นขนาดใหญ่ไว้เก็บของสด ผลไม้และอาหาร ส่วนภาชนะที่ใช้ใส่อาหาร ใช้สีฟ้าเป็นหลักและมีตราวัดทุกใบ ซึ่งสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำเป็นผู้พิมพ์ถวาย เป็นสัญลักษณ์ของโรงครัว การใช้ภาชนะประณีตในการจัดอาหารเพื่อให้สมกับเป็นหน้าตาของพระอารามหลวง

ภาพที่ 3.18
ห้องเย็นและเตาหุงข้าว

ห้องเย็นขนาดใหญ่สีขาว ควบคุมความเย็นด้วยระบบคอมพิวเตอร์ มีประตู 2 ชั้น ๆ นอกเก็บ ผัก ผลไม้ ชั้นในเก็บอาหาร เนื้อ ปลา หมู เตาหุงข้าว ภายในวางกระบะสี่เหลี่ยม 5 ชั้นเรียงกัน ข้าวจะสุกดี 4 และหุงครั้งเดียวให้พอทั้งเช้าและเพล

ภาพที่ 3.19

เตาใหญ่ ใช้ประกอบอาหาร

เตาใหญ่ ใช้ประกอบอาหาร เป็นเตาแก๊ส 2 ด้าน ๆ บนติดตั้งเครื่องดูดควัน มีท่อระบายควัน ด้านซ้ายมือไว้ใช้ผัด นึ่ง ทอด โดยใช้กระทะใบบัวขนาดใหญ่ หั่น ปอก พร้อมปรุงลำเลียงผัก หมู อาหารสด ที่หั่นมาแล้วจากบริเวณหน้าโรงครัว แม่ชีที่ปรุงอาหารหน้าเตาใหญ่เรียกว่า แม่ชีหน้าเตา ประมาณ 5-10 รูป บางรูปทำครัวและเรียนมหาวิทยาลัยไปด้วย

ภาพที่ 3.20[1]

รายการอาหารที่จัดหมุนเวียนเปลี่ยนไปทุกวัน เขียนด้วยลายมือหัวหน้าโรงครัว

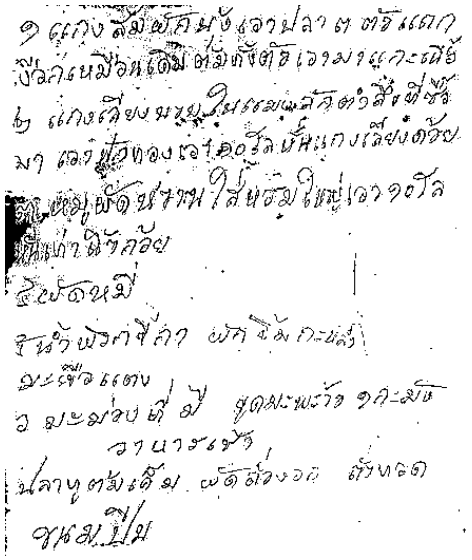

โรงครัวปรุงอาหารตั้งแต่ตี 4 ตามรายการของหัวหน้าโรงครัว โรงครัวแบ่งหน้าที่ออกเป็นแผนก ๆ เช่น แผนกอาหาร อาหารสำรับหนึ่งต่อผู้รับประทาน 4 คน กับข้าว มี ผัด แกง ต้มจืด น้ำพริกผักจิ้ม ของทอด แบ่งหน้าที่แม่ชีโรงครัวออกเป็นหน้าที่ย่อย ๆ ซึ่งจะเป็นหน้าที่ประจำ มีหุงข้าว เรียกว่า แผนกหุงข้าว ส่วนแผนกทั่วไปมีหน้าที่ในการเตรียมอาหาร การทำอาหารคาว ผักสดต้องมีวิธีหั่น ตัดพอคำ และสลับสีด้วย เช่น ผัดผักจะมีแครอทส้ม สลับกับผักสีเขียวและหมู แผนกปรุงอาหาร เรียกว่า แม่ชีหน้าเตา เน้นรสชาติให้อร่อยถูกใจคนส่วนใหญ่ งานหนัก ต้องอยู่กับความร้อน แผนกจัดสำรับ มีหน้าที่ตักและจัดเรียงสำรับอาหารที่แม่ชีหน้าเตาปรุงเสร็จแล้ว แผนกผลไม้ของหวานและขนม ผลไม้แต่ละชนิดจะมีวิธีปอก หั่น ต่างกัน เช่น เงาะ ลำไย ลิ้นจี่ ต้องคว้านเมล็ดออก ไม่ให้ช้ำ ลองกองต้องปอกเปลือกออก แอปเปิ้ล สาลี่ มะละกอ มะม่วงใช้มีดหั่นเป็นชิ้นพอคำ วางเรียงสลับกัน ส่วนมะเฟืองมี 5 กลีบ ผ่าตามขวางจะเป็นดอกไม้ห้ากลีบ แล้วจึงเรียงใส่จาน ตรงกลางจานก็มีพริกเกลือจิ้มน้ำตาล ปิดพลาสติกกันแมลง ขนมชั้น ต้องสลับ 3 สี เขียว แดง ชมพู วุ้น

---

[1] อาหารเพล 1.แกงส้มผักบุ้งเอาปลา 3 ตัวแถกเหงือกเหมือนเดิม 2. แกงเลียงบวบใบแมงลักตำลึงที่ซื้อเอามา เอาฟักทอง 10 โล เป็นแกงเลียงด้วย 3.ผัดหมูหวานใส่หอมใหญ่ เอา 10 โล หั่นเท่านิ้วก้อย 4.ผัดหมี่ 5.น้ำพริกขี้กา ผักจิ้ม กะหล่ำ มะเขือ แตง 6.มะม่วงที่มี ขูดมะพร้าว 1 กะละมัง อาหารเช้า -ปลาทูต้มเค็ม ผัดถั่วงอก ขนมปีบ (ขนมปังปี๊บ)

กาแฟ ตัดออกมาเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วจึงเรียงเป็นรูปดาวกระจาย ขนมหวานใส่ถ้วยวางในถาดสี่เหลี่ยม 4 ถ้วย ผู้รับประทานนอกจากจะอิ่มท้องแล้วยังอิ่มตาอีกด้วย เพราะรสชาติอร่อยและจัดอย่างประณีต ดังนั้น อาหารที่เสร็จแล้วจะเหมือนกับอาหารตามร้านอาหารหรือโรงแรมชั้นดี

ภาพที่ 3.21

ภาพแผนกเตรียมอาหาร และผลไม้

ภาพที่ 3.22

ภาพแผนกหน้าเตาปรุงอาหารและแผนกตักอาหาร

แผนกจัดสำรับอาหาร หลังจากที่แม่ชีหน้าเตาปรุงอาหารแล้ว จะใส่ภาชนะใบใหญ่ เช่น หม้อขนาดใหญ่ หรือใส่กะละมัง ลำเลียงอาหารที่ปรุงเสร็จแล้วด้วยรถเข็น แม่ชีแผนกจัดสำรับต้องตักอาหารให้ครบทุกสำรับ พร้อมส่งเข้าศาลาสด และส่งตามตึกต่าง ๆ การจัดสำรับอาหารแบ่งแยกตามลำดับความสำคัญของตำแหน่งหน้าที่ในองค์กร ภาชนะที่ใช้ในการจัดสำรับแบ่งออกเป็นหลายประเภท มีสำรับพระผู้ใหญ่ พระธรรมดา สามเณร แม่ชีธรรมกาย แม่ชีโรงครัว นอกจากนั้นยังมีสำรับของผู้ที่มาทำบุญซึ่งรับประทานอาหารหลังจากพระภิกษุสามเณร เป็นหน้าที่ของแม่ชีแต่ไม่เน้นความประณีตมาก

ภาพที่ 3.23

ภาพสำรับอาหาร

สำรับอาหารพระผู้ใหญ่ฉัน 1 รูป

สำรับเช้าพระธรรมดาฉัน 4 รูป

แม่ชีโรงครัวมีค่านิยมและรูปแบบการทำอาหารเฉพาะดังภาพ ส่งผลให้วัดปากน้ำมีอัตลักษณ์แตกต่างจากวัดทั่วไป บทบาทหน้าที่ไม่ใช่แค่การทำและจัดอย่างเดียว แต่ยังประกอบด้วยการเลือกใช้ภาชนะทั้งสำรับคาวหวานอีกด้วย อาทิ การจัดสำรับผลไม้ แบ่งเป็นสำรับทั่วไป พระภิกษุ-สามเณร แม่ชี ฆราวาส ใช้จานพลาสติกตราวัดที่มีทุกขนาด ตั้งแต่ถ้วยขนมไปจนถึงจานเปลขนาดใหญ่ ส่วนภาชนะของสงฆ์จัดแยกตามสมณศักดิ์ เช่น สำรับพระพุทธใช้ภาชนะกระเบื้องสีเดียว สำรับหลวงพ่อสมเด็จเจ้าอาวาส ใช้ภาชนะเบญจรงค์ สำรับพระผู้ใหญ่ใช้กระเบื้อง การจัดอาหารก็จัดประณีตต่างกัน ผลไม้ก็จะผสมกันหลาย ๆ ชนิด เป็นต้น

ภาพที่ 3.24

ภาพผลไม้ถวายพระ

ผลไม้ถวายพระพุทธ

ผลไม้เจ้าอาวาส

ผลไม้พระผู้ใหญ่

ภาพผลไม้สำหรับพระภิกษุ

ภาพผลไม้แม่ชีธรรมกาย

ภาพผลไม้แม่ชีโรงครัว

ภาพที่ 3.25

ภาพสำรับสำหรับผู้มาทำบุญ

หลังจากอาหารถูกลำเลียงกลับเข้าโรงครัวแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของแม่ชีแผนกถ่ายสำรับอาหาร อาหารที่เหลือถูกลำเลียงไปเก็บไว้ในตู้เย็นขนาดใหญ่ หรือให้กับคนงานก่อสร้างในวัด เก็บล้างภาชนะด้านหลังคลองแล้วคว่ำไว้ แยกออกเป็นประเภท หลังจากผึ่งจนแห้ง ก็ลำเลียงใส่ตู้ติดผนังเพื่อใช้ในวันรุ่งขึ้น

ภาพที่ 3.26

แผนกล้างภาชนะ เก็บจานและภาชนะเข้าตู้

แม่ชีแผนกศาลา

ภาพที่ 3.27

ภาพ แม่ชีศาลาส่งสำรับอาหารสมัยหลวงพ่อสด

ที่มา: โดย คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ), 2547, *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ*.

ภาพที่ 3.28

ภาพแม่ชีศาลาปัจจุบัน

นอกจากแม่ชีโรงครัวจำนวนกว่าร้อยรูป ภายในวัดยังแบ่งแม่ชีอีกแผนกหนึ่งมีหน้าที่คอยดูแลความสะอาดเรียบร้อยในศาลาฉันอาหารเรียกว่า แม่ชีศาลา กิจวัตรประจำวัน หลังจากสวดมนตร์เช้า 1 ชั่วโมง ต้องตั้งน้ำดื่ม แก้วน้ำ กระโถน จานข้าว และปูผ้ารองสำรับอาหารพระภิกษุสามเณร

ภาพที่ 3.29

ภาพด้านหน้าศาลาสด มีประตูปิด-เปิด ด้านในจัดบริการน้ำดื่มและวางสำรับ

แม่ชี ศรีปรุง อุบลนุช บวชในสมัยหลวงพ่อสด ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 กล่าวถึงแม่ชีแผนกศาลาสมัยนั้นว่า มีหน้าที่จัดหาน้ำดื่ม น้ำที่ใช้ในวัดอาศัยน้ำในคลองภาษีเจริญเพราะยังไม่มีน้ำประปา เวลาตักน้ำต้องรอให้เรือที่วิ่งไปมาในคลองภาษีเจริญหยุดก่อน เรือหยุดวิ่งประมาณตี 1-2 น้ำจึงจะใส ถ้าตักตอนมีเรือวิ่งน้ำจะขุ่นมาก มีตะกอนเยอะ ใช้ดื่มไม่ได้ การตักน้ำต้องหิ้วน้ำจากคลองทีละถัง ต้องยืนเข้าแถวตักน้ำจากคลองภาษีเจริญเก็บในแท็งก์ใบใหญ่แล้วแกว่งสารส้มให้ตกตะกอน เนื่องจากคนในวัดมีจำนวนมาก ไม่กี่วันน้ำก็หมด สองสามวันแม่ชีก็ต้องตักน้ำใหม่อีก ตักจนมือด้านไปหมด ลูกของลุงมาเยี่ยมที่วัดบอกว่าให้สึกเถอะทำงานที่วัดเหนื่อยกว่าทำนาอีก ให้กลับไปทำนาที่บ้านดีกว่า. . . แต่ใจศรัทธา หลวงพ่อสดสอนว่า งานครัวเหนื่อยกายเพราะใช้แรงมากแต่ก็เป็นบุญใหญ่ การทำครัวเปรียบเสมือนกับตักบาตรพระ แม่ชีโรงครัวจึงได้บุญมากเพราะสนับสนุนให้คนทั้งในวัดและผู้มาทำบุญให้มีอาหารรับประทานเพื่อสามารถปฏิบัติธรรมได้ โดยนัยนี้การจัดเตรียมสถานที่ในโรงฉันของแม่ชีประจำศาลาก็ได้บุญมากเช่นกัน

หลังจากที่แม่ชีโรงครัวจัดสำรับแล้ว แม่ชีศาลามีหน้าที่ส่งสำรับอาหาร ข้าว ของหวาน และผลไม้เข้าศาลาสด เรียกว่า “เดินสำรับ” หัวหน้าแม่ชีจะได้รับแจ้งจำนวนสำรับอาหารจากพระที่แผนกประชาสัมพันธ์ว่าวันนี้มีสำรับเท่าไหร่ ประกอบด้วย พระกี่สำรับ เณร แม่ชี จากนั้น โรงครัวก็จะทำตามสำรับที่สั่ง ส่วนอาหารพระผู้ใหญ่และพระอาพาธจะถูกส่งไปตามตึก การส่งอาหารพระผู้ใหญ่เรียกว่า “ส่งสำรับ” แต่ละหน้าที่จะทำงานประสานกันโดยเน้นความพิถีพิถันและความประณีต ไม่ให้เกิดความผิดพลาด หลังจากข้าวสุกแล้วแม่ชีศาลาจะตักใส่โถอะลูมิเนียม วิธีการส่งโถข้าว คือยืนเรียงแถวนับหนึ่งเป็นแถวยาวประมาณ 30 รูปหรือหันหน้าตรงกันแล้วส่งต่อ ๆ กันเข้าไปในศาลาฉันซึ่งเป็นการประหยัดเวลา หลังจากนั้นแม่ชีศาลา ก็ส่งสำรับอาหารเหมือนกับการส่งโถข้าว ปัจจุบันได้เปลี่ยนภาชนะใส่ข้าวให้ประณีตขึ้น โดยแบ่งเป็นกระติกหูหิ้วพลาสติกปิดฝาเพื่อให้

ข้าวร้อนตลอดเวลา สำหรับพระภิกษุสามเณร ส่วนแม่ชีและผู้มาทำบุญตักข้าวใส่โถอะลูมิเนียม กระติกข้าวและสำรับอาหารต้องส่งเข้าศาลาฉันก่อนอรุณขึ้น เจ้าอาวาส พระภิกษุสามเณรฉันภัตตาหารที่โรงฉันพร้อม พระภิกษุสามเณรจะต้องครองผ้าเรียบร้อยมายืนรวมกันที่บริเวณโบสถ์ เวลาประมาณ 5.45 น. หลวงพ่อสดวางหลักให้พระภิกษุสามเณรมีความพร้อมเพรียง เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เพื่อให้เจ้าภาพเกิดความศรัทธา พระภิกษุประจำศาลาให้สัญญาณ เดินเรียงเป็นแถวยาวจากโบสถ์มาโรงฉันโดยถือช้อน ส้อมมา 1 คู่ “พออรุณขึ้นก็เริ่มฉันพร้อมกันทั้งวัด” ใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง

ภาพที่ 3.30

ภาพพระภิกษุสามเณรเดินแถวเข้าศาลาฉันภัตตาหาร

ที่มา: โดย สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม), ม.ป.ป., *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 227.

หลังจากพระภิกษุสามเณรฉันภัตตาหารแล้วจะสวด ยถา สัพพีฯ ให้พรเจ้าภาพเป็นภาษาบาลีทุกครั้ง เดินเรียงแถวออกจากศาลาฉันอย่างเป็นระเบียบ แผนกศาลาก็จะซักผ้าปูโต๊ะ ล้างกระโถน แก้วน้ำ จาน เสร็จงานประมาณ 7.30 น. จึงแยกไปทำกิจส่วนตัว จนเวลา 9.00-9.30 น. จึงทำรอบเพล จัดสำรับให้เจ้าภาพ สำรับมีอาหารพร้อมอุปกรณ์ คือ มีจาน 5 ใบ ช้อน 10 คัน เมื่อพระฉันแล้วจึงส่งสำรับเจ้าภาพเข้าศาลา อำนวยความสะดวกแก่เจ้าภาพผู้มาทำบุญ ถ้าหากเป็นวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ หรือนักขัตฤกษ์ต้องเตรียมสำรับอาหารเพิ่มขึ้นอีก โดยนับจำนวนคนในศาลาแล้วจึงจัดเตรียมสำรับ บางครั้งต้องจัดเพิ่มถึง 100 สำรับ ต้องเตรียมอย่างรวดเร็วเนื่องจากในแต่ละวันเจ้าภาพมีจำนวนไม่แน่นอน และเก็บกวาดทำความสะอาดศาลา

ภาพที่ 3.31

ภาพแม่ชีศาลาล้างแก้วน้ำ หม้อข้าว กระโถน และจานข้าวภิกษุสามเณรหลังศาลาสด

เนื่องจากงานครัวเลอะเทอะ ผ้าถุงสีขาวสกปรกง่าย ในสมัยนั้นยังไม่เน้นความสวยงาม แม่ชีในสมัยหลวงพ่อจึงนิยมนุ่งผ้าถุงสีดำ แต่เวลาที่จะออกจากโรงครัวไปซื้อของใช้จะนุ่งผ้าถุงสีขาวทับข้างนอก บางคนนุ่งผ้าไม่เรียบร้อย ผ้าถุงสีดำที่อยู่ชั้นในแลบออกมาให้เห็น พอหลวงพ่อสดเห็นเข้าก็จะเรียก “ไอ้ซะละเปาไส้ดำ” แต่หลังจากหลวงพ่อสดมรณภาพ เจ้าอาวาสปัจจุบันสั่งแม่ชีใช้ผ้านุ่งสีขาวเท่านั้นเพื่อความสวยงามและเป็นระเบียบ เรียบร้อย ทางวัดจัดระเบียบการแต่งกายให้แม่ชีทำงานสะดวก ได้แจกผ้ากันเปื้อนสีน้ำเงินให้กับแม่ชีโรงครัวและศาลาเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

สถานที่รับประทานอาหาร

องค์กรวัดจัดสถานที่สำหรับฉันอาหารของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์ ส่วนใหญ่ฉันอาหารภายในโรงครัว แบ่งสำรับออกเป็น สำรับแม่ชีธรรมกายและสำรับแม่ชีทั่วไป คือแม่ชีโรงครัวและศาลา จะเห็นการแบ่งแยกประเภทของแม่ชี แสดงถึงสถานภาพภายในวัดอย่างชัดเจน

ภาพที่ 3.32

ภาพสำรับแม่ชี

สำรับแม่ชีธรรมกายโต๊ะกลม

สำรับแม่ชีโรงครัว

แม่ชีนักเรียน

หลวงพ่อสดนอกจากจะให้แม่ชีปฏิบัติธรรมวิชชาธรรมกายแล้วยังส่งเสริมให้แม่ชีมีการศึกษาปริยัติธรรมอีกด้วย แม่ชีได้รับอนุญาตให้ศึกษาภาษาบาลีและธรรมศึกษาร่วมกับพระภิกษุ แต่อย่างไรก็ตาม นโยบายวัดเน้นงานครัวและศาลา แม่ชีจึงต้องช่วยงานวัด พร้อมทั้ง “จัดแบ่งเวลา” จากงานครัวและศาลา ส่วนการศึกษาอภิธรรม หรือปริยัติสามัญที่โรงเรียนและมหาวิทยาลัย ต้องเดินทางไปศึกษานอกวัด เรียกว่า แม่ชีนักเรียน ซึ่งก็คือแม่ชีโรงครัวศาลานั่นเอง แต่สวมบทบาทนักเรียนคู่กับงานวัด ทั้งนี้เพราะนโยบายวัดให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของการเป็นแม่ครัวและศาลามากกว่าบทบาทนักเรียน ดังนั้น แม่ชีต้องทำงานหน้าที่ประจำให้เสร็จแล้วจึงได้รับอนุญาตให้ไปเรียน และตกลงกันเป็นกรณีแล้วแต่ดุลยพินิจของหัวหน้าแม่ชี

การเรียนธรรมศึกษาของแม่ชี แยกต่างหากจากพระภิกษุสามเณร แม่ชีไม่ต้องเรียนวินัยเหมือนพระภิกษุ ทางวัดจัดเวลาให้เรียนธรรมศึกษาหลังจากงานครัวและศาลาในเวลาบ่ายระหว่าง 13.00-15.00 น. หลังจากนั้น สวดมนต์ทำวัตรเย็นที่ศาลาฉันอาหารสด ส่วนการเรียนบาลีเรียนพร้อมกับพระภิกษุสามเณร ช่วงเช้าเวลา 8.00-10.00 น. ช่วงเย็นเวลา 18.00-20.00 น. นอกจากนั้นยังเรียนปริยัติสามัญได้ด้วย ปัจจุบันแม่ชีนิยมเรียนทั้งบาลีและปริยัติสามัญระดับมหาวิทยาลัยมากขึ้นเรื่อย ๆ การเรียนปริยัติธรรมและปริยัติสามัญที่โรงเรียน มหาวิทยาลัย เป็นการเพิ่มสถานภาพของแม่ชีโรงครัวและศาลาให้เป็นผู้มีการศึกษา เพราะเป็นการ “บวชเรียน” แม่ชีนักเรียนจึงมีอัตลักษณ์สอดคล้องกับองค์กร ในด้านการมุ่งเน้นปริยัติธรรม แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทและจำนวนแม่ชีนักเรียนก็มีน้อยที่สุดในจำนวนแม่ชีทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมา

ภาพที่ 3.33

ภาพแม่ชีเรียนธรรมและบาลีร่วมกับสงฆ์ที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์

ภาพที่ 3.34

ภาพแม่ชีสวดมนตร์เย็นที่ศาลาสด

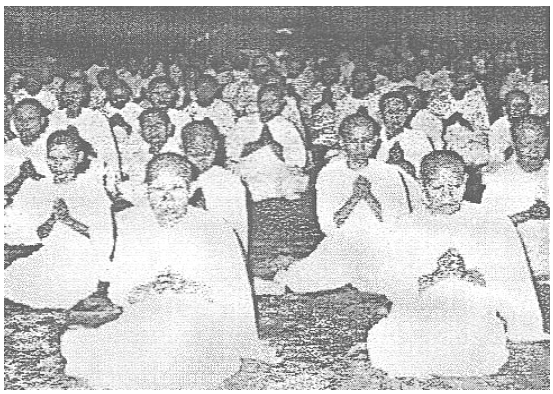

ที่มา: โดย ยุพิน ดวงจันทร์, 2542,*สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี*, น. 206.

ในกรณีแม่ชีที่ศึกษาปริยัติสามัญ ในประเด็นสตรีศึกษา ดิฉันเห็นว่า แม่ชีมีข้อจำกัดทางด้านปัจจัยในการศึกษา ไม่ได้รับปัจจัยในการเรียนปริยัติสามัญในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งต่างจากพระภิกษุสามเณรได้รับปัจจัยสนับสนุนสม่ำเสมอ เช่น ได้รับนิมนต์ไปสวดศพ สวดมนต์ ทำบุญบ้าน งานเทศกาล ฉันเพล เพราะฝ่ายสงฆ์มีหน้าที่หลักในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จำนวนปัจจัยเหล่านี้ทำให้พระภิกษุสามเณรไม่ลำบาก หากต้องการศึกษาปริยัติสามัญซึ่งเป็นการศึกษาทางโลก

เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็สามารถศึกษาปริญญาตรี โท เอก ได้ ในขณะที่แม่ชีจะไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนทั้งทางวัดและจากญาติโยมทั่วไป แม่ชีอาจได้รับจากญาติเท่านั้น การเรียนมีข้อจำกัดสูง ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างชัดเจน ทั้งด้านความเป็นอยู่ โอกาสทางการศึกษา และการยอมรับจากสังคม ทั้ง ๆ ที่การบวชของพระภิกษุสงฆ์กับแม่ชีจะคล้ายคลึงกัน คือ สามเณร เรียนจบระดับประถม แม่ชีก็เช่นเดียวกัน แต่โอกาสในการพัฒนาทั้งทางการศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรมจะต่างกันมาก เนื่องจากค่านิยมของสังคม รวมทั้งคณะสงฆ์คิดว่าแม่ชีไม่สำคัญเทียบเท่ากับสงฆ์ ดังนั้น แม่ชีนักเรียนในฐานะที่เป็นหนึ่งในบริษัทสี่จึงเป็นหนทางที่ยากลำบาก ต้องต่อสู้ และฝ่าฝันอุปสรรคจากรอบด้านเป็นอย่างมาก

ค่านิยมร่วมที่เป็นวัฒนธรรมในองค์กร

สังคมมนุษย์จำเป็นต้องมีบรรทัดฐานเป็นตัวกำหนดแบบแผนเชิงพฤติกรรม ซึ่งสมาชิกของสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก มีความจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจต่อการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติ รูปแบบความคิดในการประเมินสิ่งต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคมเป็นค่านิยมของสังคมนั้น ๆ ซึ่งหมายถึง รูปแบบความคิดของสมาชิกในสังคมที่จะพิจารณาตัดสินและประเมินว่าสิ่งใดมีคุณค่า มีประโยชน์ พึงปรารถนา ถูกต้อง เหมาะสม ดีงาม ควรที่จะยึดถือและประพฤติปฏิบัติ ค่านิยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดระเบียบสังคมมนุษย์คือ ค่านิยมทางสังคม (Social Value) ซึ่งหมายถึง รูปแบบความคิดที่สมาชิกส่วนใหญ่ตัดสินและประเมินว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ พึงปรารถนา ถูกต้อง เหมาะสม ดีงาม ควรแก่การประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ค่านิยมทางสังคมเกิดจากการที่สมาชิกในสังคม ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอดความคิดเห็นระหว่างกัน เกิดรูปแบบที่สอดคล้องในแนวทางเดียวกัน ค่านิยมเป็นสิ่งที่บุคคลสนใจ ยึดถือปฏิบัติเพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ตน ประพฤติและยอมรับจนเป็นความเชื่อ หรือความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เมื่อบุคคลประสบกับการเลือกหรือเผชิญกับเหตุการณ์ และต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะนำค่านิยมมาประกอบการตัดสินใจทุกครั้ง ดังนั้น ค่านิยมจึงเป็นเสมือนพื้นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติของบุคคล หล่อหลอมเป็นบุคลิกภาพของบุคคลจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะ วัดปากน้ำมีค่านิยมร่วมหลายอย่างเป็นวัฒนธรรมที่สงฆ์และแม่ชียึดถือจนกลายเป็นวัฒนธรรมองค์กร (Organization Culture) (วัฒนธรรมองค์กร, 2552) ที่สำคัญมี 2 ประการ คือ

1. ระบบพึ่งพา ระบบพึ่งพาเป็นสิ่งจำเป็นและขาดไม่ได้ในสังคมทุกประเภท สังคมนักบวชก็มีแตกต่างกันหลายรูปแบบ การพึ่งพาภายในวัดอาจมีหลายทาง ทั้งจากสงฆ์และจากแม่ชี

ด้วยกันเอง ทั้งนี้เนื่องจากแม่ชีจำเป็นต้องพึ่งพาสงฆ์ในชั้นแรก โดยโครงสร้างต้องอาศัยสงฆ์เรื่องที่อยู่อาศัย อาหาร การศึกษาเล่าเรียน โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรม คือ ธรรมศึกษาและบาลีจากพระสงฆ์ การปฏิบัติศาสนกิจทั้งในและนอกองค์กรร่วมกับสงฆ์ เช่น การทำงานสาธารณชนที่วัดต่าง ๆ หรือที่สถาบันแม่ชีไทย เป็นต้น แม่ชีต้องขอคำแนะนำปรึกษาจากสมเด็จเจ้าอาวาส นอกจากขอคำแนะนำปรึกษาแล้วยังอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากสงฆ์อีกด้วย

นอกจากแม่ชีจะอาศัยพระสงฆ์แล้ว ยังต้องพึ่งพาระหว่างแม่ชีด้วยกันอีกด้วย จากการที่ต้องทำงานร่วมกันระหว่างแม่ชีธรรมกายภายในโรงงาน การทำงานสาธารณชนที่สถาบันแม่ชีไทย หรือที่วัดต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ แม่ชีโรงครัว และศาลา ก็เช่นเดียวกัน ในกรณีการเจ็บป่วยแม่ชีบางรูปอาจขอพึ่งปัจจัยจากพระสงฆ์ ในทางกลับกัน พระสงฆ์ที่อายุพรรษาน้อยก็อาจพึ่งปัจจัยจากแม่ชีอาวุโสที่มีปัจจัยมาก หรือจากเพื่อนทั้งสงฆ์และแม่ชีด้วยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล ดูแลในยามเจ็บป่วย เป็นต้น ระบบพึ่งพาเป็นสิ่งที่จำเป็นในองค์กรเพื่อความอยู่รอดของแม่ชี และเพื่อความอยู่ได้อย่างดีในองค์กรอีกด้วย

2. ระบบอุปถัมภ์ การสนับสนุนปัจจัยเรื่องปัจจัยเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีกับพระสงฆ์ และระหว่างแม่ชีที่มีปัจจัยกับไม่มีปัจจัย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์ อาทิ แม่ชีโรงครัวบางรูปอาจได้รับการอุปถัมภ์การศึกษาเป็นกรณีพิเศษจากหัวหน้าแม่ชี ช่วยเหลือค่าเล่าเรียนปริยัติสามัญในประเทศจนจบปริญญาโท หรือช่วยเหลือการศึกษาในระดับปริญญาเอกที่ต่างประเทศ แม่ชีโรงครัวบางรูปได้รับการสนับสนุนให้เรียนปริญญาโท 2 มหาวิทยาลัย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นแม่ชีโรงครัวซึ่งเป็นแรงงานสำคัญ รับผิดชอบสูงช่วยงานครัวโดยทำอาหารหน้าเตาใหญ่ซึ่งเป็นงานหนักทุกวัน การสนับสนุนปัจจัยจากหัวหน้าแม่ชีเป็นกรณีพิเศษถือเป็นเรื่อง “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน” แม่ชีก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าแม่ชีโรงครัวรูปนั้นจะลาสิกขาเป็นฆราวาสแล้วก็ยังสามารถพักอยู่โรงครัวร่วมกับแม่ชีได้ อีกทั้งยังเรียนปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัยพร้อมกับช่วยทำครัว อาศัยปัจจัยจากหัวหน้าแม่ชี ที่อยู่และอาหารจากวัด โดยไม่ต้องอาศัยเงินสนับสนุนจากทางบ้าน หลังจบการศึกษาแล้วค่อยออกจากวัดไปทำงาน ส่วนแม่ชีบางรูปไม่ได้รับการสนับสนุนจากหัวหน้าแม่ชี แต่อาจได้รับการอุปถัมภ์การศึกษาจากแม่ชีด้วยกันเอง เช่น แม่ชีโรงครัวอาวุโสที่มีฐานะดี ช่วยเหลือแม่ชีที่มีฐานะยากจนซึ่งเป็นแม่ชีรุ่นน้องที่เป็นเพื่อนร่วมห้องภายในโรงครัว จ่ายค่าเล่าเรียนจบปริญญาตรี หรือแม่ชีศาลาที่มีฐานะดีอาจสนับสนุนแม่ชีนักเรียน ช่วยเหลือจ่ายค่าลงทะเบียนที่มหาวิทยาลัยด้วยความสนิทสนมเอ็นดูฉันท์ลูกหลานก็ได้

ระบบอุปถัมภ์มีข้อดีในแง่ที่ว่า หากผู้หญิงตั้งใจมาบวชเป็นแม่ชีเพื่ออาศัยวัดเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน อาศัยความเอ็นดูจากผู้ที่มีอาวุโสหรือผู้มีอำนาจ หรือบวชโดยผ่านความสัมพันธ์เชิง

เครือญาติ ได้รับการสนับสนุนจากญาติที่บวชเป็นพระสงฆ์หรือแม่ชี ทำให้แม่ชีบางรูปแม้ว่าจะไม่มีสถานภาพที่ดีมาก่อน ก่อนบวชได้รับการศึกษาน้อย ก็สามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพเป็นผู้ที่มีการศึกษาได้ไม่แตกต่างไปจากสงฆ์

นอกจากนั้น ภายในวัดปากน้ำยังมีระบบบริจาคซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในองค์กร เนื่องจากวัดปากน้ำเป็นพระอารามหลวงขนาดใหญ่ที่มีโครงการเกิดขึ้นในวัดจำนวนมาก ซึ่งวัดจะเผยแพร่โครงการเหล่านี้ผ่าน 2 แผนก คือ

1. แผนกประชาสัมพันธ์ วัดปากน้ำมีรายละเอียดการรับบริจาคต่าง ๆ เช่น การบริจาคทำบุญถวายภัตตาหารเลี้ยงพระ ค่าน้ำปานะที่หอเจริญวิปัสสนา น้ำประปา ไฟฟ้า การบูรณะปฏิสังขรณ์ ก่อสร้างเสนาสนะ การหล่อพระและรูปเหมือนหลวงพ่อวัดปากน้ำ จัดหาเจ้าภาพหล่อพระพุทธรูปและรูปเหมือนหลวงพ่อวัดปากน้ำแจกไปยังวัดอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ บริจาคปล่อยโค-กระบือ ร่วมกับสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ เป็นต้น การบริจาคในโครงการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรายได้หลักสนับสนุนให้พระศาสนาดำรงได้อย่างมั่นคง

2. แผนกบริการทั่วไป อาทิ การสวดพระอภิธรรม เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้หลวงพ่อสดและญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว ทำบุญในเทศกาลวันสำคัญ ซึ่งทางวัดได้นำดอกผลจากเงินบริจาคมาใช้จ่ายเป็นค่าภัตตาหาร บำรุงการศึกษา ธรรมกาย บูรณปฏิสังขรณ์ ก่อสร้าง สาธารณกุศลโดยไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง การบริจาคทุนตั้งมูลนิธิ ผู้บริจาคสามารถตั้งทุนในนามตนเอง ญาติ หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ผู้บริจาคมีอุดมการณ์เรื่องบุญนิยมแตกต่างกัน

การบริจาคในองค์กรแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การบริจาคทั่วไป เช่น การบริจาคค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าภัตตาหาร ประจำเดือน สงฆ์และแม่ชีส่วนใหญ่จะตระหนักว่าเจ้าอาวาสรับผิดชอบภาระค่าใช้จ่ายทั้งหมด จึงบริจาคทำบุญประจำเดือนให้วัดตามกำลังปัจจัย แล้วแต่ศรัทธาของแต่ละรูปซึ่งทางวัดไม่ได้เรียกร้อง จะไม่บริจาคก็ได้เพราะว่าสงฆ์และแม่ชีก็มีหน้าที่ทำงานสนับสนุนวัดอยู่แล้ว ถือว่าทำประโยชน์ให้องค์กร แต่สงฆ์หรือแม่ชีบางรูปอาจถวายภัตตาหารเป็นประจำทุกวัน บริจาคปัจจัยตั้งแต่ 10 บาทขึ้นไปจนถึงพันบาท หลวงพ่อสดมักกล่าวยกย่องผู้บริจาคถวายค่าภัตตาหารให้เป็น “ทานบดี” คือผู้เป็นใหญ่แห่งทาน การบริจาคแบบนี้ เรียกว่า การบริจาคประจำวัน (เดือน) นอกจากการบริจาคทั่วไปก็ยังมีการบริจาคในวันสำคัญอีกด้วย เช่น การบริจาคในวันเกิด โดยเป็นเจ้าภาพเลี้ยงภัตตาหารทั้งวัด เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นเงินหลายหมื่นบาทเพิ่มเติม ตามความศรัทธาและฐานะของผู้บริจาค

2. การบริจาคโครงการต่าง ๆ ของวัด นอกจากจะบริจาคเป็นค่าภัตตาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟซึ่งเป็นการบริจาคทั่วไปแล้ว ยังนิยมการบริจาคเพื่อสนับสนุนในโครงการสำคัญ ๆ ของวัดอีกด้วย เช่น การบริจาคตั้งทุนมูลนิธิถวายหลวงพ่อสด หรือบริจาคโครงการสร้างมหารัชมงคลเจดีย์ ผู้บริจาคอาจบริจาคจำนวนมากถึงครั้งละหมื่นหรือแสนบาท การบริจาคโครงการสำคัญของวัดเป็นสิ่งที่บ่งบอก

ถึงฐานะทางครอบครัวหรือสถานภาพในวัดของสงฆ์หรือแม่ชีรูปนั้น ๆ แม่ชีที่บริจาคในโครงการเหล่านี้จะมีสถานภาพในวัดสูง ได้รับความยอมรับมากกว่าแม่ชีโรงครัวหรือศาลาที่ทำงานวัดเพียงอย่างเดียว สงฆ์และแม่ชีด้วยกันจะให้ความเคารพแม่ชีรูปนั้นเป็นกรณีพิเศษว่าเป็นผู้สนับสนุนและอุปภัมภ์โครงการของวัด ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นแม่ชีธรรมกายแต่ก็มีสถานภาพสูงกว่าแม่ชีโรงครัวและศาลาด้วยกันเอง

3. การบริจาคโครงการของสำนักในวัด นอกจากจะมีการโครงการของวัดแล้วยังมีโครงการของแม่ชีและสำนักแม่ชีสาขาวัดปากน้ำอีกด้วย เช่น โครงการก่อสร้างอาคารรัตนปราสาทเพื่อเป็นสถานที่ประชุมแม่ชีไทยในอนาคต ที่สถาบันแม่ชีไทย วัดบวรนิเวศน์วิหาร ดำเนินงานโดยแม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย รองหัวหน้าแม่ชีธรรมกาย โครงการศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้วของแม่ชีธรรมกาย โดยอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร ที่ อ.จอมบึง จ.ราชบุรี โครงการสนับสนุนมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งแรกของแม่ชี สังกัดมหามกุฏราชวิทยาลัย อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ดำเนินงานโดยอาจารย์แม่ชียุพิน ดวงจันทร์ เพื่อสนับสนุนให้แม่ชีไทยให้มีความรู้ระดับปริญญาตรี เป็นต้น ซึ่งโครงการเหล่านี้เป็นโครงการของแม่ชีที่สืบทอดเจตนารมณ์ของหลวงพ่อสดโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสงเคราะห์สาธารณชน

องค์กรวัดปากน้ำริเริ่มโครงการโดยมุ่งสาธารณประโยชน์ เป็นโครงการที่สำคัญทั้งในและนอกวัด แต่ละโครงการต้องการเงินบริจาคจำนวนมากกว่า 300 ล้านบาท โครงการบริจาคของสำนักในวัดปากน้ำมักจะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาส พระสงฆ์ หัวหน้าแม่ชี รองหัวหน้าแม่ชี แม่ชีก่อน เพราะมีค่านิยมร่วมในองค์กรที่ยึดถือหลักการสนับสนุนโครงการสงเคราะห์สาธารณชน ส่งผลทำให้แต่ละโครงการได้รับความเชื่อถือ การสนับสนุนจากสานุศิษย์วัดปากน้ำทั้งในและต่างประเทศ และจากบุคคลทั่วไปต่างพากันมาบริจาคเพราะศรัทธาในหลวงพ่อสดและโครงการของวัด จนสามารถทำงานประสบผลสำเร็จในที่สุด

การสร้างสายสัมพันธ์ผ่านเครือญาติระหว่างแม่ชี

แม่ชีมาจากหลากหลายครอบครัว อายุ อาชีพ การศึกษา อีกทั้งยังมีทัศนคติแตกต่างกันและมีจำนวนมากกว่า 100 รูป เมื่อบวชแล้วต้องอาศัยอยู่ภายใต้องค์กรที่ทำงานร่วมกัน ต้องมีหน้าที่ประจำ ความสัมพันธ์กันนอกจากความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ เอาใจใส่ธุระผู้อื่นแล้ว แม่ชีมักจะสร้างความสัมพันธ์แบบครอบครัวภายในชุมชนแม่ชี แม่ชีผู้น้อยต้องอาศัยคำพูด โดยการอ้างความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น เรียกแม่ชีสูงอายุว่า ยาย ป้า น้า หรือ พี่ เพื่อลดทอนความแปลกหน้าสำหรับผู้มาอยู่ใหม่ ปรับเปลี่ยนความแปลกหน้าเป็นความคุ้นเคย เช่น กรณีของแม่ชีอายุน้อยจะ

เรียกหัวหน้าแม่ชีว่า คุณยาย เรียกแม่ชีอื่น ๆ ว่า ป้า น้า แม่หรือพี่บ้าง เพื่อขจัดความแปลกหน้า ทำให้สามารถปรับตัวอย่างรวดเร็ว การสร้างสายสัมพันธ์ผ่านเครือญาติระหว่างแม่ชี ทำให้เกิดความสนิทสนมฉันคนในครอบครัวเดียวกัน ลดปัญหาการทะเลาะวิวาทและเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ เป็นวิธีการปรับตัวเข้ากับองค์กร ทำให้แม่ชีสามารถทำงานด้วยกันได้อย่างราบรื่น ปราศจากปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ชี

เป็นที่ทราบกันดีว่า หลวงพ่อสดแบ่งแม่ชีออกเป็น 3 ประเภท คือ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา โดยจัดที่พักแตกต่างกันตามหน้าที่ เนื่องจากแม่ชีไม่ใช่นักบวช อีกทั้งยังมีจำนวนมาก การจัดที่พักของแม่ชีวัดปากน้ำไม่ต้องอาศัยหลักพระวินัยที่ต้องพักเพียงรูปเดียวดังสงฆ์ หากพักห้องละมากกว่า 1 รูป จะต้องอาบัติ แม่ชีที่บวชสมัยหลวงพ่อสด เริ่มแรกยังมีจำนวนไม่มากนัก หลวงพ่ออนุญาตให้เลือกสถานที่ปลูกกุฏิอยู่ตามความพอใจ ต่อมาแม่ชีมีจำนวนมากขึ้น บางพรรษามากถึง 400 รูป ไม่สามารถทำได้เพราะพื้นที่วัดมีจำนวนจำกัด หลวงพ่อสดจึงจัดให้แม่ชีธรรมกายพักที่โรงงานทำวิชชา ท่านสร้างโรงครัวและให้แม่ชีโรงครัวพักที่ชั้นบนโรงครัวเพื่อสะดวกแก่การทำครัว และพักรวมกันห้องละหลายรูป ต่อมาแม่ชีมีจำนวนมากขึ้น ท่านได้สร้างเรือนไม้เพิ่มเติม เรียกว่า อนาลัย เพื่อให้ที่พักเพียงพอทั้งแม่ชีศาลาและโรงครัว ที่พักแม่ชีทั้ง 3 ประเภทจึงถูกจัดตามหน้าที่

หน้าที่ ๆ แตกต่างกันของแม่ชีแต่ละประเภท ทำให้ความสัมพันธ์ของแม่ชีมีรูปแบบแตกต่างกัน ทั้งความสนิทสนมกันและความขัดแย้งกัน ในกรณีที่มีความสนิทสนมกัน แม่ชีก็จะช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ ทั้งในเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว เช่น แม่ชีโรงครัวหรือแม่ชีศาลาที่สนิทสนมกันเพราะวัยเดียวกัน เรียนธรรมศึกษาหรือเรียนบาลีชั้นเดียวกัน หรือต่างวัยแต่ถูกอัธยาศัยกันจะช่วยเหลือเพื่อนร่วมงาน ถ้าหากงานของตนเองเสร็จแล้ว แต่งานของเพื่อนยังไม่เสร็จก็จะเข้าไปช่วยระดมกันทำ เช่น ในกรณีที่งานครัวมีงานเร่งด่วน ต้องทำกับข้าวจำนวนมาก ก็ช่วยปอกผัก หั่นหมู ฯลฯ ให้เสร็จเร็วขึ้นเพื่อจะได้ไปพักผ่อน

นอกจากงานครัวและศาลาซึ่งเป็นงานส่วนรวมแล้ว แม่ชีก็ก็ยังมีงานส่วนตัวอีกด้วย เช่น เวรทำความสะอาดที่พัก มีกวาด ถูพื้น ล้างห้องน้ำ ถ้าเป็นเวรทำความสะอาดบริเวณที่พักก็จะช่วยกันทำให้เสร็จเร็วขึ้นหรืออาจทำแทนให้เสร็จเรียบร้อยแล้วไปทำกิจอื่น ๆ ทั้งในและนอกวัด เช่น ร้อยมาลัย จัดดอกไม้ในวัด หรือออกไปสวดศพนอกวัด ทำบุญ ทำงานสถาบันแม่ชีไทย สอนหนังสือที่สาขาแม่ชีไทย เป็นต้น

หากแม่ชีเกิดการเกิดการขัดแย้งกัน หัวหน้าแม่ชีตั้งกฎระเบียบไว้ชัดเจน เพื่อสลายความขัดแย้ง ยึดนโยบายให้แม่ชีพักอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบเรียบร้อย โดยทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีจะแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. ความสัมพันธ์ในเชิงดิ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีอาวุโสกับแม่ชีบวชใหม่
2. ความสัมพันธ์ในแนวราบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีอายุพรรษาเท่ากัน

1. ความสัมพันธ์ในเชิงดิ่ง

เนื่องจากแม่ชีโรงครัวและศาลาต้องพักอาศัยอยู่รวมกันห้องละหลายรูป บางห้องอาจมีปัญหา ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ เช่น อายุ ช่วงวัยที่แตกต่างกัน การเรียน อุปนิสัยส่วนตัว ส่งผลทำให้มีกิจกรรมแตกต่างกัน และเกิดการขัดแย้งกัน ต่างฝ่ายก็ไม่สามารถตกลงกันได้ หัวหน้าแม่ชีก็ตั้งกฎระเบียบเพื่อระงับความขัดแย้ง

ในกรณีมีการขัดแย้งระหว่างแม่ชีอาวุโสกับแม่ชีผู้น้อย แม่ชีอาวุโสคือ แม่ชีที่บวชก่อน อายุมากกว่า จะอยู่ก่อนกว่า ถือว่าเป็นเจ้าของห้อง มักถือสิทธิ์ผู้อาวุโส กฎของหัวหน้าแม่ชีวัดปากน้ำจะให้สิทธิ์แก่ผู้อยู่ก่อน หากมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันหัวหน้าแม่ชีมักพิจารณาว่าผู้อยู่ก่อนถูกต้อง และย้ายคู่กรณีไปอยู่ห้องอื่นเป็นการทำโทษ ทำให้ผู้อยู่ใหม่ให้ได้รับความอับอายซึ่งบางครั้งไม่ยุติธรรม การตัดสินนี้ทำให้แม่ชีบางรูปลาสิกขาออกไป เพราะผู้อยู่ก่อนมักจะถืออำนาจข่มเหงผู้ที่มาอยู่ใหม่ตลอดเวลา แม่ชีที่บวชใหม่ ทั้งอ่อนพรรษาและอ่อนอาวุโสไม่ต้องการลาสิกขาก็ต้องยอมถูกย้ายห้อง หากไม่อยากถูกย้ายห้อง จะหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท โดยใช้เทคนิค (Tactics) เฉพาะบุคคลต่าง ๆ ออกไป จะอยู่ในห้องเท่าที่จำเป็น เพื่อป้องกันการปะทะกับผู้ร่วมห้อง เช่น อยู่ห้องเฉพาะเวลาพักผ่อน เป็นต้น บางครั้งผู้บวชก่อนเปิดโทรทัศน์ทั้งวัน แม่ชีบวชทีหลัง เรียนหนังสือต้องหลีกเลี่ยงแม่ชีอาวุโสด้วยการออกไปทำกิจกรรมกับเพื่อนในกลุ่มอื่นนอกห้อง สำหรับแม่ชีที่เรียนหนังสือต้องการความสงบ จะใช้วิธีออกไปอ่านหนังสือเงียบ ๆ คนเดียวที่ระเบียงชั้นนั้น หรือออกไปเก็บตัวอ่านหนังสือสอบที่นอกวัด เทคนิคในการอยู่รอดนี้ทำให้เห็นการต่อรองเชิงอำนาจของแม่ชีอาวุโสพรรษากับผู้บวชใหม่อย่างชัดเจน

2. ความสัมพันธ์ในแนวราบ

กรณีที่ผู้ขัดแย้งอายุเท่ากัน เมื่อเกิดการขัดแย้งทั้งคู่มักจะหลบเลี่ยงการปะทะ ไม่ร่วมกิจกรรมทั้งในและนอกวัด โดยออกไปสังสรรค์กับแม่ชีกลุ่มอื่น ในกรณีที่หัวหน้าแม่ชีไม่สั่งย้ายห้องเพราะมีจุดประสงค์จะให้รอมชอมกัน แต่ว่าทั้งคู่ไม่สามารถจะประนีประนอมกันได้ มีวิธีกั้นผ้าม่านทึบโดยผูกผ้าแบ่งบริเวณส่วนตัวครึ่งห้องและนับแผ่นกระดาน คู่ที่ไม่กั้นม่านก็จะใช้ตู้กั้นกลางแบ่งบริเวณส่วนตัว คู่ที่กั้นม่านและตู้ทำให้มีโลกส่วนตัวและแสดงการต่างคนต่างอยู่ ไม่เกี่ยวข้องทั้งกิจกรรมในวัดและในห้องพัก ส่วนผู้ที่มีเรื่องขัดแย้งรุนแรง เช่น ทำลายทรัพย์สินของผู้ร่วมห้อง

จะต้องให้ตำรวจ สน. บางขุนเทียนที่ประจำป้อมยามวัดปากน้ำเป็นผู้ตัดสิน ในบางครั้งผู้ก่อความเสียหายไม่ยอมรับผิดทั้ง ๆ ที่มีหลักฐานก็ยังไม่ยอมจำนน ดื้อแพ่งและยืนกรานพร้อมทั้งอ้างว่าไม่รู้เรื่องทรัพย์สินเสียหาย ไม่ยอมชดใช้ อีกทั้งไม่ยอมลาสิกขา ก็จะถูกสังคมวัดลงโทษโดยจะถูกตัดออกกิจกรรมของวัดทุกครั้ง ไม่ให้ร่วมกิจกรรม เช่น ไม่ได้รับการนิมนตร์ไปในงานทำบุญสำคัญ ๆ ทั้งในและนอกวัด เป็นวิธีการลงโทษทางวินัยแม่ชี เปรียบเสมือนกับการคว่ำบาตรทางพระวินัยของสงฆ์ ส่งผลทำให้ผู้กระทำผิดต้องอยู่โดดเดี่ยว บางรูปลาสิกขาออกไป หรืออาจลาไปเป็นแม่ชีพักอาศัยอยู่บ้านในที่สุดเพราะเข้ากับองค์กรและสังคมในวัดไม่ได้

ความขัดแย้งและการคลี่คลายความขัดแย้ง

แม่ชีทั้ง 3 ประเภทมีที่อยู่ หน้าที่ และกิจกรรมแตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน โดยอาจร่วมงานกันทั้งในและนอกวัด ซึ่งกิจกรรมทั้งในและนอกวัดอาจมีทั้งความสัมพันธ์ที่ดีและความขัดแย้งกันอีกด้วย แม่ชีแต่ละกลุ่มจะมีปัญหาในกลุ่มของตนเอง หรืออาจมีปัญหาระหว่างกลุ่ม วิธีการแก้ไขปัญหา และการคลี่คลายความขัดแย้งของแม่ชีแต่ละกลุ่มจะแตกต่างกันออกไป โดยแม่ชีแต่ละกลุ่มจะใช้เทคนิคเฉพาะของตนเอง ตามความรู้ความสามารถและความถนัด เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกลุ่มภายในองค์กรได้ อาจแบ่งปัญหาของแม่ชีออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

ปัญหาของแม่ชีธรรมกาย

แม้ว่าแม่ชีธรรมกายจะได้รับการยกย่องจากองค์กรตั้งแต่เริ่มแรก ได้รับสิทธิเท่าเทียมสงฆ์ มีสถานภาพ ได้รับนิตยภัตรและความเป็นอยู่ดีกว่าแม่ชีโรงครัวและศาลา เป็นแม่ชีที่ได้ธรรมะสามารถนำวิชชาธรรมกายมาแก้ไขปัญหาของผู้ที่เดือดร้อนต่าง ๆ แต่แม่ชีธรรมกายแต่ละรูปก็จะมีความถนัดในวิชชาธรรมกายแตกต่างกันไป บางรูปถนัดแก้โรคในโรงงานทำวิชชาเท่านั้น บางรูปชอบพบปะผู้คนนอกวัด และออกไปทำงานสาธารณชนที่สถาบันแม่ชีไทยอีกด้วย แม่ชีธรรมกายที่ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะออกไปทำงานนอกวัด

ปัญหาในการทำงานสงเคราะห์สาธารณชนของแม่ชีธรรมกาย แม่ชีธรรมกายแต่ละรูปจะแก้ปัญหาต่างกัน บางรูปแก้ปัญหาโดยการอยู่แต่ในพื้นที่ภายในโรงงานทำวิชชา ทำสมาธิตามเวรที่ได้รับมอบหมายเท่านั้น ส่วนบางรูปจะออกไปทำงานสงเคราะห์โดยเป็นผู้บริหารในสำนักที่ตนเองจัดตั้งขึ้น หรืออาจออกไปทำงานเป็นกลุ่มร่วมกับแม่ชีที่สถาบันแม่ชีไทยวัดบวรนิเวศน์วิหารตามความถนัดและเหมาะสม แม่ชีธรรมกายบางรูปสามารถแก้ไขปัญหาได้ดี สร้างความเชื่อถือจนมีลูกศิษย์มากมายก็จะออกไปสร้างสำนักส่วนตัว เป็นสาขาวัดปากน้ำที่ต่างจังหวัดหรือที่บ้านเกิด

ตนเอง โดยมุ่งสงเคราะห์คนในพื้นที่ เช่น สำนักอ่างทอง สำนักสวนแก้ว ราชบุรี เป็นต้น แต่ก็มีที่พักในวัดปากน้ำด้วย สำนักสาขาวัดปากน้ำเป็นพื้นที่เอกเทศ แม่ชีธรรมกายรูปนั้นจะมุ่งบริหารงานเฉพาะสำนักเท่านั้น ไม่ทำงานที่สถาบันแม่ชีไทย ยังคงมีที่พักที่ตึกอนาลัย 2 และเดินทางระหว่างสำนักและวัดปากน้ำ

ปัญหาของแม่ชีโรงครัวและศาลา

งานครัวเป็นงานหลักของวัดปากน้ำ เป็นงานหนักและเป็นภาระสำคัญที่แม่ชีต้องทำติดต่อกันทุกวัน สถานภาพของแม่ชีโรงครัวและศาลาต่ำกว่าสถานภาพแม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร แต่แม่ชีโรงครัวและศาลาจะมีกลยุทธ์ การต่อรองกับองค์กรวัด เพื่อหลีกเลี่ยงงานหนักและความจำเจแตกต่างกัน แม่ชีโรงครัวแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. **แม่ชีที่มีฐานะครอบครัวดีแต่มีความรู้น้อย**

แม่ชีที่มีฐานะดีแต่มีความรู้น้อยอีกทั้งไม่มีฝีมือในงานครัวมาก จึงไม่ได้รับผิดชอบทำงานสำคัญในโรงครัว เช่น หุงข้าว ทำอาหารหน้าเตา ทำขนม ผลไม้ หรือน้ำปานะ ต้องทำครัวแผนกทั่วไป เช่น ปอก ล้าง ผัก ผลไม้ ล้างภาชนะ หม้อ จาน ชาม แก้ว เป็นต้น เนื่องจากงานครัวเป็นงานหนัก ในกรณีที่แม่ชีทำงานครัวติดต่อกันทุกวันไม่ไหว เกิดความอึดอัดใจเรื่องงานจะแก้ปัญหาโดยใช้ปัจจัยตัวเอง ไม่รับปัจจัยประจำทุกเดือน ซึ่งได้รับจากหัวหน้าแม่ชีโรงครัวในเดือนนั้น ๆ แต่จะอาศัยปัจจัยทางบ้าน ทำให้สามารถหลีกเลี่ยงคำติเตียน ทั้งสงฆ์และชี จากหัวหน้าแม่ชีและเพื่อนร่วมงานได้ว่าหลีกเลี่ยงงานประจำ

2. **แม่ชีที่ฐานะยากจน**

แม่ชีโรงครัวที่ฐานะยากจนเมื่ออึดอัดใจเรื่องงาน อาจแก้ปัญหาโดยการจับกลุ่มกันนินทาเพื่อนร่วมงาน เพื่อความผ่อนคลายความเครียด หรือบางรูปอาจหลีกออกไปจากวัดชั่วคราวพร้อมกับชี้แจงเหตุผลกับหัวหน้าแม่ชีต่าง ๆ เช่น ลาไปปฏิบัติธรรมที่อื่น 7-15 วัน เพื่อหลีกหนีความจำเจจากหน้าที่ประจำ หรืออาจลากลับไปเยี่ยมบ้าน เช่น ลาไปเยี่ยมญาติ พ่อแม่ พี่น้อง หรือดูแลญาติผู้ใหญ่ ที่เจ็บป่วย ถ้าคิดถึงวัดจึงกลับมาทำงานวัดอย่างเดิม

แม่ชีโรงครัวและศาลาเป็นแม่ชีที่ต้องรับผิดชอบงานหนัก ได้รับนิตยภัตรน้อย ดังนั้นจะมีวิธีการต่อรองเพื่อหลีกเลี่ยงงานหนักกับองค์กรวัดแตกต่างกัน เนื่องจากวัดต้องการแรงงานของแม่ชีโรงครัวและศาลาเพื่อทำงานสนับสนุนวัด หัวหน้าแม่ชีจึงไม่ตั้งกฎเคร่งครัดมากนัก เมื่อเกิดความอึดอัดใจต้องการหลีกเลี่ยงงาน แม่ชีโรงครัวและศาลาจะอ้างเหตุผลต่าง ๆ เพื่อลาจากงานชั่วคราวกับหัวหน้าแม่ชีทำให้สามารถบวชอยู่ได้นานโดยไม่ลาสิกขา

ปัญหาของแม่ชีนักเรียน

แม่ชีนักเรียนอาจเป็นแม่ชีที่ศึกษาเพียงปริยัติธรรมอย่างเดียว คือ บาลี อภิธรรม และธรรมศึกษา ศึกษาปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัย หรืออาจศึกษาปริยัติธรรมควบคู่กับปริยัติสามัญด้วยซึ่งต้องใช้เวลาในการดูหนังสือ ทำการบ้าน ทบทวนบทเรียน ทำให้รับผิดชอบงานครัวหรือศาลาไม่เต็มที่เหมือนกับแม่ชีที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน นอกจากนั้น แม่ชีนักเรียนบางรูปอาจอยู่กับแม่ชีโรงครัวหรือศาลา ในกรณีแม่ชีร่วมห้องอายุมากกว่า แม่ชีนักเรียนมักหลีกเลี่ยงด้วยการออกไปทำการบ้าน หรืออ่านหนังสือกับแม่ชีนักเรียนด้วยกันที่ระเบียงชั้นนั้น ๆ ซึ่งเป็นมุมสงบกว่าในห้องพักเพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทในห้องพัก

กลยุทธ์การแก้ปัญหาของแม่ชีนักเรียน

ในกรณีของแม่ชีนักเรียนบาลี การเรียนบาลีผู้เรียนต้องอาศัยสมาธิสูงเพราะต้องท่องจำมาก ทำให้มีเวลาทำงานประจำน้อยกว่าแม่ชีที่ทำครัวหรือศาลาเพียงอย่างเดียว ต้องแบ่งเวลาทำงานให้สอดคล้องกับเวลาเรียน วัดปากน้ำไม่ได้ให้ความสำคัญกับแม่ชีนักเรียนมากนัก ไม่จัดให้แม่ชีนักเรียนพักอยู่รูปเดียวเหมือนกับวัดอื่น ๆ เช่น วัดชนะสงคราม เป็นต้น บางห้องต้องพักอยู่รวมกันหลายรูป แม่ชีนักเรียนบาลีจึงต้องมีวิธีที่สร้างสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีทั้งในและต่างวัดเพื่อความสนับสนุนและช่วยเหลือในยามคับขัน ความสัมพันธ์ที่ดีอาจเกิดกับแม่ชีนักเรียนบาลีต่างสำนักเอื้อเฟื้อให้ที่พักพิงชั่วคราวเพื่อดูหนังสือ หรือได้รับความช่วยเหลือจากแม่ชีอาวุโสภายในวัด ให้ที่พักสาขาวัดปากน้ำก่อนสอบ นอกจากจะเป็นการหลีกเลี่ยงการปะทะกับเพื่อนร่วมห้องที่ไม่ใช่แม่ชีนักเรียนแล้วยังสามารถสอบไล่ได้อีกด้วย ส่วนแม่ชีที่ศึกษาปริยัติสามัญปริญญาตรีหรือโท จะแบ่งเวลาโดยทำงานครัวและศาลาเสร็จแล้วจึงเดินทางไปเรียนที่มหาวิทยาลัย หรืออาจอ่านหนังสือชุดของมหาวิทยาลัยและไปสอบตามศูนย์ใกล้ ๆ วัดก็ได้ ซึ่งสะดวกกว่าแม่ชีนักเรียนบาลีมาก การออกไปนอกวัดเป็นพื้นที่ของฆราวาส สามารถหลีกเลี่ยงการปะทะกับเพื่อน ๆ แม่ชีได้ดีกว่าแม่ชีนักเรียนบาลีที่ต้องอยู่วัดท่องหนังสือประจำ ต่อเนื่องตลอดทั้งปี อีกทั้งการออกไปศึกษาภายนอกวัดเปิดโอกาสให้ได้รับความคิดใหม่ ๆ อีกด้วย

ยุทธศาสตร์ในชีวิตประจำวันของแม่ชีที่เป็นชายชอบ

แม่ชีที่มาบวชส่วนใหญ่ฐานะไม่ค่อยดีนัก อีกทั้งยังจบการศึกษาระดับประถมท่านั้น หลังบวชแล้วจะเลือกทำงานตามความถนัด เช่น ทำครัว หรือแผนกศาลา แต่ปัจจัยที่ได้รับจากวัดเพียงเดือนละ 500 บาท ไม่เพียงพอ แม่ชีโรงครัวและศาลาจึงเป็นแม่ชีชายชอบทางเศรษฐกิจทำให้ต้องหาปัจจัยทางอื่นนอกจากนิตยภัตรประจำ รายได้เสริมทางอื่น ๆ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญทำให้อยู่ในวัดได้อย่างสบาย ไม่ต้องพึ่งปัจจัยจากทางบ้าน นอกจากนั้น ยังมีปัจจัยไว้ใช้เพิ่มเติมเพื่อทำบุญตามต้องการ อีกทั้งยังสามารถ ส่งปัจจัยกลับไปช่วยเหลือ เกื้อกูลครอบครัว และญาติพี่น้องได้อีกด้วย เช่น

1. การสวดอภิธรรม นอกจากแม่ชีจะมีหน้าที่ประจำในโรงครัวและศาลาแล้ว พระสงฆ์และแม่ชีจะมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันอย่างดีเพราะกิจกรรมสวดศพอีกด้วย กิจกรรมสวดศพเป็นกิจกรรมที่สงฆ์กับแม่ชีต้องทำร่วมกัน การสวดอภิธรรมถวายหลวงพ่อสดเป็นสิ่งที่ลูกศิษย์ทำสม่ำเสมอ เป็นประเพณีทางศาสนาและยังเป็นการแสดงความเคารพหลวงพ่ออีกด้วย ปัจจุบันลูกศิษย์หลวงพ่อจะมาเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมที่หอหลวงพ่อตั้งแต่เช้าถึงค่ำ นิมนตร์พระสงฆ์และแม่ชีฝ่ายละ 4 รูป บทสวดธรรมดาก็คือบทกุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา.. นอกจากบทสวดธรรมดาแล้วยังมีบทสวดสังคหะ ซึ่งสวดเป็นทำนองเอื้อนที่ไพเราะมากกว่า เจ้าภาพที่มีฐานะดีจะนิมนต์แม่ชี 4 รูป สวดต่อจากพระสงฆ์ แม่ชีก็จะมีบทสวดไพเราะเช่นเดียวกัน เช่น บทพระคุณพ่อแม่ บทสวดพระมาลัย บทสวดอวยพรเจ้าภาพ หรือบทอื่น ๆ ซึ่งจะเลือกตามแต่โอกาสและความต้องการของเจ้าภาพ

แม่ชีที่เป็นชายขอบทางเศรษฐกิจต้องการหาปัจจัยเสริมจะมารวมกันในช่วงเย็นรวมกลุ่มของแม่ชีนักสวด หัดสวดศพทำนองต่าง ๆ แม่ชีเสียงดีเป็นผู้นำสวด เรียกว่า “คอต้น” อีก 3 รูปจะเป็นลูกคู่รับ “ ต่อบท ” หัดสวดเป็นทำนองหลากหลาย เกิดความวังเวง เช่น บทสวดโอ้กาย แสดงความไม่เที่ยงของชีวิตว่าทุกคนต้องตาย เพื่อให้คนฟังปลงเรื่องสังขาร บางบทบรรยายนรกภูมิและสัตว์นรกที่ได้รับการทรมานจากการทำกรรมชั่วในเมืองมนุษย์ เพื่อให้เกรงกลัวบาปไม่กล้าทำกรรม เช่น บทสวดพระโมคคัลลานะท่องนรก บางบทชี้ชวนเมืองสวรรค์ว่าน่ารื่นรมย์ และเมืองนิพพานอันเป็นดินแดนเกษม ปราศจากทุกข์ สอนให้คนทำความดีสะสมเป็นเสบียงเดินทางไปสู่ปรโลก ทำนองสนุกสนานก็มี เช่น บทอวยพรเจ้าภาพ เป็นต้น

2. สวดศพนอกวัด นอกจากการสวดอภิธรรมและสวดศพอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่หอหลวงพ่อแล้ว เจ้าภาพยังนิมนต์ทั้งสงฆ์และแม่ชีออกไปสวดศพนอกวัดอีกด้วย หลังเลิกจากงานครัวและศาลาแล้ว แม่ชีจะพักผ่อนจากงานหนักในตอนบ่าย หลังจากนั้น พระสงฆ์และแม่ชีฝ่ายละ

4 รูป ก็ไปสวดศพตามวัดต่าง ๆ ใช้แท็กซี่ 2 คัน สงฆ์ 1 คัน แม่ชี 1 คัน บางครั้งเจ้าภาพนิมนต์ไปต่างจังหวัดก็ต้องเดินทางรถตู้ร่วมกัน เจ้าภาพจะออกทั้งค่าเดินทางและถวายปัจจัยรวมทั้งไทยธรรม เช่น ผ้าขาว ของใช้ประจำวันแก่แม่ชี ได้ปัจจัยครั้งละ 200 บาทเป็นอย่างน้อย บางครั้งสวดงานพระราชทานเพลิงศพก็จะได้ปัจจัยรูปละกว่าพันบาท ทำให้แม่ชีนิยมออกสวด บางรูปสวดนานกว่า 20 ปี การออกไปสวดศพนอกวัดทำให้มีปัจจัยเพิ่มขึ้น ซึ่งแม่ชีจะนำรายได้ไปใช้หลากหลาย ตั้งแต่ซื้อเครื่องใช้จำเป็นในห้อง เช่น ทีวี ตู้เย็น ฯลฯ บางรูปใช้ปัจจัยในการเรียนปริยัตินอกวัด หรือส่งให้ญาติพี่น้องที่บ้าน แม่ชีบางรูปไม่รู้หนังสือแต่ความจำแม่น เสียงดี และสวดเพราะ จะมีเจ้าภาพนิมนตร์ไปสวดศพประจำ แม่ชีนักสวดมีหลายกลุ่ม ทั้งแม่ชีโรงครัว ศาลา และแม่ชีนักเรียน กิจกรรมการสวดศพทำให้มีความสัมพันธ์และเอื้อเฟื้อเรื่องงานในวัดและงานสวด หากแม่ชีรูปไหนไม่ว่างก็จะยกงานที่ตนได้รับให้เพื่อนต่างกลุ่มไปแทน การสวดศพเป็นเทคนิคในการอยู่รอดของแม่ชี นอกจากจะได้ปัจจัยแล้วยังเป็นการผ่อนคลายจากงานในวัด ได้สังสรรค์กับทั้งพระ แม่ชี และฆราวาสนอกวัดอีกด้วย ช่วงที่บวชใหม่ ๆ พรรษาแรก ดิฉันพักอยู่ที่โรงครัวกับแม่ชีโรงครัวและเป็นนักสวด ชวนให้ดิฉันออกไปสวดศพด้วย แต่ดิฉันต้องเรียนบาลีในช่วงเย็น ชอบเรียนหนังสือเพลิดเพลินสนุกสนานมากกว่า ไม่ชอบสวดศพ แต่ดิฉันรู้จักแม่ชีนักสวดทุกกลุ่ม สามารถแนะนำเจ้าภาพที่มาสอบถามที่วัด และไปฟังสวดตามงานที่เจ้าภาพนิมนต์ไปร่วมงานด้วย

3. จัดดอกไม้และไทยธรรมสังฆทานบนหอหลวงพ่อ แม่ชีบางรูปมีความถนัดในงานฝีมือ จัดแจกันดอกไม้ถวายสงฆ์ เช่น แจกันดอกบัว กุหลาบ ลิลลี่ ฯลฯ ก็จะรับจัดดอกไม้อย่างน้อยครั้งละหลาย ๆ แจกัน จัดดอกไม้ช่อผูกโบว์ จัดไทยธรรมตามปัจจัยที่เจ้าภาพต้องการถวาย จัดหาผ้าไตร หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมทั้งผูกริบบิ้นอย่างสวยงาม จัดพวงมาลัยโดยติดต่อเจ้าของร้านดอกไม้ข้างวัด แล้วแต่ละตกลงกับเจ้าของร้าน มีรายได้เพิ่มขึ้นวันละหลายร้อยบาท

4. ทำอาหารพิเศษในโรงครัว นอกจากเจ้าภาพถวายภัตตาหารทุกวันแล้ว ยังมีเจ้าภาพที่ถวายภัตตาหารในงานสำคัญ เช่น ทำบุญวันเกิด ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้อง ตามแต่จะตกลงปัจจัยกับเจ้าภาพ ซึ่งเจ้าภาพส่วนใหญ่จะนิยมสั่งให้ทำอาหารที่ญาติล่วงลับไปแล้วชอบรับประทาน การทำบุญถวายอาหารให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่า อาหารพิเศษ เจ้าภาพที่มีฐานะดีจะสั่งให้ทำอาหารถวายทั้งวัด เป็นค่านิยมสำคัญของวัดปากน้ำ ทำอาหารไม่ใช่แค่พอดีแต่ต้องทำให้ “เหลือเฟือ” แจกจ่ายคนงานและคนมาทำบุญด้วย ตามคำสอนของหลวงพ่อสดที่ว่า “ทำบุญต้องทำให้เหลือเฟือ ไม่ให้ทำขาด ชาติหน้าจะได้เหลือกินเหลือใช้”

แม่ชีโรงครัวบางรูปมีฝีมือสามารถทำอาหารได้ทั้งจีน ไทย ฝรั่ง หรือก๋วยเตี๋ยว ก็รับทำอาหารตามที่เจ้าภาพต้องการ ทำงานเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มครัวพิเศษ จะมี 10 กว่ารูป หัวหน้าครัวพิเศษเป็นผู้นำ คิดเมนูอาหารต่างไปจากเมนูประจำของวัด และสั่งให้ลูกน้องออกไปซื้อของสดแยก

จากครัวธรรมดา พร้อมกับแจ้งแม่ชีศาลาให้จัดวางอาหารของเจ้าภาพใส่สำรับเพิ่มเติม การทำอาหารพิเศษทำให้แม่ชีโรงครัวและศาลามีความปรองดอง สามัคคีกัน เพราะต้องทำงานร่วมกันเพื่อให้เจ้าภาพพอใจ หลังจากนั้นเจ้าภาพก็จะถวายปัจจัย ใส่ซองเพิ่มให้กับแม่ชีโรงครัวและศาลา หลังจากพระฉันภัตตาหารเช้าหรือเพลแล้วแม่ชีโรงครัวและศาลาจะมารวมกันที่ศาลาสดเพื่อสวดมนตร์แปลให้พรเจ้าภาพเป็นทำนองไพเราะน่าฟัง

5. งานฉลองสมศักดิ์ของพระสงฆ์ ในวันที่ 17 ธ.ค. ของทุกปีเป็นวันฉลองสมศักดิ์ของพระสงฆ์ทั่วประเทศ วัดปากน้ำจะจัดงานงานฉลองสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานยศเป็นพระราชาคณะ ตั้งแต่พระครูขึ้นไปแก่พระสงฆ์วัดปากน้ำที่ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ โดยจัดสถานที่ประดับดอกไม้อย่างสวยงามทั้งกระถางและแจกันไว้ตามมุมห้อง จัดเตรียมของขวัญตอบแทนมีเหรียญหรือพระผงหลวงพ่อวัดปากน้ำ หนังสือธรรมมะ กระเป๋าใส่เงิน พวงกุญแจหลายร้อยชุดให้ผู้ที่มามุทิตาสักการะที่กุฏิสงฆ์รูปนั้น ๆ 7 วัน ในปีนี้มีพระสงฆ์วัดปากน้ำได้เลื่อนสมณศักดิ์ 2 รูป แม่ชีก็จะรับผูกโบว์ของชำร่วย นอกจากช่วยผูกโบว์ของชำร่วยแล้วก็ยังรับทำอาหาร ขนม และเครื่องดื่มด้วย อาหารมีทั้งข้าว กับข้าว อาหารอื่น ๆ ก๋วยเตี๋ยว ขนม เช่น ข้าวเหนียวสังขยา กล้วยแขก เฉาก๊วย ฯลฯ อาหารอื่น ๆ ก็มีปอเปี๊ยะ หอยทอด และเครื่องดื่มมากกว่า 10 ชนิด ต้อนรับผู้ที่มามุทิตาสักการะซึ่งมีทั้งพระสงฆ์ แม่ชี ในวัดและต่างวัด ต้อนรับญาติโยมจากนอกวัด ได้ปัจจัยตอบแทนในการช่วยงานจากพระสงฆ์ที่ได้เลื่อนสมณศักดิ์ หัวหน้าได้รับหลายพันบาท แม่ชีที่เป็นผู้ช่วยปรุงอาหารได้รับลดหลั่นลงไป ที่ล้างภาชนะได้รับปัจจัยน้อยที่สุด แต่โดยเฉลี่ยได้ปัจจัยเพิ่มวันละหลายร้อยบาท

6. รับจ้างตัดเสื้อผ้า ก่อนบวชแม่ชีบางรูปเป็นช่างตัดเสื้อผ้า บางรูปก็ไปเรียนเพิ่มเติมตามศูนย์ฝึกวิชาชีพหลังจากบวชแล้ว รับตัดเสื้อผ้าและของใช้ต่าง ๆ ของทั้งพระสงฆ์และแม่ชี เช่น รับทำอาสนะรองนั่งสำหรับนั่งสมาธิ ตัดอังสะ สบง ให้พระสงฆ์ ตัดชุดแม่ชี ทั้งชั้นนอกและชั้นในผ้าครอง ผ้าสไบ หรือรับทำผ้าม่าน ประตู กระเป๋า จำหน่ายชุดสำเร็จรูปให้ผู้มาบวชชั่วคราว 3-15 วัน เรียกว่า บวชพราหมณ์ เป็นต้น ราคาไม่แพงกว่าช่างนอกวัด เป็นการหาปัจจัยเสริมหลังเลิกจากงานประจำ ทำในช่วงบ่ายหรือกลางคืน

7. ปลีกตัวจากงาน เนื่องจากงานครัวและศาลาเป็นงานหนักและจำเจที่ต้องทำประจำทุกวัน แม่ชีโรงครัวหรือแม่ชีศาลาที่อึดอัดจากงานมักมีวิธีปลีกตัวออกไปจากครัวและศาลาชั่วคราว โดยลาหัวหน้าแม่ชีไปพักผ่อน เยี่ยมบ้าน หรือไปปฏิบัติธรรมที่อื่น ทั้งในและต่างจังหวัด ครั้งละอย่างน้อย 3-15 วัน บางรูปลาไปเป็นเดือน การปลีกตัวออกจากงานเป็นการพักผ่อนและเปลี่ยนบรรยากาศ เมื่อคิดถึงครัวหรือศาลาแม่ชีก็ก็กลับมาวัดทำงานประจำต่อไป

ยุทธศาสตร์ในชีวิตประจำวันของแม่ชีที่เป็นชายชอบ เป็นความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของแม่ชี ได้รับปัจจัยทั้งในและนอกวัด กิจกรรมของแม่ชีโรงครัวและศาลาเหล่านี้จัดเป็นกลยุทธ์และการต่อรองแตกต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร แม้ว่าจะเป็นแม่ชีที่มีความรู้น้อย ไม่ได้ธรรมมะแต่สามารถอยู่รอดในองค์กรได้ดี มีความสุขและยังเป็นที่ยอมรับทั้งนี้เพราะมีบทบาทหลักในการทำครัวและศาลาสนับสนุนวัด บางรูปใช้วิธีหลากหลายและผสมผสานทั้งทำครัวธรรมดา และรับทำอาหารพิเศษที่เจ้าภาพสั่งทั้งอาหารเช้าและเพล ในตอนเย็นหากไม่ตัดเสื้อผ้าก็จะออกไปสวดนอกวัดอีกด้วย ได้บุญในการทำงานวัดควบคู่ไปกับความเพลิดเพลินจากการทำงานอื่น ๆ หากเบื่องานก็อาจลาไปปฏิบัติธรรมนอกวัด ไปเยี่ยมบ้าน เป็นวิธีการผ่อนคลายความเครียดจากงานของแม่ชี

สรุป

หน้าที่ ๆ ต่างกันของแม่ชีแต่ละแบบ ทำให้สถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน ได้รับการยอมรับไม่เท่ากัน แม่ชีโรงครัวและแผนกศาลา เป็นผู้บริการอำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่นทำงานหนัก ได้รับนิตยภัตรปัจจัยน้อย ประกอบกับสังคมทั่วไปให้ความหมายต่อการบวชชีในทางตรงข้ามกับการบวชพระอยู่แล้ว เห็นว่าผู้หญิงที่มาบวชชี คือ ผู้ที่ผิดหวังทางโลก ไม่มีที่ไป มาบวชแล้วจึงต้องทำงานวัดแลกข้าวกินไปมื้อ ๆ แม้ในพระอารามหลวงก็ยังสามารถพบเห็นภาพแม่ชีทำครัว ปัดกวาดทำความสะอาดช่วยเหลืองานวัดเป็นจำนวนมาก ในทางกลับกัน แม่ชีทำครัวและช่วยเหลือวัดด้วยความศรัทธา มีความเชื่อเน้นเรื่องบุญกุศลในภพชาติหน้า ซึ่งเป็นความเชื่อกระแสหลักในพุทธศาสนา ดังนั้น จึงเป็นแม่ชีประเภทที่ “ทำงานสนับสนุนอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของวัด” แม่ชีทำครัวและแผนกศาลาซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่สุดทั้งในวัดปากน้ำและในประเทศจึงดูคลุมเครือในสังคมและมีสถานภาพต่ำต้อยที่สุด คนที่มาทำบุญมักสงสารเห็นใจ ส่วนแม่ชีนักเรียนมีจำนวนน้อยทั้งนี้เพราะสังคมไทยยังไม่ยอมรับค่านิยม “ในการบวชเรียนของแม่ชี” และแม่ชีเพิ่งได้รับอนุญาตให้ศึกษาปริยัติธรรมได้ไม่นาน ถึงแม้ว่าจะมีศึกษาเท่ากับพระภิกษุก็ตามแต่ยังไม่ได้รับการยอมรับจากสงฆ์ เช่น ยังไม่ได้รับค่าตอบแทนนิตยภัตรบาลีประโยค 9 เหมือนกับพระสงฆ์ ส่วนการศึกษาปริยัติสามัญทางโลกในมหาวิทยาลัยระดับปริญญาตรี โท เอก ได้รับการสนับสนุนจากสังคมน้อยมาก เช่น ทุนเล่าเรียนหลวงจำนวน 60 ทุนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชทานเฉพาะพระภิกษุสามเณรเท่านั้น มิได้รวมถึงแม่ชี อันเป็นผลมาจากการให้ความหมายการบวชแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกามิใช่นักบวช ดังนั้นจึงไม่ได้รับสิทธิต่าง ๆ จากกรมศาสนา ส่วนแม่ชีธรรมกาย คือผู้ที่บวชปฏิบัติธรรม สามารถช่วยเหลือแนะนำแก้ปัญหาของผู้ที่มีความทุกข์ได้ทั้งทางร่างกายและ

จิตใจ เช่น เจ็บป่วย ก็สามารถแก้โรคด้วยวิชชาธรรมกาย หรือช่วยแนะนำให้คำปรึกษาผู้ที่ได้รับทุกข์มีปัญหาทางใจได้ เป็นแม่ชีที่มีความเป็นอยู่สะดวกสบาย มีสถานภาพดี ได้รับการยอมรับทั้งจากในวัดและนอกวัด สรุปได้ว่า สังคมยอมรับการบวชเพื่อปฏิบัติธรรมของผู้หญิง แม่ชีปฏิบัติธรรมจึงได้รับการยอมรับจากสังคมมากที่สุด

บทที่ 4

ภูมิหลังของแม่ชี

การศึกษาเรื่องราวใน “ชีวิตประจำวัน” ของแม่ชีภายใต้บริบทวัด ซึ่งเป็น “พื้นที่” ที่มีค่านิยมชายเป็นใหญ่สูงที่สุดในสังคมไทย ศึกษาประเด็นหญิงชายจากบริบทศาสนาเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเพศ (Gender) จากวิถีชีวิตของแม่ชี เรื่องเล่ากับการสร้างอัตลักษณ์ของคนชายขอบของ ฐิตินบ โกมลนิมิ (2549) กล่าวว่า “เรื่องราว” ในชีวิตประจำวันจึงสำคัญ เพราะเป็นด้านซ้ำซากของมนุษย์ที่ถูกสังคมนั้นหล่อหลอมขึ้นมา ชีวิตประจำวันอยู่ทุกที่ทุกแห่งหน และคนเรามักมองไม่เห็น ทั้ง ๆ ที่กิจกรรมในชีวิตประจำวันดำรงอยู่ตลอดเวลา โดยมีเวลาและพื้นที่เป็นตัวกำหนดกิจกรรมนั้น และบางครั้งชีวิตประจำวันก็เป็นเวทีของ “ปัจเจก” (agency) ต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจในสังคม มีกฎที่ผู้เล่นต้องเล่นตามกติกา และในพื้นที่ของศาสนา แม่ชีต้องมีวิธีการ เทคนิคที่เป็น “ทักษะส่วนตัว” ในการหาจุดสมดุลให้กับตนเอง เรื่องเล่าจากแม่ชีต่างหน้าที่และบริบทเหล่านี้ จะแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมภายในวัดว่า แม่ชีได้มีการต่อสู้ดิ้นรนในโครงสร้างอำนาจกับองค์กร และคนในสังคมอย่างไรบ้าง เพื่อความอยู่รอดในชั้นต้นและก่อให้เกิดการยอมรับ “ตัวตนของแม่ชี” ในที่สุด

เรื่องเล่าจากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้คำถามปลายเปิด ให้แต่ละปัจเจกเล่าเรื่องจากประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่ชีวิตฆราวาสจนกระทั่งเปลี่ยนสถานภาพเป็นแม่ชี เรื่องเล่าใช้สร้าง “สถานภาพ” หรือตัวตน เพื่อปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใด (Take action) อาทิ สร้างโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน การปรับตัว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันต่อองค์กรวัด ซึ่งเป็นโครงสร้างอำนาจกระแสหลักที่แตกต่างกับฆราวาส เรื่องเล่าจึงเป็นเสมือนกับการเปิดพื้นที่เพื่อสร้างอัตลักษณ์ให้กับแม่ชีแต่ละรูปแตกต่างกัน ทั้งนี้ความสัมพันธ์เรื่องเล่าของแม่ชีทุกรูป แม้จะเชื่อมโยงกับอดีตแต่ความสำคัญจะอยู่ที่ “ปัจจุบัน” อันเป็น การเมืองในชีวิตประจำวัน โดยเรามักไม่สังเกตเห็นและตระหนักถึง

จุดยืนการศึกษาของวิชาสตรีศึกษา ที่มีเป้าหมายในการพลิกประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกโดยเฉพาะผู้หญิง ให้กลายเป็นองค์ความรู้ ‘ผู้รู้’ ตามมุมมองของสตรีนิยม คือผู้ที่มิได้แยกตัวออกจากสิ่งที่ศึกษา รวมถึงผู้ถูกศึกษา ทว่า หมายถึงผู้ที่ร่วมอยู่ในกระบวนการแสวงหาความรู้อันได้แก่ ตัวผู้ศึกษาวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล ที่ต่างเป็น ‘ผู้รู้’ และมีความสำคัญในการร่วมกันผลิตองค์ความรู้ ในมิติความสัมพันธ์ในกระบวนการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษาจึงมิอาจแยกออกจากกันได้ มุมมองดังกล่าวคือหัวใจสำคัญของแนวคิดสตรีนิยม อันนับเป็นความพยายามต่อการ

วิพากษ์มุมมองตามแบบแผนหลักของสังคม ที่มีสมมุติฐานว่า ความรู้เป็นผลมาจากมุมมอง หรือทัศนคติของผู้ทำการศึกษา (ชุติมา ประกาศวุฒิสาร, 2546, น. 155) ที่ Stanley (1997, p. 105) กล่าวไว้ว่า “แต่โดยแท้จริงแล้ว ความรู้ทั้งมวลมีตำแหน่งแหล่งที่ และความจำเพาะ มีขอบข่าย และย่อมมีข้อจำกัดทั้งหลายติดตามมา (จตุพร บุญหลง, 2548, น. 19) การสัมภาษณ์และบันทึกชีวิตประจำวันของแม่ชี ก็เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกับ “เรื่องหลัก” สะท้อนเสียงของคนเล็ก ๆ (reflection) ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงในศาสนามีชีวิตประจำวันที่เอื้อประโยชน์ต่อองค์กรวัด เพื่อต่อต้านวาทกรรมกระแสหลักในสังคมที่มักมองแม่ชีในเชิงลบ อีกทั้งยังเป็นข้อมูลให้กับนักวิชาการหันมาตั้งคำถาม “ความจริง” นำกลับส่องดูและตีความเอากับ “ความหมาย” ในกิจกรรมจากผู้หญิงในศาสนาว่าถูกสร้าง ตีความ และให้คุณค่าอย่างไร (ฐิตินบ โกมลนิมิ, 2549)

ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในศาสนา อันนำมาซึ่งความ”เป็นอื่น”ของแม่ชี การฟังและอ่าน “เรื่องเล่า” เปิดเผยให้เห็นว่า แม่ชีมีการต่อรองกับอำนาจกระแสหลักอย่างไรบ้าง จิตสำนึกของความเป็นแม่ชีจะเกิดขึ้นในขั้นตอนซึ่งเป็นกระบวนการสร้าง “ตัวตน” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแม่ชีในท้ายที่สุด ดังนั้น เรื่องเล่าที่ต่างกันของแม่ชีทั้ง 3 ประเภท อันได้แก่ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหาร แม่ชีโรงครัวและศาลา ซึ่งอยู่ในพื้นที่วัดปากน้ำ มีนัยของการให้ความหมายการบวชต่างกันอย่างไร เพื่อนำไปสู่การลดทอนภาพเหมารวมของสังคมที่มีแม่ชีในที่สุด

ตารางที่ 4.1
สถิติแม่ชีวัดปากน้ำ ภาษีเจริญประจำปี 2551

จำนวนแม่ชี	ธรรมกาย	โรงครัว	ศาลา	อื่น ๆ
161	35	50	22	54

จำนวนแม่ชีที่สำรวจล่าสุดใน พ.ศ. 2551 รวมทั้งหมด 161 รูป แบ่งออกเป็นแม่ชีธรรมกาย 35 รูป อาศัยอยู่ในโรงงานทำวิชชา และตึกอนาลัย 1 และ 2 อีกส่วนหนึ่งพักที่สำนักปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นสาขาของวัดปากน้ำ แม่ชีโรงครัว 50 รูป พักที่โรงครัวและอาคารอนาลัย 2 แม่ชีศาลา 30 รูป พักที่อนาลัย 1 ส่วนที่เหลือเป็นแม่ชีที่ไม่มีหน้าที่ประจำทั้ง 3 ดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นแม่ชีโรงครัวหรือศาลามานานหลายสิบปี อายุมาก ทำครัวหรือศาลาไม่ไหวก็ขออนุญาตหัวหน้าแม่ชีลาจากหน้าที่ประจำและรับภาระหุงหาอาหารเอง บางรูปอาจเป็นแม่ชีชราอายุมากกว่า 60 ปี มีปัจจัยส่วนตัว หรือมีญาติส่งเสีย หุงหาอาหารรับประทานเองในห้องพัก

แม่ชีอีกส่วนหนึ่งอาศัยนอกวัดปากน้ำ เช่น สาขาวัดปากน้ำ มีหลายจังหวัด เช่น อ่างทอง ปราจีนบุรี ราชบุรี ร้อยเอ็ด หรือที่สาขาสถาบันแม่ชีไทย เช่น แม่ชีไทยสาขาปากท่อ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย หรือลาไปสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ เพื่อศึกษาธรรม เช่น ไปปฏิบัติที่สำนักปฏิบัติสวนโมกข์ เป็นต้น หรือลาศึกษาต่อต่างประเทศ เช่น อินเดีย และยังมีแม่ชีอีกส่วนหนึ่งที่อยู่บ้านเพราะสาเหตุจำเป็นต่าง ๆ เช่น ไปดูแลพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เจ็บป่วย หรือไปพักรักษาตัวเพราะเจ็บป่วยเอง แม่ชีบางรูปชรามาก อายุมากกว่า 80 ปี ก็ลาไปอยู่บ้านรักษาศีล

ตารางที่ 4.2

อายุปัจจุบัน จำนวนปีที่บวช ของแม่ชีที่พักในวัด

อายุ	จำนวน	อายุพรรษา	จำนวน
มากว่า 80	9	มากกว่า 60 พรรษา	4
70-79	23	50-59	4
60-69	35	40-49	10
50-59	41	30-39	46
40-49	29	20-29	25
30-39	3	1-20	61

จากตาราง อายุแม่ชีมากกว่า 80 ปี 9 รูป เป็นแม่ชีที่บวชมาตั้งแต่สมัยหลวงพ่อสด เช่น หัวหน้าแม่ชีบวชโดยหลวงพ่อสดตั้งแต่ 5 พ ย. 2490 ปัจจุบันอายุมากว่า 60 พรรษา เป็นแม่ชีธรรมกาย มีหน้าที่ประจำในโรงงานทำวิชชา หรืออาจออกไปตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสาขาวัดปากน้ำที่ต่างจังหวัด หรือบวชไม่ได้ธรรมกาย จะเป็นแม่ชีโรงครัว หรือศาลาที่มีศรัทธาในหลวงพ่อและทำงานประจำมักไม่ลาสิกขา จะเห็นได้ว่า แม่ชีส่วนใหญ่บวชนานกว่า 20 พรรษา ที่บวชไม่ถึง 20 พรรษา มี 61 รูปเท่านั้น

ตารางที่ 4.3
ที่อยู่ของแม่ชีพักอาศัยนอกวัดปากน้ำ

ในวัด	โรงครัว	โรงงานทำวิชชา	อนาลัย 1-2
นอกวัด	ต่างประเทศ	อินเดีย	
	สาขาวัดปากน้ำ	ราชบุรี	สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว อ.จอมบึง
		อ่างทอง	
		ปราจีนบุรี	
		ร้อยเอ็ด	
	สาขาสถาบันแม่ชีไทย	ราชบุรี	สาขาสถาบันแม่ชีไทย อ. ปากท่อ
	อื่น ๆ	มหาวิทยาลัยแม่ชีไทย	ปฏิบัติธรรม
		อยู่บ้าน	

แม่ชีวัดปากน้ำสามารถอยู่อาศัยได้ทั้งภายในวัดและนอกวัด

ที่พักอาศัยในวัด จัดที่พักให้แม่ชีภายในวัด 4 แห่ง คือ โรงงานทำวิชชา อนาลัย 1 และ 2 และชั้นบนโรงครัว

1. แม่ชีธรรมกาย พักที่โรงงานทำวิชชาด้านล่างหอสังเวชนิรมิตร และตึกอนาลัย 2 อาคาร 2 ชั้น ตรงข้ามโรงงานทำวิชชา ห้องละ 1-2 รูป ส่วนใหญ่เป็นแม่ชีธรรมกายอาวุโส ออกไปตั้งสาขาปฏิบัติธรรมนอกวัดและยังพักอาศัย 2 แห่ง คือที่สำนักและที่วัดปากน้ำ มีการติดต่อกับวัดปากน้ำสม่ำเสมอ

2. แม่ชีโรงครัว พัก 2 ที่คือ ด้านบนโรงครัวและอนาลัย 1 เพื่อสะดวกแก่การทำงานครัว

3. แม่ชีศาลา แม่ชีที่บวชชั่วคราว และผู้ที่มารักษาศีล แบบไม่ปลงผม พักที่อนาลัย 1 อาคารสูง 5 ชั้น ๆ ละ 20 ห้อง

ที่พักอาศัยนอกวัด แบ่งออกเป็น

1. สาขาวัดปากน้ำ แม่ชีบางรูปออกไปตั้งสำนักปฏิบัติธรรมเป็นสาขาแม่ชีวัดปากน้ำหลายจังหวัด เช่น สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว อ.จอมบึง จ.ราชบุรี สำนักปฏิบัติธรรมสาขาอ่างทอง ปราจีนบุรี ร้อยเอ็ด เป็นต้น

2. สาขาสถาบันแม่ชีไทย แม่ชีบางรูปเป็นอาจารย์ที่สถาบันแม่ชีไทย อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี หรือที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย วิทยาลัยแม่ชีไทย อ. ปากช่อง จ.นครราชสีมา

3. ต่างประเทศ แม่ชีศึกษาอยู่ต่างประเทศคือ ที่อินเดีย 1 รูป

4. อยู่บ้าน เพราะสาเหตุจำเป็นต่าง ๆ เช่น ไปดูแลพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เจ็บป่วย หรือไปพักรักษาตัวเพราะเจ็บป่วยเอง แม่ชีบางรูปชรามาก อายุมากกว่า 80 ปี ก็ขอลาไปอยู่บ้านรักษาศีล

5. พักที่วัดอื่น ๆ แม่ชีบางรูปอาจขออนุญาตไปจำพรรษาปฏิบัติธรรมที่วัดอื่น ๆ ได้ชั่วคราว เช่น ที่วัดสวนโมกขพลาราม อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี โดยแจ้งกำหนดเวลากลับให้หัวหน้าแม่ชีทราบ

ที่พักของแม่ชี

วัดปากน้ำจัดที่พักของแม่ชีเป็นสัดส่วน เพื่อง่ายต่อการปกครองตามประเภทแม่ชี เนื่องจากแม่ชีต้องจำพรรษาเหมือนกับพระภิกษุสามเณร จำนวนรวมของแม่ชีจะทราบในวันเข้าพรรษาของทุกปี จำนวนแม่ชีสำรวจล่าสุดรวมทั้งสิ้น 161 รูป แบ่งออกเป็น ที่พักแบ่งตามหน้าที่ เช่น แม่ชีโรงครัว พักชั้นบนโรงครัวซึ่งมี 15 ห้องเพื่อความสะดวกในการทำครัว การพักอาศัย พักรวมกันห้องละหลายรูป แม่ชีประจำศาลา พักที่ตึกอนาลัย 1 ส่วนแม่ชีธรรมกายเป็นแม่ชีที่ได้รับการยกย่องละมีความสำคัญมากที่สุดในวัดประมาณ 35 รูป พักในโรงงานทำวิชชาซึ่งอยู่ด้านล่างหอหลวงพ่อและตึกอนาลัย 2 ซึ่งเป็นอาคาร 2 ชั้น มีห้องน้ำทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ติดเครื่องปรับอากาศด้วย จะเห็นได้ว่า ที่อยู่ของแม่ชีแบ่งตามหน้าที่ วัดได้จัดที่พักแตกต่างกันอันมีนัยของความสำคัญไม่เท่าเทียมกันด้วย

แม่ชีโรงครัวพักอยู่ชั้นบนโรงครัวเพื่อสะดวกแก่การทำครัวซึ่งเป็นเวลาที่ไม่แน่นอนและพักรวมกันหลายรูป ส่วนที่เหลือพักที่ตึกอนาลัย 1 แสดงถึงสถานภาพที่แตกต่างระหว่างแม่ชีทำงานกับแม่ชีที่ได้ธรรมมะ คือแม่ชีโรงครัวและศาลากับแม่ชีธรรมกาย แม่ชีธรรมกายจะพัก

บริเวณโรงงานทำวิชชาและตึกอนาลัย 2 เป็นสัดส่วนสะดวก สบาย แบ่งแยกชัดเจน ทำให้เห็นช่วงชั้นสถานภาพที่มีความแตกต่างตามประเภทของแม่ชี

หากวิเคราะห์ความเป็นอยู่ของแม่ชีแล้ว แม่ชีวัดปากน้ำนับว่ายังมีอิสระมากกว่าแม่ชีหลายสำนัก เนื่องจากหัวหน้าแม่ชีมีแนวคิดยืดหยุ่นและมีประชาธิปไตยในการปกครอง ให้แม่ชีมีอิสระในการเลือกหน้าที่ในวัด สามารถศึกษาเล่าเรียนได้ตามอัธยาศัย แต่ทว่าวัดปากน้ำเป็นวัดในสังคมเมือง แม่ชีก็ต้องรับผิดชอบ ช่วยเหลือตนเองเช่นกัน ในบั้นปลายชีวิตหากไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้แล้ว ญาติต้องรับกลับไปดูแลที่บ้าน และหากมีปัญหาในหมู่คณะ เช่น การประพฤติผิดศีลข้อ 2 และ 3 หัวหน้าแม่ชีจะเรียกไปตักเตือนเพื่อให้โอกาสแก้ไข ด้วยการประนีประนอมกัน ความผิดร้ายแรงคือการเสพเมถุนและการทะเลาะวิวาท หัวหน้าแม่ชีจะตัดสินให้ลาสิกขาหรือออกจากวัดโดยไม่มีเงื่อนไข

องค์กรส่งเสริมแม่ชีให้มีความรู้ในด้านที่ตนถนัด แต่ก็ต้องปรับตัวและความรู้ความสามารถให้สอดคล้องกับนโยบายของวัด แม่ชีได้รับอนุญาตให้ศึกษาเล่าเรียน บางรูปก็จะได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจากเจ้าอาวาสอีกด้วย นโยบายหลักของวัดต้องการเน้นความรู้ทางธรรมคือวิชาบาลี แต่ไม่เป็นข้อเคร่งครัดมากเท่ากับพระภิกษุสามเณร เนื่องจากวัดปากน้ำมีตำแหน่งเป็นแม่กองบาลีสนามหลวง พระภิกษุสามเณรเป็นกระแสหลักในศาสนา ต้อง “บวชเรียน” เพื่อเป็นเจ้าอาวาสและมีตำแหน่งสำคัญในคณะสงฆ์ แต่แม่ชีสามารถ “เลือกศึกษาได้ตามอัธยาศัย” แม่ชีมิได้มีอำนาจในการปกครองแผนกอื่น ๆ นอกจากปกครองกันเอง โครงสร้างการบริหารภายในวัด เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุด ปกครองทั้งแม่ชีและฆราวาส

ตารางที่ 4.4

จำนวนแม่ชีศึกษาปริยัติสามัญและปริยัติธรรม

ปริยัติสามัญ		ปริยัติธรรม	
ปริญญาเอก	1	บาลี	12
ปริญญาโท	9	อภิธรรม	5
ปริญญาตรี	11	ธรรมศึกษา	76
ต่ำกว่าปริญญาตรี	131		

กฎของวัดปากน้ำ หลังจากบวชแม่ชีมีหน้าที่ศึกษาธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น บาลี อภิธรรม และธรรมศึกษา โดยศึกษาบาลี และธรรมศึกษา ที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ มีเจ้าภาพถวายตำรา เรียนเป็นชุด นักเรียนจะเบิกหนังสือเรียนทุกชั้นเรียนที่ห้องสมุดมงคลศิริ ปัจจุบันผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งบวชตั้งแต่สมัยหลวงพ่อสด เรียกท่านว่า “หลวงตาสุข” เป็นผู้ดูแลห้องสมุดมงคลศิริ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดจะประทับตราหนังสือที่ได้รับบริจาคทุกเล่มว่าเป็นหนังสือเรียนของห้องสมุด หลังจากสอบผ่านบาลีหรือธรรมศึกษาชั้นนั้น ๆ แล้วต้องส่งคืนห้องสมุด ส่วนผู้ที่ต้องการศึกษาอภิธรรมต้องเดินทางไปเรียนนอกวัด แม่ชีทุกรูปต้องศึกษาจบธรรมศึกษาเอกก่อนจึงได้รับอนุญาตให้ออกไปศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญนอกวัด

แม่ชีที่ศึกษาปริยัติธรรมแบ่งออกเป็น บาลี อภิธรรม และธรรมศึกษา ศึกษาบาลีมีมี 12 รูป แบ่งออกเป็น 9 ชั้น คือ บาลี 1-9 แม่ชีที่จบบาลีศึกษา 9 มีเพียง 1 รูปเท่านั้น บาลีศึกษา 8 จำนวน 1 รูป บาลีศึกษา 7 จำนวน 3 รูป บาลีศึกษา 5 จำนวน 2 รูป บาลีศึกษา 4 รูปเดียว บาลีศึกษา 3 จำนวน 3 รูป อภิธรรม 5 รูป ธรรมศึกษา 76 รูป

ส่วนการศึกษาปริยัติสามัญ แม่ชีวัดปากน้ำมีทั้งจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษา จนถึงกำลังศึกษาระดับปริญญาเอกที่ต่างประเทศ ปัจจุบันมีแม่ชีที่ศึกษาปริญญาเอกที่ประเทศอินเดีย 1 รูป จบปริญญาโท 4 รูป จากประเทศอินเดีย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหิดล และรามคำแหง กำลังศึกษาอีก 6 รูป ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มหามกุฏราชวิทยาลัย 2 รูป ธรรมศาสตร์ และราชภัฏ จบปริญญาตรี 5 รูป จากมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย 3 รูป รามคำแหง กำลังศึกษาที่สุโขทัยธรรมมาธิราชอีก 1 รูป และที่อื่น ๆ อีก 6 รูป นอกนั้นจบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี

แม่ชีต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายการศึกษาปริยัติสามัญเอง แต่แม่ชีบางรูปจะได้รับทุนสนับสนุนจากเจ้าอาวาส ซึ่งพิจารณาตามความเหมาะสมเป็นกรณี เช่น เป็นอาจารย์แม่ชีสอนธรรมในวัด หรือเป็นสาขาวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรวัด เป็นต้น จากตารางสรุปได้ว่า หลังบวชแล้วสามารถศึกษาได้ทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญจากนอกวัด การศึกษาเป็นการเพิ่มสถานภาพ ซึ่งก่อนบวชแม่ชีเหล่านี้จบเพียงชั้นประถม หลังจากบวชแม่ชีได้ศึกษาเพิ่มเติมตามความสามารถเท่าที่ต้องการ วัดจึงเป็นสถานที่ให้ผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อยได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ไต่เต้าในการศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญได้ไม่แตกต่างจากชาย

การเข้าถึงข้อมูล

แม่ชีวัดปากน้ำมีจำนวนรวมมากกว่าร้อยรูป แต่ละรูปมีหน้าที่แตกต่างกัน และมีที่พักประจำในวัดต่างกันอีกด้วย ดิฉันเป็นแม่ชีที่ยังบวชไม่นาน อายุพรรษาน้อยกว่า 10 พรรษา อาศัยสถานภาพของแม่ชีผู้น้อยเข้าไปแนะนำตนเองในฐานะผู้วิจัยเรื่อง “สถานภาพของแม่ชี กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำ” ซึ่งได้ขออนุญาตต่อสมเด็จเจ้าอาวาสและได้รับอนุญาตแล้ว ขอพบแม่ชีธรรมกายเพื่อขอสัมภาษณ์ 2 รูป ที่หน้าโรงงานทำวิชชาและตึกอนาลัย 2 ตรงข้ามโรงงานทำวิชชา แนะนำตนเองในฐานะผู้วิจัยกับแม่ชีผู้บริหารมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย 2 รูปที่พักอาศัยอยู่ชั้น 4 ที่ตึกอนาลัย 1 ชั้นเดียวกับดิฉัน เพื่อขอสัมภาษณ์ นอกจากนั้น ดิฉันได้พบพูดคุยกับแม่ชีทุกวันระหว่างที่เข้าไปทานอาหารทั้งเช้าและเพลร่วมกันที่โรงครัว ความสนิทสนมกันระหว่างเพื่อนร่วมครัว จึงได้อนุญาตสัมภาษณ์แม่ชีโรงครัว 2 รูป และแม่ชีศาลาอีก 2 รูป ความสนิทสนม คุ้นเคยระหว่างแม่ชีด้วยกันและสถานภาพของ “คนใน” เป็นผลดีต่อการขอความร่วมมือในการวิจัย ดิฉันจึงไม่ได้รับคำปฏิเสธจากแม่ชีผู้ให้สัมภาษณ์เลย

แนะนำแม่ชี

แม่ชีมีหน้าที่ความรับผิดชอบแตกต่างกัน บางรูปอาจมีบทบาทในการทำงานทางด้านสาธารณชนอย่างเด่นชัด ในขณะที่บางรูปเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่สนับสนุนอยู่เบื้องหลังเท่านั้น ดังนั้นจะเน้นศึกษาวิถีชีวิต ความคิด ทัศนคติ ตัวตน มุมมอง ของแม่ชีตั้งแต่เป็นฆราวาส มาบวชโดยที่มีต้นทุนที่สั่งสมมาแตกต่างกันทางด้านอายุ อาชีพ การศึกษา ฐานะเศรษฐกิจ จากครอบครัว ต่างชนชั้น (class) ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัว รวมทั้งมีจุดมุ่งหมายในการบวชต่างกัน ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลทำให้มีวิถีชีวิตการบวชแตกต่างกัน การศึกษาจากชีวิตและประสบการณ์ของแม่ชีจะสามารถเปิดพื้นที่ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ การใช้วิธีวิทยาในแนวสตรีนิยม โดยเสียงสะท้อนที่มาจากประสบการณ์ของแม่ชีแต่ละรูปจะเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดวัตถุดิบของการศึกษาที่ทำให้เราเข้าใจชีวิตและตัวตนของปัจเจก ในด้านที่เป็นตัวตนของแม่ชี โดยชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลและแตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ จะแบ่งแม่ชี เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 คือ แม่ชีรัมภาและแม่ชีหวานใจ กลุ่มที่ 2 คือ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน กลุ่มที่ 3 คือ แม่ชีมะลิ และแม่ชีนิตยา แม่ชีวันเพ็ญ แม่ชีแก้วสุภา ดิฉันขออนุญาตแนะนำให้รู้จักแม่ชีที่เป็นผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด

แม่ชีธรรมกาย

1. **แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย**

เป็นแม่ชีที่บวชโดยหลวงพ่อสด อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ อายุ 81 ปี 61 พรรษา ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม อาชีพทำนา จบประถม 4 บวชเมื่ออายุ 20 ปี หลังจากบวชแล้วทำครัว ศึกษาปริยัติธรรมควบคู่กับการปฏิบัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก พร้อมกับปฏิบัติธรรมจนได้ธรรมมะ คือ ได้เห็นดวงแก้วที่ศูนย์กลางกายตามแนววิชาธรรมกาย ฐานที่ 7 ท่านเป็นที่เคารพของทุกคน รองจากหัวหน้าแม่ชีวัดปากน้ำ ปัจจุบันได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองหัวหน้าแม่ชีธรรมกาย มีหน้าที่ควบคุมดูแลแม่ชีธรรมกายที่อยู่ในโรงงานทำวิชชาธรรมกายทั้งหมดประมาณ 40 รูป สอนธรรมมะ และวิธีภาวนาวิชาธรรมกายแก่แม่ชีและบุคคลทั่วไป นอกจากนั้น ยังเป็นประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ที่วัดบวรนิเวศน์วิหารอีกด้วย เรียกสั้น ๆ ว่า “คุณยายรัมภา” ผิวคล้ำ เมื่อพบท่าน แม่ชีทุกรูปต้อง ‘สวัสดีคุณยาย’ และพนมมือไหว้อย่างนอบน้อม ดิฉันได้พบท่านทานอาหารที่โรงครัวเวลาเช้าและเพล

2. **แม่ชีหวานใจ ชูกร**

เป็นแม่ชีธรรมกายอาวุโสที่ได้รับการบวชจากหลวงพ่อสดวัดปากน้ำเช่นกัน อายุ 74 ปี 58 พรรษา ชาวสมุทรสงคราม จบประถม 4 บวชเมื่ออายุ 16 ปี หลังบวชปฏิบัติธรรม ได้ธรรมมะ พักที่ตึกอนาลัย 2 ตรงข้ามกับโรงงานทำวิชชา เป็นที่พักของแม่ชีธรรมกายอาวุโส มีทั้งหมด 8 ห้อง ติดหมายเลขประจำทุกห้อง ๆ ท่านพักอยู่ห้องเลขที่ 3 ชื่อ “บ้านภาวนาสิทธิผล” เป็นทั้งที่พักอาศัยและเป็นที่สอนธรรมมะทุกต้นเดือนแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมที่วัดปากน้ำ ด้านสาธารณชนมีบทบาทเป็นหัวหน้าศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว ที่ อ.จอมบึง จ.ราชบุรี อีกด้วย ผิวขาวเหลือง น้ำเสียงนุ่มนวล กิริยาอ่อนโยน ยิ้มแย้ม แจ่มใส ใจดี ทันสมัย มีเมตตาสูงและเคร่งครัดระเบียบวินัย คนในวัดเรียกท่านว่า ‘คุณครูหวานใจ’ เวลาที่ท่านมาพักที่วัดปากน้ำ ดิฉันมักไปที่บ้านภาวนาสิทธิผลในเวลาบ่าย 13.00-15.00 น. ดิฉันได้พบท่านพร้อมกับลูกศิษย์ของท่านที่ห้องชั้นบนซึ่งท่านสอนประจำ และนั่งสมาธิในเวลา 17.00-18.00 น. เสมอ เรียกท่านตามลูกศิษย์ว่า ‘คุณแม่อาจารย์’

แม่ชีผู้บริหาร

1. **แม่ชีศรีสลับ อุปมัย**

เป็นแม่ชีอาวุโสที่มีผลงานด้านการศึกษา อายุ 59 ปี 39 พรรษา บวชเมื่ออายุ 21 ปี ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.กุขันธ์ จ.ศีรษะเกศ อาชีพทำนา จบประถม 4 เริ่มบวชเป็นแม่ชีโรงครัว

ศึกษาปริยัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก บาลีศึกษา 4 และศึกษาปริยัติสามัญ จบปริญญาโทที่อินเดีย ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาโทของแม่ชีที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ เรียกว่า อ.ศรีสลับ เป็นคนร่างเล็ก น้ำเสียงแจ่มใส ใจเย็น ปัจจุบันเป็นผู้บริหารงานทั่วไปมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา และ พักที่ตึกอนาลัย 1 ห้อง 416 ตรงข้ามห้องพักของดิฉัน

2. **แม่ชียุพิน ดวงจันทร์**

เป็นแม่ชีอาวุโสที่มีผลงานด้านการศึกษา อายุ 58 อายุ 38 พรรษา บวชเมื่ออายุ 21 ปี อยู่ลาดกระบัง กรุงเทพฯ จบประถม 4 เริ่มบวชเป็นแม่ชีโรงครัว ศึกษาธรรมและบาลี จบธรรมศึกษาเอก บาลีศึกษา 7 และศึกษาปริยัติสามัญ ปริญญาโทสาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาแม่ชีที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ เรียกกันว่า อ.ยุพิน บุคลิกคล่องแคล่ว ว่องไว พูดเร็ว ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายบริหารที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา พักที่ตึกอนาลัย 1 ชั้น 4 ห้อง 403 เดินทางไปมาระหว่างวัดปากน้ำและมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ดิฉันพักอยู่ชั้นเดียวกับท่าน จึงได้พบกันเสมอในเวลาที่ท่านมาพักที่วัด

แม่ชีประจำศาลา

1. **แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์**

อายุ 54 ปี บวชเมื่ออายุ 21 ปี 33 พรรษา ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ จ.นครสวรรค์ อาชีพขายอาหาร จบประถม 4 เป็นแม่ชีประจำศาลา มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยในศาลาฉัน ศึกษาปริยัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก บาลีศึกษา 4 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่ชีอาจารย์สอนธรรมศึกษาตรีแม่ชีด้วย ศึกษาปริยัติสามัญ จบปริญญาตรีมหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์ เรียกว่า อ.มะลิ รูปร่างสูงโปร่ง พูดช้า พักที่ตึกอนาลัย 1 ห้อง 409

2. **แม่ชีนิตยา ปันเรือน**

เป็นแม่ชีที่อายุน้อยที่สุดในวัดปากน้ำ อายุ 23 ปี 8 พรรษา จบ ม. 3 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เชียงใหม่ เป็นแม่ชีประจำศาลา และศึกษาปริยัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก และศึกษาปริยัติสามัญ ปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ ม.สุโขทัยธรรมมาธิราช ตาโต พูดเพราะ ยิ้มง่าย อารมณ์ดี น้ำเสียงนุ่มนวล พักอยู่ตึกอนาลัย 1 ห้องเดียวกับ อ.มะลิ และอยู่ในความดูแลของอาจารย์มะลิ

แม่ชีโรงครัว

1. **แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด**

อายุ 53 ปี ปี 22 พรรษา จบประถม 4 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ เป็นทั้งชาวนาและชาวสวน เริ่มบวชเมื่ออายุ 31 เป็นแม่ชีโรงครัวและศึกษาปริยัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก หลังจากนั้นไม่ศึกษาต่อ เป็นแม่ชีโรงครัว มีหน้าที่ปอกผลไม้ และทำน้ำปานะ ผิวสองสี รูปร่างโปร่งบาง ตาโต พูดช้า พักอาศัยอยู่ห้อง 15 ที่ชั้นบนตึกโรงครัว กับแม่ชีโรงครัวรุ่นน้องซึ่งทำหน้าที่ทำอาหารหน้าเตาใหญ่และทำขนม

2. **แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล**

อายุ 44 ปี 21 พรรษา ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา อาชีพทำนาเกลือ จบการศึกษา ป.ว.ส. บวชเมื่ออายุ 22 ปี ที่วัดพนมพนาวาส ศึกษาปริยัติธรรม จบธรรมศึกษาเอก อภิธรรมบัณฑิตแล้วย้ายมาอยู่ที่วัดปากน้ำ เนื่องจากต้องการศึกษาบาลี เป็นแม่ชีโรงครัวและเรียนบาลี 6 รูปร่างเล็ก ใส่แว่นตากลมหนา อาศัยอยู่ที่ชั้นบนตึกโรงครัวกับเพื่อนแม่ชี 2 รูป

ภูมิหลังของผู้สัมภาษณ์

ภูมิหลังของผู้สัมภาษณ์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์ตัวตนของแม่ชี จากการศึกษาภูมิหลังของให้สัมภาษณ์ สามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

1. สถานภาพทางครอบครัว
2. ระดับการศึกษา
3. อายุที่เริ่มบวช
4. อาชีพก่อนบวช
5. ภูมิลำเนา

ตารางที่ 4.5

ภูมิหลังของครอบครัว

ชื่อ-สกุล	สถานภาพทางครอบครัว		ระดับการศึกษา	อายุที่เริ่มบวช	อาชีพก่อนบวช			ลำดับที่ของบุตร	ภูมิลำเนา	
	โสด	สมรส			เกษตรกรรม	รับราชการ	อื่น ๆ		กรุงเทพ	ต่างจังหวัด
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	/		ป.4	20	/			3/13		/
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	/		ป.4	18	/			4/4		/
3. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์	/		ป.4	21	/			3/6	/	
4. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย	/		ป.4	21	/			5/5		/
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์	/		ป.4	21			/	1/8		/
6. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด	/		ป.4	31	/			1/5	/	
7. แม่ชีนิตยา ปันเรือน	/		ม.3	16			/	2/3		/
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล	/		ปวส	22			/	7/7		/

จากตารางพบว่า

1. สถานภาพทางครอบครัว แม่ชีทุกรูปมีสถานภาพโสดก่อนมาบวช

2. ระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ส่วนใหญ่จบ ป.4 ได้แก่ แม่ชีรัมภา แม่ชีหวานใจ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพินและแม่ชีวันเพ็ญ มีเพียง 2 รูปเท่านั้น คือ แม่ชีแก้วสุภาจบ ปวส และแม่ชีนิตยาจบ ม.3

3. ส่วนใหญ่เริ่มบวชอายุน้อย ระหว่าง 15-34 ปี อายุเฉลี่ยของแม่ชีที่เริ่มบวชมากกว่า 20 ปีเล็กน้อย แม่ชีนิตยาเริ่มบวชเมื่ออายุเพียง 16 ปีเท่านั้น แม่ชีหวานใจเริ่มบวชอายุ 18 ปี แม่ชีรัมภาบวชอายุ 20 ปี แม่ชีที่เริ่มบวช อายุ 20 ปีขึ้นไป มี 4 รูป คือ แม่ชีศรีสลับ ยุพิน และแม่ชี มะลิ 21 ปี แม่ชีแก้วสุภา 22 ปี เริ่มบวชอายุมากกว่า 30 ปีมีเพียงรูปเดียว คือ แม่ชีวันเพ็ญ

4. มาจากครอบครัวเกษตรกรรม อาชีพก่อนบวชของแม่ชี ส่วนใหญ่ทำนาและทำสวน ทำนา 3 รูป คือ แม่ชีรัมภา แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน ทำนาและสวน 2 รูป คือ แม่ชีหวานใจ และแม่ชีวันเพ็ญ อาชีพอื่น ๆ เช่น ขายอาหาร คือ แม่ชีมะลิ และอาชีพรับจ้าง คือ แม่ชีนิตยา ทำงานบริษัทเพียงรูปเดียว คือ แม่ชีแก้วสุภา

5. ภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด ส่วนใหญ่มักมาจากมาจากครอบครัวขยาย สมาชิกในครอบครัวจะประกอบด้วยคน 3 รุ่น คือ ตา ยาย พ่อแม่ และลูกอยู่ร่วมกัน พี่น้องมากและจบการศึกษา

ระดับประถมต้นเท่านั้น อีกทั้งมีเครือญาติอาศัยอยู่บริเวณใกล้กัน เช่น แม่ชีรัมภา แม่ชีหวานใจ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน และแม่ชีมะลิ ส่วนแม่ชีนิตยา แม่ชีวันเพ็ญ และแม่ชีแก้วสุภา มาจากครอบครัวเดี่ยว

แม่ชีส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเกษตรกรรม อาชีพก่อนบวชทำนาและทำสวน ภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัดและอาศัยอยู่ในครอบครัวขยาย ดังเช่น ครอบครัวแม่ชีรัมภาที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการซึ่งเป็นแถบชานเมืองอาชีพทำนา ภายในชุมชนยังมีวัดเป็นศูนย์กลางที่มีบทบาทในด้านความเชื่อ มีความความศรัทธาในศาสนาและนิยมบวชเป็นประเพณีในครอบครัว

> อาชีพทำนา เดิมชื่อบุญธรรม มีพี่น้อง 13 คน พี่ 2 น้อง 10 อายุ 1 ขวบ ก็มาอยู่กับยายและป้าที่ ต.บ้านระกาด อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ แม่มาส่ง 10 ขวบ จึงเรียนหนังสือ สมัยก่อนนี้ 10 ขวบ ผู้ปกครองจึงให้เรียนหนังสือ จบ ป.4 อายุ 14 ปี สมัยนั้นมีสงคราม (สงครามโลกครั้งที่ 2) บ้านเมืองรบราฆ่าฟันกัน คนก็ไม่ค่อยได้เรียนหนังสือเท่าไหร่ ครูสอนหนังสือก็หาไม่ค่อยได้ ศึกษาอำเภอมาขอให้เป็นครูที่โรงเรียน เราจบ ป.4 ก็เป็นครูได้แล้ว แต่ก็ไม่ได้สอนหนังสือเพราะว่าอายุไม่ครบ 15 ปี ต้องอายุ 15 ปี จึงบรรจุครู (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์,12 มิถุนายน 2549)

ครอบครัวแม่ชีหวานใจเป็นทั้งชาวนาและชาวสวน จ.สมุทรสงคราม พ่อเป็นชาวนา แม่เป็นชาวสวน มีที่ให้เช่า เรียกว่าถือสวนหรือเช่า เป็นครอบครัวขยาย คุณแม่ของแม่ชีหวานใจเป็นลูกสาวคนเดียวของคุณยาย ธรรมเนียมปฏิบัติของชนบทไทย ลูกสาวคนสุดท้องจะอยู่กับครอบครัวและชุมชนรวมทั้งเป็นผู้สืบทอดที่ดินทำกินของชุมชนด้วย (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2542, น. 23) คุณแม่และลูก ๆ จึงอาศัยอยู่กับคุณยาย ส่วนคุณพ่อมักจะไป ๆ มา ๆ และนำอาหารครั้งละมาก ๆ มาให้ครอบครัว มีข้าว ปลาเค็ม ปลาย่าง ปลาเป็น เช่น ปลาหมอ หลังจากคุณพ่อกลับไป คุณยายก็สั่งให้ปล่อยปลาทุกตัวแต่ไม่บอกให้คุณพ่อรู้เพราะกลัวว่าจะทำร้ายจิตใจท่าน เนื่องจากคุณยายมีศรัทธาในศาสนา รักษาศีล 5 จึงไม่ฆ่าสัตว์มีชีวิตมาทำอาหาร แม่ชีหวานใจเป็นลูกคนสุดท้อง ในวัยเด็กอยู่กับใกล้ชิดคุณยายตั้งแต่อายุ 4-5 ขวบ ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวในเรื่องการทำบุญให้ทาน รักษาศีล การสั่งสอนอบรมจากคุณยายนอกจากจะขัดเกลาอุปนิสัยให้เป็นคนอ่อนโยน ได้ซึมซับคำสอนในการทำความดี เคารพอ่อนน้อมผู้ใหญ่ มีความรักคนอื่นแล้ว ยังถูกปลูกฝังความเชื่อในเรื่องศาสนา เช่น ก่อนนอนจะต้องไหว้พระสวดมนตร์ แผ่เมตตา และรักษาศีลอีกด้วย

> บ้านอยู่ริมแม่น้ำ เวลาเช้าคุณยายจะใส่บาตรพระภิกษุประมาณร้อยองค์ทุกวัน หลังจากใส่บาตรแล้วก็แจกทานอาหารอีกต่างหากที่เพิงร้านบริเวณหน้าบ้าน อาหารมีทั้งข้าว แกง ข้าวต้มกุ๊ย ข้าวต้มหัวใช้โป๊ บัวลอย-ลอดช่อง ขนมประกริม มีคนมาคอยรับทาน พายเรือมามาแวะจอดทานข้าวต้ม แต่คนที่ทานอาหารแล้วก็กลับนินทาคุณยายเจ้าของบ้านตามธรรมดาของชาวโลก พอได้ยินรู้สึกโกรธมาก เข้าไปต่อว่าก็

> ถูกคุณยายดุ ห้ามไม่ให้พูดคำหยาบ เป็นบาป สอนว่าต้องเคารพอ่อนน้อมผู้ใหญ่ ต้องมีเมตตา มีความรักคนอื่นเหมือนญาติ ไม่ใช่ญาติก็ต้องช่วยเหลือเหมือนญาติ ให้กลัวบาป ทำความดี เล่าเรื่องนรก-สวรรค์ ว่าถ้าทำดีก็จะไปสวรรค์ คนทำชั่วจะไม่ได้ไปสวรรค์ แต่จะตกนรกไปเกิดเป็นสัตว์นรก ส่วนผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นผู้มีบุญมาแต่อดีตชาติ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

ประเทศไทยเริ่มมีการประกาศเจตนารมณ์ และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างเป็นรูปธรรมเป็นครั้งแรก หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม เร่งจัดการเจริญเติบโตของประเทศ โดยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศให้เท่าเทียมนานาอารยประเทศ มีการแก้ไขการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐอย่างจริงจัง โดยได้ดำเนินการจัดการตั้งหน่วยงานต่าง ๆ ขึ้นรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย มอบหมายให้สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติดำเนินการศึกษาวิเคราะห์วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและได้จัดทำเป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และได้ประกาศใช้เป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตั้งแต่ 1 ม.ค. 2504-2509 การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกมีความหมายต่อประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจไทยอย่างมาก (“แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,” 2551) แต่สังคมไทยในยุคนั้น มีเพียงผู้หญิงในชนชั้นสูงเท่านั้นที่มีโอกาสได้รับการศึกษาและการพัฒนา ในทางกลับกัน ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับโอกาส เช่น ผู้หญิงในชนบท เป็นต้น สิ่งที่ผู้หญิงเหล่านี้มีโอกาสได้รับการฝึกฝนมีเพียงงานด้าน “งานบ้าน งานฝีมือ และการดูแลบุตรเท่านั้น” (โคทม อารียา และคณะ, 2541, น. 10) โดยปลูกฝังสืบต่อกันมาเป็นทอด ๆ จนทำให้การเกิดยึดมั่นจนเป็นขนบประเพณีของสังคมไทย จะเห็นได้ว่า แม่ชีรัมภาและแม่ชีหวานใจอาศัยอยู่ในชนบท ก่อนที่จะมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทมีการศึกษาไม่สูงนัก แต่เน้นการทำงาน อาชีพในครอบครัวมากกว่า

แม่ชี 3 รูป คือ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน และแม่ชีมะลิ เริ่มบวช พ.ศ. 2520-2521 ซึ่งอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520-2524 แม่ชีศรีสลับ เล่าว่า

> บ้านอยู่ที่ อ.กุขันธ์ จ.ศรีสะเกศ ทำนา มีพี่น้อง 5 คน เป็นลูกกำพร้า พอคลอดออกมาแม่ก็เสียชีวิต ถูกส่งมาอยู่กับญาติที่อยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งไม่ไกลกัน เรียกว่า แม่บุญธรรม จบการศึกษาประถม 4 บ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้ หลังจากออกจากโรงเรียนช่วยทำนา เลี้ยงควาย หน้านาประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ไถดะ หว่านกล้า กรกฎาคม หน้าน้ำ ลงมือดำนา ถ้าน้ำ (ฝน) มาเร็ว ก็ดำนาเร็ว น้ำมาช้าก็ดำนาช้า แบ่งงานกันทำระหว่างพี่น้อง ผู้ชายทำ ๆ นบกั้นน้ำ ขุดดิน ไถนา ส่วนผู้หญิง ดำนา เดือน ก ย-ธ ค เกี่ยวข้าว เมษายน-พฤษภาคม หน้าแล้ง ว่างจากนา เริ่มทำไร่ปอ ประมาณ 5 ไร่

> นอกจากทำนาแล้วยังต้องทำงานบ้าน เช่น หุงข้าว ถูบ้าน ตักน้ำใส่ตุ่ม ตำข้าวด้วย ครกกระเดื่อง. . . (แม่ชีศรีสลับ อุปมัย, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2549)

แม่ชียุพินมาจากครอบครัวเกษตรกรแถบชานกรุงเทพฯ มีลูกสาวล้วน 6 คน เพราะมีลูกหลายคนพ่อแม่จึงไม่ได้ทำนาอย่างเดียว แต่ยังมีอาชีพเสริมเป็นคนกลาง ค้าควาย ซื้อควายมาขายให้ชาวนาไว้ใช้งานไถนา ค้าข้าว ควบคู่ไปด้วย ส่วนแม่ทำนาและงานบ้าน ครอบครัวปลูกฝังความอดทนในการทำงาน แต่ทว่าทัศนคติของพ่อแม่ก็แตกต่างกัน พ่อเห็นว่าอาชีพทำนาเป็นงานหนักที่เน้นการใช้แรงงานอย่างเดียว จึงอยากส่งลูกทุกคนให้เรียนหนังสือ เพื่อให้ลูกมีการศึกษาอนาคตจะได้ทำงานอาศัยสติปัญญาไม่เหนื่อยยาก พ่อบอกว่า “ผู้หญิง ถ้าโง่แต่งงานไปลำบาก ถ้าทำราชการเลี้ยงตัวได้ ไม่ต้องง้อสามี” หลังจากลูกจบชั้น ป.4 ก็ส่งเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เพื่อจะยกระดับอาชีพจากชาวนา พ่อส่งพี่สาวคนโตเรียนต่อที่ ร ร สตรีพระนครใต้ เทคนิค ทุ่งมหาเมฆ กรุงเทพฯ คนที่ 2 จบปริญญาตรีที่วิทยาลัยครูสวนดุสิต ลูกสาวคนอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน แต่แม่มีความเห็นแตกต่างจากพ่อ ยึดอาชีพทำนาเป็นหลักและเลี้ยงลูกในเวลาเดียวกัน รับผิดชอบงานมาก จึงต้องการให้ลูกสาวสักคนช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้านและงานในนา จึงขอร้องให้อยู่บ้านช่วยทำงาน และเลี้ยงน้อง แม่ชียุพินต้องการช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่เพราะสงสารแม่ที่ต้องรับภาระทั้งทำงานบ้านและเลี้ยงน้องทั้งหมดคนเดียว ด้วยความรักพี่น้อง มีน้ำใจ จึงเสียสละการเรียนเพื่อให้พี่น้องมีการศึกษา ตัดสินใจไม่ไปเรียนต่อทั้ง ๆ ที่สอบได้แล้ว

> พี่น้องอยู่วัดจนจบ ป.4 ทุกคน สมัยก่อนจบ ป.4 แล้วเรียนต่อชั้น ม.1 เลย ไม่มีประถมปลาย พี่สาวคนโต พอจบ ป.4 ก็ไปเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมพจน์พิทยภัตร แถวเทคโนโลยีลาดกระบัง เราจบ ป.4 ก็ไปสอบบ้าง ได้ที่ 11 จะมอบตัวอยู่แล้ว ก็มานึกถึงเหตุผลเหมือนกันว่าถ้าไปเรียนหมดแล้วแม่จะอยู่กับใคร นึกสงสารแม่ พี่ไปเรียน 2 คน น้องไปอยู่วัดอีก 2 คน แล้วคนเล็กจะอยู่กับใคร เพราะไหนแม่จะต้องไปไถนา เกี่ยวข้าว ทำอยู่ประจำ 20 ไร่ เราอายุ 14-15 แม่ไปไถนาเราก็เลี้ยงน้อง หุงข้าว แม่ทำนาเกี่ยวข้าว ไม่แพ้ผู้ชาย เก่งทุกอย่าง เราเป็นทุกอย่างเหมือนกัน แบกลุกทุบ เป็นลูกยาว ๆ ทุบให้ดินมันแตก แบกคราด แบกไถ ช่วยแม่ทำหมดทุกอย่าง (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

ครอบครัวของแม่ชีมะลิประกอบอาชีพขายอาหารตามสั่ง แม่ชีไม่ชอบบริการ ใจไม่รัก แต่ทำเพราะเป็นหน้าที่ของพี่สาวคนโต ต้องช่วยแบ่งเบาภาระของแม่ส่งน้องเรียนหนังสือ เนื่องจากพ่อประสบอุบัติเหตุและบวชอยู่ที่วัดปากน้ำ เห็นว่าการประกอบอาชีพของฆราวาสเป็นความวุ่นวาย มีลักษณะแก่งแย่งชิงดี ต้องแข่งขันกัน

พูดจริง ๆ เราเป็นคนที่ไม่ชอบอยู่กับคนมาก ๆ คล้าย ๆ กับการทำอาหารตามสั่งเนี่ย ต้องเอาใจลูกค้า ต้องดูแล ทำความสะอาด คิดว่าชีวิตนี้มันทุกข์ทรมานกับสิ่งที่ต้องเป็นอยู่ ปกติเราเป็นตัวของเราเอง อาศัยที่ต้องรับใช้คนนี่เป็นสิ่งที่เกลียดที่สุด ทีนี้สาเหตุที่ต้องมาขายของที่ตลาดเพราะว่าน้องเรียนแล้วบ้านก็อยู่ไกลจากความเจริญ อยู่ที่ อ.ท่าตะโก ก็ต้องออกมาที่ตลาดเพื่อที่จะมาทำหน้าที่ส่งน้องเรียนนี่แหละ ความที่ใจเรามันไม่รักกับอาชีพที่ทำอยู่นั่นแหละ มันเลยคิดว่าเบื่อเหลือเกินที่จะต้องกลับไปบริการคนโน้นคนนี้ (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

แม่ชี 3 รูป คือ แม่ชีวันเพ็ญ แม่ชีแก้วสุภา และแม่ชีนิตยา อยู่ในครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะพ่อ แม่ ลูก และได้รับการปลูกฝังทางศาสนาจากพ่อแม่และญาติ แม่ชีวันเพ็ญเป็นทั้งชาวนาและชาวสวน แม่มีนาและสวน15 ไร่ ส่วนพ่อนามี 20 ไร่ บ้านอยู่ใกล้วัดมะกอก อ.ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ มีพี่น้อง 5 คน เป็นพี่สาวคนโต มีน้องสาว 2 คน และน้องชายอีก 2 คน เป็นคนเรียนเก่ง ผลการเรียนดีมาก แต่จบเพียง ป.4 เท่านั้น เนื่องจากพ่อมีความคิดสนับสนุนลูกชาย ส่วนลูกสาวให้ทำงานช่วยพ่อแม่กับบ้านอันเป็นความคิดกระแสหลักทั่วไปในสังคมไทยสมัยก่อน น้องสาว 2 คน จบ ป.7 ส่วนน้องชายเรียนที่โรงเรียนตำรวจและโรงเรียนนายสิบทหารเรือ จบนายสิบและนายเรือแล้วรับราชการทั้งคู่ หลังจบ ป.4 อาจารย์ใหญ่จะส่งให้เรียนต่อแต่พ่อไม่เห็นด้วย ช่วยพ่อแม่ทำสวนผลไม้ 7-8 ไร่ ปลูกส้ม กะท้อนห่อทับทิม พ่อปลูกข้าว ช่วยกันทำงาน มีรายได้จากการขายผลไม้ใช้จ่ายซื้อกับข้าวในบ้านทุกวัน

แม่ชีแก้วสุภา พ่อแม่อาชีพทำนาเกลือ จ.ฉะเชิงเทรา มีพี่น้อง 7 คน พี่ชาย 4 คน เป็นคนสุดท้อง ได้รับการอบรมจากพ่อแม่ให้ลูกทุกคนบวชอย่างน้อย 1 พรรษา เพื่อทำความดี สร้างสมบารมีในพระพุทธศาสนา หลังเรียนจบ ป.ว.ส. จากโรงเรียนเกษมโปลีเทคนิค คลองตัน กรุงเทพฯ แผนกธุรกิจ อายุ 22 ปี ทำงานบริษัทไม่ถึง 1 ปี ก็บวชเป็นประเพณีในครอบครัว พี่ชายพาไปบวชที่วัดพนมพนาวาส อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติในเรื่องศรัทธาในศาสนาของครอบครัว

แม่ชีนิตยาเป็นลูกคนกลาง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี ครอบครัวขนาดเล็ก พ่อมีอาชีพรับจ้างทำสวน แม่ทำงานเป็นพนักงานวัดธรรมกาย มีพี่สาวและน้องชาย 1 คน เรียนหนังสือที่เชียงใหม่ ช่วงปิดเทอมอายุ 7-8 ปี ผู้ปกครองมักพามาทำบุญ นั่งสมาธิที่วัดธรรมกายตั้งแต่เล็ก และยังมีลูกพี่ลูกน้องเป็นญาติที่เป็นพระอาจารย์สอนธรรมมะในวัดปากน้ำอีกด้วย หลังจากจบชั้น ม.3 มีศรัทธาอยากบวชเป็นแม่ชีที่วัดปากน้ำ ได้ขออนุญาตบวชชีโดยมีพระอาจารย์เป็นผู้รับรองการบวช

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลมีนโยบายฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ตกต่ำ มุ่งสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมเพราะความเจริญไปกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ส่งเสริมวางแผนครอบครัวให้มีการวางแผนครอบครัว ดำเนินการทั้งด้านการให้การศึกษา การปรับปรุงกฎหมาย ตลอดทั้งให้บริการวางแผนครอบครัวอย่างกว้างขวางให้ถึงประชาชนในชนบทห่างไกลชนกลุ่มน้อย แหล่งเสื่อมโทรมในเขตเมืองและพื้นที่ที่มีความกดดันประชากรต่อเนื้อที่ทำกินสูง (“นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ,” 2551) แม้ว่ารัฐบาลจะให้ความสำคัญและมีมาตรการอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ผู้หญิงในชนบทยังคงบทบาทการมีส่วนร่วมสำคัญเคียงข้างช่วยเหลือครอบครัวทำงานในการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นปลูกข้าวหรือเกี่ยวข้าว และยังต้องรับผิดชอบงานบ้าน เช่น เตรียมอาหาร ตักน้ำ หน้าแล้งก็ทำงานอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ช่วยหาปลา ทอผ้า ฯลฯ ครอบครัวในชนบทไม่นิยมให้ลูกสาวศึกษาเล่าเรียนสูงนักแต่คาดหวังให้ช่วยทำงานมากกว่า จะเห็นได้ว่า แม่ชีที่มาบวชส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่แถบชานเมืองหรือในชนบท ระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ส่วนใหญ่จบ ป.4 ส่วนน้อยที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยม จะเห็นได้ว่า แม่ชี 2 รูป เท่านั้นที่ได้รับการศึกษาสูงกว่ามัธยม อายุที่เริ่มบวช ส่วนใหญ่บวชตั้งแต่เด็ก หลังจากจบการศึกษา เริ่มบวชเมื่ออายุยังน้อยด้วยความศรัทธาในศาสนา มิใช่ผิดหวังจากความรัก ล้มเหลวในชีวิตการงาน จึงบวชอายุมาก แก่แล้ว ไม่มีคนดูแล ตามที่สังคมเข้าใจ

สาเหตุในการบวช

จากการสำรวจแม่ชีทั้งหมด 8 รูป 7 รูป พบว่า มาบวชด้วยความศรัทธา อย่างไรก็ตาม แม่ชีไม่ได้มาบวชด้วยวัตถุประสงค์เดียว แต่ส่วนใหญ่บวชด้วยความศรัทธา หรือมีคนชักนำ ที่เหลือส่วนน้อยบวชเพราะสาเหตุอื่น ๆ

ตารางที่ 4.6

สาเหตุในการบวช

ชื่อ-สกุล	สาเหตุที่บวช					ระยะเวลาที่ต้องการบวช
	ศรัทธา	ครอบครัว คนรู้จัก	ต้องการศึกษา	อื่น ๆ		
				เบื่อทางโลก	แก้บน เชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์	
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	/	/				ไม่กำหนด
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	/	/				ไม่กำหนด
3. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์	/	/	/			1 ปี
4. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย	/	/	/			1 ปี
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์	/	/		/		15 วัน
6. แม่ชีนิตยา ปันเรือน	/	/	/			3 เดือน
7. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด					/	3 เดือน
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล	/	/	/			3 เดือน

วิเคราะห์สาเหตุในการบวช

1. บวชเพราะศรัทธา จากแนวคิดคนทั่วไปในสังคมไทยส่วนใหญ่ที่มักมองแม่ชีแบบเหมารวมตายตัว (stereotype) ว่ามาบวชเพราะต้องการอาศัยวัด สาเหตุที่บวช ส่วนมากต้องการสละทิ้งความวุ่นวายทางโลก มีเพียงร้อยละ 20 เท่านั้นระบุว่าต้องการบวชเพื่อช่วยเหลือสังคม จากการศึกษาพบว่าแม่ชีส่วนมากมีการศึกษาน้อย (ประเสริฐ ทองเกตุ, 2534, น. 21) ชีวิตประจำวันของแม่ชีส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องของการปัดกวาด ทำอาหารถวายพระในวัด ไม่มีเวลาทำสมาธิ ไม่มีโอกาสก้าวหน้าในทางกรรมฐาน (อมรา พงศาพิชญ์, 2548, น. 69) และวิทยานิพนธ์ของ ประเสริฐ ทองเกตุ ที่ศึกษาเรื่อง “เหตุผลในการตัดสินใจบวชชี และความต้องการศึกษาต่อของแม่ชีไทย” พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีความรู้ทางโลกน้อย ฐานะเดิมทางเศรษฐกิจไม่ดี (ต่ำ) สภาพทางจิตใจไม่ดี ทำให้การเข้ามาบวชชีมีเป้าหมายสำคัญเพียงอาศัยวัด ต้องการความสงบ ไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับเรื่องภายนอก บางส่วนก็มีความประพฤติที่ก่อให้เกิดภาพพจน์อันไม่สู้จะดีงามในสายตาของคนทั่วไป (น. 21) แต่จะเห็นได้ว่า กรณีศึกษาสาเหตุของแม่ชีส่วนใหญ่บวชเพราะ

มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น แม่ชีรัมภาต้องตัดสินใจเลือกระหว่างการบวชกับอาชีพการงาน แต่ด้วยแรงศรัทธาจึงตัดสินเลือกบวชเป็นแม่ชี

> สมัยนั้นมีสงคราม บ้านเมืองรบราฆ่าฟันกัน คนก็ไม่ค่อยได้เรียนหนังสือเท่าไหร่ ครูสอนหนังสือก็หาไม่ค่อยได้ ศึกษาอำเภอมาขอให้เป็นครูที่โรงเรียน เราจบ ป.4 ก็เป็นครูได้แล้ว แต่ก็ไม่ได้สอนหนังสือเพราะว่าอายุไม่ครบ 15 ปี ต้องอายุ 15 ปีจึงบรรจุครู ตกลงก็เลยคิดว่าจะบวชชี มันเกิดศรัทธาอยากบวช มักไปทำบุญที่วัดระกาศ แต่ผู้ใหญ่ทัดทานว่ายังเด็ก ยังเล็กอยู่ อย่าเพิ่งบวชเลย รอให้โตอีกสักหน่อยค่อยบวช (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

ความศรัทธาในพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากการมีโอกาสได้ไปทำบุญที่วัดเป็นประจำ จนสนิทคุ้นเคยกับเจ้าอาวาส” ในกรณีของแม่ชีรัมภา เห็นได้ว่าครอบครัวมิได้ห้ามปรามเรื่องการบวช เพียงแต่ขอให้ “โตอีกสักหน่อย” จึงค่อยบวช ทำให้เห็นได้ชัดว่า แม่ชีรัมภาบวชเพราะศรัทธาเป็นอันดับแรก

แม่ชียุพินได้รับการปลูกฝังความศรัทธาทางศาสนาจากย่าและพ่อ โดยพ่อส่งลูกเรียนโรงเรียนวัดใกล้บ้าน ฝากไว้ที่บ้านย่าซึ่งอยู่ใกล้วัดเพื่อให้ท่านอบรม น้องชายของย่าบวชพระ ในระหว่างเรียนหลานทุกคนต้องถือปิ่นโตเดินบิณฑบาตตามหลวงปู่ ปิดเทอมจึงไปกลับอยู่บ้านกับพ่อแม่และอาศัยอยู่กับย่าจนจบ ป.4 ส่วนพ่อนอกจากจะมีศรัทธาในพระศาสนาแล้ว ยังมีความเห็นแตกต่างจากผู้ชายทั่วไปอีกด้วยว่าผู้หญิงไม่ควรแต่งงาน เพราะเป็นภาระต้องดูแลทั้งสามีและลูก เชื่อว่าผู้หญิงก็สามารถสืบทอดศาสนาได้เช่นกัน ความที่มีแต่ลูกสาวล้วน อยากให้ลูกสักคนบวช จึงพาลูกสาวมาบวชศึกษาธรรมอย่างน้อย 1 พรรษาเพื่อพ่อแม่จะได้บุญกุศล แต่ไม่ได้บังคับให้บวชตลอดชีวิต นอกจากจะบวชตามประเพณีแล้วก็ยังจะได้พ้นจากการครองเรือนไม่ต้องเป็นทาสรับใช้ผู้ชายด้วย

> ก่อนบวชเรามีงาน มีอาชีพ แต่ว่าพ่อเป็นคนที่มีคุณธรรมและมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา คิดว่าให้มาบวชปฏิบัติศึกษาธรรม คนถ้ายังไม่ได้บวชเขาถือว่ายังเป็นคนดิบ พ่ออยากให้ลูกบวชทุกคน ไม่ได้คิดให้บวชนาน และไม่ชอบให้ลูกแต่งงาน ก็เขาเป็นผู้ชาย เขารู้ชีวิต มองลุ่มลึก ผู้หญิงแต่งงานแล้วต้องเป็นทาส ต้องดูแลสามี ท้อง คลอด เลี้ยงลูก ลำบากมากกว่า เขาจึงอยากให้ลูกบวช เวลาที่เขามาวัดปากน้ำเจอแม่ชีเด็ก ๆ เช่น แม่ชีศรีสลับ ทองเพชร เขาไหว้หมด ศรัทธาผู้หญิงบวช เราคิดจะบวชเพียง 3 เดือนเท่านั้น (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

แม่ชีแก้วสุภา ได้รับการปลูกฝังการบวชจากครอบครัว ซึ่งเป็นประเพณีว่าทุกคนต้องบวชก่อนมีครอบครัวอย่างน้อย 1 พรรษา พ่อแม่รักษาศีลและมีความเชื่อมั่นในศาสนา ได้เห็นพ่อแม่ญาติพี่น้อง รักษาศีล เข้าวัดตั้งแต่เด็ก ๆ ทำให้มีความเชื่อว่าการบวชได้บุญกุศล

> บรรพบุรุษเป็นแม่ชีมา ที่บ้านเราเข้าวัดกันหมด ครอบครัวปลูกฝังความศรัทธาในศาสนาให้ลูกทุกคน พ่อแม่ก็บวช แม่ก็เคยมาบวชอยู่กับหลวงพ่อสด 1 พรรษา ตอนนั้นแต่งงานมีลูก 2 คนแล้ว หลังจากสึกก็กลับไปช่วยพ่อทำนาเกลือและคลอดลูกอีก 5 คน นับรวมตัวเองด้วย คนในหมู่บ้านเดียวกันก็ไม่มองว่าผิดปกติ เพราะบ้านน้า บ้านญาติก็เข้าวัด เป็นธรรมดาว่าตระกูลนี้เข้าวัดกัน ลูกน้าบวชชีที่เกาะสีชัง บวชไล่ ๆ กัน เขาบวชก่อน 1 เดือน ปฏิบัติอย่างเดียว เชื่อมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าทำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้ คนที่เชื่อมั่นตรงนี้จึงยึดมั่นในศาสนา มันอยู่ที่ศรัทธาของบุคคล (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2549)

นอกจากนั้น แม่ชีแก้วสุภายังมีน้าสาวบวชปฏิบัติธรรมในสมัยหลวงพ่อสด ต่อมาได้เป็นแม่ชีธรรมกาย และได้รับการเปลี่ยนชื่อใหม่จากหลวงพ่อเป็น แม่ชีนพรัตน์ แต่เสียชีวิตตั้งแต่อายุ 19 ปี หลังจากแม่ชีนพรัตน์เสียชีวิตแล้ว ร่างกายก็ไม่เน่าเปื่อย ทำให้รู้สึกภูมิใจญาติที่ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังตลอดชีวิตจนได้รับการเคารพนับถือ หลังจบการศึกษาจึงบวชด้วยความศรัทธา

แม่ชีนพรัตน์บวชเมื่ออายุ 16 ปี เดิมชื่อ จำนงค์ สุขเกษม เป็นแม่ชีธรรมกายซึ่งพักอาศัยอยู่ในโรงงานทำวิชชา หลวงพ่อสดเปลี่ยนชื่อให้ใหม่ว่า แม่ชี นพรัตน์ ต่อมาได้เป็นโรคไข้ทับระดู และเสียชีวิตเมื่ออายุ 19 ปี เนื่องจากการรักษาในโรคสมัยก่อนยังไม่ทันสมัย เนื่องจากวัดปากน้ำไม่มีป่าช้าฝังศพ ศพของท่านได้ถูกนำไปฝังไว้ที่ป่าช้าวัดนางชีซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวัดปากน้ำ หลังจากนั้นเจ้าอาวาสวัดนางชีทำการล้างป่าช้าโดยขุดศพที่ฝังไว้ทั้งหมดขึ้นมาบำเพ็ญกุศล ได้พบว่าศพไม่เน่าเปื่อย 2 ศพ คือ ศพของแม่ชีนพรัตน์และศพเด็กหญิงอายุ 2 ขวบ ทางวัดจึงไม่เผา นอกจากนั้นยังบริจาคโลงแก้วให้ด้วย วัดนางชีจึงกลายเป็นวัดที่มีชื่อเสียงจากการที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้มาชมศพไม่เน่าเปื่อยของอดีตแม่ชีธรรมกายวัดปากน้ำ ศพของท่านยังอยู่ในโลงแก้ว แต่ทว่าปัจจุบันนี้ไม่ค่อยได้รับการดูแลเอาใจใส่ ศาลาตั้งโลงแก้วอยู่ท้ายวัดและทรุดโทรมมาก ดิฉันได้ไปกราบศพของท่าน เมื่อได้เห็นร่างของท่าน นับว่าเป็นสิ่งที่ยืนยันคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ไม่มีการให้ความหมายสูงต่ำ แบ่งแยกเพศหญิงว่าต่ำต้อย ไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศในการปฏิบัติธรรม

> ไม่เคยเจอกัน ไม่เคยเห็นตัวจริง แต่ก็ภูมิใจว่าเป็นญาติเรา แล้วก็ปฏิบัติจริง ๆ จัง ๆ ดีใจด้วยว่าน้ามีบุญมาก ได้ธรรมมะ น้าเป็นน้องสาวของแม่ แม่เล่าให้ฟังว่าน้าไม่พูดกับใคร ไม่ไปไหน ทำงานอยู่กับบ้าน ใครเรียกไม่มีขาน แต่เปิดประตูบ้านไปเจอเขา

เห็นน้าครั้งแรกเป็นเด็ก หลังจากน้าเสียชีวิตอยู่ในโลงแก้วแล้วแม่พามาไหว้น้าที่วัดนางชี (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2549)

2. ครอบครัวหรือคนรู้จักติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับทางวัด จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกรณีศึกษามาบวช เพราะมีครอบครัว คนรู้จัก ติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับทางวัด เช่น ครอบครัวมักไปทำบุญกับวัดประจำ อาทิ คุณแม่ของแม่ชีหวานใจมักมาทำบุญที่วัดปากน้ำกับหลวงพ่อสดเป็นประจำทุกปีเนื่องจากศรัทธาในวิชชาธรรมกายเป็นสาเหตุรองในการบวช แม่ชีหวานใจ เล่าว่า

คุณแม่ศรัทธาหลวงพ่อวัดปากน้ำ วิชชาธรรมกายสามารถเอาบุญไปให้ได้ แล้วใครที่เจ็บไข้ได้ป่วยมีทุกข์ วิชชาธรรมกายจะช่วยได้ จึงแจวเรือมาจากสมุทรสงคราม ค้างคืน 2 คืน นอนในเรือมา ต้องมาเลี้ยงพระประจำปี มีเวลาว่างคุณแม่มีมะพร้าวน้ำตาล ก็จะมาเลี้ยงพระกับหลวงพ่อวัดปากน้ำ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

กรณีของแม่ชีหวานใจมีทั้งศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และมีการติดต่อระหว่างบ้านกับวัดอย่างใกล้ชิดจึงนำไปสู่การตัดสินใจบวช นอกจากศรัทธาแล้วยังบวชเพราะญาติชักชวนอีกด้วย บางรูปบวชเพราะมีสมาชิกในครอบครัวเคยบวชเป็นพระหรือแม่ชี เห็นญาติบวชเป็นพระหรือแม่ชีตั้งแต่เล็กและมีการชักชวนให้มาบวช พบว่าแม่ชี 5 รูปมีญาติเป็นพระหรือแม่ชี หรือบวชเพราะมีคนรู้จัก มีผู้แนะนำมา เช่นแม่ชีรัมภา มีญาติแม่ชีธรรมกาย เพราะมีศรัทธาทำให้ง่ายต่อการตัดสินใจบวช

คิดว่าจะบวชชี เพราะเกิดศรัทธาอยากบวชมากขณะนั้น เนื่องจากมีแม่ชีที่เป็นญาติกันชื่อ ‘แม่ชีชั้น จอมทอง’ เป็นแม่ชีธรรมกายอยู่ที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้แวะมาเยี่ยมบ้านปีละครั้ง เพื่อมานำเอาข้าวสารและอาหารแห้งไปถวายวัดปากน้ำ ชักชวนให้บวช แม่ชีชั้นเดินทางด้วยเรือสำปั้นใหญ่ มาเยี่ยมบ้านปีละครั้งเพื่อขอข้าวเปลือกไปสีที่บ้านญาติใกล้กันในคลองระกาดจนเป็นข้าวสาร และอาหารแห้งอื่น ๆ แล้วบรรทุกไปถวายวัดปากน้ำ มักเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ รวมทั้งเรื่องบุญบาป นรก สวรรค์ และการภาวนาวิชชาธรรมกายให้ฟัง มีศรัทธาอยากบวชอยู่กับแม่ชีธรรมกาย (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

แม่ชีศรีสลับได้ขออนุญาตแม่บุญธรรมมาทำงานที่กรุงเทพฯ เนื่องจากมีความรู้น้อย จึงคิดว่าจะมา “ทำงานอะไรก็ได้” โดยพักที่บ้านพี่ชายแถบคลองเตย แต่ได้พบพระอุดมพร พี่ชายแท้ ๆ เพิ่งกลับจากธุดงค์มาจากถ้ำม้าร้อง อ.หลังสวน จ.ชุมพร แนะนำว่า

> หลวงพี่จะให้ทำงานอย่างประเสริฐ ได้รับการสนับสนุนจากพี่ชายพามาบวช เราก็ตกลงว่าทำงานอย่างประเสริฐก็คือการบวช หลวงพี่พามาบวชชีที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ โดยฝากให้อยู่กับแม่ชีทองแท้ ช่อเกตุ เป็นแม่ชีธรรมกาย พี่สาวแม่ชีทองดี เนื่องจากท่านเคยมีบุญคุณ ได้ช่วยเหลือแม่ชีทองแท้เมื่อป่วย ขาไม่มีแรง เดินไม่สะดวก พาหมอมารักษาจนหาย แม่ชีทองแท้ ปวารณาว่าถ้าต้องการให้ช่วยเหลืออะไร ขอให้บอก เนื่องจากต้องการทดแทนบุญคุณ รับรองเรื่องที่พักโดยให้อยู่ในห้องด้วยกัน พาไปฝากกับหัวหน้าแม่ชี ก็ได้บวชในวันนั้นเลย (แม่ชีศรีสลับ อุปมัย, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2549)

แม่ชีมะลิได้รับการปลูกฝังการบวชจากปู่และพ่อ โดยปู่บวชเป็นพระธรรมกายสมัยหลวงพ่อสดจนมรณภาพ และพ่อเป็นพระธรรมกายเช่นกัน เดินทางมาเยี่ยมปู่และพ่อที่วัดปากน้ำเสมอ ๆ ได้เห็นบรรพบุรุษบวชตลอดชีวิต ได้รับคำชักชวนจากหลวงพ่อให้บวชสัก 15 วัน มีความคุ้นเคยกับวัดปากน้ำมาก่อนทำให้มีศรัทธาในการบวช

> ตระกูลเราบวชหมดเลยนะ ตั้งแต่ปู่แท้ ๆ ก็บวชตลอดชีวิตอยู่ที่วัดปากน้ำ เป็นพระธรรมกายสมัยหลวงพ่อสด มีหน้าที่เฝ้าโบสถ์ ถูกหลวงพ่อสดส่งไปสอนธรรมกายที่ จ.นครปฐมแล้วมรณภาพที่นั่น ส่วนหลวงพ่อเราก็มาบวชที่วัดปากน้ำตั้งแต่อายุ 18 ปี เป็นเณร 1 พรรษาแล้วสึกออกไปใช้ชีวิตทางโลก มาบวชไม่สึกอีกครั้งตอนอายุ 40 กว่า ๆ พ.ศ. 2520 อายุ 21 ปี มาเยี่ยมหลวงพ่อซึ่งเป็นพ่อแท้ ๆ บวชเป็นพระที่วัดปากน้ำ ท่านประสบอุบัติเหตุรถชนที่ระยอง ทีแรกหลวงพ่อคิดบวชสักพรรษาเดียวแล้วก็จะสึก พอดีท่านได้ธรรมกายนั่นแหละ ท่านจึงไม่สึก หลังจากได้ธรรมกายแล้วท่านย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสที่ร้อยเอ็ด พ.ศ. 2530 หลวงพ่อบอกว่ามาแล้วก็อยู่วัดสัก 15 วันบวชหน่อยนะ ก็เลยตั้งใจว่าจะบวชสัก 15 วัน ก็จะกลับไปเพราะเรามีภาระต้องเลี้ยงน้องไง เผอิญอยู่แล้วก็อยู่เลย (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

กรณีของแม่ชีมะลิแสดงให้เห็นความภาคภูมิใจของครอบครัวที่ประเพณีนี้ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา “ตระกูลเราบวชหมดเลยนะ ตั้งแต่ปู่ ๆ แท้ ๆ บวชตลอดชีวิตอยู่ที่วัดปากน้ำ” ครอบครัวจึงมิได้ขัดขวางการตัดสินใจบวชชี เพราะมองว่าการที่ผู้หญิงบวชชีถือเป็นการสืบทอดประเพณีปฏิบัติในเรื่องการบวชที่ยึดถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แม่ชีนิตยาก็มีญาติเป็นพระในวัดปากน้ำเช่นกัน เนื่องจากอายุน้อย หากมาบวชเองโดยไม่มีผู้นำมาฝากหัวหน้าแม่ชีจะไม่รับบวช อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาตินำมาฝากกับหัวหน้าแม่ชี พระมหาบุญชัยสนับสนุนให้เรียนทั้ง

ในวัดและนอกวัด อีกทั้งยังช่วยแนะนำวิชาบาลีด้วย ไม่เคยรู้จักแม่ชี แต่เห็นพระพี่ชายลูกพี่ลูกน้องบวชเณรอยู่ที่วัดร่ำเปิงที่เชียงใหม่แล้วย้ายมาอยู่ที่วัดปากน้ำ ชื่อพระมหาบุญชัย ปภสฺสรเมธี

พระมหาบุญชัย บวชเป็นสามเณรตั้งแต่อายุ 10 ปี ที่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ศึกษาจนจบบาลีประโยค 5 (ป.ธ. 5 กรมศาสนาเทียบวุฒิ ม. 3) ย้ายมาเรียนบาลีประโยค 6 ที่วัดปากน้ำและปริญญาตรีที่มหาจุฬาวิทยาลัย ท่าพระจันทร์ ปริญญาโทที่ มศว. ประสานมิตร คณะบริหารการศึกษา พร้อมทั้งเรียนบาลี ป.ธ. 9 ด้วย และเป็นอาจารย์สอนธรรมชั้นโทที่วัดปากน้ำ

แม่ชี 3 รูป คือ แม่ชีศรีสลับ แม่ชีมะลิ และแม่ชีนิตยา บวชเพราะมีคนรู้จักบวช ไม่ได้มีศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้ามาก่อน แต่เพราะการบวชกลายมาเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาในครอบครัว

3. ต้องการศึกษาต่อ ภูมิหลังพื้นเพของแม่ชีที่บวชส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย เช่น แม่ชีศรีสลับและแม่ชียุพิน หลังออกจากโรงเรียนต้องช่วยพ่อแม่ทำนา ส่วนแม่ชีมะลิช่วยแม่ขายอาหารตามสั่ง แม่ชีนิตยาจบเพียง ม.3 เท่านั้น เพราะฉะนั้น สาเหตุหนึ่งของการบวชก็คือ ต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยม และอุดมศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ชีวิตดีขึ้น แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน แม่ชีมะลิ แม่ชีนิตยา แม่ชีแก้วสุภา ที่ตัดสินใจบวชเพราะต้องการศึกษา แบ่งการศึกษาแม่ชีออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (ดูเอกสารเพิ่มเติมที่ภาคผนวก)

1. ศึกษาปริยัติธรรม
2. ศึกษาปริยัติสามัญ คือ การศึกษาทางโลก คือ กศน. และ มหาวิทยาลัย
3. ศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ คือ ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน แม่ชีมะลิ ศึกษาทั้งปริยัติธรรม และปริยัติสามัญ เป็นการศึกษานอกโรงเรียน เรียนทางไปรษณีย์ มหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ

> ตอนแรกคิดว่าจะบวชชั่วคราว พอหลังพรรษาแรกไปแล้วคิดว่าจะบวชนาน จะฝึกฝนตนเองเพราะว่าโอกาสอย่างนี้ไม่ค่อยมี เมื่อเรียนจบธรรมศึกษาเอก ต้องการจะไปปฏิบัติธรรมที่อื่นที่มีสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่แม่ชีอุดมศรีแนะนำให้เรียนบาลี บอกว่า ศรีสลับ. . . เจ้าอาวาส ท่านชอบบาลีนะ ดูซิแม่ชีสำเนียงก็เรียน (บ.ศ. 8 -ลาสิกขาแล้ว) แม่ชีที่เรียนบาลี มี 5 รูป ควบกับการศึกษาผู้ใหญ่ชั้นประถม มัธยมศึกษาที่วัดนาคปรกซึ่งอยู่ติดกับวัดปากน้ำ เดินไปเรียนตอนเย็น แต่ค่าเล่าเรียนท่ากับฆราวาส เรียนปริญญาตรีที่รามคำแหง คณะศึกษาศาสตร์ ปริญญาโทสาขาภาษาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยปูนา อินเดีย (แม่ชีศรีสลับ อุปมัย, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2549)

เดิมทีมาบวช พ.ศ. 2516 เรียนธรรมศึกษา และบาลีด้วย คู่กันไปเรื่อย ๆ จบ บ.ศ.6 แล้วจึงไปเรียน กศน. จนจบ ม.6 แล้วเรียนรามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์ เอก ภาษาไทย ศิลปศาสตรบัณฑิต จบ พ.ศ. 2535 แล้วต่อโทที่มหาวิทยาลัยมหิดล สาขา พุทธศาสตร์ จนจบใน พ.ศ. 2542 (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

สอบธรรมศึกษาโทได้ที่ 3 ธรรมเอกได้ที่ 2 เรียนบาลีได้ 4 ประโยคเท่านั้น บ.ศ. 5 เรียน แล้วเป็นตาแดงต้องหยุดรักษา ต่อมาก็ออกไปเรียนภาคค่ำ เดินไปเรียน ป.5-7 ที่วัด นาคปรก เสร็จแล้วก็ไปเรียนที่วัดประดู่ในทรงธรรม 2 ปี จบปริญญาตรีที่รามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์รามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์ (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

หลังจากบวชแล้ว แม่ชีนิตยาศึกษาเพียงธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก โดยเน้นศึกษาเฉพาะปริยัติสามัญเท่านั้น

จบธรรมศึกษาเอกแล้ว เรียน กศน. ม.4-ม. 6 ที่วัดนาคปรกวันอาทิตย์ ๆ ละ 1 วัน 2 ปี ค่าใช้จ่ายทางบ้านส่งให้ ไม่เรียนบาลี มุ่งศึกษาทางโลกอย่างเดียว ตอนแรกคิดจะ เรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะศิลปศาสตร์ หรือกฎหมาย แต่วัดปากน้ำอยู่ฝั่ง ธนบุรี การเดินทางไปเรียนใช้เวลาอย่างน้อย 2 ชม ตัดสินใจเปลี่ยนมาเรียนทาง ไปรษณีย์ที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยใช้สถานที่เรียนที่วัดนวลนรดิศข้าง วัดปากน้ำกับเพื่อนเป็นกลุ่ม ดูหนังสือจากชุดหนังสือที่ทางมหาวิทยาลัยส่งมา สะดวกกว่าการไปเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง ค่าใช้จ่ายไม่สูงมาก

แม่ชีแก้วสุภาบวชเพื่อศึกษาธรรม ต้องการศึกษาธรรมศึกษา อภิธรรม และบาลี เท่านั้น เพราะเชื่อว่าการเรียนธรรมมะได้บุญมากกว่าเรียนปริยัติสามัญ หากไม่ศึกษาปริยัติก็จะ ปฏิบัติธรรม “บวชแล้วก็เรียนธรรมศึกษาคู่กับอภิธรรมเลย จบอภิธรรมบัณฑิตแล้วรับใบประกาศ กับเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ การเรียนก็เป็นกุศล แต่ไม่ชอบเรียนบาลี ชอบเรียนอภิธรรมมากกว่า เป็น นักบวช ถ้าไม่เรียนก็ต้องลงมือปฏิบัติเลย ถือว่าเป็นการศึกษาทางพระศาสนา เรียนเท่าที่จะเรียนได้”

แม่ชีแก้วสุภาบวชเรียนอภิธรรมจนจบชั้นสูงสุด เรียนเป็นกลุ่มกับเพื่อนแม่ชีที่อายุ น้อย ๆ ไม่กี่รูป แม่ชีส่วนใหญ่จะมีอายุมาก ถ้าแม่ชีอายุมากก็จะปฏิบัติอย่างเดียว เป็นการแบ่งผู้ ศึกษาปริยัติธรรมโดยการใช้อายุผู้ศึกษาเป็นเกณฑ์ นอกจากปริยัติธรรมแล้วช่วยทำครัวในฤดูร้อน 2 เดือนต่อปี จนจบอภิธรรมชั้นสูงสุดปี พ.ศ. 2538 หลังจากนั้นเป็น อ.แม่ชี สอนรุ่นน้องชั้นจุลโท 1 ปี ได้รับคำแนะนำจากแม่ชีให้มาเรียนบาลีที่วัดปากน้ำ คุณแม่ได้พาย้ายมาอยู่ที่วัดปากน้ำตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ทำครัวและเรียนบาลีไปด้วย

4. บวชเพราะสาเหตุอื่น ๆ แม่ชีส่วนใหญ่มาบวชด้วยความศรัทธา แต่ก็มีบางส่วนที่บวชด้วยสาเหตุอื่น คือ คือ บวชแก้บน หรือ บวชเพราะเบื่องานจึงบวชเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น แม่ชีวันเพ็ญ ก่อนผ่าตัดบนไว้ว่าถ้าหายป่วยแล้วจะบวชชี 3 เดือน บวชแก้บนหลังการผ่าตัดเพื่อให้หายป่วยจากการผ่าตัดเนื้องอกมดลูก

> เมื่อ พ.ศ. 2525 น้ำท่วมมากทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด สวนก็ถูกน้ำท่วมด้วย แม่ลงทำสวนลุยน้ำในท้องร่อง ให้เราทำงานบ้าน เฝ้าบ้านอยู่บนเรือน วันหนึ่งแม่บอกว่าตกขาวมากและออกสีแดง ไปตรวจที่ รพ. ศิริราช และจุฬา หมอบอกว่าแม่อาจมีเชื้อมะเร็งมดลูก พอรู้ข่าวว่าแม่จะเป็นมะเร็งก็ร้องไห้ตลอดทางกลับบ้าน ได้แวะไปบ้านเพื่อนน้องชาย บอกให้ส่งข่าวไปบอกน้องชายที่ทำงานที่กรมทหารเรือ อ สัตหีบ รวมทั้งได้บนกลางแจ้ง 3 วัด คือ หลวงพ่อโสธร วัดบ้านแหลม หลวงพ่อโต วัดระฆัง และหลวงพ่อวัดมะกอกซึ่งเป็นวัดในละแวกบ้าน ขอให้แม่พบหมอดี รักษาโรคจนหาย และยังบนเพิ่มเติมว่าถ้าแม่เจ็บป่วยขอให้รับความเจ็บป่วยจากแม่มาครึ่งหนึ่ง ปีต่อมารู้สึกว่าท้องแข็ง จึงไปตรวจที่โรงพยาลบาลหญิงกับเพื่อน หมออุลตราซาวน์พบว่าเป็นเนื้องอกและนัดให้ผ่าตัดในสัปดาห์ต่อมา นึกได้ว่าเคยบนไว้เมื่อปีที่แล้วว่าถ้าแม่เจ็บป่วยขอให้เป็นครึ่งหนึ่ง จึงได้เป็นเนื้องอกและต้องผ่าตัด ก่อนผ่าตัดบนไว้ว่าถ้าหายป่วยแล้วจะบวชชี 3 เดือน (แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2549)

นอกจากนั้นยังอาจมาบวชเพราะเบื่องานทางโลก ดังเช่น แม่ชีมะลิ ครอบครัวประกอบอาชีพขายอาหารตามสั่ง แต่เพราะไม่ชอบบริการ ใจไม่รักอาชีพ เชื่อว่าการบวชเป็นชีวิตที่ได้บุญและอยากแข่งขันการทำบุญ เห็นว่าการประกอบอาชีพของฆราวาสเป็นความวุ่นวาย มีลักษณะแก่งแย่งชิงดี ต้องแข่งขันกัน

> พูดจริง ๆ เราเป็นคนที่ไม่ชอบอยู่กับคนมาก ๆ คล้าย ๆ กับการทำอาหารตามสั่งเนี่ย ต้องเอาใจลูกค้า ต้องดูแล ทำความสะอาด คิดว่าชีวิตนี้มันทุกข์ทรมานกับสิ่งที่ต้องเป็นอยู่ ปกติเราเป็นตัวของเราเอง อาศัยที่ต้องรับใช้คนนี่เป็นสิ่งที่เกลียดที่สุด ทีนี้สาเหตุที่ต้องมาขายของที่ตลาดเพราะว่าน้องเรียนแล้วบ้านก็อยู่ไกลจากความเจริญอยู่ที่ อ.ท่าตะโก ก็ต้องออกมาที่ตลาดเพื่อเพื่อที่จะมาทำหน้าที่ส่งน้องเรียนนี่แหละ ความที่ใจเรามันไม่รักกับอาชีพที่ทำอยู่ มันเลยคิดว่าเบื่อเหลือเกินที่จะต้องกลับไปบริการคนโน้นคนนี้ (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

จะเห็นได้ว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีศรัทธาอยู่แล้ว นอกจากศรัทธาแล้วยังประกอบด้วยสาเหตุอื่น ๆ อีก เช่น คนในครอบครัวมีความคุ้นเคย มาทำบุญที่วัดเสมอ ๆ ครอบครัวมีความ

ศรัทธาหลวงพ่อวัดปากน้ำ และมักมาเลี้ยงพระที่วัดเป็นประจำ หรืออาจบวชเพราะต้องการศึกษาก็ได้ ที่บวชด้วยความศรัทธา และมีญาติ คนรู้จักสนิทสนมกับวัดจะบวชจนเป็นประเพณีในครอบครัว และมักบวชแบบไม่มีกำหนด เช่น แม่ชีรัมภา แม่ชีหวานใจ แม่ชีแก้วสุภา ซึ่งต่างจากบวชเพราะสาเหตุอื่น เช่น เบื่อทางโลก หรือบวชแก้บนเพื่อความเป็นศิริมงคลในชีวิต ผู้ที่บวชต้องการศึกษาจะบวชระยะสั้น ๆ เพียง 15 วัน 3 เดือน 1 ปี ดังเช่น กรณีแม่ชีวันเพ็ญ แม่ชียุพิน แม่ชีศรีสลับ และแม่ชีนิตยา หรืออาจบวชจนจบการศึกษาแล้วจึงลาสิกขาก็ได้

สรุปสาเหตุของการบวช

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การบวชของแม่ชีมีหลากหลายสาเหตุ ซึ่งต่างจากแนวคิดของคนทั่วไปที่มักมองแม่ชีที่มาบวชด้วยสาเหตุเดียวเท่านั้น ส่วนใหญ่มาบวชด้วยความศรัทธา มีคนรู้จัก คนในครอบครัวมาทำบุญ บวชหรือมีความสัมพันธ์กับวัดมาก่อน นอกจากศรัทธาแล้วยังบวชเพราะเชื่อถือญาติอีกด้วย และสาเหตุในการบวชเป็นชีก็ไม่แตกต่างไปจากการบวชของสามเณร หรือภิกษุเท่าใดนัก พระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งนิยมบวชเรียนตามประเพณี คือ บวชแล้วศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะได้อ่านออกเขียนได้และมีความรู้บางอย่าง ติดตัวไปใช้ชีวิตหลังลาสิกขา นอกจากนั้นงานศึกษา เรื่อง การศึกษาความเชื่อในผลของความดี (2551) ได้สรุปสาเหตุการบวชของสงฆ์มีสาเหตุหลายประการ คือ

1. พ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย พาไปวัด และสอนให้ทำความดีตั้งแต่เด็ก
2. ได้มีโอกาสปฏิบัติดูแลพระสงฆ์ เกิดความศรัทธาเชื่อในการทำความดี
3. บ้านอยู่ใกล้วัด มีโอกาสไปวัดบ่อย ๆ
4. บุคคลในครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ดี
5. มีผู้ชักชวนให้เข้าวัด สร้างความดี
6. เกิดจากการทำนายดวงชะตา ให้เข้าวัดสะเดาะเคราะห์
7. เห็นแบบอย่างที่ดีจากการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ เกิดความศรัทธาเลื่อมใส
8. นับถือศาสนาพุทธ ควรยึดมั่นในประเพณีของชาวพุทธ
9. สนใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงศึกษาเรียนรู้

ประเพณีวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาในเมืองไทย การบวชเป็นประเพณีทางศาสนาที่นับว่าสำคัญยิ่ง ครอบครัวที่มีบุตรชาย มีประเพณีการบวชเกิดจากความเชื่อ เกิดจากค่านิยม หรือจากความเลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปฏิบัติกันมาช้านาน ผู้บวชจะเป็นเหมือนผู้นำทางให้พ่อแม่และญาติพี่น้องไปสู่สวรรค์แล้ว การบวชตามประเพณี เป็นค่านิยม

ของผู้ชายไทย อายุครบ 20 ปีแล้วจะต้องบวชก่อนการแต่งงานมีครอบครัว เป็นการเตรียมพร้อมที่จะนำตัวเองไปสู่เส้นทางภาวะของความเป็นผู้ใหญ่ ที่ต้องเพิ่มความรับผิดชอบมากขึ้น สำนวนไทยที่ว่า “บวชก่อนเบียด” ก็มีมาแต่โบราณควบคู่กับการบวชเรียน นิยมให้ลูกชายบวชก่อนแต่งงาน การศึกษาธรรมะทำให้เข้าใจโลกและชีวิตมากยิ่งขึ้น พร้อมที่จะออกไปครองเรือนและใช้ชีวิตที่ดีงามตามค่านิยมของพระพุทธศาสนาได้ ครอบครัวและสังคมไทย มักสนับสนุนการบวชของผู้ชายมากกว่า การบวชพระถือว่าเป็นส่วนสำคัญของชีวิต “ลูกผู้ชาย” เพราะเป็นการบวชทดแทนค่าน้ำนมแม่ ทำให้พ่อแม่ได้บุญสูงสุด (*อานิสงส์ของการบวช*, 2551) เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่มุ่งเน้นอบรมจิตใจ เติมเต็มชีวิตผู้ชายให้สมบูรณ์ เป็น “จุดเปลี่ยนผ่าน” เข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่เปลี่ยนจาก “คนดิบ “เป็น”คนสุก” หลังจากบวชแล้วผู้ชายจึงจะแต่งงานมีครอบครัว การบวชทำให้ผู้ชายกลายเป็นคน “สมบูรณ์แบบ” และเป็นที่ยอมรับในสังคม

แต่สำหรับผู้หญิง ความเป็นหญิงที่สมบูรณ์แบบไม่ใช่การบวช หากแต่เป็นการแต่งงานมีครอบครัวที่มีสถานภาพเป็นเมียและเป็นแม่ นอกจากนั้น วาทกรรมจารีตที่กำหนดขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาได้ผลิตซ้ำและตอกย้ำอัตลักษณ์ของผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้เลี้ยงดูหรือมีความเป็นแม่ (motherhood) ความเป็นแม่ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ ๆ สัมพันธ์กับความเป็นผู้หญิง การมีสถานภาพเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงได้รับความเคารพนับถือจากสังคม ชาวพุทธได้รับการบ่มสอนให้เคารพบูชาแม่ในฐานะ “ครูคนแรก” ของตน (Suluk, 1982, p. 22) และวาทกรรมในพระพุทธศาสนาได้ชี้แนะว่าความเป็นแม่ คือ “ปริมณฑลสะสมบุญ” (Keyes, 1984) ผู้หญิงสะสมบุญให้ตนเองโดยผ่านความเป็นแม่ การได้เป็นแม่คน ได้เลี้ยงดูลูกชาย (ถ้ามี) จนเติบโต ให้ลูกชายบวชเป็นสามเณรหรือพระภิกษุ หรือได้อุปถัมภ์ศาสนา ใส่บาตรให้พระสงฆ์จะได้รับบุญกุศลสูงและจะได้ขึ้นสวรรค์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2548, น. 216) เป็นสถานภาพศักดิ์สิทธิ์ที่ใคร ๆ ละเมิดมิได้ เช่น มีความเชื่อเรื่องบาปกรรมในการทำร้ายผู้ที่เป็นแม่ เป็นต้น อีกทั้งยังมีคติที่ใช้ควบคุมเพศวิถีของผู้หญิงอีกมากมาย ซึ่งแตกต่างจากความเป็น “หญิงสาวธรรมดา” สังคมไทยมักไม่สนับสนุนให้ผู้หญิงบวช การที่ผู้หญิงบวชจึงถูกมองว่าไม่รับผิดชอบ “เป็นการขัดจังหวะชีวิต” สังคมมักมองการบวชแม่ชีแตกต่างจากการบวชพระว่าการบวชชีเป็นผู้หญิงที่มีปัญหา ละทิ้งบทบาทหน้าที่ของความเป็นผู้หญิงสมบูรณ์แบบ ปฏิเสธตำแหน่ง สถานภาพเมียและแม่ที่สังคมวางไว้

จากการศึกษาสาเหตุของการบวช แม่ชีหลายรูปบวชเพราะมีศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จากการที่ได้เห็นคนในครอบครัวบวชตั้งแต่เล็ก ๆ ถูกชักชวนให้บวชหรือถูกพามาบวช ดังเช่น แม่ชียุพิน บวชตามความต้องการของพ่อซึ่งไม่มีลูกชาย ดังนั้น จึงต้องการให้ลูกสาวบวชชี 1 พรรษาแทนการบวชพระเพื่อที่พ่อแม่จะได้บุญจากการบวชของลูก สะท้อนให้เห็นค่านิยมทางศาสนาของครอบครัวไทยเรื่องนักบวชได้บุญสูงกว่าเป็นฆราวาสทำบุญให้ทานปกติ การบวชเพื่อศึกษาต่อก็ทำ

ให้ชีวิต “ดำเนินไปได้ด้วยดี” จากเด็กหญิงที่มีการศึกษาเพียงระดับประถมต้น มีความรู้มากขึ้นจนสามารถยกระดับชีวิตเปลี่ยนเป็น “แม่ชีอาจารย์” ในเวลาต่อมา การบวชจึงมิใช่การขัดจังหวะชีวิตแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกลับเป็นการเติมเต็มให้ชีวิต ทำให้ชีวิตของผู้หญิงสมบูรณ์มากขึ้น และมีความสำคัญเท่า ๆ กับการบวชพระเช่นกัน

การปรับตัวเข้ากับองค์กร (Becoming Nun)

ตารางที่ 4.7
หน้าที่ประจำหลังบวช

ชื่อ-สกุล	นั่งสมาธิภาวนา	ช่วยงานวัด		ศึกษาเล่าเรียน				
				ปริยัติสามัญ		ปริยัติธรรม		
		ทำครัว	ศาลา	กศน.	มหาวิทยาลัย	บาลี	อภิธรรม	ธรรมศึกษา
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	/	/						/
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	/	/						/
3. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย	/	/		/	/	/		/
4. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์	/	/		/	/	/		/
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์	/		/	/	/	/		/
6. แม่ชีนิตยา ปันเรือน	/		/	/	/			/
7. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด	/	/						/
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล	/	/				/	/	/

หลังจากบวชแล้ว แม่ชีทุกรูปมีหน้าที่ 3 อย่างคือ ปริยัติ คือ ศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติ คือ การภาวนา และ ช่วยเหลืองานวัด ซึ่งแบ่งออกเป็นงานครัวและศาลา ซึ่งสามารถเลือกทำได้ตามความถนัด แม่ชี 6 รูป คือ แม่ชีรัมภา แม่ชีหวานใจ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน แม่ชีวันเพ็ญ และแม่ชีแก้วสุภา ทำครัว แผนกศาลา 2 รูป คือแม่ชีมะลิและแม่ชีนิตยา ในเรื่องการศึกษาปริยัติ แม่ชีทุกรูปสามารถเลือกศึกษาทั้งปริยัติธรรมและสามัญ ตามกฎของวัดปากน้ำแม่ชีต้องศึกษาปริยัติธรรม คือ ธรรมศึกษา ตรี โท เอก ก่อน จากนั้นเลือกศึกษาได้ทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ แม่ชีแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. แม่ชีธรรมกาย เป็นที่น่าสังเกตว่า แม่ชีกลุ่มที่ศึกษาเฉพาะปริยัติธรรม คือ ธรรมศึกษาตรี โท เอก พร้อมกับปฏิบัติธรรมไปด้วย เช่น ศึกษาธรรมและภาวนาควบคู่กันไป จนสามารถ

เห็นดวงธรรมที่ศูนย์กลางกายก็จะกลายเป็นแม่ชีธรรมกาย เช่น แม่ชีรัมภา แม่ชีหวานใจ ส่วนแม่ชีที่ไม่เห็นดวงธรรมก็จะทำงานครัว หรือแผนกศาลาเท่านั้น แม่ชีรัมภาทำครัวและปฏิบัติสมาธิไปด้วย ในช่วงเข้าพรรษามีการสอนธรรมะศึกษา เรียนธรรมะศึกษา 3 ปี ชั้นตรี โท เอก เท่านั้น เน้นการปฏิบัติตามคำสอนของหลวงพ่อสด ได้เห็นดวงธรรมที่ศูนย์กลางกาย ขณะที่หลวงพ่อนำเวียนเทียน

> เดือนพฤษภาคมถัดมา วันนั้นเป็นวันวิสาขบูชา วันเพ็ญกลางเดือน 6 ต้องเวียนเทียน เราก็ไปเวียนเทียนกับเขา หลวงพ่อสดสอนธรรมมะเสร็จแล้วท่านก็นำเวียนเทียน บอกว่า เอ้า. . . คนที่มาเวียนเทียนเนี่ย. . . เวียนเทียนแล้วให้แหงนดูบนท้องฟ้านะ มองบนอากาศจะเห็นพระพุทธรูปสวย องค์ขาวใส ก็มีคนเห็นองค์พระพุทธรูปใสสว่าง เห็นด้วยตามนุษย์นี่แหละ ส่วนเราแทนที่จะเห็นบนฟ้ากลับเห็นองค์พระในกายของตัวเองที่ศูนย์กลางกาย ก็เลยได้องค์พระในวันนั้น (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

นอกจากนั้น แม่ชีรัมภายังได้รับการเปลี่ยนชื่อใหม่เพื่อความเหมาะสมกับหน้าที่ การถูกเปลี่ยนชื่อจึงเป็นการเปลี่ยนผ่านจากฆราวาสเป็นแม่ชี ถูกหลวงพ่อสดจัดระเบียบ ทำให้มีอัตลักษณ์ตามหน้าที่ในองค์กร แม่ชีหวานใจก็ภาวนาวิชชาธรรมกาย ได้ธรรมกายจากคำสอนของหลวงพ่อเช่นกัน

> หลวงพ่อมักจะถามคุณแม่ว่า มีลูกเล็ก ๆ ไหม ถ้ามีให้พามาภาวนา หลวงพ่อก็บอกว่าเด็ก ๆ จะเห็นดวงแก้วได้เร็วปฏิบัติได้เร็ว ผู้ใหญ่จะเห็นช้า เพราะว่าใจไม่ค่อยสงบ ฉันก็อยากจะได้ดวงแก้ว อายุ 12 คุณแม่พามาวัด หลวงพ่อสอนให้เห็นดวง ก็ง่าย ๆ ฉันก็ทำง่าย ๆ นะสอนกำหนดดวงแก้ว ซ้อนกายในธาตุทั้ง 4 หน้าธาตุน้ำ หลังธาตุไฟ ซ้ายธาตุลม ขวาธาตุดิน ศูนย์กลางกาย เอาใจไปจับที่เหนือสะดือสองนิ้วศูนย์กลางกายเป็นอากาศธาตุ ให้กำหนดตรงนั้นให้มีดวงแก้วใส ทำง่าย ๆ หลวงพ่อพูดก็ทำได้เลย ภาวนา 18 กายรู้สึกเหมือนกับขึ้นบันได 12 ขั้น ว่าขั้นนี้มันอะไร ตั้งแต่ดวงธรรม ดวงศีล ดวงสมาธิ หลวงพ่อก็จะสอนดวงธรรม ดวงปฐมมรรคหรือดวงสติปัฏฐานสี่ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

หลังจากได้เห็นดวงธรรม หลวงพ่อสดให้บวชเป็นแม่ชีธรรมกาย มีหน้าที่ทำวิชชาธรรมกาย พักอยู่ในโรงงานทำวิชชาเท่านั้น แม่ชีหวานใจเริ่มบวชอายุ 18 ปี ทั้ง 2 รูปพักอยู่ในโรงงานทำวิชชาตามเวรที่หลวงพ่อจัดไว้ “มี 3 เวร อยู่เวร 2 เข้า 8 โมงเช้าก็ออกเที่ยง เปลี่ยนทานอาหาร แล้วบ่ายโมง เลิก 4 โมง จากนั้นยังมีรอบไปถึง 2 ทุ่ม หลวงพ่อบอกวิชชาอยู่ที่เพิง ท่านจะบอกให้ได้ยินเสียงกั้น 2 ด้าน มีพระธรรมกายอยู่อีกข้างหนึ่ง แม่ชีธรรมกายก็ค้างอยู่ในโรงงาน เป็นบ้าน 2 ชั้น”

2. แม่ชีอาจารย์ผู้บริหาร แม่ชีที่ไม่เห็นดวงธรรม จึงทำครัวและแผนกศาลา พร้อมกับศึกษาปริยัติธรรม และปริยัติสามัญ แม่ชีที่เลือกศึกษาปริยัติธรรมบาลี 6 รูป อภิธรรม 1 รูป ศึกษาปริยัติสามัญ กศน. 4 รูป มหาวิทยาลัย 5 รูป เลือกศึกษาทั้งกศน. และมหาวิทยาลัย 4 รูป ศึกษาทั้งปริยัติสามัญ (กศน. มหาวิทยาลัย) และปริยัติธรรมบาลีด้วย 3 รูปเท่านั้น คือ แม่ชียุพิน ศรีสลับ และแม่ชีมะลิ ศึกษามหาวิทยาลัยและบาลี 4 รูปคือ แม่ชียุพิน แม่ชีศรีสลับ แม่ชีมะลิ ในจำนวนแม่ชีทั้งหมด แม่ชีแก้วสุภารูปเดียวเน้นศึกษาเฉพาะปริยัติธรรม คือ ธรรมศึกษา อภิธรรม และบาลี

แม่ชีศรีสลับ และแม่ชียุพินหลังจากบวชเลือกเป็นแม่ชีโรงครัว พักอยู่ที่ตึกอนาลัยเก่าซึ่งเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น เล่าว่า

> แต่ละคนมีหน้าที่ไม่เหมือนกัน คนที่มีนิสัยปัจจัย ความรักในเรื่องใดก็จะไปทางนั้น นั่งสมาธิก็เป็นบุญเหมือนกัน เป็นบุญละเอียด ใช่. . . ถูกต้อง แต่ก็มีคนที่บวชแล้วบางคนต้องมีหน้าที่ทำครัว ถ้าไม่มีคนทำครัวแล้วคนที่นั่งสมาธิจะไปกินที่ไหน ใช่ไหม เป็นหน้าที่ ๆ จะต้องรับผิดชอบ และเป็นหน้าที่ ๆ ได้บุญเหมือนกัน เราไม่เห็นดวงธรรม จึงเลือกทำครัว (แม่ชีศรีสลับ) คิดจะบวชพรรษาเดียว นั่งภาวนาไม่เห็นดวงธรรม ก็ต้องเรียนธรรมศึกษา และทำครัว เป็นลูกมือแม่ชีหน้าเตาใหญ่ ช่วยทำงานสารพัดในครัว (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

แม่ชีทุกรูปปฏิบัติธรรมภาวนาวิชชาธรรมกายร่วมกัน มีแม่ชีเพียง 2 รูปเท่านั้น คือ แม่ชีรัมภาและแม่ชีหวานใจภาวนาจนเห็นดวงธรรม เปลี่ยนสถานภาพจากแม่ชีโรงครัวเป็นแม่ชีธรรมกาย แม่ชีศรีสลับ จบบาลีศึกษา 4 และปริญญาโทที่ประเทศอินเดีย แม่ชียุพิน ช่วยงานวัดพร้อมทั้งศึกษาปริยัติธรรมทั้งธรรมศึกษา บาลี ปริยัติสามัญ กศน. และมหาวิทยาลัย จบบาลีศึกษา 7 และปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยมหิดล ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรม เปลี่ยนสถานภาพจากแม่ชีโรงครัวและศาลา เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาแม่ชีที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ และยังเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนธรรมจารินี สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี ปัจจุบันเป็นผู้บริหารการศึกษาที่มหาวิทยาลัยปชาบดีเถรี อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา ไม่ได้รับนิตรภัตรจากวัดแต่ได้รับจากมหามกุฏราชวิทยาลัย แม่ชีมะลิ ศึกษาจบบาลี 4 และปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จะเห็นได้ว่า แม่ชีสามารถเลือกศึกษาได้ตามอัธยาศัย การเลือกศึกษาเพียงปริยัติธรรมหรือศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมมีผลทำให้แม่ชีมีสถานภาพแตกต่างกันไป เนื่องจากความรู้ที่ได้รับแตกต่างกันจะถูกนำมาผสมผสานปรับใช้ในงาน การศึกษาปริยัติสามัญทำให้แม่ชีบางรูปสามารถเป็นอาจารย์สอนได้ทั้งภายในละนอกวัดในระดับมหาวิทยาลัย เช่น แม่ชียุพิน และแม่ชีศรีสลับ การศึกษาจึงเป็นการเพิ่มบทบาทของแม่ชีในองค์กรอย่างเห็นได้ชัดเจน

3. แม่ชีโรงครัวและศาลา แม่ชีที่ปฏิบัติและยังไม่ได้เห็นดวงธรรมที่ศูนย์กลางกาย จะมีหน้าที่ทำครัวและแผนกศาลา เลือกทำหน้าที่ต่างกันตามความชอบ ความถนัด รวมทั้งสุขภาพของแต่ละรูป งานครัวมีหลายแผนก เช่น หุงข้าว หั่นผักและเนื้อสัตว์ ปรุงอาหารหน้าเตาใหญ่ ตักอาหาร ปอกผลไม้ และทำน้ำปานะ โดยแต่ละแผนกต้องทำงานประสานกันเพื่อให้อาหารเสร็จทันเวลาทั้งเช้า เพล แม่ชีวันเพ็ญบวชหลังผ่าตัดเนื้องอก เป็นแม่ชีโรงครัว เลือกทำงานครัวที่ไม่หนักมากเกินไป สุขภาพยังไม่ดี จึงศึกษาเพียงธรรมศึกษา ตรี โท เอก เท่านั้น ไม่ศึกษาปริยัติสามัญ

เมื่อมาบวชเพิ่งผ่าตัดเสร็จ ร่างกายยังไม่ค่อยดี ป่วย มาทำงานเป็นแม่ชีโรงครัว น้องสะใภ้มากราบเรียนเจ้าอาวาส ว่าพี่สะใภ้มาบวชใหม่ เพิ่งผ่าตัดเสร็จ ร่างกายยังไม่แข็งแรงดี ขอให้เจ้าอาวาสบอกหัวหน้าแม่ชี อย่าเพิ่งให้ทำงานหนัก หัวหน้าแม่ชีขอดูแผลผ่าตัด และไม่ให้ทำงานหนักมาก ช่วยล้างจาน ชาม ถาดอาหาร งานประจำทำน้ำปานะ ทำจนเป็นงานประจำ ส่วนการปอกผลไม้ ต้องมือเบา ทำน้ำปานะต่อจากแม่ชีสมคิด พ.ศ. 2532 เนื่องจากแม่ชีสมคิดเสียชีวิตเพราะไข้ทับระดู ก็รับหน้าที่ทำน้ำปานะมาเรื่อย ทำน้ำปานะในตอนบ่าย ช่วยหารายได้เข้าวัด

แม่ชีแก้วสุภาเป็นแม่ชีโรงครัวแผนกครัวพิเศษ ช่วยจัดสำรับแล้วยกสำรับไปตามตึก เช่น หอสังเวชนีย์สถานที่ประดิษฐานโลงศพ (หอหลวงพ่อ) ส่งสำรับพระผู้ใหญ่ สำรับพระภิกษุป่วยที่ตึกเนกขัมม์ และทำงานครัวอื่น ๆ เช่น คั้นกะทิ ล้างถาดอาหาร

บวชอยู่ต่างจังหวัด 9 ปี มีแม่ชีแนะนำให้มาเรียนบาลี ย้ายมาอยู่ที่วัดปากน้ำตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ไม่ได้ธรรมมะเหมือนกับน้า (แม่ชีนพรัตน์) เป็นแม่ชีโรงครัว ช่วยจัดสำรับแต่เช้า มีหน้าที่ยกสำรับไปส่งตามที่ต่าง ๆ ถ้ารายการอาหารมีกะทิก็จะช่วยคั้นมะพร้าว เสร็จก็ไปเรียนบาลี กลับจากเรียนก็มาครัว หลังเพลแล้วล้างชาม ล้างถาด (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2549)

รายการอาหารต้องใช้กะทิเกือบทุกวัน ประมาณ 20-30 กิโล แม่ชีต้องคั้นกะทิอย่างน้อย 1 ชั่วโมง ครั้งละ 5 รูป เริ่มตั้งแต่ 6.30 น. ที่คั้นมะพร้าวเป็นแป้นไม้ ใส่มะพร้าวลงในกะละมังอะลูมิเนียม แบ่งมะพร้าวใส่ลงถุงไนล่อนแล้ววางบนแป้น ให้แม่ชีรูปร่างใหญ่ น้ำหนักตัวมากนั่งทับแป้นไม้ น้ำกะทิจะไหลออกมาก แล้วแยกไปอีกกะละมังหนึ่ง เติมน้ำอุ่นลงไปในมะพร้าวแล้วขยำใส่ถุงไนล่อนสลับไปมา 2 กะละมังจนหมดจึงได้น้ำกะทิ 1 หม้อ หัวหน้าโรงครัวให้คั้นน้ำกะทิ 8 ครั้ง แยกเป็น 8 หม้อ น้ำกะทิหม้อ 1-2 เป็นหัวกะทิ ใช้ทำขนม น้ำต่อ ๆ ไปใช้แกง

หลังจากบวชครบ 15 วัน แม่ชีมะลิยังไม่เห็นดวงธรรม จึงเลือกเป็นแม่ชีโรงครัว เพื่อสนับสนุนนโยบายโรงครัวของวัด ทำงานโรงครัวไปด้วยพร้อมกับศึกษาทั้งปริยัติธรรมในวัดและปริยัติสามัญ พักบริเวณเรือนไทยซึ่งห่างจากริมน้ำกับแม่ชีห้องละ 2 รูป ที่อยู่ของแม่ชีมีหลายที่

อาทิ ตึกโรงครัว เรือนไทยและตึกอนาลัยเก่าซึ่งเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ช่วงเช้าทำงานครัว ตอนบ่ายเรียนธรรมศึกษา

> ภาวนาแล้วยังไม่เห็นดวงธรรม หลวงพ่อชวนให้บวชเรียนหนังสือ เลยเลือกทำครัว สมัยนั้นโรงครัววัดปากน้ำยังเป็นครัวไม้ธรรมดา ทำสารพัดตั้งแต่หั่นหมู หั่นผัก เป็นลูกมือช่วยหุงข้าว ไม่ทำอยู่อย่างเดียว คือ ทำกับข้าว เพราะว่าทำไม่เป็น แต่ไม่ได้ช่วยขนฟืนนะ เพราะเป็นหน้าที่ของคนหุงข้าวเขา ช่วยล้างชามด้วย ตักน้ำในคลองเช้าเรียนบาลี พอเรียนเสร็จ 10 โมงก็ไปช่วยทำครัว (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2550)

หลังจากจบชั้นธรรมศึกษาเอก กลางคืนออกไปเรียนเพิ่มเติมนอกวัด ต่อมาเป็นโรคปวดหลัง สาเหตุมาจากการนั่งล้างชามหลายชั่วโมง เนื่องจากแม่ชีโรงครัวต้องล้างภาชนะ ทั้งจานชาม ช้อนส้อมทุกสำรับ ในปี 2530 จึงขออนุญาตหัวหน้าแม่ชีเปลี่ยนหน้าที่เป็นแม่ชีประจำศาลา แม่ชีมะลิคิดว่าการทำงานให้งานวัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งถือเป็น “บุญกิริยาวัตถุ”

ในบารมี 10[1] และการทำงานวัดได้บุญทุกอย่าง ไม่มีข้อเสีย แต่แม่ชีต้องมีความถนัดในงานที่จะทำ งานครัวเป็นงานเฉพาะ แม่ชีโรงครัวต้องรู้จักหุงข้าวและปรุงอาหาร ถ้าหุงข้าวไม่เป็นข้าวก็จะสุก ๆ ดิบ ๆ ถ้ามีฝีมือในการปอกผลไม้ก็ไปปอกผลไม้ แบ่งหน้าที่เป็นแผนก ๆ มีหน้าที่ผัดก็ผัด หน้าที่แกงจืดก็แกง ทอดก็ทอด ฝ่ายนั้นทำผักแกง ฝ่ายนี้ทำผักจิ้มน้ำพริก ส่วนทำน้ำพริกก็มีอีกแผนก ไม่ใช่ว่าใครจะทำก็ทำได้ เพราะปรุงรสผิดกัน งานครัวไม่ง่ายเหมือนงานศาลา ถ้าทำครัวไม่เป็นก็ย้ายไปทำงานแผนกศาลา เพราะเป็นงานง่าย ๆ เช่น ล้างจาน ล้างแก้ว ถูบ้าน (ศาลา) ไม่ต้องอาศัยฝีมือเสน่ห์ปลายจวัก เพียงแค่ล้าง ๆ เช็ด ๆ ถู ๆ ก็เสร็จ ก็ได้บุญในเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 10 บุญอันเกิดจากการขวนขวายเหมือนกัน

แม่ชีนิตยาเป็นแม่ชีประจำศาลา ซึ่งมีเวรสลับหมุนเวียนกันไป เช่น เปิดศาลาตอนเช้า 03.30 ทุกวัน ปิดศาลาบ่ายและเย็น อาทิตย์ละ 2-3 ครั้ง มีหน้าที่ซักผ้าปูโต๊ะรองสำรับซึ่งแยกสี เมื่อพระฉันภัตตาหารเสร็จ เก็บสำรับอาหารเข้าในโรงครัวให้แม่ชีโรงครัวถ่ายอาหาร แล้วเอาผ้าปูรองสำรับอาหารเข้าเครื่องซักผ้าที่อยู่ด้านหน้าโรงครัว ปั่นให้แห้ง แล้วใช้ผ้าปูโต๊ะชุดใหม่ปู ผ้าชุดเก่าตากไว้ที่ราว หลังเพลถึงจะเปลี่ยนผ้าปูโต๊ะอีกครั้งหนึ่ง ซักผ้าวันละ 2 ครั้ง โดยไม่ต้องรีด ให้เหตุผลในการเลือกทำงานแผนกศาลาว่า “แม่ชีธรรมกายเก่ง มีบุญ เราภาวนายังไม่เห็นดวงธรรม จึงไม่

---

[1]บารมี 10 อย่าง ประกอบด้วย ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมะบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี ปัญญาบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี

ใฝ่ฝันเป็นแม่ชีธรรมกาย ชอบทำงานศาลามากกว่าเพราะออกไปเรียนหนังสือข้างนอกได้ ไม่เหมือนแม่ชีธรรมกายต้องอยู่เวรประจำ ออกไปเรียนหนังสือข้างนอกไม่ได้”

จะเห็นได้ว่า แม่ชีสามารถเลือกหน้าที่ตามความถนัดและความสามารถ รวมทั้งยังขอเปลี่ยนหน้าที่ประจำได้ตามความเหมาะสมของสุขภาพ ดังที่ แม่ชีศรีสลับ แม่ชียุพิน เลือกเป็นแม่ชีโรงครัว ส่วนแม่ชีที่สุขภาพไม่ดี ก็อาจเลือกทำงานครัวที่ไม่หนักมาก เช่น แม่ชีวันเพ็ญ มีหน้าที่ปอกผลไม้ และทำน้ำปานะ เป็นต้น ส่วนแม่ชีที่สุขภาพไม่ดี ไม่ถนัดงานครัว แผนกผลไม้ และน้ำปานะ ก็เลือกหน้าที่เป็นแม่ชีศาลาได้ เนื่องจากงานครัวเป็นงานหนัก อาศัยฝีมือในการปรุงอาหาร และยังต้องมีเทคนิคการจัดเรียงอาหารอย่างสวยงามอีกด้วย เวลาทำแน่นอนต่างจากหน้าที่ศาลา ซึ่งเป็นงานเบากว่าทำครัว ไม่อาศัยฝีมือมากนัก แม่ชีมะลิจึงขอเปลี่ยนจากแม่ชีโรงครัวเป็นแม่ชีศาลาเพราะสุขภาพไม่ดี นอกจากนั้น ยังมีผู้ช่วยงานศาลา ทำให้แม่ชีศาลาสามารถออกไปศึกษาเล่าเรียนปริยัติสามัญนอกวัดได้ เช่น กรณีของแม่ชีนิตยาทำงานแผนกศาลา พร้อมกับเรียนมหาวิทยาลัยด้วย

แม่ชีต้องปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปกับศึกษาปริยัติธรรม ทั้งสงฆ์และแม่ชีต้องศึกษาทั้งคันถะธุระและวิปัสสนาธุระ แต่แม่ชีศึกษาปฏิบัติธรรมพร้อมทั้งช่วยเหลือทำงานวัด คือ การทำครัวหรือศาลา โดยเลือกตามความถนัดของตนเอง และแจ้งให้หัวหน้าแม่ชีทราบ เพราะนโยบายโรงครัวเป็นนโยบายหลักทำรายได้ที่สำคัญของวัด ทำให้คนในวัดมีอาหารไม่ต้องออกบิณฑบาต ภายในพื้นที่วัดองค์กรสงฆ์ยังคงมีแบ่งงานตามเพศ (sex role) ไม่แตกต่างกับทางโลก แม้ผู้หญิงที่บวชแม่ชีก็ยังต้องเน้นบทบาทในครัวเช่นเดียวกันกับผู้หญิงทั่วไป วัดส่วนใหญ่ต้องการแรงงานแม่ชี ทั้งนี้เพราะไม่ต้องจ่ายค่าจ้างสูงเท่ากับฆราวาสที่เป็นคนงานวัด นอกจากนั้นยังป้องกันการทุจริตและฉ้อโกงเงินวัด เพราะอย่างน้อยแม่ชีก็รักษาศีลมากกว่าฆราวาส วัดต้องการแรงงานแม่ชีทำงานจำนวนมาก เป็นกฎของหัวหน้าแม่ชีโรงครัวว่า หากแม่ชีรูปใดไม่ช่วยงานวัด ก็จะต้องรับภาระค่าอาหารของใช้ส่วนตัวเอง แม่ชีที่ทำครัวหรือศาลาจะได้รับนิตยภัตรเดือนละ 500 บาท อาหาร ของใช้ในชีวิตประจำวันจากหัวหน้าแม่ชี เช่น แฟบ สบู่ เสื้อผ้า และปัจจัยจากวัดรวมทั้งผู้ที่มาทำบุญที่ศรัทธาเห็นใจว่า แม่ชีเป็นผู้เสียสละและอุทิศตนกับงานวัด

ตารางที่ 4.8

ตำแหน่ง สถานภาพภายในและนอกวัด

ชื่อ-สกุล	ตำแหน่งและสถานภาพในวัด						นอกวัด
	ธรรมกาย	ผู้บริหาร	โรงครัว	ศาลา	นักเรียน	อื่น ๆ	ผู้บริหาร
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	/						/
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	/						/
3. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์		/					/
4. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย		/					/
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์				/			
6. แม่ชีนิตยา ปันเรือน				/	/		
7. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด			/	/			
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล			/	/	/		

สถานภาพของแม่ชี

สถานภาพของแม่ชีแตกต่างกันตามผลการปฏิบัติ การศึกษาทางโลกผสมผสานกับการศึกษาปริยัติธรรม หน้าที่ประจำเป็นไปตามความถนัดของบุคคล แม้ว่าแม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลาจะได้รับนิตยภัตรเท่ากันแต่หน้าที่และความสนใจในการศึกษาก็แตกต่างกัน กรณีของแม่ชีวันเพ็ญเป็นแม่ชีโรงครัวที่ทำครัวเพียงอย่างเดียว ส่วนแม่ชีแก้วสุภาสวมบทบาทเป็นทั้งแม่ชีโรงครัวและแม่ชีนักเรียนบาลีด้วย แม่ชีมะลิมีสถานภาพผสมผสานเป็นทั้งอาจารย์และแม่ชีศาลา ต่างจากแม่ชีนิตยาซึ่งเป็นแม่ชีศาลาเพียงอย่างเดียว

หลวงพ่อสดจัดองค์กรแบ่งประเภทของแม่ชีวัดปากน้ำตามหน้าที่ประจำในวัด ตั้งนิตยภัตรแม่ชีต่างกันอีกด้วย แบ่งเป็นแม่ชีธรรมกาย มีหน้าที่ภาวนา แม่ชีโรงครัว มีหน้าที่ทำครัว และแม่ชีศาลา มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยในศาลาฉันภัตตาหาร นอกจากนั้น หลวงพ่อสดยังจัดที่พักของแม่ชีแตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ ๆ แตกต่างกันแต่ละประเภท ปัจจุบันแม่ชีธรรมกายพักที่โรงงานทำวิชชาและตึกอนาลัย 2 ซึ่งอยู่ตรงข้ามโรงงานทำวิชชา แม่ชีโรงครัวพักที่ชั้นบนโรงครัว แม่ชีศาลา พักที่ตึกอนาลัย 1 รวมกับแม่ชีที่บวชชั่วคราวและผู้รักษาศีล 3-15 วัน

แม่ชีธรรมกายเป็นแม่ชีที่ได้ธรรมมะ ได้รับการยอมรับในองค์กรสูงกว่าแม่ชีทุกกลุ่ม มีบทบาทหลากหลาย หลวงพ่อยกย่องให้สถานภาพเทียบเท่าสงฆ์ มีสถานภาพสูงกว่าและมีความสำคัญมากกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น และมีความสำคัญมากที่สุดในวัด ได้รับนิตยภัตรมากที่สุด แม่ชีรัมภา เป็นรองหัวหน้าธรรมกาย มีหน้าที่ควบคุมแม่ชีธรรมกายทั้งหมด จัดแบ่งเวรสมาธิ ได้รับนิตย

ภัตรจากวัดเดือนละ 3,500 บาท แม่ชีหวานใจ ชูกร เป็นแม่ชีธรรมกายอาวุโส ได้รับนิตยภัตรจากวัดเดือนละ 2,500 บาท สถานภาพของแม่ชีธรรมกายได้รับการยอมรับสูงสุด นอกจากจะรับนิตยภัตรมากกว่าแม่ชีประเภทอื่นแล้ว ยังมีผู้ถวายปัจจัยเพิ่มเติมอีกมาก สามารถนำปัจจัยไปช่วยเหลือสนับสนุนอื่น ๆ เช่น มีผู้ถวายปัจจัยแก่แม่ชีรัมภาเพื่อใช้สนับสนุนสาธารณกุศลกว่า 30 ล้านบาท ทั้งนี้ยังไม่นับปัจจัยในการสนับสนุนกิจการแม่ชีไทยที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร ส่วนแม่ชีหวานใจมีผู้ศรัทธาบริจาคให้ทุนมูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร ไม่นับปัจจัยที่บริจาคสนับสนุนในกิจกรรมอื่น ๆ อีก เช่น ศูนย์พระพุทธศาสนาสวนแก้ว การบริจาคทุนการศึกษา โรงพยาบาล ฯลฯ แม่ชีธรรมกายจึงมีอัตลักษณ์โดดเด่นกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ

กฎของวัดปากน้ำแม่ชีต้องทำงานเป็นประโยชน์ต่อองค์กรวัด เนื่องจากแม่ชีโรงครัวและศาลาไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้ดังแม่ชีธรรมกายและศึกษาธรรมหรือปริยัติสามัญดังเช่นแม่ชีผู้บริหาร แต่มีศรัทธาในการบวชจึงเลือกเป็นแม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา ได้รับนิตยภัตร 500 บาทเท่ากัน ความลำเอียงหรืออคติของสังคมของสังคมไทยเชื่อว่าผู้หญิงมีความเหมาะสมกับบทบาทครัวและการดูแล การแบ่งบทบาทตามเพศในครอบครัวและวัดคล้ายคลึงกัน หลังบวชพระสงฆ์และแม่ชีจึงอยู่ในพื้นที่ต่างกัน พระสงฆ์ถูกจัดให้อยู่ในส่วนสาธารณะ (Public) แม่ชีอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว (Private) เป็นการแบ่งบทบาทตามเพศ บทบาทหน้าที่ของแม่ชีนำมาซึ่งสถานภาพ นิตยภัตร และที่พักอาศัย ที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน

ตารางที่ 4.9
หน้าที่ประจำ นิตยภัตร และ ที่พักอาศัย

ชื่อ	หน้าที่ประจำ	นิตยภัตรประจำ	ที่พักอาศัย			
			โรงงานทำวิชชา	อนาลัย 1	อนาลัย 2	โรงครัว
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	ภาวนา	3,500	/			
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	ภาวนา	2,500			/	
3. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์	ผู้บริหาร	16,000		/		
4. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย	ผู้บริหาร	16,000		/		
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์	อาจารย์	100 บ/ชม.		/		
6. แม่ชีนิตยา ปันเรือน	ศาลา	500		/		
7. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด	ทำครัว	500				/
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล	ทำครัว	500				/

แม่ชีที่บวชส่วนใหญ่จะมีการศึกษาไม่สูงนัก มาจากสังคมเกษตร ซึ่งผู้หญิงถูกคาดหวังให้อยู่กับบ้าน ดูแลครอบครัว ผลจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว หลังบวชจึงเลือกหน้าที่ทำครัวและศาลา เป็นแม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา แม่ชีวันเพ็ญ ทำครัวอย่างเดียว แม่ชีแก้วสุภาทำครัวและศึกษาบาลีไปด้วย แม่ชีมะลินอกจากจะเป็นแม่ชีศาลาแล้วก็ยังเป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาแม่ชีได้รับค่าสอนเป็นชั่วโมงอีกด้วย ต่างจากแม่ชีนิตยาซึ่งเป็นแม่ชีศาลาเพียงอย่างเดียว บทบาทของแม่ชีโรงครัวและศาลาเป็นเพียงผู้สนับสนุนความสำเร็จของทั้งสงฆ์และแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ แม้ว่าจะทำด้วยความศรัทธา รับผิดชอบงานหนัก แต่ก็ได้รับผลประโยชน์น้อยที่สุด ได้รับนิตยภัตรจากวัด 500 บาท/เดือน สถานภาพของแม่ชีศาลาและโรงครัวจึงต่ำที่สุด และมีสถานภาพใกล้เคียงคนชายขอบมากที่สุด

แม่ชีศรีสลับและแม่ชียุพินเป็นแม่ชีผู้บริหาร ตำแหน่งผู้บริหารการศึกษา มีหน้าที่ทั้งสอนและดูแลความเป็นอยู่ของนักศึกษามหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา ทั้งสองรูปไม่ได้รับนิตยภัตรจากวัดปากน้ำ แต่ได้รับนิตยภัตรจากมหามกุฏราชวิทยาลัย 16,000 บาท/เดือน และมีผู้ถวายปัจจัยเพิ่มเติมเพื่อใช้ในการศึกษา โดยบริจาคที่เว็บไซต์มหาปชาบดี (ปชาบดี, 2551)

นอกจากตำแหน่งและสถานภาพในวัดระหว่างแม่ชีธรรมกาย แม่ชีโรงครัวและศาลา และแม่ชีผู้บริหาร จะแตกต่างกันแล้ว แม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหารยังมีบทบาททางด้านสาธารณชนอีกด้วย ต่างจากแม่ชีโรงครัวและศาลาที่ไม่มีบทบาทด้านสาธารณชน บทบาทหน้าที่ของแม่ชีแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกัน ทำให้เห็นว่า สถานภาพของแม่ชีมิได้ตายตัวแบบเป็นใดแบบเดียว หรือมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น (Stereotype) แม่ชีรูปเดียวอาจมีสถานภาพ มากกว่า 1 แบบ ดังนั้น ภายในพื้นที่วัดแห่งเดียวกันจึงมีทั้งแม่ชีปฏิบัติธรรม แม่ชีทำครัวและศาลาที่ศึกษาพร้อมกับช่วยเหลือทำงานวัดและแม่ชีผู้บริหารการศึกษา

บทที่ 5

เรื่องเล่าของแม่ชี

การสร้างอัตลักษณ์จากความหมายและคุณค่าของงานในหน้าที่และชีวิตประจำวันของแม่ชี นอกจากจะได้ทราบความสัมพันธ์ในองค์กร ระหว่างแม่ชีด้วยกัน และระหว่างแม่ชีกับสงฆ์แล้ว ก็ยังเห็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่ชีกับฆราวาสซึ่งเป็นโลกภายนอกในทัศนะของแม่ชีแต่ละรูปจากการเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของแม่ชีธรรมกาย ผู้บริหาร เล่าเรียน โรงครัวและศาลา เรื่องเล่าของแม่ชีเปิดพื้นที่ให้เห็นการพัฒนาตัวตน ซึ่งโดยรวมมีสถานภาพเป็นเพียงคนชายขอบในสังคมว่ากำลังต่อรองกับอำนาจประวัติศาสตร์กระแสหลัก (History) อย่างไรบ้าง และ เรื่อง (stories) ที่แตกต่างจากประวัติศาสตร์อันส่งผลให้คนในสังคมมองแม่ชีในภาพรวมซึ่งเล่าโดยแม่ชีปัจเจกซึ่งเป็นคนเล็กคนน้อย โดยใช้ประสบการณ์เป็นวัตถุดิบในการเล่า มิใช่หลักฐานอย่างนักประวัติศาสตร์ เพราะเป็นประสบการณ์ตรงของคนชายขอบ ทำให้เห็นสถานภาพและความสำคัญของแม่ชีแต่ละแบบ เรื่องเล่าของแม่ชีจึงเป็นการรวบรวมจิตสำนึกและการสร้างตัวตนแต่ละกลุ่มที่แตกต่างไปจากนักวิชาการหรือนักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นผู้นำประสบการณ์และหลักฐานจากคนอื่นมาเล่าเรื่อง (ฐิตินบ โกมลนิมิ, 2549)

เท่าที่ผ่านมาประวัติศาสตร์ (History) ถูกยกให้เป็นศาสตร์ (scientific discourse) ที่เป็นความจริงเพราะมีระบบระเบียบการเล่าเรื่องอย่างมีเหตุผล มีหลักฐานอ้างอิง และความเป็นศาสตร์นี้ได้สร้างอำนาจให้แก่นักประวัติศาสตร์ในการผูกขาดพูดถึงอดีต รวมทั้งกุมอำนาจวาทกรรมในอดีตเพียงผู้เดียว โดยผู้เขียนประวัติศาสตร์มักผลิตเรื่องเล่าของคนในอำนาจศูนย์กลาง เช่นเรื่องการต่อสู้ของผู้นำ หรือผู้ปกครองโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบจิตสำนึกของชุมชนนั้นไว้ที่ศูนย์กลาง และผูกขาดอำนาจดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน โดยละเลยประสบการณ์และเสียงของคนเล็กคนน้อยที่มีอยู่แต่ถูกทำให้ไม่เห็นกลายเป็นคนอื่น (the others) ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้เล่าเรื่องของตนเองอยู่ตลอดเวลาแต่คนในสังคมกลับไม่ใส่ใจ จึงไม่ได้ยินเสียงของคนเหล่านี้ ในบทนี้ดิฉันขอเสนอเรื่องเล่าของแม่ชีแต่ละกลุ่ม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ คือ สาเหตุในการบวช หน้าที่ประจำ สถานภาพ บทบาท และผลงาน ตั้งแต่เริ่มบวชจนปัจจุบัน การฟังและอ่านเรื่องเล่าของแม่ชีที่โดยรวมมีสถานภาพเป็นเพียงคนชายขอบในสังคม จะทำให้เห็นตัวตนที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการรับรู้จากเรื่องเล่ากระแสหลัก รวมทั้งก่อให้เกิดความรู้ที่แตกต่างหลากหลายจากคนในอำนาจศูนย์กลางผลิตขึ้น

กลุ่มที่ 1 แม่ชีธรรมกาย

แม่ชีที่บวชในสมัยหลวงพ่อสด 2 รูป คือ แม่ชีรัมภา ปัจจุบัน อายุ 81 ปี และแม่ชีหวานใจ อายุ 74 ปี แม่ชีธรรมกายจะมีอายุค่อนข้างสูงและเป็นแม่ชีที่ได้รับการอบรมภาวนาวิชชาธรรมกายจากหลวงพ่อสดโดยตรง เน้นการบวชปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะบวชในระยะที่วัดปากน้ำยังไม่ได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม มีความสามารถในวิชชาธรรมกายและได้พิสูจน์จนได้รับการยอมรับจากองค์กร มีบุคลิกภาพของผู้นำ มีวัตรปฏิบัติที่สงฆ์ยอมรับ เป็นอาจารย์สอนสมาธิให้แก่พระและฆราวาสทั้งในและนอกวัด สามารถบุกเบิกงาน สร้างความเชื่อถือ สร้างศรัทธาได้ ภูมิใจในความสำเร็จ สามารถระดมทุนสร้างองค์กรของตนเองอย่างแข็งแกร่ง นอกจากนั้นยังมีเครือข่ายนอกองค์กรอีกด้วย

1.1 แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย

เกิด พ.ศ. 2470 เป็นคนที่ 3 ในจำนวนพี่น้อง 13 คน อยู่ที่ ต.คลองโยง อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม อาชีพเกษตรกรรม เดิมชื่อบุญธรรม เมื่ออายุ 1 ขวบ แม่ส่งไปอยู่กับยายและป้าที่ ต. บ้านระกาด อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ เนื่องจากสมัยนั้นมีสงคราม บ้านเมืองรบราฆ่าฟันกัน เด็กหญิงบุญธรรมจึงเข้าเรียนช้า เริ่มไปโรงเรียนเมื่ออายุ 10 ปี จบ ป.4 อายุ 14 ปี แม่ชีเล่าว่า “จบ ป.4 ก็สามารถเป็นครูสอนหนังสือได้ ศึกษาอำเภอขอให้เป็นครูที่โรงเรียน แต่ไม่ได้เป็นครู เนื่องจากอายุไม่ครบ 15 ปี อายุ15 ปี จึงบรรจุครู หลังออกจากโรงเรียนช่วยครอบครัวทำงาน”

1. **สาเหตุของการบวช**

ขณะนั้นเพิ่งจบประถมศึกษา 4 แต่เนื่องจากยังอายุไม่ถึง 15 ปี จึงบรรจุครูไม่ได้ ต่อมาได้พบแม่ชีธรรมกายสมัยหลวงพ่อสดซึ่งเป็นญาติ ชื่อแม่ชีชั้น จอมทอง บวชอยู่ที่วัดปากน้ำ จึงคิดจะบวชชี เกิดศรัทธาอยากบวชเนื่องจากแม่ชีชั้นได้แวะมาเยี่ยมบ้านปีละครั้ง โดยเดินทางด้วยเรือสำปั้นใหญ่ เพื่อขอข้าวเปลือกไปสีที่บ้านญาติใกล้กันในคลองระกาดจนเป็นข้าวสาร และอาหารแห้งอื่น ๆ แล้วบรรทุกไปถวายวัดปากน้ำ มักเล่าเรื่องหลวงพ่อวัดปากน้ำ รวมทั้งเรื่องบุญบาป นรก สวรรค์และการภาวนาวิชชาธรรมกายให้ฟัง ชักชวน ทำให้ศรัทธาอยากบวชอยู่กับแม่ชีธรรมกาย แต่ผู้ใหญ่ทัดทานว่า “ยังเด็ก ยังเล็กอยู่ อย่าเพิ่งบวชเลย รอให้โตอีกสักหน่อย” ระยะนั้นไม่สนใจจะเป็นครู คิดจะบวชมากกว่า ได้ไปทำบุญที่วัดระกาศซึ่งเป็นวัดประจำ ต.บางบ่อ รู้จักเจ้าอาวาสและทราบว่าท่านสนิทสนมกับหลวงพ่อวัดปากน้ำ อายุ 20 ปีได้กราบเรียนให้เจ้าอาวาสให้พามาขอพบหลวงพ่อสดเพื่อขอบวชชี เจ้าอาวาสวัดระกาศพามาฝากไว้ให้อยู่ที่วัดปากน้ำ เดือน

เมษายน พ.ศ. 2490 ได้พบหลวงพ่อสดครั้งแรก ท่านผิวขาว รูปร่างท้วม สง่า น่าเลื่อมใส ขณะนั้นหลวงพ่อสดดำรงตำแหน่งพระครูสมณธรรมสมาทาน ปกครองทั้งพระสงฆ์และแม่ชี รับบวชและปกครองแม่ชีโดยตรง แบ่งเขตการปกครองภายในเป็นเขตพระและเขตชี เขตพระอยู่ด้านหน้าวัด เขตชีมี 2 ฝั่ง อยู่แยกกันระหว่างคณะโรงครัวและคณะอนาลัย เป็นสถานที่หวงห้าม พระจะเดินผ่านไม่ได้ การแต่งตัวของแม่ชีวัดปากน้ำสมัยหลวงพ่อสดแตกต่างจากสมัยปัจจุบัน แม่ชีใส่สไบ ไม่ใส่เสื้อแขนกระบอกข้างใน อนุญาตให้แม่ชีแต่งตัวแบบนี้เฉพาะเขตชี ถ้าออกข้างนอกเขตต้องใส่เสื้อแขนกระบอกยาวเพื่อความเรียบร้อย หลังเลิกงานครัวและภาวนา แม่ชีเดินไปไม่เกินเขตชี เช่น ไปนั่งเล่นหน้าโบสถ์เวลาเย็น ๆ แต่จะไปเขตพระด้านนอกไม่ได้

หลวงพ่อมอบหมายให้คุณแม่ท้วมเป็นหัวหน้าโรงครัว คุณแม่ท้วมเป็นนางพยาบาลรุ่นเดียวกับสมเด็จพระราชชนนี มาอยู่ใหม่ ๆ พักที่โรงครัว ทำครัวตั้งแต่เดือนเมษายน ปฏิบัติสมาธิไปด้วย แม่ชีมาก ถึง 400 รูป และยังไม่ได้ปลงผม การได้พบหลวงพ่อทำให้เกิดความเลื่อมใสในองค์ท่านอย่างสูง ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ท่านวางไว้ คือ ทำครัวพร้อมกับนั่งสมาธิโดยหลวงพ่อสอนทุกวันที่เรือนไม้ ปฏิบัติธรรมรวมกับแม่ชีและลูกศิษย์ทั่วไป สนใจเรื่องการปฏิบัติธรรมะมาก เดือนพฤษภาคมตรงกับวันวิสาขบูชา วันเพ็ญกลางเดือน 6 หลวงพ่อสอนธรรมมะเสร็จแล้วก็นำเวียนเทียนและบอกว่า “เอ้า. . . คนที่มาเวียนเทียนน่ะ เวียนเทียนแล้วให้แหงนดูบนท้องฟ้านะ มองดูบนอากาศจะเห็นพระพุทธรูปสวย องค์ขาวใส” เมื่อท่านพูดจบก็มีคนเห็นองค์พระพุทธรูปใสสว่าง เห็นด้วยตามนุษย์และผู้เห็นส่วนมากจะเป็นคนที่ไม่ศรัทธาหลวงพ่อและวิชชาธรรมกายเท่าไรนัก

> พอคนเห็นพระพุทธเจ้าด้วยตาเนื้อที่มีกายใสเป็นแก้ว มีรัศมีสว่างเย็น ก็จะปลาบปลื้มปีติ ร้องไห้ น้ำตาไหล และก้มกราบกับพื้น ส่วนเราแทนที่จะเห็นบนฟ้ากลับเห็นองค์พระที่ศูนย์กลางกายในกายของตัวเอง ได้องค์พระ ได้ธรรมมะและได้วิชชาธรรมกายในวันวิสาขบูชา หลวงพ่ออนุญาตให้บวชเป็นแม่ชีในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันเข้าพรรษา ตรงกับวันที่ 1 สิงหาคม นุ่งขาว ห่มขาว ไปบวชกับหลวงพ่อ (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

หลังจากบวชเป็นแม่ชีแล้วก็ย้ายจากโรงครัวไปพักในโรงงานทำวิชชา ภาวนาจนสามารถนั่งสมาธิจนเข้าเวรกับแม่ชีธรรมกายได้ หลวงพ่อสดปกครองโดยใช้หลักเมตตา ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงพ่อกับสงฆ์และแม่ชีจึงเหมือนความสัมพันธ์ฉันพ่อกับลูก ถ้าบวชพระหรือสามเณรหลวงพ่อจะเรียกว่า “ลูกชาย” หากบวชชีเรียกว่า “ลูกสาว” ผู้มาบวชในวัดปากน้ำหลวงพ่อให้ความหมายว่าเป็นญาติในทางธรรม ท่านจะเทศน์อบรมว่า “มาบวชที่วัดปากน้ำเท่ากับมาเป็นลูก

ของหลวงพ่อ” ดังนั้น สงฆ์และชีวัดปากน้ำจึงมีสถานภาพในองค์กรดังคนในครอบครัวเดียวกัน อบรมตามหลักธรรมว่าอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าอาวาส เป็นลูกพ่อเดียวกัน

2. หน้าที่

การได้พบหลวงพ่อและเห็นดวงธรรมในวันวิสาขบูชาตั้งแต่แรกเป็นเหตุการณ์สำคัญ เป็นจุดเปลี่ยนจากทำครัวมาเป็นการบวชชี ในสมัยนั้นหลังจากบวชแล้วแม่ชีนิยมให้หลวงพ่อตั้งชื่อใหม่ หลวงพ่อ ตั้งชื่อแม่ชีให้มีบทบาทตามหน้าที่ในองค์กร ไพเราะกว่าชื่อเดิม แม่ชีบุญธรรมกราบขอหลวงพ่อให้เปลี่ยนชื่อใหม่ ท่านตั้งว่า “รัมภา” แปลว่า ต้นไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นต้นไม้ตรัสรู้ธรรมคล้ายต้นกะลัมพะ ชื่อใหม่เป็นชื่อที่เหมาะสมสถานภาพของตนเอง จากแม่ชีโรงครัวเป็นแม่ชีธรรมกาย ใกล้ชิดกับหลวงพ่อมากเพราะได้รับการอบรมธรรมจากหลวงพ่อโดยตรงซึ่งท่านถ่ายทอดในโรงงานทำวิชชาเท่านั้น

โรงงานทำวิชชาเป็นเรือนโบราณ ปั้นหยา 2 หลังขนาบข้างด้วยวิหาร ในขณะนั้นแม่ชีธรรมกายมากทั้งที่เป็นสาวรุ่น ๆ 30-40 รูป หลวงพ่อจัดเวรภาวนาของแม่ชีธรรมกายเป็น 2 เวร ๆ ละ 6 ช ม เวร 1 5 โมงเย็น– 2 ยาม เวร 2 เริ่ม 2 ยาม-2 โมงเช้า ต่อมาเปลี่ยนเป็น 3 เวร ๆ ละ 4 ชั่วโมง เวร 1 เริ่ม 5 โมงเย็น - 2 ทุ่ม เวร 2 เริ่ม 2 ทุ่ม-2 ยาม เวร 3 จาก 2 ยาม-ตี 4 แล้วเวียนกลับมาเป็นเวร 1 จากตี 4-2 โมงเช้าอีก หลวงพ่อให้แม่ชีและพระธรรมกายนั่งสมาธิพร้อมกันคนละฝั่ง มีฝากั้นไม่ให้เห็นกัน ได้ยินแต่เสียงโต้ตอบกันเรื่องผลการปฏิบัติเท่านั้น สอบถามการทำสมาธิและบอกวิชชาธรรมกายชั้นสูงในโรงงานพร้อม ๆ กัน ท่านแต่งตั้งแม่ชี ญาณี ศิริโวหาร เดิมชื่อสงวน เปลี่ยนเป็น ญาณี (ผู้รู้) เรียกว่า ครูญาณี เป็นผู้ดูแลแม่ชีธรรมกายที่บวชไม่ถึง 5 พรรษา มักเรียกในวัดว่า “แม่ชีเด็ก ๆ” ยังต้องได้รับการอบรมการทำสมาธิและเรื่องอื่น ๆ อีกมาก

3. สถานภาพและบทบาท

สถานภาพของแม่ชีธรรมกายเทียบเท่าพระสงฆ์ ไม่ต้องทำครัวเหมือนกับแม่ชีกลุ่มอื่น แม่ชีรัมภาอธิบายว่าธรรมกายแบ่งเป็น 4 แบบ ซึ่งเปรียบเหมือนทหาร 4 เหล่าทัพ ทำหน้าที่และมีความสำคัญแตกต่างกัน คือ นักรบ เผยแพร่ธรรม บำรุง และกองเสบียง นักรบ หมายถึง ผู้ได้ธรรมกายในโรงงาน มีหน้าที่รบกับกิเลส ความชั่วร้ายต่าง ๆ ต้องเก็บ ทำลาย ต้องแผ่เมตตา ใครที่ล่วงเกินนักรบจะโดนปราบ เพราะนักรบมีอาวุธ ๆ ก็คือธรรมมะ พวกเผยแพร่ก็คือไปสอนให้คนรู้จักธรรมกายมาก ๆ ผู้บำรุงต้องร่ำรวย อาทิ คุณประยูร ดำเกิง จินดาหรา เป็นผู้สนับสนุนปัจจัย มีเงินมากก็มาทำบุญสนับสนุน บำรุงพระศาสนา คุณครูตรีธา เนียมขำ นายกสมาคมวัดปากน้ำฯ เป็นทั้งนักรบ ทั้งผู้เผยแพร่ ทั้งผู้บำรุง แม่ชีธัญญาณี หัวหน้าแม่ชีเป็นทหารกองเสบียง หน้าที่ของทหาร 4 เหล่าทัพต่างกัน บุญต่างกัน ทำประโยชน์เหมือนกันเพียงแต่คนละหน้าที่

วิชาธรรมกายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของวัดปากน้ำ เพราะวัดปากน้ำสามารถพัฒนาจากวัดร้างเป็นวัดที่มีคนนิยม มีชื่อเสียงได้ด้วยความสำเร็จของวิชชาธรรมกายเท่านั้น พระและแม่ชีธรรมกายได้รับการสนับสนุนจากหลวงพ่อให้ทำวิชชาตลอดเวลาโดยแบ่งเวรทั้งสงฆ์ละแม่ชีธรรมกาย จัดให้มีที่อยู่เฉพาะภายในโรงงานทำวิชชา โดยไม่ปะปนกับแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้มีสมาธิ หลวงพ่อไม่อนุญาตให้ทำครัวในโรงงานทำวิชชา สั่งห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาในโรงงานทำวิชา และปิดประตูใส่กุญแจโรงงานทำวิชชาด้วย หากผู้ที่มีธุระให้มาพบเป็นเวลาหน้าโรงงานทำวิชชาเท่านั้น อัตลักษณ์ของแม่ชีธรรมกายเด่นชัดในด้านการปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ทำวิชชาและพระของขวัญซึ่งเป็นวัตถุมงคลที่หลวงพ่อสร้างขึ้นเป็นครั้งแรก ได้รับนิตยภัตรสูง และยังมีสำรับอาหารพิเศษที่ประณีตกว่าสำรับแม่ชีในโรงครัวอีกด้วย แต่ก็ยังมีผู้ล่วงเกินแม่ชีธรรมกาย เพราะไม่เชื่อถือแม่ชีว่าได้ธรรมมะ

จากประสบการณ์ของแม่ชีรัมภา ได้พบเห็นแม่ชีโรงครัวล่วงเกินว่ากล่าวเสียดสีแม่ชีธรรมกายจนได้รับผลร้ายมาแล้ว สมัยนั้นยังเป็นแม่ชีเด็ก ๆ กินเก่ง ข้าวไม่ค่อยกิน ๆ แต่กับแม่ชีแก่ในโรงครัวนั่งมองด้วยความหมั่นไส้แม่ชีธรรมกายเด็ก ๆ กินกับข้าวดี ๆ พอ “แม่ชีเด็ก ๆ” เดินผ่านก็ว่าเปรียบเปรย. . . พวกธรรมกาย ธรรมเกย ธรรมกิน ๆ แล้วนอนไม่ทำอะไร มานอน ว่าไป ๆ ทุกครั้งที่เห็นก็ทำตาประหลับประเหลือก พอเสียชีวิตแล้วไปสิงแม่ชีที่มาบวชใหม่ “ร้องว่า ช่วยด้วย ๆ หนอนตัวใหญ่มันกัดปาก อย่าได้ล่วงเกินธรรมกายอีกเป็นอันขาด” แม่ชีธัญญาณีเห็นแล้วกลัวไม่กล้าล่วงเกินธรรมกายบอกว่า. . . หลวงพ่อสดให้เห็นผลกรรมพวกแม่ชีโรงครัวที่ว่าแม่ชีธรรมกายตนเองจึงได้เป็นหัวหน้าแม่ชีและโรงครัว.. คุณแม่ท้วมและหัวหน้าโรงครัวปัจจุบันสั่งห้ามแม่ชีและฆราวาสที่มาทำบุญแสดงอาการดูถูกหรือล่วงเกินแม่ชีธรรมกาย

บทบาทหน้าที่ของแม่ชีธรรมกาย คือ ทำวิชชาธรรมกาย และยังมีส่วนสำคัญในการทำวัตถุมงคล เห็นได้จากการที่หลวงพ่อสดสั่งให้แม่ชีธรรมกายทำพระของขวัญเพื่อหาปัจจัยสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม พระของขวัญจึงเป็นวัตถุมงคลสำคัญของวัดปากน้ำ แม่ชีรัมภามีส่วนในการทำพระของขวัญตามคำสั่งของหลวงพ่อสดตั้งแต่แรกเริ่ม รุ่นแรก มี 10 พิมพ์ ในสมัยหลวงพ่อยังไม่มีเครื่องปั๊ม แม่ชีธรรมกายช่วยพิมพ์พระของขวัญโดยใช้มือกด แม่ชีตรีธาเป็นผู้เลือกคัดและดูแลแผนกตาก หากพบว่าแม่ชีรูปไหนมีศีลไม่บริสุทธิ์ ก็ยุบเปลี่ยนให้ทำหน้าที่อื่น หลังจากนั้นหลวงพ่อสั่งให้แม่ชีธรรมกายทำวิชชาตลอด 3 เดือน และพระของขวัญจะทำในโรงงานทำวิชชาเท่านั้น แม่ชีรัมภาเล่าถึงประสบการณ์ทำพระของขวัญว่า

> พระธรรมกายรุ่น 1-2-3 หลวงพ่อใช้ให้แม่ชีธรรมกายทำ เพราะว่าแม่ชีธรรมกายศักดิ์สิทธิ์ ท่านต้องการให้วิชชาธรรมกายเป็นที่รู้จัก เฉพาะแม่ชีธรรมกายเท่านั้น คนแก่ตำ ได้ก้อนเท่าลูกมะพร้าวอ่อนข้างใน มันเหนียว แล้วก็ตัดด้วยกรรไกรเล็ก ๆ

> แม่ชีสาว ๆ กดพิมพ์ ฉันก็กด คนสาวกด เหนื่อย พิมพ์ด้วยมือ ทำกันในโรงงาน ขี้ฝุ่นมาก ต้องปิดประตูหน้าต่าง หนวกหู พอ 4-5 ทุ่มก็เลิก ทำก่อนเข้าพรรษา 84,000 องค์ พอเข้าพรรษาก็เข้าทำพิธี 3 เดือน ออกพรรษาก็แจก (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

หลังจากหลวงพ่อมรณภาพแล้ว เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันเริ่มใช้เครื่องในการทำพระของขวัญรุ่น 4 โดยสั่งทำบล็อกพิมพ์ทั้งหมด แม่ชีธรรมกายเป็นแม่ชีที่มีความสำคัญมากที่สุดซึ่งแตกต่างจากแม่ชีอื่น ๆ เพราะไม่มีสิทธิ์สร้างพระหรือวัตถุมงคล ปัจจุบันนี้พระของขวัญทั้งพระผงและเหรียญมีถึงรุ่น 8 ทำครั้งละจำนวนหลายล้านองค์ และสั่งทำวัตถุบูชาจากข้างนอกวัด แต่ต้องนำเข้ามาให้แม่ชีธรรมกายทำวิชชาธรรมกายที่โรงงานทำวิชชา นอกจากทำพระของขวัญแล้วแม่ชีรัมภายังเรียนรู้วิชชาแก้โรคจากแม่ชีชั้น จอมทอง เนื่องจากระยะนั้นคนที่เจ็บไข้ไม่สบายมักมาขอให้หลวงพ่อสดช่วย หลวงพ่อได้ส่งแม่ชีชั้น แม่ชีธรรมกายไปรักษาโรค ในฐานะที่เป็นแม่ชีผู้น้อยได้ติดตามแม่ชีชั้น ซึ่งเป็นแม่ชีผู้ใหญ่ เดินทางไปแก้โรคนอกวัดเสมอ ๆ ไปค้างคืนบ้าง ไม่ค้างบ้าง ไปเช้า-กลางวัน กลับตอนเย็นบ้าง บทบาทในการรักษาโรคทำให้แม่ชีธรรมกายมีสถานภาพสูง เป็นที่เคารพของประชาชน ดังที่บุตรสาวของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) กล่าวว่า

> พ.ศ. 2497 หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) บิดาได้ป่วยเป็นโรคบิดและลำไส้พิการ ซ้ำยังมีโรคอื่นผสมเข้าอีก อาการคงทรงกับทรุดอยู่เช่นเดิม ข้าพเจ้ากับพี่สาวคนโต (ชิ้น ศิลปบรรเลง) ไปกราบเรียนหลวงพ่อสด ขอบารมีให้ท่านช่วยถอนอาการโรค และขอแม่ชีธรรมกายมาช่วยถอนอาการที่บ้านด้วย เพราะอาการหนักมาก ท่านก็กรุณาให้แม่ชีธรรมกายไปช่วยถอนอาการป่วยให้ที่บ้านผลัดละ 2 รูป คือ คุณรัมภา โพธิ์คำฉาย กับ คุณชั้น จอมทอง พร้อมกับให้สติแก่พี่สาวของข้าพเจ้าว่า ไปบอกคุณหลวงให้หมั่นภาวนาไว้ เมื่อไม่หายก็จะได้ไปที่ดี (ภัลลิกา ศิลปบรรเลง, 2550)

นอกจากจะแก้โรคแล้วแม่ชีรัมภายังสอนภาวนาวิชชาธรรมกายแก่ญาติของคนป่วย หลวงพ่อสนับสนุนทั้งปริยัติและปฏิบัติ แม่ชีทุกรูปต้องศึกษาธรรมด้วย แม่ชีธรรมกายเรียนธรรมศึกษาซึ่งเปิดสอนในช่วงเข้าพรรษา แม่ชีรัมภาเรียนธรรมศึกษาตรี โท เอก หลังจากจบธรรมศึกษาเอกได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาตรีแก่แม่ชีสอนในระหว่างพรรษาด้วยสอนปีแรก นักเรียนแม่ชี 25 รูป สอบได้ 23 รูปตก 2 รูป พระสอนธรรมศึกษาชั้นโท เอก สอนและนั่งสมาธิไปด้วยหลายปี จากนั้นจึงหยุดพักการสอนนั่งสมาธิในโรงงานอยู่เวรทำวิชชา

4. ผลงาน

4.1 ก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทย

ใน พ.ศ. 2512 แม่ชีรัมภาได้ติดตามแม่ชี ญาณี ศิริโวหาร ซึ่งมีบทบาทในฐานะผู้เริ่มก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยตั้งแต่แรกเริ่ม เนื่องจากในระยะนั้นแม่ชียังไม่มีการรวมตัวกัน สถานภาพของแม่ชีทั่วไปเพียงอาศัยวัดและพักอยู่ร่วมกับพระภิกษุสามเณรเท่านั้น ความเป็นอยู่ของแม่ชีด้อยกว่าพระสงฆ์มาก มีแม่ชีจำนวนมากออกขอทานตามงานวัด ตามบ้านเรือน สะพานลอย ถนนต่าง ๆ อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน หรือในเรือ ภาพของแม่ชีในสายตาสังคมเสื่อมเสียมาก เป็นผลเสียต่อแม่ชีทั่วประเทศ คนในสังคมดูถูกว่าแม่ชีเป็นขอทาน ไร้ที่พึ่ง อาศัยวัด อาศัยเรือ ไม่ใช่นักบวช

สมเด็จพระสังฆราช วัดมกุฏกษัตริยารามฯ และพระผู้ใหญ่ที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร ปรึกษาแม่ชีระดับผู้ใหญ่ที่มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดว่ามีแม่ชีขอทานมากมาย จะว่ากล่าวก็ไม่ได้ กฎระเบียบก็ไม่มี ไปหาใครที่มีอำนาจจับแม่ชีไปก็เท่านั้น ทำอย่างไรจึงจะช่วยเหลือแม่ชีได้ ในวันที่ 28-30 ส.ค. จัดประชุมที่ห้องประชุมสภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 400 คน (เอกสารรายงานการประชุมสถาบันแม่ชีไทย) พระเถระผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกายมีนโยบายให้แม่ชีรวมกันเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยเหมือนกับพระภิกษุ ได้นำเอากฎระเบียบของแม่ชีของแต่ละวัดมาเปรียบเทียบกัน แล้วให้เชิญแม่ชีที่มีความรู้ ฐานะดี มีผู้นับถือมาก คัดเลือกตัวแทนแม่ชีวัดใหญ่ ๆ ทั่วประเทศ วัดละ 2 รูป รวม 25 รูป เลือกเป็นผู้บริหาร 5 รูป คือ ประธานสถาบันแม่ชีไทย 1 รูป รองประธาน 2 รูป เลขา และ รองเลขาตำแหน่งละ 1 รูป ที่เหลือเป็นกรรมการ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาวาระบริหารงาน 4 ปี แม่ชีที่มีความรู้ดีและฐานะดีก็ให้เป็นกรรมการอุปถัมภ์

วัดปากน้ำได้ส่งแม่ชีญาณี ศิริโวหาร และแม่ชีรัมภาเข้าประชุม ผลการประชุมแม่ชีญาณีได้รับเลือกให้เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยรูปแรก รองประธานคนที่ 1 คือ แม่ชีถมยา ธีระพันธ์ รองประธานคนที่ 2 คือแม่ชีมาลัย ทรัพย์ประเสริฐ วัดอโศการาม จ.สมุทรปราการ แม่ชีสุมน อยู่ยอด สำนักแม่ชีสนามพราหมณ์ อ.สนามชี จ.เพชรบุรีเป็นเลขา เลือกตั้งครั้งแรก เรียกว่าชุดเฉพาะกาล วาระการทำงาน 2 ปี หลังจากนั้นเลือกตั้งใหม่ แม่ชีญาณี ศิริโวหาร ก็ได้รับเลือกให้เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยอีกจนเสียชีวิต

แม่ชีรัมภาได้รับเลือกให้เป็นผู้ช่วยเลขานุการสถาบันแม่ชีไทย และกรรมการบริหาร มีหน้าที่เขียนประวัติสำนักต่าง ๆ คัดเลือกบทสวดมนต์ ร่างระเบียบปฏิบัติเพื่อให้แม่ชีมีรูปแบบเหมือนกัน เริ่มตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร 28 สิงหาคม พ.ศ. 2512 มีวัตถุประสงค์ 4 ข้อ คือ เพื่อส่งเสริมกิจการของแม่ชีไทย เพื่อสงเคราะห์แม่ชีไทยและผู้

ที่ควรสงเคราะห์ เพื่อส่งเสริมแม่ชีไทยได้รับการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้แม่ชีไทยตั้งโรงเรียน วิทยาลัยสอนแม่ชีที่มีอายุ 12 ปี ขึ้นไปให้ได้รับความรู้ทั้งสามัญศึกษา อาชีวศึกษา อุดมศึกษา มานุษยวิทยาและศาสนา แม่ชีจะได้ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

แม่ชีรัมภามีบทบาทสูงในการจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทย นับตั้งแต่การออกแบบเครื่องแต่งกายของแม่ชี บทสวดมนตร์ และยังจัดทำหนังสือสุทธิบรรณให้แม่ชี พร้อมทั้งจดทะเบียนให้แม่ชีมีสถาบันดังสงฆ์ เพื่อสร้างมาตรฐานให้แม่ชีมีรูปแบบเดียวกัน หลังจากนั้นยังได้แต่งกลอนประจำสถาบัน เพื่อให้ประชาชนทราบว่าสถาบันแม่ชีไทยจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดระเบียบแม่ชีให้มีความเรียบร้อย สวยงาม อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหมือนกับคณะสงฆ์ แม่ชีรัมภาเล่าว่า

ตั้งสถาบันแม่ชีขึ้นมาแล้ว คนก็ไม่รู้ว่าตั้งทำไม เราก็เขียนกลอนชี้แจงว่า

สถาบันแม่ชีมีขึ้นแล้ว เพื่อแนะแนวแม่ชีมีหลักฐาน
เพื่อแม่ชีทุกสำนักรู้หลักการ เพื่อสมานสามัคคีแม่ชีไทย
เพื่ออบรมแม่ชีที่มีอยู่ เพื่อมวลหมู่ประชาพาเลื่อมใส
เหมือนดอกไม้ได้ร้อยเป็นมาลัย ใครมองไปสวยสุดสะดุดตา

สถาบันมีหน้าที่อย่างนี้ ๆ ในหลวงยังอ่านเลย สมเด็จพระญาณสังวรฯ ได้อ่านถวาย สรุปให้รู้ว่าสถาบันตั้งขึ้นมาทำไม เราบอกว่าตั้งขึ้นมาเพื่อความเรียบร้อยสวยงาม ตอนนี้ก็ยังใช้กันอยู่

การตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเพื่อจุดประสงค์ให้แม่ชีมีการรวมตัวกันในการทำงาน สถาบันแม่ชีไทยได้ออกระเบียบปฏิบัติที่สำคัญ เช่น สุทธิบรรณให้แม่ชีใช้แทนบัตรประชาชนเหมือนกับใบสุทธิของพระภิกษุ ออกแบบเครื่องแต่งกายให้เป็นแบบเดียวกัน จัดทำหนังสือแม่ชีสารรวมทั้งทำหนังสือสวดมนต์แปล ให้แม่ชีทุกสำนักสวดมนต์เหมือน ๆ กัน รวบรวมทรัพย์สินของแม่ชีสำนักต่าง ๆ แล้วนำไปจดทะเบียนที่กรมที่ดินเป็นสาขาสถาบันแม่ชีไทย จัดการศึกษาเพื่อแม่ชีโดยกรมศาสนาได้ส่งแม่ชีไปเรียนต่อต่างประเทศ นอกจากนั้นยังได้ก่อตั้งมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยขึ้นด้วย

4.2 เป็นหัวหน้าสถาบันและหัวหน้ามูลนิธิแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์

หลังจากประธานสถาบันแม่ชีไทยรูปที่ 1 เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งในสมองวันที่ 6 ธ.ค. 2519 พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์สวดพระอภิธรรมเป็นการส่วนพระองค์และพระราชทานเพลิงศพ ประธานฯ รูปที่ 2 มีวาระเพียงปีเดียวก็เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุรถยนต์ สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานจัดงานศพ ประธานรูปที่ 3 ทำงานเพียง 2 ปี ก็ขอลาออกเนื่องจากประสบปัญหากับผู้ร่วมงาน รูปที่ 4 เป็นได้ 6 เดือนเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง แม่ชีรัมภาได้รับเลือกให้เป็นประธานรูปที่ 5 มีบทบาทเป็นผู้บริหารสถาบันแม่ชีไทย เป็นหัวหน้าสถาบันแม่ชีไทยรูปแรกที่อยู่ครบวาระ 4 ปีเต็ม ถึง 3 สมัยติดต่อกัน กิจกรรมของแม่ชีได้รับพระกรุณาธิคุณ

จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเป็นองค์ศาสนูปถัมภก 1 เม ย. 2520 สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงรับมูลนิธิแม่ชีไทยไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์

> เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยอีกติดต่อกันเป็น 3 สมัย หัวหน้าเรา (แม่ชีญาณี) อยู่วัดปากน้ำ เราก็ติดอันดับกับเขาด้วย ได้ช่วยเหลือแม่ชีมาตลอด ฟื้นฟูและออกไปเยี่ยมแม่ชีกับประธานสถาบันฯ ทุกจังหวัด อย่างเช่น เยี่ยมแม่ชีในภาคใต้ ไกลที่สุดจำได้ว่าไปถึงปีนัง ภูเก็ต กระบี่ ระนองเนี่ยไปมาหมด ที่พักของเราก็คือวัดปากน้ำสาขาหาดใหญ่ จ.สงขลา บางทีก็ไปทางหัวหิน ไปครั้งละหลายวัน (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

แม่ชีรัมภามีบทบาทในการริเริ่มปฏิรูปแม่ชีทั่วประเทศให้มีรูปแบบเดียวกัน เริ่มออกสุทธิบรรณและจดทะเบียนแม่ชีที่มีสุทธิบรรณให้สังกัดอยู่ในสถาบันแม่ชีไทย ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของแม่ชีสถาบันฯ เป็นครั้งแรก สุทธิบรรณมีผลบังคับใช้เหมือนกับใบสุทธิของสงฆ์ เพื่อให้สังคมยอมรับว่าแม่ชีก็มีสังกัดในสถาบันดังเช่นฝ่ายสงฆ์ ไม่ได้อยู่เอกเทศที่ไร้รูปแบบดังก่อน "เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทย ทำสุทธิบรรณให้แม่ชีเยอะมาก บัตรเราออกทั่ว คนแก่คนเฒ่า เราก็รีบออกให้ สะดวกสบาย แล้วเราก็เป็นหัวหน้าแม่ชีประจำ จ.ธนบุรี อีก 1 ตำแหน่งด้วยนะ"

ขณะที่เป็นประธานสถาบันฯ แม่ชีรัมภาได้พบเห็นความหลากหลายของแม่ชี ผู้ที่มาบวชชีต้องมีปัจจัยจากครอบครัวเดิม หากไม่มีต้องบวชในวัดที่เจ้าอาวาสมีความเอื้อเฟื้อแม่ชี ๆ ส่วนมากไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม มีผู้ออกไปขอทาน เรี่ยไร ตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้ภาพพจน์ของแม่ชีจึงเป็นไปในทางลบ แม่ชีทั่วไปมีสถานภาพต่ำมาก ต้องการแก้ไขภาพพจน์ของแม่ชีให้ดีขึ้น จึงขอความร่วมมือกับตำรวจให้ช่วยขจัดแม่ชีขอทาน

> เมื่อก่อนตำรวจจับแม่ชีขอทาน จับแล้วปรับแค่ 10 บาท ปล่อยไปก็กลับไปขอทานอีก แม่ชีอรุณ วัดใหญ่ฯ บอกว่าตำรวจจับแม่ชีไว้ เขาอยากเอามาฝึกให้ดี ไม่ทันไรตำรวจก็ปล่อยไปอีกแล้ว แถมบอกว่า. . . ยายชีนี่ยุ่ง คนอื่นเขาฆ่ากันตายยังไม่เดือดร้อนขนาดนี้ นี่แค่แม่ชีขอทาน เดือดร้อน แม่ชีอรุณเขาก็ว่าแม่ชีขอทานทำให้ศาสนาเสื่อมเสีย ไม่ยุ่งเหรอ ตำรวจที่หลักสอง อ.ภาษีเจริญ บอก แม่ชีคนนี้ยุ่ง แค่เขาไปขอ ไม่ได้ไปลักขโมยนะ เขาขอดี ๆ แม่ชีคนนี้ถูก แม่ชีสถาบันผิด แน่ะ รั้นเสียด้วยนะ. . . ตำรวจตอนนั้นมนต์ชัย พันธุ์คงชื่น เป็นอธิบดีกรมตำรวจ เราก็บอก เป็นงั้นไป ให้รู้ดีรู้ชั่วกันไปว่าใครเป็นใคร ตำรวจกระด้างนัก เราทำหนังสือร้องเรียนจนสารวัตรใหญ่หลักสองเด้งจากตำแหน่งเลย ไม่ช้าตำรวจมาเป็นแถวเลย. . . มาที่สถาบัน เราก็ถามว่ามาทำไมล่ะ เขาบอกแม่ชีมีอะไรให้ผมรับใช้บ้าง เราบอก. . . ช่วยดูแลไม่ให้แม่ชีออกไป

> ขอทานได้ไหม มันอับอายขายหน้าเขา ตำรวจบอก อื๋อ. . . แม่ชีเขาไม่ผิดนะ เขาถูกเขาขอด้วยความบริสุทธิ์ใจ เราก็ถามว่า บางทีขอไปร้องเพลงไปด้วย ยังงี้ถูกหรือ จับแล้วก็ปล่อย ๆ พอเจ้านายที่หลักสองเด้งไปแล้ว ตำรวจพระนคร ตำรวจพระราชวังก็มากันใหญ่ ฉันบอกว่าไม่ต้องการให้รับใช้อะไรทั้งสิ้น ต้องการอย่างเดียวอย่าให้มีแม่ชีขอทานทำได้ไหมล่ะ เขารับปากว่าได้ ๆ . . . ตั้งแต่นั้นมาแม่ชีรู้สึกว่าจะดีขึ้นเยอะ (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

ตำแหน่งเป็นหัวหน้าสถาบันแม่ชีไทยได้สร้างเสริมสถานภาพของแม่ชีรัมภาให้เป็นที่ยกย่องนับถือมากขึ้น จะเห็นได้จากการที่ตำรวจไม่กล้าขัดแย้ง และยังต้องทำตามนโยบาย “ขจัดแม่ชีขอทาน” ของหัวหน้าสถาบันแม่ชีไทย การขอความช่วยเหลือจากตำรวจช่วยปราบปรามและการออกสุทธิบรรณเพื่อให้แม่ชีสังกัดอยู่ในองค์กรเป็นผลดี ทำให้แม่ชีขอทานน้อยลง เนื่องจากตำรวจสามารถตรวจสอบได้จะสอบถามว่าเป็นแม่ชีสังกัดวัดใด ช่วยแก้ไขภาพพจน์แม่ชีโดยรวมให้ดีขึ้น ในขณะที่แม่ชีรัมภาเป็นประธานสถาบันแม่ชีไทย ได้รับคำแนะนำจากสมเด็จพระสังฆราชฯ ให้เป็นประธานมูลนิธิควบคู่กันเพื่อความสะดวกในการบริหารงานและการใช้ปัจจัย จึงเป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยและประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ 2 สมัย ระหว่าง พ.ศ. 2528-2536 และยังเป็นหัวหน้าแม่ชีประจำ จ.ธนบุรีด้วย ต่อมาได้กราบทูลสมเด็จฯ พระญาณสังวรฯ ขอเป็นเพียงประธานมูลนิธิแม่ชีไทยเท่านั้น เนื่องจากต้องการให้มีผู้บริหารอื่นผลัดเปลี่ยนกัน ปัจจุบันเป็นประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ โดยมีแม่ชีประทิน ขวัญอ่อนเป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยเป็นรูปที่ 7

ประธานมูลนิธิมีหน้าที่หาเงินและบริหารสมบัติของแม่ชีทั้งหมด ปัจจุบันสาขาของสถาบันแม่ชีไทยที่จดทะเบียนรวม 26 สาขา สาขาจะทอดผ้าป่าหาเงินเองและฝากปัจจัยไว้ที่มูลนิธิแต่ดอกผลเป็นของสาขา มูลนิธิเป็นกองกลาง ประธานมูลนิธิมีหน้าที่บริหารสำนักแม่ชี ที่ดินและชื่อสำนักเป็นสมบัติของมูลนิธิ ๆ มีที่ดินมาก ประธานมูลนิธิจะต้องหาปัจจัยบริหารส่วนกลางไว้ การบริหารทรัพย์สมบัติมูลนิธิมีปัญหาบ้าง กรณีสาขาหนองบัวลำพูผู้ถวายที่ดินได้เอาที่ดินไปจำนองไว้แต่มาบวชเป็นแม่ชี มูลนิธิสืบทราบว่าที่จะหลุดจำนองจึงซื้อคืนมา แม่ชีรัมภาได้ขอให้คุณครูตรีธา เนียมขำ นายกสมาคมวัดปากน้ำฯ หาปัจจัยซื้อแล้วก็ถวายคืนมูลนิธิ ชื่อสำนักจึงตกเป็นสมบัติของมูลนิธิโดยแม่ชีรัมภาเป็นประธาน เจ้าของเดิมไม่มีสิทธิ์แต่อยากได้ที่คืนจึงฟ้องร้องต่อมูลนิธิฯ การบริหารบางครั้งแม่ชีรัมภาก็ต้องอาศัยกฎหมายตัดสินเพื่อความยุติธรรม

> เราบอกที่ก็ไม่ได้เป็นของเรา ถ้าอยากได้ที่คืนก็เอาไป แต่เอาเงินมาคืนมูลนิธิก็แล้วกัน เขาไม่มีเงินคืนให้ ศาลสั่งให้ประนีประนอมกัน ภายใน 1 ปี ถ้าไม่เอาเงินมาคืน ที่ดินตกเป็นของมูลนิธิ เจ้าของต้องอพยพออกไป ที่ดินสำนักนี้ 80 ไร่ แล้วในที่ดินแปลงนั้น

ก็ยังมีบ่อน้ำพระราชทานอีกด้วย 22 ไร่ ทำบ่อเป็นแหล่งน้ำบาดาล เป็นน้ำประปาผิวดิน ชาวบ้านพัน ๆ ครอบครัวไปใช้น้ำ หลายหมู่บ้านเดือดร้อนไปหมด ไม่มีโอกาสได้ใช้น้ำ ก็ต่อสู้กับชาวบ้าน ฉันก็บอกว่าเอาที่ไปเลย แต่บ่อน้ำให้ไม่ได้เนื่องจากเป็นของพระราชทาน ให้ทนายไปจัดการยกบ่อน้ำให้กับพระพุทธศาสนา กรมการศาสนาก็รับไว้ แล้วพิจารณาวัดที่มีมาตรฐาน และมีผลประโยชน์ร่วมกับประชาชนก็ยกให้จัดการตกเป็นของวัดถ้ำกลองเพล (หลวงปู่ขาว) แต่เขาก็ไม่เอาเงินมาคืนมูลนิธิ เราคืนที่ดินให้ไม่ได้หรอก ต้องตกเป็นสมบัติของมูลนิธิไป (แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2549)

สาขาสถาบันแม่ชีไทยแต่ละสาขาจะมีพื้นที่ไม่เท่ากัน บางแห่งมีพื้นที่มาก นอกจากนั้นยังเกี่ยวข้องกับชุมชนอีกด้วย ในกรณีสาขาหนองบัวลำพูภายในสำนักแม่ชีมีบ่อน้ำที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงและอาศัยประโยชน์ร่วมกัน ในฐานะประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ต้องคำนึงถึงความจำเป็นดังกล่าว รักษาผลประโยชน์ชาวบ้านดำเนินการทางกฎหมายให้บ่อน้ำสาธารณะตกเป็นสมบัติของส่วนรวมเพื่อความสงบสุขในชุมชน

การปฏิบัติหน้าที่อื่น

อัตลักษณ์ของแม่ชีรัมภาเริ่มจากการปฏิบัติธรรม ทำวิชชาธรรมกาย ออกไปแก้โรคสอนธรรมมะ ตามสถานที่ต่าง ๆ ที่หลวงพ่อส่งไป นอกจากนั้นยังมีบทบาทแม่ชีสอนธรรมอีกด้วย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ควบคุมแม่ชีธรรมกายต่อจากแม่ชีญาณี ศิริโวหาร เป็นผู้บริหารทั้งแม่ชีธรรมกายและสถาบันแม่ชีไทย มีความสำคัญทั้งในและนอกองค์กร แบ่งงานออกเป็น งานส่วนตัว คือ ควบคุมเวรทำวิชชาในโรงงาน กับงานส่วนรวม คืองานที่สถาบันแม่ชีไทย ยึดหลักการทำงานว่า “งานที่วัดเป็นงานส่วนตัว งานส่วนรวมคืองานที่สถาบันแม่ชีไทย” ปัจจุบันสาขาแม่ชีไทยทั้งหมด 26 สาขา ในฐานะประธานมูลนิธิแม่ชีไทยได้ช่วยหาปัจจัยก่อสร้างรัตนปราสาท[1] และสนับสนุนกิจกรรมอื่น ๆ ของสถาบันแม่ชีไทย อาทิ บริจาคปัจจัยเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารแม่ชีที่มาสอบบาลีทั่วประเทศทุกปี ที่วัดบวรฯ วันละ 2 มื้อ เป็นต้น

---

[1]มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ได้ขยายสถานที่ตั้งศูนย์กลางมา ณ ตำบลศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม จำนวน 20 ไร่ โดยมีโครงการก่อสร้างอาคารถาวรวัตถุ “รัตนปราสาท” และอาคารต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ องค์อุปถัมภ์มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย เนื่องในวโรกาสพระชนมพรรษา 80 พรรษา ในวันที่ 12 สิงหาคม 2555 และใช้เป็นสถานที่สัมนานักบวช สตรีชาวพุทธทั่วโลก

ภาพที่ 5.1

รัตนปราสาท สถานที่ดำเนินงานของแม่ชีไทยในอนาคต

โครงการสงเคราะห์อื่น ๆ เช่น จัดการสงเคราะห์สาธารณชนร่วมกับสถาบันสงฆ์และเอกชน เช่น มหามกุฏราชวิทยาลัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองทุนปลูกรากแก้ว ศาสนทายาท ร่วมกับวัดต่าง ๆ เช่น วัดสระเกศ ร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนส่งเสริมการปฏิบัติธรรม จัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมถาม-ตอบ ปัญหาธรรม พร้อมกับแนะนำวิชาชีพในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วิสาขบูชา ระหว่าง 15-19 พ.ค. 2551 แนะนำอาชีพ มีการทำแชมพู การประดิษฐ์ดอกไม้จากเศษวัสดุต่าง ๆ การทำกระเป๋าจากเชือกปอมัดฟาง ฯลฯ และฝึกสอนด้วยมหากุฏราชวิทยาลัยจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่งานซึ่งเป็นบทบาทในด้านสงเคราะห์สาธารณชนของแม่ชีธรรมกายร่วมกับสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ

แม่ชีรัมภานอกจากจะเป็นผู้ควบคุมแม่ชีธรรมกายและผู้บริหารสถาบันแม่ชีไทยแล้ว ยังช่วยพัฒนาวัดห้วยเจริญธรรม อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญในการสนับสนุนสังคม จัดทอดกฐินซื้อที่ดิน 30 ไร่ สร้างโบสถ์ ศาลาการเปรียญ พระประธาน กุฏิวิหาร โรงครัวและกุฏิชี รวมทั้งถนน น้ำประปา ไฟฟ้า สนับสนุนปัจจัยกว่า 30 ล้านบาทโดยไม่มีตำแหน่งผู้บริหาร ขณะนี้มีพระสงฆ์ 10 กว่ารูป นอกจากพัฒนาสถานที่แล้วแม่ชีรัมภายังสอนธรรมด้วย เช่น จัดบวชเด็กนักเรียน สอนภาวนา อบรมนักศึกษาครั้งละ 200-500 คน ครั้งละ 3 วัน เป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหาร แจกเสื้อผ้า ในปีแรกแจกเสื้อและผ้านุ่งขาว ปีนี้แจกเสื้อยืดสีเหลือง หลังจบการอบรมเจ้าอาวาสมอบใบประกาศ แม่ชีรัมภายังแจกปัจจัยนักศึกษากลับบ้านคนละ 100 บาท เป็นกำลังใจ ทั้งยังจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่กิจกรรมอีกด้วย บทบาทของแม่ชีรัมภาสงเคราะห์สาธารณชนเป็นบทบาทสนับสนุนแต่มิใช่ผู้บริหารโดยตรง ดำเนินรอยตามนโยบายของหลวงพ่อสด คือ การให้วัตถุทานควบคู่ไปกับการสอนธรรมมะ เป็นวิธีจูงใจนักเรียนและประชาชนทั่วไปให้สนใจเข้าวัด

ปฏิบัติธรรม ปีหน้าจะทอดกฐินสร้างอาศรมปฏิบัติธรรมของแม่ชีให้นักศึกษาและชาวบ้านปฏิบัติธรรม พร้อมกับสร้างองค์พระนเรศวรเป็นอนุสรณ์สถานเพราะเคยเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถีในอดีต

ในวันที่ 13 พ.ค. 2551 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีเสด็จเปิดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา ประจำปี 2551 ประทานรางวัลเสาเสมาธรรมจักร โล่รางวัลแก่ผู้ที่ทำบำเพ็ญคุณประโยชน์ทางพุทธศาสนาที่มณฑลพิธีลานอเนกประสงค์ กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ เขตบางเขน กทม. (*สถาบันแม่ชีไทย* 2551) ผลงานกิจกรรมของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยที่แม่ชีรัมภาทำต่อเนื่องตลอดเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้แม่ชีรัมภาได้รับพระราชทานเสาเสมาธรรมจักรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีในวันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นวันเดียวกับที่ได้เห็นดวงธรรมครั้งแรก

1.2 **แม่ชีหวานใจ ชูกร**

เป็นบุตรคนที่ 4 ในจำนวนพี่น้อง 5 คน ในวัยเด็กได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวในเรื่องการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ตักบาตรทุกเช้า คุณแม่และลูก ๆ อาศัยอยู่กับคุณยาย ส่วนคุณพ่อไป ๆ มา ๆ มักเอาอาหารครั้งละมาก ๆ มาให้ครอบครัว มีข้าว ปลาเค็ม ปลาย่าง ปลาเป็นก็มีปลาหมอ เนื่องจากคุณยายมีศรัทธาในศาสนา รักษาศีล 5 ไม่ฆ่าสัตว์มีชีวิตมาทำอาหาร หลังจากคุณพ่อกลับไปคุณยายก็สั่งให้ปล่อยปลาทุกตัว แต่ไม่บอกให้คุณพ่อรู้ เพราะกลัวว่าจะทำร้ายจิตใจ อยู่กับคุณยายตั้งแต่จำความได้ อายุ 4-5 ขวบ ใกล้ชิดกับคุณยายทำให้ซึมซับคำสอนของคุณยายเรื่องการไหว้พระสวดมนตร์ ทำความดี รักษาศีล ห้ามทำบาป ก่อนนอนก็จะสอนให้รู้จักไหว้พระสวดมนตร์ แผ่เมตตา

> บ้านอยู่ริมแม่น้ำ เวลาเช้าคุณยายจะใส่บาตรพระภิกษุประมาณร้อยองค์ทุกวัน หลังจากใส่บาตรแล้วก็แจกทานอาหารอีกต่างหากที่เพิงร้านบริเวณหน้าบ้าน อาหารมีทั้งข้าว แกง ข้าวต้มกุ๊ย ข้าวต้มหัวใช้โป๊ บัวลอย-ลอดช่อง ขนมประกิม มีคนมาคอยรับทาน พายเรือมามาแวะจอดทานข้าวต้ม แต่คนที่ทานอาหารแล้วก็กลับนินทาคุณยายเจ้าของบ้านตามธรรมดาของชาวโลก พอได้ยินรู้สึกโกรธมาก เข้าไปต่อว่าก็ถูกคุณยายดุ ห้ามไม่ให้พูดคำหยาบ เป็นบาป สอนว่าต้องเคารพอ่อนน้อมผู้ใหญ่ ต้องมีเมตตา มีความรักคนอื่นเหมือนญาติ ไม่ใช่ญาติก็ต้องช่วยเหลือเหมือนญาติ ให้กลัวบาป ทำความดี เล่าเรื่องนรก-สวรรค์ ว่าถ้าทำดีก็จะไปสวรรค์ คนทำชั่วจะไม่ได้ไปสวรรค์ แต่จะตกนรกไปเกิดเป็นสัตว์นรก ส่วนผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นผู้มีบุญมาแต่อดีตชาติ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

ในขณะนั้นยังไม่ข้าใจในคำสอนเรื่องศาสนา ไม่รู้จักว่าบุญคืออะไร หน้าตาเป็นอย่างไร เนื่องจากคุณยายไม่ได้อธิบายให้ฟัง เข้าใจหรือคิดเอาเองว่า นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า โรงเรียนยังใช้ปฏิทินตามจันทรคติ ไม่มีวันเสาร์อาทิตย์ ปิดวันโกนและวันพระ วันโกนไปโรงเรียนครึ่งวัน วันพระก็จะไปวัด เป็นคนรักความยุติธรรม ไม่ชอบเห็นคนอื่นถูกรังแก หลังจากพ่อแม่กลับจากส่งลูกที่โรงเรียนแล้ว เด็กหญิงหวานใจได้เห็นเด็กนักเรียนโตแกล้งเด็กเล็กกว่า คิดว่าการแกล้งกันเป็นบาป จึงเป็นกรรมการเวลาที่เด็กนักเรียนทะเลาะกัน เข้าไปห้ามและมักถูกครูทำโทษ ถูกตีหลาย ๆ ครั้ง แม้ว่าจะเจ็บมือแต่ก็มักจะเป็นกรรมการเสมอ หลังจบ ป.4 อายุ 12 ปี คุณยายไม่ให้เรียนต่อเพราะเด็กผู้หญิงจะไม่ได้รับอนุญาตให้เรียนหนังสือมากนัก อายุประมาณ 11-12 กำลังจะเรียนต่อ สมัยก่อนนี้ลูกผู้หญิงไม่ให้เรียนมาก คุณยายบอกว่าไม่ต้องเรียนต่อ โดยมากคุณยายจะสอนให้ไหว้พระสวดมนตร์ ทำความดี ต่อมาคุณพ่อเสียชีวิต คุณแม่ก็ศรัทธาหลวงพ่อวัดปากน้ำ

นอกจากจะได้รับการปลูกฝังในเรื่องการทำบุญรักษาศีลแล้ว เด็กหญิงหวานใจได้เห็นคนร้องไห้เพราะคนที่รักตายจากไป ไม่อยากให้คนในครอบครัวเสียชีวิต แต่ต่อมาคุณพ่อเสียชีวิตกะทันหัน การได้พบกับความตายทำให้สะเทือนใจพร้อมกับมีคำถามในใจเรื่องโลกนี้โลกหน้าว่าทำไมคนเราเกิดมาต้องตาย

1. สาเหตุของการบวช

หลังจากคุณพ่อเสียชีวิตแล้ว คุณแม่มีศรัทธาหลวงพ่อสดและวิชชาธรรมกายมากว่าผู้ได้ธรรมกายนอกจากจะช่วยคนที่เจ็บป่วย มีทุกข์ ในภพชาตินี้แล้ว ยังสามารถส่งบุญไปให้ผู้ตายในภพอื่น ๆ อีกด้วย ชอบมาทำบุญที่วัดปากน้ำ โดยแจวเรือมาจากสมุทรสงคราม นำมะพร้าวน้ำตาล อาหารมาเลี้ยงพระประจำทุกปี หลวงพ่อแนะนำคุณแม่ว่าหากมีลูกเล็ก ๆ ให้เอามาเรียนวิชชาธรรมกาย เด็กจะกำหนดดวงแก้วได้เร็ว ผู้ใหญ่จะเห็นดวงแก้วช้าเพราะว่าใจไม่ค่อยสงบ ผู้ได้ธรรมกายจะมีความพิเศษ คือมีสมบัติภายใน เรียกว่ามีอริยทรัพย์ ช่วยตัวเองได้ มีหลักมีที่พึ่งแล้วใครมีทุกข์ร้อน มีเรื่องมาปรึกษาก็ช่วยผู้อื่นได้

เด็กหญิงหวานใจฟังคุณแม่เล่าเรื่องวิชชาธรรมกายก็ศรัทธา อยากเห็นดวงแก้วสนใจจะเรียนธรรมกายที่วัดปากน้ำบ้าง แต่คุณแม่อนุญาตให้ลูกมาวัดทีละคน จึงขออนุญาตมาวัดปากน้ำเป็นลูกคนแรก คุณแม่พามาพบหลวงพ่อสด ล่องเรือค้างคืนนอนในเรือ 2 คืนมาจอดหน้าวัดซึ่งยังเป็นสวนร่มครึ้ม เวลาเลี้ยงพระเสร็จแล้ว หลังฉันเพล บ่ายโมงตรง หลวงพ่อสดจะทำสมาธิด้วยวิชชาธรรมกายที่เรือนไม้ ตรวจสอบว่าวันนี้ผู้มาทำบุญได้บุญมากไหม ตรวจดูที่ใจว่าใจสงบ ใสไหม หลวงพ่อเน้นที่ใจ ให้กำหนดดวงแก้ว ซ้อนกายในธาตุทั้ง 4 หน้าธาตุน้ำ หลังธาตุไฟ ซ้ายธาตุลม ขวาธาตุดิน ศูนย์กลางกาย เอาใจไปจับที่เหนือสะดือสองนิ้วศูนย์กลางกายเป็นอากาศธาตุ ให้กำหนดตรงนั้นให้มีดวงแก้วใส ทำสมาธิตามที่ท่านสอน ได้เห็นดวงธรรมและวิชชาธรรมกาย

หลังจากนั้นหลวงพ่อได้ขอกับคุณแม่ (แม้น) ว่า “ลูกคนนี้ขอนะหลวงพ่อจะให้ช่วยทำวิชชาปราบมาร” พักอยู่กับแม่ชีผู้ใหญ่ ต่อมาคุณแม่มาปลูกกุฏิปฏิบัติธรรมด้วย ถวายกุฏิให้หลวงพ่อ หลังจากกำหนดดวงแก้วและสามารถทำวิชชาธรรมกายชำนาญแล้ว หลวงพ่อให้บวชชี พ.ศ. 2495 อายุ 18 ปี ย้ายไปพักอยู่ในโรงงานทำวิชชา

2. **หน้าที่**

แม่ชีหวานใจมีหน้าที่ทำวิชชาภายในโรงงานทำวิชชาตามเวรที่ได้รับมอบหมาย ภายในโรงงานทำวิชชาจะมีเตียงไม้เล็ก ๆ รูปละ 1 เตียง วางเฉพาะของใช้ที่จำเป็นเท่านั้น เวลากลางคืนต้องกางมุ้ง นั่งสมาธิทำวิชชาตามเวรที่ได้รับมอบหมาย แม่ชีธรรมกายเน้นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ทางธรรม เปรียบเทียบความรู้ทางโลกกับความรู้ทางธรรมว่าแตกต่างกัน ความรู้ทางโลกเป็นความรู้เรื่องของวิชาการ เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นรูปธรรมที่มองเห็นและสามารถจับต้องได้ซึ่งเป็นของหยาบ เกิดอัตตาอันนำไปสู่สมมุติ ในขณะที่ความรู้ทางธรรมเป็นการเรียนทางพุทธศาสตร์เป็นความรู้เฉพาะตัว เมื่อปฏิบัติไปแล้วจะได้รู้เฉพาะตัวว่าตัวสมมุติไม่มีแม้ความความแตกต่างระหว่างเพศ เพศหญิงหรือชายเป็นเพียงสมมุติ มีแต่ธาตุรู้ซึ่งไม่มีความแตกต่างกัน เป็นอจินไตย

3. **สถานภาพและบทบาท**

สถานภาพแม่ชีธรรมกายสูงกว่าแม่ชีอื่น ๆ อัตลักษณ์ของแม่ชีธรรมกายจะแตกต่างไปจากแม่ชีอื่น ๆ แม่ชีหวานใจอธิบายว่า บุญมี 3 อย่าง คือ บุญอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา แม่ชีธรรมกายได้บุญละเอียดจากการปฏิบัติธรรม มีจิตบริสุทธิ์เพราะได้ฝึกฝนสมาธิ ขัดเกลากิเลส ได้สติปัญญาอันบริสุทธิ์จากพระพุทธเจ้า เพื่อกำจัดความโกรธ โลภ หลง ให้ไม่มีมีตัวอัตตา มีหน้าที่ต่อสู้กับมาร คำว่ามารคือกิเลส อาสวะ โลภ โกรธ หลง มีอัตตายึดว่าจริง การทำวิชชา คือการสร้างอาวุธที่จะปราบมารด้วยการสร้างบารมี เริ่มต้นต้องสร้างทานคือการให้ก่อน เปรียบเหมือนการปลูกต้นไม้ การรักษาศีลเป็นตัวปกติ ต่อมาก็คือเนกขัมมะ ธรรมกายคือ สติปัญญาอันบริสุทธิ์จากพระพุทธเจ้า นอกจากจะช่วยเหลือตัวเองได้แล้วยังสามารถช่วยคนอื่นได้ด้วย สถานภาพแม่ชีธรรมกายแตกต่างกับแม่ชีโรงครัวและศาลา สามารถทำประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นเพราะได้ศึกษาวิชชาธรรมกายซึ่งเป็นพลังจิตบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า

> หลวงพ่อสอนวิชชาธรรมกายละเอียดลึกซึ้ง ให้ดูตัวเอง อย่าไปดูคนอื่น ดีก็เป็นอาจารย์เรา ไม่ดีก็เป็นอาจารย์เรา เป็นคนทดสอบตัวเรา แต่ถ้าคนเรามีหลัก มีที่พึ่งแล้ว ใครด่าใครว่า เราให้อย่างเดียว เป็นอภัยทาน เรียกว่า อามิสบูชา เป็นอามิสทานหรือวัตถุทาน ต่อมาให้ธรรมทาน แล้วก็ต้องมีอุเบกขา ถ้าช่วยเหลือไม่ได้ก็อย่าไปทำร้ายจิตใจคนอื่น ทุกคนมีเหตุผลของตนเอง ศาสนาสอนเรื่องชีวิต คุณพ่อคุณแม่ให้

ชีวิต ครูบาอาจารย์นำพาชีวิต มนุษย์เกิดมาจึงต้องศึกษาธรรม ธรรมกายก่อนอื่นก็ช่วยตัวเองได้ ช่วยตัวเองได้ก่อน มีสมบัติภายใน เขาเรียกว่าเป็นอริยทรัพย์ มีหลักมีที่พึ่งแล้ว ใครมีทุกข์ร้อน มีเรื่องมาปรึกษาก็ช่วยเขาได้ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

เรียนธรรมศึกษาตรีควบคู่กับปฏิบัติธรรม ขณะกำลังศึกษาธรรมศึกษาตรี เตรียมตัวจะสอบก็ถูกหลวงพ่อสดสั่งให้ไปสอนวิชชาธรรมกายที่วัดคลองโพธิ์เจริญ ต.ท่าทราย จ.ราชบุรี

ตอนนั้นโรงเรียนปริยัติธรรม (ภาวนานุสนธิ์) ยังไม่ได้สร้าง เป็นเพิงอยู่ หลวงพ่อใช้ให้ไปสอนอุโบสถ ผู้ที่มารักษาอุโบสถ บ้านนอกเขาจะมารักษาอุโบสถประจำ สาเหตุที่ไปนี่ก็คือกึ่งพุทธกาล คนที่มางานกึ่งพุทธกาลก็ได้ยินกิติศัพท์หลวงพ่อวัดปากน้ำว่าแก้โรคเก่ง แกเป็นโรคปวดหัวเข่า รักษาไม่หาย แกจะนอนปวด ก็มาอธิษฐานหลวงพ่อ สมัยหลวงพ่ออยู่ หน้าวัดมีเรือ มีเต็นท์รักษาโรค ธรรมกายก็จะมาแก้โรค แกก็มารักษา บอกถ้าหายแกก็ศรัทธา แกก็มาหาคนที่ได้วิชชาธรรมกาย แกถามว่า คนได้ธรรมกายมีไหม จะเชิญไปสอนที่วัดตามบ้านนอก สมัยฉันก็มี เจ๊จันทร์ (แม่ชีจันทน์ ขนนกยูง) วัดธรรมกาย เขาเป็นรุ่นพี่ เป็นผู้ใหญ่ หลวงพ่อก็ชี้ที่เราว่า เอ็งไป เราก็ใจหาย ตอนนั้นกำลังจะสอบนักธรรมตรี.. (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

ได้กราบเรียนหลวงพ่อว่า เพิ่งเรียนและกำลังท่องหนังสือนวโกวาท เตรียมสอบธรรมตรี แต่หลวงพ่อก็สั่งว่า “เอ็งไม่ต้องเรียน ไปสอนเลย เอ็งเหลือกินแล้ว” (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*, 2549, น. 27-28) นึกถึงคำสอนของคุณยายให้ระลึกถึงผู้มีพระคุณ ตัดสินใจเดินทางไปราชบุรี อายุ 21 ปี ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา แก้ปัญหาชีวิต ปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัว การงานและโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ คำสั่งของหลวงพ่อจึงเป็นก้าวแรกของครูสอนธรรม

นึกถึงคำสอนคุณยายให้แผ่เมตตา นึกถึงผู้มีพระคุณ ข้าวเม็ด เกลือก้อน ร่มไม้ชายคา เรามาอยู่กับหลวงพ่อ เรามาทานอาหาร ข้าวของท่าน ท่านสั่งให้เราไปแล้ว ทีนี้ถ้าเราไม่ไปก็อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ คุณยายบอกคนอกตัญญู คือคนบาป มารเอาไปนรก ใจมันคิด ให้เราไปเราก็ต้องไปซี่ ทีนี้เราต้องถวายชีวิตแล้ว ส่วนมากพระจะพักที่กุฏิ ให้เราพักที่ศาลา พระให้เราไปสอนวิชชาธรรมกาย ตามบ้านนอกเวลาเขาเผาศพจะเอากระดูกใส่ไว้ในเข่งเต็มเลย ศาลาเวลามีงานมีเทศน์ เวลาวันโกนพระ ชาวบ้านเขามาทำบุญใส่บาตร ให้เราอยู่ซีกหนึ่ง เห็นกระดูกเราก็มองเป็นขี้เถ้าไปนะ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

ในช่วงเข้าพรรษาจะมีผู้มาปฏิบัติธรรม แม่ชีหวานใจข่มความกลัว นำสวดมนตร์แปล ประกาศอุโบสถ สอนธรรมมะแก่ชาวบ้านคลองโพธิ์เจริญและบริเวณใกล้เคียง ชาวบ้านที่มีทุกข์ก็ขอให้แม่ชีช่วยเหลือ จนกระทั่งกำนันผู้ใหญ่บ้านศรัทธา หลังจากกลับวัดปากน้ำก็มีผู้ตามมาปฏิบัติและบวชชีด้วย นอกจากนั้นยังช่วยแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว เช่น ปัญหาสามีแอบมีภรรยาใหม่ซึ่งเป็นปัญหารุนแรง แม่ชีหวานใจใช้วิชชาธรรมกาย ให้สติ จนเกิดปัญญาแก้ไขปัญหาได้ในที่สุด แต่ก็เน้นว่าผู้ที่ปรึกษาต้องมีศรัทธาต่อแม่ชีด้วย

> ใครมาเขาต้องมีบุญด้วย มีบุญสื่อรู้เรื่อง ได้สติขึ้นมาก็เกิดปัญญา เช่น สามีไปมีภรรยาน้อย เป็นปัญหาครอบครัว ภรรยารู้ก็เตรียมจะไปทำร้ายกัน เขาก็มาหาฉันถามว่า ไปแล้วจะจัดการสำเร็จไหม จะไปฆ่าเลยละ. . .ในฐานะที่อยู่กันมาลำบากยากจน เธอนี่หลอกฉัน ฉันให้คนตามไปเจอแต่เธอหลอกปฏิเสธตลอดมา เตรียมปืนเอาอะไรไป จะไปฆ่า คนแนะนำให้มาหาเราก่อนจะไปให้มันชัวร์ ๆ หน่อย ให้มันได้เรื่องเลย ฆ่าเสียเลย นี่เขากำลังอยู่กันมีความสุข จ้างคนตาม ๆ นี่เสียเงินเยอะนะ. . . (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

วิชชาธรรมกายเป็นความรู้เฉพาะบุคคล เป็นกระแสคลื่นและภาพสัมผัส (Sense) มองเห็นว่าทำกรรมอย่างไรเป็นเหตุเริ่มต้น โลกนี้เป็นพลังธาตุ พลังงาน สร้างสิ่งมีวิญญาณครอง ไม่มีวิญญาณครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แต่มนุษย์เกิดอัตตา จึงยึดว่าเป็นความจริง

> เรารู้ว่าเขากำลังจะเข่นฆ่ากัน ฉันต้องให้เวลาเขา เอาปี วัน เดือนมา ฉันจะพิจารณาให้แน่นอนเลย (เน้นเสียง) ไปก็เรียกว่า ถ้าเขาไม่ตายเราก็ต้องตาย แต่ต้องทำใจนะ ให้เวลาเขา 3 วัน อีก 3 วัน ค่อยมา เขาต้องรอเรา ให้พิจารณาให้แม่น ๆ ฉันก็ดูทางในดูเขาว่าไอ้โมโห. . . ความโกรธของเขาเนี่ยมันเบาบางหรือยัง ถ้ายังมีอยู่เราก็ขออีกสัก 7 วัน อีตอนมันโกรธมันมืด พอสัก 7 วันมันก็สว่าง มันเย็นขึ้น พอ 7 วันมันไม่สว่างเราก็ขอเวลาสัก 10 วัน วิชชาธรรมกาย คือ ตัวเมตตา พลังจิตที่บริสุทธิ์ เป็นจิตวิทยา ที่เราพูดเนี่ย เป็นจิตวิทยาที่บริสุทธิ์ เหมือนโทรศัพท์ มันเป็นรีโมทไง 3 วัน ก็แล้ว 7 วันก็แล้ว เขายังร้อนอยู่ เราต้องขอเวลา พอสัก 10 วันนี่เจ๋งเลย เธอมาเถอะ เขาเย็นขึ้น ไม่ใช่ว่าเราดูแม่น พอเขามาเราเห็นเขาเย็นขึ้น ฉันก็จะพูดว่า คราวนี้เธอตั้งใจฟังนะ มีตัวศรัทธาแล้ว ศรัทธาเชื่อฉันแล้ว ถ้าไปฆ่าเขาถ้าเขาไม่ตายล่ะ เขาไม่ให้เราไปฆ่าเขาอย่างเดียว เขาก็ต้องเตรียมเหมือนกัน ต้องคิดว่าอะไรมันไม่แน่นอน ถ้าจะจ้องไปฆ่าเขาเห็นเราเขาอาจจะทำก่อน. . . นี่เขาเริ่มเปิดเครื่องรับแล้ว ฉันก็ยิงที่ส่งเรื่อย ๆ ไป ฉันไม่ขัดคอเขาละ ถ้าเราไปฆ่า เขาตาย เราก็ติดคุก แล้วลูกจะอยู่กับใคร พ่อก็ไปทาง แม่ก็ไปทาง แล้วลูกจะอยู่กับใคร เขาก็เริ่มได้สติ มันเป็นพลัง เป็นปัญญา เรามีความ

บริสุทธิ์ให้กับเขา ความบริสุทธิ์ของเราเนี่ยมันมีความจริงใจ ทุกอย่างมันเป็นธรรม เขาร้อนมา แต่ฉันให้แสงสว่าง เขาก็มีความกตัญญูว่า ถ้าเขาไม่เจอฉันวันนั้น เขาก็จะไม่มีวันนี้ ต่อมาจึงเป็นเป็นกตเวที. . . (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

ผู้ที่มาปรึกษามักจะเป็นผู้หญิง ในการแก้ปัญหาเหล่านี้แม่ชีจะสามารถเข้าถึงรายละเอียดได้มากกว่าพระสงฆ์ แม่ชีหวานใจใช้วิชชาธรรมกายแก้ไขจนสถานการณ์คลี่คลาย เปลี่ยนปัญหาจากร้ายกลายเป็นผลดี ลูกศิษย์ยกย่องให้เป็น “คุณแม่อาจารย์” ด้วยความเคารพ

4. ผลงาน

4.1 ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วและมูลนิธิอาจารย์หวานใจ ชูกร

หลวงพ่อสดเป็นสหธรรมมิกกับพระราชสังวราภิมณฑ์ (หลวงปู่โต๊ะ) เจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลีซึ่งอยู่ติดกับวัดปากน้ำมีคลองสะพานเชื่อมถึง หลวงปู่เกิดที่สมุทรสงครามบ้านเดียวกับคุณแม่อาจารย์ หลังจากหลวงพ่อสดมรณภาพ คุณแม่อาจารย์มักไปกราบและสนทนาธรรมกับหลวงปู่พร้อมทั้งถวายปัจจัยเสมอ หลวงปู่เล่าว่าถ้ำสิงโตทอง อ.จอมบึง จ.ราชบุรี เป็นสถานที่สัปปายะ เงียบสงบเย็น เหมาะแก่การปฏิบัติภาวนา คุณแม่อาจารย์จึงเดินทางไปปฏิบัติ ลูกศิษย์ก็ติดตามไป ต่อมาได้ถามคุณแม่อาจารย์ว่าชอบที่นี่ไหม เมื่อทราบว่าท่านชอบลูกศิษย์ก็ประชุมกันซื้อที่ดิน 87 ไร่ เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ใน พ.ศ. 2526 คุณแม่อาจารย์สร้างสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว หมู่ 11 ต.ปากช่อง อ.จอมบึง จ.ราชบุรี ติดกับวัดถ้ำสิงห์โตทอง เขตติดต่อกับโครงการโรงไฟฟ้าจอมบึง เป็นสาขาวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ในระยะแรก ๆ ได้ให้ชาวบ้านปลูกมันอยู่ แล้วปรับพื้นที่ ต่อน้ำประปา ปลูกต้นไม้ ล้อมรั้ว สร้างศาลาปฏิบัติธรรม 2 ชั้น ชื่อ ศาลารวมใจเพื่อทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2535 ลูกศิษย์ได้ซื้อที่เพิ่มรวมเป็น 123 ไร่ จากทุ่งโล่งไร่มันและดงอ้อยก่อตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมจำลองสถานที่หลักของวัดปากน้ำ สร้างพระพุทธรูป อาคาร วิหาร และเพิ่มเติมอีกจำนวนมาก ภายในสำนักปลูกต้นไม้ร่มรื่น แวดล้อมไปด้วยกลิ่นไอของธรรมชาติ โดยมีพุทธศาสนสถานและสังเวชนียสถาน 4 ตำบล เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศาสนาที่มีความสำคัญสร้างความเชื่อและความเลื่อมใสแก่ผู้ที่มาปฏิบัติธรรม พ.ศ. 2534 คุณแม่อาจารย์ ก่อตั้งและเป็นประธานมูลนิธิแม่ชีหวานใจ ชูกร เพื่อการสาธารณกุศลนำดอกผลไปบำรุงพระศาสนาเหมือนกับทุนมูลนิธิวัดปากน้ำ ปัจจุบันมีทรัพย์สิน 27, 225,938 บาท (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*, 2549, น. 56) ใน พ.ศ. 2539 มูลนิธิได้รับโล่เชิดชูเกียรติจากสมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย ได้รับการคัดเลือกให้เป็นมูลนิธิดีเด่นภาคกลางจากสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในฐานะเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทำนุบำรุงระพุทธศาสนา และเป็นสาธารณประโยชน์ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากมาย

4.2 จัดพิมพ์หนังสือธรรมมะและเว็บไซต์

ใน พ.ศ. 2538 คุณแม่อาจารย์ได้จัดพิมพ์นิตยสาร “ดวงแก้ว” ภายในเล่มมีการตอบปัญหาพร้อมกับแนะนำธรรมมะ เผยแพร่พุทธศาสนา อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย วัฒนธรรม ข่าวการกุศล มีคอลัมน์ “คุณแม่อาจารย์ตอบสารพันปัญหา” ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่โดย อภิญญา โรจนพานิช (2546, น. 49) นอกจากนิตยสารแล้วยังมีการเผยแพร่กิจกรรมในเว็บไซต์ต่าง ๆ เช่น เว็บดวงแก้ว เพื่อบูชาคุณหลวงพ่อ ภายในเว็บมีคติธรรม วิธีเจริญภาวนา สถานที่ตั้ง ข่าวทำบุญ ปฏิบัติธรรม และกิจกรรมสาธารณกุศลต่าง ๆ ฯลฯ ผู้สนใจชมพร้อมกับร่วมทำบุญบริจาคได้เหมือนกับเว็บไซต์ของวัดปากน้ำ

4.3 ก่อตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว

ใน พ.ศ. 2540 คุณแม่อาจารย์ได้ก่อตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว จ.ราชบุรี จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เด็กและเยาวชน ตามแนวทางปรัชญาการศึกษาที่มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพระพุทธศาสนา เพาะปลูก ต้นกล้า คือ เด็กและเยาวชน ให้มีพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่ง มีจิตสำนึกรักและหวงแหนประเพณีวัฒนธรรมไทย ห่างไกลจากยาเสพติดและอบายมุข มีความสุขตามหลักพุทธธรรม ชื่อว่าศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว ราชบุรี โดยใช้ชื่อย่อว่า ศพอ.สก นักเรียนและเยาวชนตั้งแต่อายุ 10-16 ปี สร้างอาคารเรียนรองรับนักเรียน 1,000 คน หลักสูตรการเรียนตามระเบียบของกรมการศาสนาว่าด้วยการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. 2534

ศพอ.สก นอกจากจะมีบทเรียนน่าสนใจ สามารถจูงใจแล้วยังมีบทเพลงธรรมอีกด้วย ศูนย์ได้ผลิตเพื่อสนับสนุนกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสวันแม่แห่งชาติ ซึ่งเด็กนักเรียนในโครงการเป็นผู้ร้อง กลุ่มศิลปินนักร้องร่วมกับนักเรียนผลิตเพลงส่งเสริมสถาบันครอบครัว บทเพลงธรรมมะมีส่วนช่วยเสริมความรู้และแจกฟรีให้กับสถาบันศึกษาทั่วประเทศถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวันแม่แห่งชาติ เรียบเรียงเน้นเด็กเป็นกลุ่มเป้าหมาย (วีรวรรณ หลวงบุญมา, 2546, น. 121) ได้รับเงินทุนอุดหนุนในการดำเนินกิจกรรมจากมูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร เงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป เงินอุดหนุนจากการจัดทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อสนับสนุนการศึกษา และเงินอุดหนุนบางส่วนจากกรมการศาสนา ซึ่งเงินอุดหนุนจากกรมการศาสนานั้นมีจำนวนน้อยมาก ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละปี เพราะปัจจุบันศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในประเทศไทยมีจำนวนมาก แต่งบประมาณที่รัฐจ่ายสนับสนุนงานมีน้อย ทำให้หลาย ๆ ศูนย์ต้องปิดตัวลงเพราะการขาดงบประมาณในการดำเนินงานดังกล่าว

ศพอ.สก จัดการเรียนการสอนทั้งความรู้ทางศาสนาและวิชาสามัญแบบให้เปล่า ภายใต้คำขวัญ “เรียนดี มีศีลธรรม เลิศล้ำกตัญญู รู้หน้าที่ มีวัฒนธรรม” เน้นอบรมเยาวชน

ทั้งการศึกษาและจริยธรรม เช่น การทำบุญในเทศกาลสำคัญ การเคารพผู้อาวุโส วันแม่ และสนับสนุนอุปการณ์การเรียน หนังสือ กระเป๋า สมุด ปากกา ดินสอ ยางลบ ไม้บรรทัด ชุดนักเรียน ไว้แจกเด็กนักเรียนที่มาเรียนธรรมมะ อาหารกลางวัน ขนม ผลไม้ที่ถูกสุขลักษณะ สอนธรรมศึกษาตรี โท เอก และจัดรถรับส่งนักเรียน ได้รับการแต่งตั้งจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงให้เป็นสนามสอบธรรมสนามหลวง พ.ศ. 2542 จัดสอบธรรมสนามหลวงและแจกทุนการศึกษาแก่ผู้สอบได้ (วีรวรรณ หลวงบุญมา, 2546, น. 121) 200-1,000 บาท นักเรียนที่จบหลักสูตร 3,163 คน แจกทุนรวมทั้งสิ้น 4,592,500 บาท (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร,* 2549, น. 60)

4.4 ส่งเสริมการศึกษาโครงการธรรมศึกษาสนามหลวง

เป็นโครงการสอนธรรมศึกษาตามหลักสูตรให้กับนักเรียนโดยได้รับการสนับสนุนจาก ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว ราชบุรี ในความอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และมูลนิธิแม่ชีหวานใจชูกร ให้นักเรียนได้ศึกษาพุทธประวัติและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา นักเรียนที่สอบผ่านจะได้รับใบประกาศนียบัตรจากกรมการศาสนา อาจารย์แม่ชีได้นิมนตร์เจ้าคณะหนกลาง สมเด็จพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน) เจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรวิหาร กรุงเทพฯ เป็นผู้มอบใบประกาศ นอกจากนั้นยังมอบทุนการศึกษาจากมูลนิธิแม่ชีหวานใจชูกร ตั้งแต่ชั้นธรรมศึกษาชั้นตรีทุนละ 200 บาท อีกด้วย

4.5 รับปริญญาคุรุศาสตรบัณฑิตจากวิทยาลัยจอมบึง

พ.ศ. 2536 คุณแม่อาจารย์ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักรและเกียรติบัตรในฐานะที่ทำคุณประโยชน์ต่อพระศาสนา จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี พร้อมกับรับพระราชทานปริญญาคุรุศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการศึกษานอกระบบ จากสถาบันมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง โดยอนุมัติจากสภาการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณจากสมาคมสตรีชาวพุทธ ในฐานะสตรีที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่พุทธศาสนาจากสำนักงานประถมศึกษา จ.สมุทรสาคร และในฐานะผู้ส่งเสริมจริยธรรมและคุณธรรมให้แก่เยาวชน (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*, 2542, น. 9-11) ได้รับประกาศนียบัตรและเข็มทองเชิดชูเกียรติ จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการในฐานะที่ได้สร้างที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และรูปหล่อพระมงคลเทพมุนี ให้เป็นสมบัติของสถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึงอีกด้วย ในสถานภาพของแม่ชีธรรมกายที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และทำประโยชน์แก่สังคมอย่างต่อเนื่อง

แม่ชีผู้อุทิศชีวิตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

คุณแม่อาจารย์มีอัตลักษณ์และสถานภาพแม่ชีผู้นำ คือ บทบาทอุปถัมภ์สงฆ์ในการถวายทาน เลี้ยงอาหาร ปัจจัยสี่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก บทบาทในด้านการแสดงธรรมและเผยแพร่คำสอน ใน พ.ศ. 2545 ได้รับประกาศนียบัตรเชิดชูเกียรติดีเด่นในฐานะแม่ชีผู้อุทิศ ชีวิตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ปัจจุบันสอนธรรมมะแก่ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมที่สำนักสวนแก้ว ตอบปัญหาธรรมและจัดพิมพ์เผยแพร่ไว้ในนิตยสารดวงแก้ว นอกจากนั้น คุณแม่อาจารย์ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมและชุมชน เป็นผู้นำทอดผ้าป่าสามัคคีหลาย ๆ วัดทั้งในและต่างประเทศ โดยแจกเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ชาวบ้าน 500 ครอบครัว/ครั้ง เป็นอย่างน้อย คณะศิษย์มีความเคารพในวิชชาธรรมกายและนับถือคุณแม่อาจารย์มาก จากสถิติผู้ร่วมโครงการปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว มีผู้มาบวชเนกขัมมะตามโครงการปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วตั้งแต่ พ.ศ. 2527-2548 จำนวน 26,770 คน (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*, 2549, น. 47-49)

คุณแม่อาจารย์กล่าวว่า

> ประสบผลสำเร็จในเผยแพร่ธรรม สามารถก่อตั้งศาสนสถาน 3 แห่ง คือ สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว มูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาสวนแก้ว ราชบุรี เกิดจากวิชชาพระธรรมกายและความกตัญญูกตเวทีของคณะศิษย์ที่ได้รับการช่วยเหลือ อาศัยคำแนะนำจากแม่ชีที่ได้ธรรมกาย ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพก็หวนกลับมา ทำบุญ (แม่ชีหวานใจ ชูกร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2549)

สถานภาพของแม่ชีหวานใจจึงมาจากผลการปฏิบัติธรรม สามารถพิสูจน์ให้เห็นว่าแม่ชีสามารถเป็นผู้แนะนำแก้ปัญหา ช่วยเหลือ เป็นที่พึ่งแก่ประชาชนและได้รับการเคารพและยกย่องดังสงฆ์

กลุ่มที่ 2 แม่ชีผู้บริหาร

แม่ชีผู้บริหาร 2 รูป ผู้ริเริ่มจัดตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย องค์กรที่เป็นสถาบันแห่งแรกที่ก่อตั้งเพื่อให้ความรู้แก่ผู้หญิงและแม่ชี โดยเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีโอกาสศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยแยกพื้นที่เฉพาะจากสงฆ์ สนับสนุนเรื่องทุนการศึกษาแก่แม่ชีทุกรูปศึกษาฟรีทั้งหลักสูตร มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาปริยัติสามัญในระดับมหาวิทยาลัยแม่ชี

2.1 แม่ชีศรีสลับ อุปไมย

1. สาเหตุในการบวช

แม่ชีศรีสลับบวช ใน พ.ศ. 2513 ก่อนบวชเห็นว่าสัญลักษณ์ของแม่ชีนุ่งห่มสีขาว หมายถึงความบริสุทธิ์ คิดว่า ตนเองควรบวชเพื่อปฏิบัติ ต้องการฝึกฝนตนเอง มีจุดมุ่งหมายปฏิบัติเพื่อให้จิตใจสงบและคิดจะบวชชั่วคราวเพียงแค่ 1 พรรษา จะเห็นได้ว่า สาเหตุของการบวชแม่ชีแทบไม่ต่างจากการบวชเณรหรือบวชพระเท่าใดนัก วัดยังเป็นสถานที่สำหรับ “ผู้หนีร้อนมาพึ่งเย็น” ทั้งสงฆ์และแม่ชีที่มาบวชส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในชนบท จบการศึกษาเพียงชั้นประถมต้นเท่านั้น วัดเป็นสถานที่สำคัญที่ให้โอกาสการศึกษาแก่ผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อย เพื่อเติมเต็มชีวิตในเรื่องของการศึกษา

แม่ชีศรีสลับเป็นแม่ชีโรงครัวซึ่งเป็นแรงงานที่สำคัญที่สุดของวัด ส่วนหนึ่งพักอยู่ด้านบนโรงครัวเพื่อความสะดวกในการทำครัว ส่วนที่เหลือจะพักที่ตึกอนาลัยเก่าซึ่งเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น แม่ชีศรีสลับพักที่อนาลัยเก่า ได้รับปัจจัยจากวัดเดือนละห้าบาท นโยบายของวัดปากน้ำตั้งกฎว่าแม่ชีทุกรูปต้องศึกษาธรรมด้วย แต่ต้องศึกษาในเวลาที่ “ว่างจากงานครัว”ทั้งนี้เพราะแม่ชีส่วนใหญ่มีหน้าที่ทำครัวเป็นหลัก งานเรียนจึงต้องเป็นงานรอง บทบาทครัวเป็นบทบาทตามเพศ (sex role) แม่ชีต้องศึกษาธรรมพร้อมกับช่วยเหลืองานครัวและศาลา แตกต่างจากพระสงฆ์สามเณรที่มีหน้าที่หลักในการศึกษาธรรมอย่างเดียว แม่ชีเรียนปริยัติธรรมในช่วงบ่ายเพราะเป็นเวลาที่ว่างจากงานครัว

แม่ชีศรีสลับเล่าว่าโรงครัวเก่าอยู่หน้าโบสถ์ พื้นแฉะน้ำท่วมถึง แม่ชีโรงครัวในสมัยนั้นลำบากกว่าแม่ชีปัจจุบันมาก วัดมีนโยบายประหยัด ต้องช่วยกันทำครัวด้วยความสามัคคีพร้อมเพรียงเพื่อให้อาหารร้อยสำรับเสร็จก่อนอรุณขึ้น และยังไม่มีน้ำประปาจึงต้องตักน้ำจากคลองภาษีเจริญมาล้างของ แม่ชีช่วยกันตักน้ำมาล้างถ้วยชามเป็นน้ำแรก น้ำสองจะเป็นน้ำคลองภาษีเจริญ น้ำประปาจะใช้เฉพาะล้างถ้วยชามน้ำสุดท้าย หรือปรุงอาหาร เวลาน้ำขึ้นจึงต้องตักน้ำใส่โอ่งไว้ ซักผ้า อาบน้ำ ถ้าไม่ตักเมื่อน้ำลงแล้วก็ไม่มีน้ำใช้ เพราะน้ำจะขุ่น ตักไม่ได้ นอกจากนั้นยังตักน้ำไม่เป็นเวลา น้ำขึ้นตอนไหนก็ตักตอนนั้น บางครั้งตักน้ำ 4-5 ทุ่ม ตี 1 ตี 4 ก็มี แต่แม่ชีก็ทำครัวด้วยความศรัทธาและสามัคคี อีกทั้งยังมีจำนวนมากเพราะผู้หญิงสมัยนั้นนิยมบวชเพื่อความเป็นสิริมงคลอย่างน้อย 1 พรรษา “แม่ชีทำครัว ต้องขับเรือยนต์ไปจ่ายตลาดที่วัดกลาง สามัคคีกัน สมัยก่อนเจ้าภาพ 3,000 บาทก็ถือว่าเยอะมากแล้ว สมัยก่อนพระจะเยอะกว่านี้ด้วย แต่แม่ชีก็ทำครัวด้วยความศรัทธา”

แม่ชีโรงครัวเป็นแรงงานหลักที่สำคัญ การทำครัวก็ต้องทำทุกวันโดยไม่มีวันหยุด ในขณะนั้นเจ้าภาพบริจาคค่าอาหารในแต่ละวันยังไม่มากเท่ากับปัจจุบัน แม่ชีต้องทำงานประสานกัน

เพื่อช่วยวัดประหยัดค่าใช้จ่าย ตั้งแต่ขับเรือไปจ่ายตลาดที่วัดกลางหรือปากคลองตลาด จนถึงตักน้ำจากคลองภาษีเจริญมาแทนน้ำประปา งานหนักทำให้แม่ชีบางรูปเจ็บป่วยก็อาจจะหยุดทำครัวบ้าง จะเห็นได้ว่า ภายในโครงสร้างขององค์กรใหญ่ แม่ชีต้องดิ้นรน เพื่อให้อยู่รอดในชั้นต้น จึงต้องทำงานพร้อมกับศึกษาทางธรรมซึ่งเป็นความรู้หลักในศาสนา คือธรรมศึกษาและบาลีด้วย แม่ชีศรีสลับก็เช่นเดียวกัน เริ่มต้นเป็นแม่ชีโรงครัว ช่วยงานครัว อาศัยอาหาร ที่อยู่ เสื้อผ้า เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันโดยได้รับปัจจัยเล็กน้อยเพื่อโอกาสในการศึกษาและปฏิบัติธรรม พร้อมกับเรียนธรรมศึกษาระหว่างพรรษา 3 เดือน

การเป็นแม่ชีโรงครัวนอกจากจะมีเพื่อนแล้วยังได้รับโอกาสทางการศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญธรรม กลายเป็นจุดหักเหในการบวชชั่วคราวเปลี่ยนเป็นบวชระยะยาว หลังจากที่แม่ชีศรีสลับได้เรียนธรรมศึกษา และต้องการฝึกฝนด้านปฏิบัติ หลังจากจบธรรมศึกษาเอก ได้รับคำแนะนำจากแม่ชีอุดมศรีที่หลวงพี่พามาฝากให้พักอยู่ด้วยว่าเจ้าอาวาสสนับสนุนแม่ชีให้มีความรู้บาลีเช่นกับพระสงฆ์ จึงเรียนบาลีและ กศน. เพิ่มเติม แม่ชีศรีสลับมองว่าการทำงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง และอธิบายว่าแม่ชีมีหน้าที่ต่างกัน ทำให้มีหลายรูปแบบ เปรียบเทียบลักษณะงานแต่ละอย่างแตกต่างกัน หล่อหลอมสถานภาพของแม่ชีให้แตกต่างกันตามหน้าที่ แม่ชีทำงานมุ่งช่วยเหลือตนเองและทำประโยชน์เพื่อคนอื่น การทำงานของแม่ชีแต่ละแบบก็คือการทำบุญ เพราะทำด้วยความศรัทธา ดังเช่นแม่ชีโรงครัวและศาลา ก็เป็นแม่ชีที่มีประโยชน์เพราะทำครัวให้คนอื่นนั่งสมาธิ หรือการเรียนก็ต้องนำมาใช้กับชีวิตประจำวัน ส่วนแม่ชีธรรมกายมีหน้าที่ภาวนา แต่บุญจะแตกต่างกันไปตามการขัดเกลากิเลส อานิสงส์แตกต่างกันไปตามความสำรวมระวังของจิตและการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ซึ่งจะทราบได้ด้วยตัวเอง

จากแม่ชีโรงครัวกลายเป็นแม่ชีสอนธรรม

การเรียนเป็นการเพิ่มบทบาทของแม่ชีในองค์กร หลังจบบาลีศึกษา 3 แม่ชีศรีสลับพัฒนาความรู้จนสามารถสอนได้ พร้อมกับเรียนบาลีประโยค 4 ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น อ.สอนแม่ชีชั้นธรรมศึกษาโท วิชาพุทธประวัติ คู่กับแม่ชีขวัญเรือน กานดา ซึ่งสอนวิชาธรรมมะ ได้รับเงินเดือน 300 บาท ต่างจากเงินเดือนแม่ชีโรงครัวและศาลา แต่บทบาทแม่ชีที่สอนปริยัติธรรมก็เป็นเพียงอาจารย์สอนธรรมศึกษาแม่ชีเท่านั้น ภายในวัดปากน้ำแม่ชีไม่ได้รับอนุญาตให้สอนวิชาบาลี ซึ่งมีพระสงฆ์สามเณรเรียนแต่ละชั้นเป็นจำนวนหลายสิบรูป อาจารย์สอนบาลีคือพระสงฆ์ พื้นที่ในการสอนธรรมเพียงอาจารย์แม่ชีธรรมศึกษาเท่านั้น แตกต่างจากการสอนภาวนาของแม่ชีธรรมกาย ดังเช่นแม่ชีหวานใจ ชูกร และแม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย ที่สอนการปฏิบัติสมาธิภาวนาทั้งแก่พระสงฆ์ แม่ชี และประชาชนทั่วไป

อาจารย์แม่ชีศรีสลับทำครัวพร้อมกับเรียนบาลีและเป็นอาจารย์สอนหนังสือไปด้วย หลังจากสอบบาลีไม่ผ่าน ก็ตัดสินใจเลิกเรียนบาลี 5 แล้วเริ่มเรียนปริยัติสามัญ (กศน.) เพิ่มเติมที่วัดนาคปรกติดวัดปากน้ำ หลังจบมัธยมปลายเรียนปริญญาตรีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยได้รับการสนับสนุนจากแม่ชีลัดดา สุนทรานนท์ แม่ชีผู้ใหญ่ที่พักอยู่ห้องติดกัน เป็นแม่ชีที่มีฐานะดีและชอบช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้หญิงมีการศึกษา “ป้าลัดดาสนับสนุนการศึกษาตั้งแต่ตอนที่เรียนชั้นประถม-มัธยม แต่ไม่ได้ช่วยปัจจัย มาช่วยตอนที่เรียนปริญญาตรี”

แม่ชีมีเพียงโอกาสที่ศึกษาร่วมกับฆราวาสมหาวิทยาลัยของรัฐเท่านั้น หลังจบการศึกษาแล้วไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร หากแม่ชีรูปใดต้องการเข้ารับปริญญาจะต้องลาสิกขาเป็นฆราวาสก่อน หลังจากนั้นจึงบวชเป็นแม่ชีอีกครั้ง อาจารย์แม่ชีศรีสลับคิดว่า การเป็นแม่ชีดีกว่าเป็นฆราวาส จึงไม่ไปรับปริญญา เพราะไม่ต้องการลาสิกขา แม้ว่าจะเป็นลาสิกขาชั่วคราวก็ตาม

2. **หน้าที่**

อาจารย์แม่ชีศรีสลับมีความรู้ทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ จบบาลี 4 และปริญญาตรี นอกจากจะสอนธรรมศึกษาแม่ชีที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์แล้วยังเดินทางไปสอนวิชาสามัญนักเรียนธรรมจาริณีที่สถาบันแม่ชีไทยสาขาปากท่อด้วย พ.ศ. 2533-2537 สอนวิชาสามัญที่ปากท่อและสอนธรรมศึกษาแม่ชีที่วัดปากน้ำอาทิตย์เว้นอาทิตย์ ใน พ.ศ. 2537 ได้รับทุนสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ไปศึกษาต่อปริญญาโทสาขาภาษาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยปูนา ประเทศอินเดีย 3 ปี ๆ ละ 15,000 บาท ค่าเครื่องบิน 5,00 บาท และปัจจัยเพิ่มเติมจากเพื่อนแม่ชี เป็นแม่ชีรูปเดียวในชั้นเรียน หลังจบเดินทางกลับจากอินเดียใน พ.ศ. 2540

อาจารย์แม่ชีศรีสลับพบปัญหาหลังจากสำเร็จการศึกษาจากอินเดีย ทราบว่า จำนวนนักเรียนแม่ชีลดลงจากเดิมเมื่อเริ่มแรกบวช ปัจจุบันแม่ชีบวชน้อยลงกว่าเดิมที่เริ่มบวชมีแม่ชี 300 รูป นักเรียนธรรมศึกษาชั้นละกว่า 40 รูป ขณะนั้นแม่ชีที่บวชประจำไม่ถึง 200 รูป ทำให้จำนวนผู้เรียนธรรมลดลงเหลือชั้นละไม่ถึง 10 รูป เพราะผู้หญิงมาบวชแม่ชีถาวรน้อยมาก และส่วนมากจะบวชชั่วคราวเท่านั้น อาจารย์แม่ชีศรีสลับเห็นว่า นโยบายวัดส่วนใหญ่จะเน้นการบวชพระและสามเณรเป็นธรรมทายาท เพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา พระอารามหลวงหรือสำนักใหญ่ ๆ เช่น วัดชนะสงคราม วัดปากน้ำ ฯลฯ จะสนับสนุนและสร้างที่พักเพิ่มเติมแก่สงฆ์มากกว่าสร้างที่พักแก่แม่ชี นอกจากนั้นค่านิยมชายเป็นใหญ่ในสังคมไทย (patriarchy) ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการบวชชีเพราะเห็นว่าผู้หญิงควรทำหน้าที่สนับสนุนมากกว่าเป็นนักบวช

สังคมไทยมักไม่ค่อยทำบุญกับแม่ชี ชอบทำบุญสนับสนุนพระได้บุญมากกว่า อาจารย์แม่ชีศรีสลับกล่าวว่า พระวินัยกล่าวอานิสงส์ของการบวชพระว่าได้บุญมากก็เพราะต้อง

รักษาศีลมากกว่าแม่ชี อานิสงส์ของการบวชพระจึงได้บุญมากกว่าบวชชี แต่อาจารย์แม่ชีศรีสลับเห็นว่า ความคิดนี้เป็นจารีตทางประเพณี การบวชได้บุญจะต้องขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของผู้บวชด้วย แม้ว่าแม่ชีจะรักษาศีล 8 ข้อ แต่ถ้าตั้งใจรักษาไม่ให้บกพร่อง ขาด หรือด่างพร้อย รักษาให้ดีก็ได้บุญเท่าบวชพระ ศีล 8 เป็นศีลนักบวช จึงไม่ควรที่จะมองข้ามแม่ชีซึ่งเป็นบันไดในการปฏิบัติธรรมขั้นต้น นอกจากรักษาศีลแล้วแม่ชียังศึกษาธรรม ภาวนา ควบคู่กันด้วย ได้อานิสงส์ของการบวชเช่นกัน เพราะว่าชีวิตประจำวันก็ไม่แตกต่างไปจากสงฆ์

ปัจจุบันวัดที่สนับสนุนแม่ชีมีน้อยลง มีเพียงพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ หรือวัดที่มีนโยบายมาดั้งเดิมซึ่งกระจายอยู่ไม่มากนัก เช่น สำนักชีถ้ำแกลบที่จังหวัดเพชรบุรี สำนักแม่ชีศาลาสันติสุขที่จังหวัดนครปฐม หรือในจังหวัดอื่น ๆ ที่มีแม่ชีมากกว่าร้อยรูป ส่วนวัดในต่างจังหวัดก็แทบไม่มีปัจจัยสนับสนุนพระสงฆ์ ดังนั้น จึงไม่ต้องเอ่ยถึงการบวชชี ผู้ที่ต้องการบวชเป็นแม่ชีจึงหาวัดรับบวชยาก หรือต้องมีผู้รู้จักกันมาก่อน และมีผู้รับรองการบวช หัวหน้าแม่ชีจะพิจารณารับบวชชียากกว่าเจ้าอาวาสรับบวชพระและสามเณร เพราะห่วงเรื่องไม่มีที่อยู่ หรือสถานที่วัดคับแคบ ผู้ที่บวชต้องมีทุนเดิมมาก่อน หากไม่มีทุนเดิมต้องช่วยทำงานวัด ตามแต่จะตกลงกัน แม่ชีบวชแล้วก็บิณฑบาตไม่ได้เพราะไม่มีคนใส่บาตรก็ต้องพึ่งพิงองค์กรสงฆ์เป็นหลัก เพื่ออาศัยวัดทำให้การปฏิบัติธรรมแต่ละวันเป็นไปได้และมักอาศัยอยู่รวมกันห้องละหลายรูป ความเป็นอยู่ลำบากกว่าสงฆ์มาก การปฏิบัติธรรมของผู้หญิงบวชชีถาวร ไม่ได้รับการสนับสนุนทั้งปัจจัย ความเป็นอยู่และการศึกษา อีกทั้งยังไม่ได้รับการเอื้อเฟื้อเหลียวแลจากสังคม ทำให้ผู้หญิงนิยมบวชน้อยลง ปัจจุบันผู้หญิงนิยมบวชชั่วคราวแบบไม่ปลงผม เรียกว่า บวชพราหมณ์ในระหว่างหยุดงานหรือมีเทศกาลสำคัญมากกว่า เช่น วัดธรรมกาย อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี สนับสนุนให้บวชพราหมณ์ช่วยงานวัดก็จะคล่องตัวกว่า

3. สถานภาพและบทบาท

สถานภาพและบทบาทของแม่ชีผู้บริหาร แตกต่างจากแม่ชีธรรมกาย และแม่ชีโรงครัวและศาลา ได้รับปัจจัยและได้รับการยกย่องมากกว่าแม่ชีโรงครัวและศาลา ปัจจุบันได้รับจากมหามกุฏราชวิทยาลัยโดยตรง

4. ผลงาน

4.1 บุกเบิกสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ

หลังกลับจากอินเดีย อาจารย์แม่ชีศรีสลับได้ลาออกจากอาจารย์แม่ชีที่วัดปากน้ำแล้วขออนุญาตสอนที่สถาบันแม่ชีไทยสาขาปากท่อ อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี แห่งเดียว ได้รับเงินเดือน 3,000 บาท/เดือน แต่ยังคงมีห้องพักประจำในวัดปากน้ำ ออกไปทำงานนอกองค์กรเป็นครั้งแรกโดยเป็นแม่ชีที่ทำงานด้านการศึกษาช่วยเหลือแม่ชีประทิน ขวัญอ่อน หัวหน้าสำนักแม่ชีไทย

ปากท่อ ในเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่จัดหาเด็กผู้หญิงจากต่างจังหวัดมาเรียนในระดับมัธยมต้น จัดทอดผ้าป่าหาทุนการศึกษา ออกแบบเครื่องแต่งกาย และยังเป็นอาจารย์สอนหนังสือด้วย ทำหน้าที่หลาย ๆ บทบาทโดยชวนเพื่อนแม่ชีที่เรียนบาลีวัดปากน้ำไปช่วยทำงานอีกหลายรูป มีแม่ชีทองแท้ แม่ชีทองเพชร แม่ชีทองพูน แม่ชีขวัญเรือน และแม่ชียุพิน เป็นต้น ภายในสถานที่ซึ่งแม่ชีเป็นผู้จัดการและรับผิดชอบซึ่งเป็นงานบุกเบิกที่ต้องทำการพัฒนาทั้งสถานที่ พร้อมกับพัฒนาให้ความรู้การศึกษาแก่นักเรียน โดยได้รับความอุปถัมภ์ทุนการศึกษาจากเจ้าอาวาสวัดปากน้ำปีละหลายทุน จากหัวหน้าแม่ชี รวมทั้งแม่ชีและฆราวาสที่ศรัทธาทั่วไป จนกลายเป็นสถานธรรมจาริณีต้นแบบ มีเว็บไซต์ที่มีผู้เข้าไปเยี่ยมชมและมีผู้เดินทางไปทำบุญเสมอ เป็นที่รู้จักของสถาบันแม่ชีไทยในปัจจุบัน

4.2 ก่อตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย

ภายในวัดปากน้ำมีเพียงการศึกษาปริยัติธรรมบาลีและธรรมศึกษา และสำนักแม่ชีไทยปากท่อจัดการศึกษาทางปริยัติสามัญระดับมัธยมต้นและมัธยมปลายเท่านั้น ในระยะนั้นยังไม่มีการจัดการศึกษาด้านปริยัติสามัญระดับปริญญาตรี แม่ชียังไม่มีสถาบันศึกษาปริยัติสามัญอุดมศึกษาเป็นของตัวเอง หากต้องการศึกษาปริยัติสามัญต้องเรียนในมหาวิทยาลัยทั้งของสงฆ์ 2 แห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย นอกนั้นเป็นมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น จุฬา ธรรมศาสตร์ มหิดล รามคำแหง ราชภัฏ สุโขทัยธรรมมาธิราช ฯลฯ

มหาวิทยาลัยเริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2538 โดย คุณหญิงขนิษฐา วิเชียรเจริญ วัตถุประสงค์หลักต้องการสนับสนุนผู้หญิงทั้งที่เป็นแม่ชีและอุบาสิกา ให้มีความรู้ด้านปริยัติสามัญในระดับอุดมศึกษา คุณหญิงริเริ่มจัดการประชุมเพื่อก่อตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อาจารย์แม่ชีศรีสลับและแม่ชียุพินได้รับการชักชวนให้เป็นผู้บริหาร มีหน้าที่และเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจสูงสุดในมหาวิทยาลัยแม่ชี ในตอนแรกคุณหญิงจะก่อตั้งที่สถานศึกษาธรรมจารินีปากท่อและกำลังอยู่ในระหว่างจัดหาที่ก่อสร้าง จัดประชุมที่สถาบันแม่ชีไทยปากท่อบ่อย ๆ อ.ศรีสลับได้เข้าร่วมประชุมครั้งแรก พ.ศ. 2541 และถูกคุณหญิงกนิษฐาชักชวนให้เดินทางไปดูที่ดินก่อสร้างมหาวิทยาลัยที่ อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา เนื้อที่เริ่มแรก 57 ไร่ เป็นที่ดินของคุณเวช ถวายให้หลวงพ่อพุธ ฐานิโย เจ้าอาวาสวัดป่าสาลวัน อ.เมือง จ.นครราชสีมา เพื่อสร้างสำนักสงฆ์ แต่หลวงพ่อพุธปรารภว่าสำนักสงฆ์เพียงพอแล้ว เมื่อคุณหญิงทราบเรื่องจึงได้ติดต่อขอให้เป็นสถานที่สำหรับก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาปชาบดีเถรี ท่านอนุญาตให้เป็นไปตามความประสงค์ของคุณหญิง และร่วมถวายปัจจัยเพิ่มเติมอีก 10,000 บาท ต่อมา แม่ชีราตรี ตุรงควัตร หัวหน้าสำนักแม่ชีภูหลวง อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา บริจาคที่ดินสมทบอีก 10 ไร่ แต่ไม่ติดกัน ในการเริ่มก่อตั้งได้มีประชุมที่สถาบันแม่ชีไทย วัดบวรนิเวศน์วิหาร โดยร่วมกับมหามกุฏราชวิทยาลัย มีสมเด็จพระญาณวโรดม วัดบวรนิเวศน์

วิหาร เป็นพระเถระผู้ทำหน้าที่สนับสนุนและประสานงานระหว่างแม่ชีกับคณะสงฆ์ ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากมหามกุฏราชวิทยาลัยปีละ 800,000 บาท บริหารจัดการโดยคุณหญิงขนิษฐา หลังจากนั้น อาจารย์แม่ชีศรีสลับเดินทางไปปฏิบัติธรรมที่ประเทศอเมริกา ได้รับจดหมายจากคุณหญิงว่าท่านบวชเป็นแม่ชีและป่วยเป็นมะเร็งมดลูก หลังกลับจากอเมริกาจึงไปขอเยี่ยมที่ ร.พ. รามาฯ ถูกท่านขอร้องให้ช่วยทำงาน การเห็นแม่ชีคุณหญิงป่วยหนักและยังต้องทำงานเสมอ ทำให้อาจารย์แม่ชีศรีสลับรู้สึกตื้นตันใจมากจึงรับปากช่วยก่อตั้งมหาวิทยาลัยแม่ชี

> มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยเริ่มก่อตั้งอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2542 สถานที่ในการดำเนินงานช่วงแรกต้องการทำงานที่เสถียรธรรมสถาน กรุงเทพฯ แต่เมื่อทดลองทำงานแล้วเกิดความไม่สะดวกหลายประการ คุณหญิงท่านสนับสนุนให้แม่ชีเป็นผู้อำนวยการมหาวิทยาลัย ขณะนั้นยังไม่มีผู้อำนวยการ ต้องการบุคลากรจำนวนมาก เริ่มเปิดสอนตั้งแต่ปี 2542 ที่สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี แล้วปี 45 ย้ายไปที่ปักธงไชย โครงสร้างการบริหาร เราเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการวิชาการ อ.ยุพิน เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร ส่วนผู้อำนวยการคือ เจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร ทำงานที่วัดบวรฯ งานจริง ๆ แม่ชีเป็นคนทำ ตัดสินใจ (แม่ชีศรีสลับ อุปมัย, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2549)

แรก ๆ ทำงานแบบไม่มีผลประโยชน์ ค่าใช้จ่ายออกเอง เริ่มตั้งแต่เขียนโครงการโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมแม่ชีไทยให้มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพเพิ่มขึ้น มีศักดิ์ศรี มีที่ศึกษาเล่าเรียนเป็นของตนเอง ติดต่อขอความช่วยเหลือจากสถาบันแม่ชีไทย เช่น ใบเสร็จรับเงินนักศึกษามีทั้งแม่ชีและอุบาสิกา แม่ชีไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร ตลอดหลักสูตรจ่ายเพียงค่าน้ำไฟตามมิเตอร์ในหอพักเดือนละไม่เกิน 500 บาท อุบาสิกา 5,000 บาท/เทอม และค่าอาหาร 300 บาท/เดือน น. ศ. ยังมีรายได้อื่น ๆ จากการจำหน่ายงานฝีมือของตนเอง ขยันสวดมนตร์ทำวัตร หรือช่วยรดน้ำต้นไม้ก็จะได้ปัจจัยทุกเดือนเป็นรางวัลจากอาจารย์ ทั้งนี้เพราะมักจะไม่ค่อยมีผู้สนับสนุนแม่ชีที่ศึกษา จึงต้องช่วยเหลือค่าใช้จ่ายประจำวัน

อาจารย์แม่ชีศรีสลับเป็นผู้บริหารที่มีบทบาทต่อนักศึกษาหลายด้าน ทั้งสอนและบริหารจัดการมหาวิทยาลัยให้เป็นที่รู้จักและได้รับความสนับสนุนจากการเดินทางไปประชุมในต่างประเทศด้วย ได้รับการสนับสนุนจากภายในประเทศ คุณหญิงกนิษฐาเป็นผู้สนับสนุนตั้งแต่แรกปีละกว่าแสนบาท นายกสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีปัจจุบัน คือคุณสุธีรา ทอมสันต์ (วิจิตรนนท์) เจ้าอาวาสวัดปากน้ำให้นักศึกษา 2 ทุน ๆ ละ 10,000 บาท นอกจากนั้น ยังได้รับจากต่างประเทศ เช่น จากการประชุมศากยธิดา ซึ่งจะได้รับบริจาคทั้งปัจจัยและเครื่องคอมพิวเตอร์จากภิกษุณีต่างประเทศ รวมทั้งได้รับนักศึกษาต่างชาติที่ภิกษุณีแนะนำให้มาเรียนด้วย วิธีการจัดการติดต่อกับต่างประเทศ นอกจากจะได้รับการสนับสนุนทางด้านปัจจัยและอุปกรณ์แล้วยังเป็นการยกระดับ

สถาบันการศึกษาของแม่ชี ยังทำให้สังคมมองเห็นความสำคัญของแม่ชีอีกด้วย จึงต้องมีกิจกรรมเชื่อมโยงกับต่างประเทศ ทำให้สามารถยกระดับสถานภาพแม่ชีทำให้ต่างประเทศยอมรับมากขึ้น

มหาวิทยาลัยเปิดสอนเพียงสาขาพุทธศาสตร์และศาสนศาสตร์ ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ บุคลากรน้อยและวิชาการยังไม่เทียบเท่ามหาวิทยาลัยทั่วไปทั้งมหาวิทยาลัยรัฐและของสงฆ์ คนไม่นิยมมาเรียนมากนัก ส่วนใหญ่ต้องการเรียนสาขาอื่น ๆ ซึ่งเปิดสอนทั่วไปมากกว่า ทำให้คนมาสมัครเรียนน้อย บัณฑิตรุ่นหนึ่ง ๆ ไม่ถึง 20 คน สถานภาพของมหาวิทยาลัยเป็นรองมหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยทั่วไป นักศึกษาส่วนใหญ่มีรายได้น้อยหรือเป็นแม่ชีที่บวชมานานแต่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน แตกต่างจากมหาวิทยาลัยทั่วไปที่นักศึกษาต้องเสียค่าใช้จ่าย อาจารย์แม่ชีศรีสลับสรุปว่า

> อุปสรรคใหญ่ ๆ คือยังไม่ค่อยมีคนรู้จักและเราประชาสัมพันธ์ไม่ค่อยทั่วถึง คนที่จะส่งลูกมาเรียน ส่วนใหญ่ก็จะไหลไปมหาวิทยาลัยทางโลกมากกว่า คนที่มาเรียนที่วิทยาลัยแม่ชีนอกจากคนที่จะมีพื้นฐานในเรื่องศีลธรรม เคยปฏิบัติธรรม และพ่อแม่ญาติมิตรที่เคยปฏิบัติธรรมมา มั่นใจว่ามาเรียนที่วิทยาลัยแม่ชีแล้วจะได้อะไรจึงมาเรียน ไม่ต้องบวชก็ได้ หรือบวชแล้วจบไปจะสึกก็ได้ ที่นี่ ต้องการให้โอกาสแก่ลูกผู้หญิง จุดมุ่งหมายต้องการให้ผู้หญิงรู้ศาสนา มีพื้นฐานทางศีลธรรม ไม่เฉพาะนักบวชอย่างเดียว (แม่ชีศรีสลับ อุปมัย, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2549)

นักศึกษาเลือกเรียนแบบฆราวาสก็เสียค่าใช้จ่ายมากกว่าแม่ชี หลังจบการศึกษาแม่ชีก็อาจลาสิกขาได้ มหาวิทยาลัยสนับสนุนผู้หญิงให้มีการศึกษา ผสมผสานธรรมะในชีวิตประจำวันเพื่อให้คนในสังคมเห็นว่า แม่ชีก็ “บวชเรียน” มีการศึกษาเหมือนกับสงฆ์ ไม่ได้บวชเพื่อทำงานวัดเท่านั้น นโยบายที่สำคัญคือ นักเรียนแม่ชีต้องมีการศึกษาและการปฏิบัติที่เคร่งครัด จึงจะสามารถสร้างศรัทธาจากประชาชนทั่วไปจนเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านลบของแม่ชีได้ในที่สุด ซึ่งต้องอาศัยเวลามากกว่าจะเป็นผลสำเร็จ

2.2 **แม่ชียุพิน ดวงจันทร์**

1. **สาเหตุในการบวช**

ครอบครัวมีลูกสาวล้วน 6 คน เด็กหญิงยุพินเป็นลูกสาวคนที่ 3 พ่อต้องการให้ลูกบวชเพื่อให้พ่อแม่ได้บุญแทนบวชลูกชายเป็นประเพณีอย่างน้อย 1 พรรษา จึงพามาบวชที่วัดปากน้ำเมื่ออายุ 21 ปี เริ่มแรกเป็นแม่ชีโรงครัว พักที่ตึกอนาลัย ได้รับคำแนะนำจากแม่ชีรุ่นพี่ที่บวชก่อน 1 พรรษา ชื่อแม่ชีศรีสลับ เป็นกัลยาณมิตรแนะนำและพาไปทำครัว เล่าว่า

> เขาจูงพาไปทำครัว เช้าก็ไปกันเถอะเรา เขาก็นำหน้า เราเป็นผู้ตาม เขาแกงก็ช่วยเขาเอาผักใส่กะทะ ช่วยล้างผัก ช่วยเตรียมหม้อ ช่วยใส่ฟืนหอบฟืนที่เด็กวัดหามาใส่เตาหามโน่นหามนี่ ไปเอาฟืนที่วัดขุนจันทร์ วัดกลางก็มี ทำทุกอย่างที่เขาใช้นั่นแหละงานหลักของเรานอกจากเป็นผู้ช่วยแม่ชีหน้าเตาคือตักน้ำใส่ตุ่ม สมัยก่อนต้องตักน้ำล้างชามนะ ตักน้ำจากคลองขึ้นมาใส่ตุ่มแกว่งสารส้ม แล้วตักจากในตุ่มมาล้างชามล้างผัก ล้างกะละมัง ล้างถาดอาหาร แต่ก่อนถาดเยอะ ช่วยกันกับ อ.ศรีสลับ ตักน้ำใส่ตุ่มทุกตุ่มที่มี ใครจะใช้ตักหมด สมัยก่อนหน้าเตายังใช้ฟืน หม้อก็ดำ อยู่หน้าเตาเลอะเทอะ ได้เงินเดือนเริ่มแรก เพียง 5 บาท เรียนด้วยปฏิบัติด้วย ได้เวลาก็ไปครัวอิ่มข้าวแล้วก็ช่วยล้างถ้วยชาม จนถึงเก็บกะละมัง เลิกงานครัวจึงกลับห้อง ทำงานจนสุดความสามารถ (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

แม่ชียุพินเป็นทั้งแม่ชีโรงครัวและนักเรียนในเวลาเดียวกัน เป็นลูกมือแม่ชีหน้าเตาใหญ่ เรียกว่า แม่ชีหน้าเตา ช่วยเตรียมหม้อใส่แกงใบใหญ่ เป็นหม้อหูดำอย่างหนาติดอยู่เบอร์ข้างหูหม้อ เช่น หม้อเบอร์ 40 หรือ 50 ฯลฯ ช่วยใส่ฟืน ผัดกับข้าว เนื่องจากเป็นคนตัวเล็ก ต้องใช้ลังไม้รองเท้าปีนขึ้นไปคอยใส่ของลงกะทะใบบัว ได้รับปัจจัยเล็กน้อยแค่ซื้อของใช้ในชีวิตประจำวันก็ต้องใช้อย่างประหยัดที่สุด ยกตัวอย่างเช่น ปัจจัยที่ได้ไปซื้อสบู่กรดก้อนละสลึงเท่านั้น ทำให้เห็นว่าความเป็นอยู่ของแม่ชีลำบาก แม่ชีโรงครัวมีจำนวนมาก ใช้แรงกายช่วยทำงานครัว

การเป็นแม่ชีโรงครัวไม่ทำให้แม่ชียุพินรู้สึกว่าเป็นความต่ำต้อย แต่กลับคิดว่าตัวเองเสียสละทำงานให้วัด แม้ว่าจะได้เงินเดือนน้อย แต่ได้ให้ความหมายงานครัวว่า แม่ชีทำครัวตามนโยบายของวัดจะรับประโยชน์มากมายหลายประการ ประการแรก คือ การสร้างบุญสร้างกุศล มีโอกาสได้สร้างทานบารมีผ่านการทำครัว ประการที่ 2 ได้รับประทานอาหารในโรงครัวโดยไม่ต้องซื้ออาหาร นอกจากจะประหยัด อิ่ม อร่อยแล้วยังมีผลดีตามมาอีกมากมาย เช่น มีเพื่อน ทำให้ผู้ใหญ่ คือหัวหน้าแม่ชีเกิดความเมตตาเอ็นดูว่าเป็นคนไม่ดูดาย ขวนขวายช่วยเหลืองานวัด เพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ การทำครัวถือเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างหนึ่ง ทำให้ผู้ใหญ่รักใคร่และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในวัดได้อย่างสงบสุข

> เราทำงานหนึ่งได้บุญ ได้กินข้าว อิ่มไส้อิ่มท้อง สองได้ความสามัคคี คุ้นเคยกัน มีเพื่อนใช่ไหม มาอยู่ห้องจ๋อง ๆ งี้ จะมีเพื่อนที่ไหนเล่า คนก็ไม่รังเกียจเราเพราะเราขยันถ้าไม่ขยันคนไม่ชอบ ผู้ใหญ่ก็ไม่เมตตา นี่เราอิ่ม อย่างน้าธัญงี้ (แม่ชีธัญญาณี) ก็เอามาให้ เอ้า. . . นี่หนู มีแกง สมัยก่อนนี้เพื่อนเยอะแยะ เขาทำงานได้บุญ ไม่งกเงิน ได้เงินเดือน 5 บาทก็เยอะแล้ว เพราะก่อนหน้านี้แม่ชีทำครัวไม่มีเงินเดือน บางเดือนถ้าไม่อยู่วัดตอนหัวหน้าแม่ชีจ่ายก็ไม่ได้เงินเดือน ซื้อก๋วยเตี๋ยวชามละบาท แกงถุงละ

> บาท ข้าว 50 สตางค์ กับข้าวใส่บาตรสมัยนั้นชุดละ 6 สลึงเท่านั้น (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

วิถีชีวิตของแม่ชีแตกต่างจากพระ แม่ชีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะและอยู่ห้องละหลายรูป มีหน้าที่ประจำร่วมกันผ่านการทำงาน ความสัมพันธ์ของกลุ่มจะเกิดขึ้นจากงาน (ครัว) ทำให้เกิดความสามัคคี ช่วยลดความขัดแย้งแล้วยังสร้างสายสัมพันธ์กับแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ ด้วย เงินเดือนของแม่ชีโรงครัวในสมัยนั้นเพิ่มขึ้นเป็น 10 บาท 20 บาท 30 บาท ต่อมาใน พ.ศ. 2521 ย้ายครัวใหม่ได้เงินเดือน 50 บาท 100 บาท และยังได้รับปัจจัยจากพ่อส่งให้ทุกเดือนทำให้สามารถอยู่ในองค์กรได้อย่างไม่ลำบาก

แม้ว่าในตอนแรกแม่ชียุพินต้องการจะบวชตามประเพณีเพื่อทดแทนคุณพ่อแม่เพียงพรรษาเดียว หลังจากบวชได้ 1 พรรษาอยากลาสิกขาเพราะเพื่อน ๆ แม่ชีที่บวชรุ่นเดียวกัน 60 กว่ารูปอยากลาศีลกลับบ้านทั้งนั้น แต่เพื่อนแม่ชีได้พาไปปฏิบัติธรรม เข้ากรรมฐาน ทำให้มีศรัทธาบวชในพรรษาต่อ ๆ มา แม่ชียุพินจึงบวชนานเพราะมีเพื่อนแม่ชีรุ่นพี่ช่วยแนะนำ

> เราบวชได้พรรษาแล้ว ออกพรรษาก็อยากสึก อ.ศรีสลับพาไปเข้ากรรมฐานที่เขาชะโงก รอบที่สองพาไปเดือนมีนาคม ปิดเทอมแล้ว คิดว่าการบวชเนี่ยกัลยาณมิตรเพื่อนสำคัญ ถ้าไม่ได้ อ.ศรีสลับป่านนี้สึกไปไหน ๆ แล้ว ความอยากสึกมันมีอยู่เรื่อยเห็นเพื่อนเขาจะสึก ซื้อชุดสวย ๆ มาลองดู ก็อยากออกไปบ้าง เด็ก ๆ น่ะ (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

การเป็นแม่ชีโรงครัวทำงานครัวได้ทั้งบุญและได้เพื่อน ทำให้ได้ฝึกตนเอง เรียนรู้วิถีชีวิตของแม่ชีไปด้วย เพราะชีวิตการทำงานในโรงครัวเป็นการเรียนรู้วิถีชีวิตในการทำงานกับผู้อื่น แม่ชียุพินมองว่าการเป็นแม่ชีนับเป็นโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนพร้อมกับปฏิบัติธรรม สามารถที่จะเรียนได้ทั้งธรรมศึกษา บาลี และปริยัติสามัญ ได้สวดมนตร์ ไหว้พระ ทำงานเพื่อสังคม และทำงานด้วยความพอใจ พร้อมกับนึกถึงบุญคุณของวัดปากน้ำ โดยที่ไม่ได้คิดถึงปัจจัยที่ได้รับว่ามากหรือน้อย “ล้างหม้อ ล้างชามก็ล้างริมคลอง ล้างครัว หิ้วน้ำกันขาฉิ่ง แต่เราไม่ถือว่าเป็นงานหนัก ทำด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน ช่วยวัดเอาบุญ ไม่ช่วยทำครัวก็ไม่ได้บุญซิ “การทำครัวจึงเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่ง เป็นการต่อรอง ทำให้แม่ชีสามารถอยู่ในวัดได้อย่างสงบสุข ดังคำอบรมของหัวหน้าแม่ชีว่า “แม่ชี (ช่วย) ทำครัว บุญก็ได้ ไส้ก็เต็ม” การที่แม่ชีทำงานครัวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อรองภายใต้ระบบสงฆ์ที่มีต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ร่วมกัน แม่ชีโรงครัวผสมผสานระหว่างการทำงานและการเรียนเข้าด้วยกันอย่างไม่ขัดแย้ง

2. หน้าที่

2.1 เป็นอาจารย์สอนธรรม

ความรู้บาลีเป็นจุดหักเหให้แม่ชียุพินเป็นแม่ชีสอนธรรมในเวลาต่อมา หลังจากแม่ชียุพินจบบาลีศึกษา 6 ก็เปลี่ยนบทบาทจากแม่ชีโรงครัวมาเป็นแม่ชีอาจารย์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาตรีที่โรงเรียนภาวนานุสนธิ์ร่วมกับเพื่อนแม่ชีใน พ.ศ. 2532 ทั้งสอนและเรียนบาลี บ.ศ.7 ไปด้วย

> จบบาลีศึกษา 6 ปี 2532 เป็นอาจารย์สอนธรรมศึกษาตรีกับเพื่อน อ.ขวัญเรือน ใหม่ ๆ สอนวิชาเดียว 2 คน เพื่อนกัน เราไม่ค่อยเก่ง ไม่กล้าไปสอนคนเดียว ยังกลัว ได้เงินเดือน ๆ ละ 200 บาท แบ่งเงินเดือนกับเพื่อนคนละ 100 บาท มีนักเรียนแม่ชี 60 รูป พี่ศรีสลับสอนธรรมศึกษาโท วิชาอนุพุทธประวัติ ทำงานสอนหนังสือด้วยศรัทธา (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

หลังจากแม่ชียุพินหยุดเรียนบาลีเพราะสอบไม่ผ่านบาลี 8 ก็ศึกษาทางโลกเพิ่มเติม ไปเรียนปริยัติสามัญ (กศน) ที่วัดนาคปรกชั้น ม 4-5 จนจบ ม.6 ทั้งยังได้ต่อรองกับระเบียบวัดให้แม่ชีได้รับอนุญาตให้ศึกษาปริยัติสามัญ เนื่องจากสมัยนั้นวัดปากน้ำอนุญาตให้เรียนปริยัติธรรมเฉพาะธรรมศึกษาชั้น ตรี โท เอก และบาลีเท่านั้น ไม่อนุญาตให้มีการเรียนปริยัติสามัญในโรงเรียนหรือในมหาวิทยาลัยข้างนอก เพราะกลัวว่าแม่ชีจะก่อความเสียหาย แต่แม่ชียุพินได้ขอเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบในเรื่องการเรียนปริยัติสามัญในระดับปริญญาตรีและโทต่อองค์กรวัด แย้งว่าผู้ที่บวชไม่ว่าจะเป็นสงฆ์หรือแม่ชีอาจจะต้องลาสิกขาไป ถ้าหากออกไปไม่มีความรู้เลี้ยงตัวก็จะลำบาก ได้ขออนุญาตหัวหน้าแม่ชี ให้แม่ชีสามารถออกไปเรียนนอกวัดได้ แม่ชียุพินเป็นแม่ชีรูปแรกของวัดที่ศึกษาระดับปริญญาตรีและโท และยังชักชวนแม่ชีรูปอื่นให้ออกไปศึกษานอกวัดด้วย

> พอนักเรียน ๆ จบบาลีก็ไปเรียนข้างนอก วัดมีกติกาว่าไม่ให้ไปเรียนนอกวัด อาจจะมองสิ่งแวดล้อมก็ได้ว่า บางคนที่ไปเรียนไม่มีความพร้อมอย่างนี้ เขาไปถามอะไรก็ไม่รู้เรื่อง ห้ามพระด้วย ต้องได้ ป ธ 3 ก่อนจึงได้ออกไป ต้องมีพื้นฐานความรู้เพื่อที่ว่าใครถามอะไรจึงตอบได้ แต่แม่ชีไม่มีความรู้บวชใหม่ ๆ ไปข้างนอก เขาถามอะไรตอบไม่ได้เสียภูมิหมด ช่วงของการเรียนข้างนอกใหม่ ๆ ทั้งพระ-ชี ไม่มีใครได้ไปเรียนข้างนอกเลย เขามีกติกาห้ามอยู่ สมัยก่อนวัดปากน้ำอนุญาตให้เรียนปริยัติธรรมเฉพาะธรรมศึกษาชั้น ตรี โท เอก และบาลีเท่านั้น ไม่อนุญาตให้มีการเรียนปริยัติสามัญในโรงเรียนหรือในมหาวิทยาลัยข้างนอก แต่ได้ขอหัวหน้าแม่ชีให้ออกไปเรียนข้างนอกได้ โดยให้เหตุผลว่า สมัยนี้บางทีแม่ชีอาจจะต้องสึกบ้าง ต้องเรียนเพื่อมีความรู้ได้ออกไปเลี้ยงตัว เป็นคนที่เรียนข้างนอกวัดระดับปริญญาตรีและโทคนแรกของวัด

> ตอนหลังก็พูดให้คนออกไปเรียนนอกวัดได้ เมื่อก่อนเขาไม่ให้เรียน เขากลัวว่าไปทำความเสียหาย เราก็บอกว่าคนที่บวชอาจจะต้องสึก ถ้าออกไปไม่มีความรู้เลี้ยงตัวไม่ได้ (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

แม่ชียุพินจบปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ เอกภาษาไทยที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2535 ปริญญาโทสาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยได้รับปัจจัยช่วยเหลือจากฆราวาสที่มีศรัทธาและขอทุนจากเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ซึ่งจะให้ทุนแม่ชีที่ศึกษาในต่างประเทศเท่านั้น สมเด็จเจ้าอาวาสฯ ให้ทุนเป็นเวลา 2 ปี ๆ ละ 15,000 บาท จนจบใน พ.ศ. 2542 เนื่องจากเห็นว่าอาจารย์แม่ชียุพินสอนธรรมะทำประโยชน์แก่องค์กรวัด

แม่ชียุพินเป็นแม่ชีที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาบาลีของแม่ชี แต่ก็ให้ความเห็นในการเรียนบาลีว่า แม่ชีไม่จำเป็นต้องเรียนบาลีไปเพื่อจะสอน เป็นอาจารย์ เรียนแล้วไม่สอนก็ได้ พระสงฆ์จำนวนมากที่เรียนแล้วก็ไม่ได้เป็นอาจารย์เช่นกัน การเรียนบาลีไม่ควรมีจุดประสงค์เพื่อไปเป็นครูธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ควรเรียนเพื่อรู้ ประดับสติปัญญา เพื่อที่จะอ่านพระธรรมคัมภีร์และแนะนำคนอื่นได้ นอกจากนั้น การสอนไม่จำเป็นว่าต้องพูดอย่างเดียว สอนด้วยการทำให้ดูก็ได้ประโยชน์เช่นกัน นอกจากนั้น แม่ชียุพินยังย้ำว่า แม่ชีมิได้ถูกจำกัดการเรียนธรรมมะ หากแต่การเรียนธรรมจะขึ้นอยู่กับระดับสมองและความสามารถและตัวแม่ชีเองด้วย แม่ชีบางรูปมีโอกาสดีแต่สมองไม่ดี ไม่สามารถท่องจำภาษาบาลีได้ เรียนไม่ไหว เมื่อเรียนธรรมมะไม่ได้ก็ต้องกลายเป็นแม่ชีโรงครัว ขวนขวายช่วยเหลือทำงานวัด คนภายนอกรู้เพียงแต่ว่าแม่ชีไม่มีการศึกษาเหมือนกับพระ แต่ไม่ได้มองว่าพื้นฐานการบวชระหว่างแม่ชีกับสงฆ์แตกต่างกัน

เป้าหมายการบวชของแม่ชีแต่ละรูปไม่เหมือนกัน แม่ชียุพินจึงไม่เปรียบเทียบการศึกษาปริยัติธรรมระหว่างแม่ชีกับพระ เพราะจะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างกัน แต่เปรียบเทียบแม่ชีที่เรียนหนังสือกับแม่ชีทำงานว่าเป็นการแบ่งแยกแม่ชีตามความถนัดและตามความสามารถ ถ้าหากแม่ชีทำครัวหรือศาลาด้วยความพอใจก็จะไม่มีปัญหา

> เจตนาเป็นกุศล ทำจึงได้บุญ ถ้าสิ่งที่ทำใหญ่โตมโหฬาร แต่จิตเป็นอกุศลก็ไม่ได้บุญ อาจจะทำงานน้อยได้บุญใหญ่ถ้าจิตดี อย่างปอกมะม่วงทุกวัน งานเล็กน้อย จิตดีก็เป็นกุศล ไม่ใช่ปอกแล้วคิดว่า. . . เราทำคนเดียว คนอื่นไม่ได้ทำเลย บุญมันไม่เกิด มันต้องมีศรัทธาประกอบ ทำครัวคนเยอะแยะ เจอะคนแกล้งก็ต้องไม่เอามาเป็นอารมณ์ แม่ชีโรงครัวทำงานสนับสนุนสงฆ์อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของคนอื่น ต้องสร้างบารมี ดีนะ เขาทำได้ หายาก แล้วหน้าที่จะจำแนกคนตามความถนัด ไม่ใช่บุญ ๆ อยู่ที่เจตนา เจตนาคนทำสำคัญ บางที่เราทำอาจจะไม่ได้บุญก็ได้ ใครจะรู้ (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

การให้ความหมายของคำว่า “บุญ” ของแม่ชียุพินจึงไม่เกี่ยวกับว่าแม่ชีรูปไหนทำหน้าที่อะไรแล้วจะได้บุญเท่าไหร่ หากอยู่ที่จิตที่เป็นกุศลและศรัทธา ดังนั้น ใครจะทำหน้าที่อะไรก็ได้ไม่สำคัญ เพราะแต่ละคนมีความถนัดไม่เหมือนกัน ความแตกต่างของแม่ชีแต่ละรูปแบบได้ถูกจัดสรรจากธรรมชาติมาแล้ว แม่ชีส่วนใหญ่บวชอายุมาก แก่แล้วจึงบวช ชีวิตแล่นไปตั้ง 45 ปี เป็นต้น อีกทั้งมีประสบการณ์ทำงานครัวจากครอบครัวว่าเพลิดเพลินกว่าการเรียน ภาพของแม่ชีในสายตาของคนทั่วไปมักเป็นไปในด้านลบ ถูกมองว่าเป็นผู้มีปัญหาจากครอบครัว แม่ชีส่วนใหญ่ไม่สนใจการเรียนปริยัติธรรม เมื่ออยู่รวมกัน มีปัญหาเกิดขึ้น เช่น แม่ชีทะเลาะวิวาท ตีกัน เป็นสิ่งที่ทำอยู่ในแม่ชีกลุ่มเล็ก ๆ แต่จะขยายวงกว้างรวมไปถึงสังคม แม่ชีจึงต้องปรับตัว ทำวิถีชีวิตไม่ให้ขัดแย้งกับหมู่คณะเพื่อไม่ให้เกิดชื่อเสียงเกียรติคุณที่ไม่ดีแพร่ออกไป

> เราไม่โทษสังคม แต่ธรรมะจัดสรรให้เราเป็นอย่างนี้ เช่น เปิดโอกาสให้เรียนธรรมก็ไม่เรียน ทุกวันนี้ต้องโทษว่ากลุ่มผู้หญิงที่เข้ามาบวชอยู่วัดทำอะไรให้สังคมมองเห็นความสำคัญบ้าง สังคมจะมองที่คุณภาพ มองที่คุณค่า ผู้หญิงอย่างพวกเราไม่เอาถ่านเลย มาบวชเป็นชีเยอะแยะ เกะกะไปหมด (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

ในฐานะของแม่ชีสอนธรรมได้ให้ข้อคิดเห็นเรื่องการศึกษาปริยัติว่า แม่ชีที่มีโอกาสเรียนไม่ควรดูถูกแม่ชีที่ไม่เรียนว่าต่ำต้อยกว่าตน คิดว่าตนเองเรียนมากกว่า เมื่อเรียนธรรมในคัมภีร์แล้วจะต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่ความอดทน ความขยัน เสียสละ ถ้านำมาใช้ได้จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์ การศึกษาจึงจะเต็มสมบูรณ์ เรียนปริยัติแล้วจึงต้องปฏิบัติด้วย การปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่เพียงการเรียนปริยัติในชั้นเรียนหรือการปฏิบัติภาวนาอย่างเดียว

3. สถานภาพและบทบาท

ปัจจุบันแม่ชีผู้บริหารทั้งสองรูปทำงานที่มหาวิทยาลัยแม่ชี แม่ชียุพินมีสถานภาพเป็นผู้บริหาร ตำแหน่งผู้บริหารทั่วไป มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของนักศึกษา ทำงานประสานระหว่างวิทยาลัยแม่ชีและมหามกุฏราชวิทยาลัย

4. ผลงาน

4.1 บุกเบิกสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ

แม่ชียุพินนอกจากเป็นอาจารย์แม่ชีในโรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์แล้ว ยังติดตามแม่ชีศรีสลับ ไปช่วยแม่ชีประทิน ขวัญอ่อน หัวหน้าสถาบันแม่ชีไทยที่ อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี หลังจบ บ.ศ. 7 ใน พ.ศ. 2533-2542 ทำงานด้านการศึกษา แม่ชียุพินหาเด็กนักเรียนมาเรียน ม.1-3 เรียน กศน. เริ่มแรกยังไม่มีครู แม่ชียุพินทำงานพัฒนาเริ่มตั้งแต่ ขุดดิน ปลูกต้นไม้ภายในพื้นที่หลายสิบไร่ พาเด็กทำงานปลูกต้นไม้ เย็บเสื้อผ้า เป็นต้น และช่วยดูแลความเป็น

ระเบียบเรียบร้อย นอกจากนั้น ยังจัดผ้าป่าหาทุนเป็นล้าน เก็บไว้ในมูลนิธิ เด็กนักเรียนทุกคนไม่เสียค่าเล่าเรียน เดินทางระหว่างวัดปากน้ำกับธรรมจาริณี อาทิตย์เว้นอาทิตย์ ได้ค่าสอนเดือนแรก 200 บาทเท่านั้น การบริหารเป็นหน้าที่ของคุณแม่ประทิน นอกจากจะสอนธรรม ช่วยบุกเบิกการศึกษาเด็กผู้หญิงแล้ว แม่ชียุพินยังรับภาระดูแลพ่ออีกด้วย ได้พาพ่อไปบวชใกล้สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ ตั้งแต่ 2522 ดูแลจนท่านมรณภาพ เพราะพี่สาวน้องสาวแต่งงานมีครอบครัวไปแล้ว

4.2 ก่อตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย

ในระหว่างการเรียนปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยมหิดล คุณหญิงขนิษฐา วิเชียรเจริญ เริ่มก่อสร้างมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ที่ อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา ได้ชวนร่วมงานตั้งแต่เริ่มแรก ก่อสร้างอาคาร การจัดการศึกษา ความเป็นอยู่ของนักศึกษาจนถึงการแต่งกาย ได้เสนอรูปแบบการแต่งกายนักศึกษาที่เป็นอุบาสิกาว่าควรใช้รูปแบบอย่างไร มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เนื่องจากคุณหญิงไม่ทราบระบบการศึกษาและความเป็นอยู่ วิถีชีวิตประจำวันของแม่ชี เช่นการแต่งกาย นักศึกษาควรจะแต่งกายอย่างไรจึงเหมาะสม ดูแลนักศึกษาในมหาวิทยาลัย นำการแต่งกายของนักเรียนที่สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ นุ่งผ้าสีเทา ใส่เสื้อสีขาวคอกลีบ เป็นชุดนักเรียน และเสื้อคอกลมกับกระโปรงสีเทา เป็นชุดลำลองอยู่บ้าน มาใช้ประยุกต์

หลังจากคุณหญิงกนิษฐาเสียชีวิต อ.ยุพินได้รับการแต่งตั้งจากมหามกุฏราชวิทยาลัยให้เป็นผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร บริหารมหาวิทยาลัยในนามสงฆ์และเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ต้องพึ่งตนเองแตกต่างจากวัดปากน้ำที่พึ่งพาและอยู่ระบบสงฆ์เป็นใหญ่ ต้องรับผิดชอบ บริหารจัดการทั้งบุคคลและสถานที่

> ปัจจุบันเป็นผู้บริหาร ถ้าเราคิดว่าจะพึ่งตัวเอง เราต้องลำบาก ไม่ต้องให้ใครมาบริหารชีวิต เราต้องคิดทำเอง งานจึงจะไป มันจึงจะมีอะไรขึ้นมา เราต้องบริหารสำนัก เราต้องคิดนโยบายเอง ให้มันสอดคล้อง อยู่ได้ ไม่ต้องมีใครมาใช้เรา ที่มหาปชาบดีเราต้องคิดเยอะ จะอยู่อย่างไรจึงอยู่ได้ ทำอย่างไร จึงจะมีคนศรัทธา มีข้าวกิน เราต้องรับผิดชอบนี่ ที่มหาวิทยาลัยแม่ชี . . . เราเป็นผู้นำ ถ้าเราอยู่วัดปากน้ำเราไม่ต้องมีความคิดอะไร มีคนอื่นคิดให้เรา เพียงแต่เราทำตามนโยบายของเขา อยู่วัดปากน้ำเราเป็นลูกน้อง (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

ปัจจุบันมีอาจารย์ฆราวาส 25 คน อาจารย์ประจำได้เงินเดือนตามวุฒิ ปริญญาตรี 8,500 บาทปริญญาโท 12,000 บาท อาจารย์พิเศษจะได้รับค่าสอน 300 บาท/ชม. มีเว็บไซต์ของตนเอง เผยแพร่หลักสูตรการศึกษา ข่าว และกิจกรรมสำคัญ รวมทั้งบอกบุญกับผู้มีจิตศรัทธาเพื่อเชื่อมโยงกับสาธารณชนร่วมกับมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิธีการบริหาร

แม่ชีผู้บริหารนำเอาความรู้จากวัดปากน้ำมาปรับใช้ในองค์กรวิทยาลัย มิได้นำรูปแบบการปกครองของแม่ชีวัดปากน้ำทั้งหมด แต่ได้มีการนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความต้องการของกลุ่มแม่ชีเอง เพื่อให้เป็นสถานที่ ๆ มีแม่ชีเป็นศูนย์กลาง (Nun Center) แตกต่างไปจากวัดปากน้ำที่มีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลาง การบริหารเน้นวิถีชีวิตสมถะ กินง่าย อยู่ง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย อาทิ มีการจัดให้นักศึกษาบิณฑบาตในวันอังคารและวันอาทิตย์เพื่อนำมาทำอาหาร ผลัดเปลี่ยนเวรบิณฑบาตตามชั้นปีของนักศึกษา วันอาทิตย์บิณฑบาตที่ตลาดสุรนคร บ่าย 2 โมงบิณฑบาตที่ตลาดผักมาแจกสำนักภูหลวง อาศรมมาตา ซึ่งเป็นที่ปฏิบัติ วันอังคารบิณฑบาต ผัก– ผลไม้ จัดเวรบิณฑบาตทั้งนักศึกษารุ่นพี่และรุ่นน้อง อัตรา 4-4 คน ๆ ละครั้ง/เทอม และยังมีเวรทำน้ำปานะในตอนเย็น เวรรับผิดชอบหอพัก เวรรดน้ำต้นไม้ 2 วัน/ครั้ง งานพัฒนาร่วมกันอื่น ๆ อาทิ ด้านหลังหอพักมีหญ้าขึ้นรก ก็จะเกณฑ์นักศึกษาให้ไปช่วยกันถางหญ้า อาทิตย์เว้นอาทิตย์ เป็นการจัดระเบียบนักศึกษาให้มีความรับผิดชอบร่วมกันอย่างเป็นระบบ มีตารางแจ้งจำนวนคน รายชื่อ วันเวลาและหน้าที่อย่างชัดเจน

แม่ชียุพินยังนำวินัยที่ได้รับการปลูกฝัง ขัดเกลาจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวผสมผสานกับระบบโรงครัววัดปากน้ำ มาจัดระเบียบนักศึกษา เช่น นโยบายประหยัด ความอดทน ความมีระเบียบ ซึ่งเป็นประโยชน์มากในการบริหารวิทยาลัยแม่ชี

> วิถีชีวิตของแม่ชีเราก็ได้ไป ดูพระวัดปากน้ำเปรียบเทียบกับชี ระบบวัดปากน้ำ เช้าตื่นมาพระไปเรียนหนังสือ แต่ชีต้องทำครัว ของเรา ๆ จัดระบบหมดเลย จัดเวรให้ทำงานพร้อมกับปฏิบัติธรรม สวดมนตร์ไหว้พระ วันไหนคนไปเรียนก็ไม่ต้องทำครัว มันจะได้แบ่งเบางาน ต้องจัดเวรทำครัวไม่ให้ตรงกับเวลาเรียน น. ศ. ที่นี่ต้องทำครัวด้วย เวรทำครัว ไม่มีเรียน ต้องช่วยกันทำหลาย ๆ อย่าง ทำความสะอาด ดูแลอาคาร ล้างส้วม. . .
> (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

จากประสบการณ์ของแม่ชียุพินที่อยู่ในระบบวัดปากน้ำ เห็นว่าชีวิตประจำวันของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์ พระสงฆ์ตื่นเช้าฉันภัตตาหาร สวดมนตร์เสร็จแล้วไปเรียน แต่แม่ชีต้องทำครัวก่อนจึงไปเรียนบาลีหรือธรรมศึกษา แม่ชียุพินได้จัดระบบภายในวิทยาลัยให้แม่ชีทำงาน มีความรับผิดชอบร่วมกัน โดยไม่กระทบกับการเรียน วิทยาลัยเป็นองค์กรกึ่งอิสระแยกพื้นที่ออกจากมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสงฆ์ แม่ชีมีบทบาทผู้นำ อ.แม่ชียุพิน ได้สร้างโรงครัวและอาคารต่าง ๆ โดยขอความช่วยเหลือจากผู้บริจาคทั่วไป และหาทุนสนับสนุนนักศึกษาจากเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ อาศัยความสัมพันธ์กับสงฆ์ขอบริจาคจากสังฆทานของใช้

ประจำวัน เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ฯลฯ จากประชาสัมพันธ์วัดปากน้ำ รวมทั้งยังขอความอนุเคราะห์จากกลุ่มแม่ชีให้ช่วยบริจาคปัจจัยซื้อที่ดินและค่าอาหารประจำวันอีกด้วย

> การบริหารงานไม่เกี่ยวข้องเพราะเราขึ้นกับมหามกุฏราชวิทยาลัย สมเด็จเจ้าอาวาสท่านให้ทุนนักศึกษา ปีละ 10,000 บาท หัวหน้าแม่ชีช่วยบริจาคซื้อที่ปฏิบัติ สังฆทานได้จากวัด พระให้สังฆทานเพราะเห็นชีเยอะ ให้มากให้น้อยก็ยังดี ไม่มีพวกก็ไม่ได้นะ ต้องแย่งกันขอที่ประชาสัมพันธ์เวลามีคนมาทำบุญ แต่ตอนนี้รองหัวหน้า แม่ชีเยื้อน มีประมูล มีเมตตา บริจาคค่าอาหารประจำเดือนให้นักศึกษา แม่ชีปราณี แจ้งบุญ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีละออ น้าธัญ (หัวหน้าแม่ชี) ให้ทุนปีหนึ่งแล้วก็หยุดไป (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

ในแต่ละวันจะมีผู้บริจาคค่าอาหารประจำ ซึ่งได้แจ้งยอดไว้ที่กระดาน “โรงครัวคุณย่า” ตามจำนวนและผู้บริจาคทุกวัน เช่น หัวหน้าแม่ชีบริจาคซื้อที่ดิน รองหัวหน้าแม่ชี แม่ชีธรรมกาย และแม่ชีที่สนับสนุนช่วยบริจาคค่าอาหารประจำเดือนให้ น. ศ ทุกเดือน เป็นต้น

กิจกรรมเสริม

นอกจากมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยจะเป็นสถานศึกษาเน้นวิชาการแล้ว ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก เช่น โครงการหัตถกรรม ค่ายพุทธบุตร ปีละ3-5 ครั้ง อบรมเด็กผู้หญิง ฝึกอาชีพ การถนอมอาหาร ทำดอกไม้ คหกรรม ร้อยลูกปัด นวดแผนไทย ครั้งละ 250 คน และโครงการศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ปักธงไชย โดยจัดการเรียนฟรีตลอดหลักสูตรตั้งแต่รถรับส่งนักเรียน อุปกรณ์ และเลี้ยงอาหารด้วย แบ่งนักเรียนเป็นระดับประถมต้นและประถมปลาย 3 ปีแล้วรับเด็กชาวบ้านแถบนั้น 100 กว่าคนมาเรียน แจกทุนๆ ละ 500 บาท ธรรมศึกษาตรีแจก 300 บาท สอบได้ 39 คน เพื่อให้เด็กชาวบ้านมีโอกาสเข้าวัด ได้เรียนรู้พิธีกรรม รูปแบบชาวพุทธ ฝึกอาชีพให้กลุ่มแม่บ้านชั้นละ ไม่เกิน 30 คน/วิชา โดย มมร (มหามกุฏราชวิทยาลัย) จ่ายค่าสอน ประสานงาน หาคนสอน แนะนำคนมาเรียน คุณหญิงกนิษฐามีโครงการมัธยมสาธิตและทำที่พักคนชราที่ด้านนอก แต่ไม่อยากทำเพราะเป็นภาระมาก ตัวเองจะหมดเวลาเนื่องจากอายุ 57 ปีแล้ว อีก 3 ปี จะปลดเกษียณพักอยู่ที่นี่แต่ว่าไม่ทำงาน

อาจารย์แม่ชียุพินเป็นสมาชิกที่สำคัญในวัดปากน้ำที่มีบทบาทของการศึกษา การเป็นแม่ชีผู้บริหารแม่ชีที่มีสำนักเอกเทศ มิได้อาศัยรวมกับสงฆ์ คนทั่วไปให้ความสำคัญแม่ชีน้อยกว่าสงฆ์ แม่ชีผู้บริหารจึงต้องต่อสู้กับปัญหารอบด้าน ตั้งแต่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ บริหารพื้นที่ สามารถพัฒนาจากพื้นที่ว่างเปล่า แห้งแล้ง ในระยะเริ่มแรกได้ปลูกต้นไม้สร้างร่มเงาให้อาคารเพื่อความร่มรื่น และยังปลูกผลไม้ที่สามารถเก็บผลรับประทานหรือทำอาหารได้ด้วย เช่น กล้วย น้อยหน่า การหาทุนการศึกษาและค่าอาหารเพื่อนักศึกษาที่อยู่ประจำ มหาวิทยาลัยเน้น

ความสะอาดและเป็นระเบียบ แม้ว่าจะเป็นผู้บุกเบิก แต่อาจารย์แม่ชียุพินก็ถือเป็นแรงบันดาลใจที่ดี และไม่ได้ทำงานเพื่อหวังผลตอบแทน เน้นเรื่องปัจจัยเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะการทำงานต้องอาศัยเวลาเพื่อสั่งสมประสบการณ์

> ทำงานต้องสั่งสมเวลา สิ่งที่สำคัญก็คือความอดทน ๆ จากงานมันจะทำให้เราทนได้อีกหลายอย่าง เพราะคุณธรรมของเราไม่ได้อยู่ที่ตำรา ไม่ได้อยู่ในทฤษฎี ได้จากการทำงาน ๆ ทุกอย่างต้องมีคุณธรรมทั้งนั้นเลย ไม่ใช่ว่าเราจะมีคุณธรรมตอนนั่งเรียนว่ามี ขันติ วิริยะ สัจจะ ทมะ . . . ไม่ใช่ ทุกคนถ้าเอาธรรมมะไปไว้ในตำราชีวิตก็จะไม่ประสบผลสำเร็จหรอก เพราะเราไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเดียว เราต้องเกี่ยวข้องกับสังคม ถูกไหม ถ้าเอาธรรมมะอยู่ในตำราก็สอบตกหมด มันไม่ได้วิถีชีวิต ได้แค่ตำรา สอบได้ก็สอบได้แค่ตำรา เปรียบเทียบว่าเรียนหนังสือแต่ละชั้นให้ผ่านมันง่าย เรียนอยู่แต่ในตำรา ไม่ได้ลงมือปฏิบัติ ไม่สามารถสร้างสำนักเป็นผู้บริหารเอกเทศได้ บินเดี่ยวไม่ได้ ถ้าเราไม่เอาธรรมมะมาใช้กับชีวิตประจำวันก็จะเกิดช่องว่าง กับคนปรับตัวไม่ได้ อดทน ไม่ใช่อดทนกับตำรา ต้องอดทนต่องานหนัก เอาใจใส่ช่วยเหลือสังคมใช่ไหม สมมุติว่าเสียสละ สามัคคี เราท่องได้ แต่ถามว่าทำอะไรได้บ้าง เสียสละอะไรบ้าง สำหรับเราเน้นทั้งการกระทำ ไม่ใช่ว่าเรียนรู้เกาะกระดาษอย่างเดียว ต้องเอาไปปฏิบัติด้วย (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

แม่ชียุพินเห็นว่าคุณธรรมที่สำคัญในการบริหารก็คือความอดทน ซึ่งเป็นธรรมะที่นำมาจากทฤษฎีมาใช้ปฏิบัติ ธรรมมะจึงมิใช่อยู่แต่ในตำราหากแต่ต้องนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับสังคมด้วย เป็นผู้ให้ในระดับชีวิตประจำวันเพื่อลดช่องว่างและปรับตัวเข้ากับสังคม สรุปว่า การเป็นแม่ชีผู้บริหาร ยังมิใช่ปัญญาระดับปรมัตถ์ที่ตัดกิเลสได้เพราะภาระมาก รับการกระทบจิตใจสูง การบริหารต้องนำธรรมมะใช้ในการทำงานเสมอ

อุปสรรคและการแก้ปัญหา

มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดสรรโอกาสให้เป็นแม่ชีเป็นผู้บริหาร ต้องการช่วยผู้หญิงได้มีโอกาสได้เรียนหนังสือโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพื่อโอกาสในชีวิต ปัญหาสำคัญ คือ ได้รับงบประมาณน้อยเพียง 800,000 บาท/ปี ค่าจ้างอาจารย์ก็เกือบหมดแล้ว ผู้บริหารต้องหาผู้บริจาคเพิ่มเติม นอกจากปัญหาเรื่องงบประมาณแล้วยังประสบปัญหาการบริหารนักศึกษาซึ่งมาจากต่างสถานที่ได้รับการอบรมจากครอบครัวต่างกัน เมื่อมาอยู่รวมกัน ภายใต้การบริหารที่เน้นวิถีแม่ชี ปัญหาหลักคือการที่นักศึกษาไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบสร้างความหนักใจแก่ผู้บริหารอย่างมาก นักศึกษาแต่ละปีมีทั้งแม่ชี อุบาสิกาและฆราวาส ประมาณ 40 คน นักศึกษาไม่ชินกับกฎระเบียบที่ผู้บริหารได้ตั้งไว้ ทำให้กลับภูมิลำเนาเดิม ชั้นปีที่ 1 มีเพียง 11 คน ปี 2 มี 17 คน ปี 3 มี 25 คน ปี 4 เหลือ

เพียง 9 คนเท่านั้น จบการศึกษาเพียงไม่ถึง 10 คน ทั้งนี้เพราะไม่ชินกับกฎระเบียบทำให้ลาออกมากกว่าครึ่งหนึ่ง

> เมื่อก่อนเราไม่ได้คาดคิดว่า ผู้หญิงเหล่านี้เป็นผู้หญิงที่ต้องฝึกยากแบบนี้ ปัญหาอยู่ที่เขาฝึกยาก คือเขาไม่เดินตามครรลองไง เราก็ยอมรับว่า คนเรามันหลากหลายความคิด มีดีบ้างชั่วบ้าง พวกนี้อยากได้ปริญญาไง อยากได้อยากดี แต่ไม่ปฏิบัติธรรมมันก็ไม่ได้ไปเพื่อละ ปัญหาของเรามีกับเด็ก เราทำงานเยอะจนไม่มีอะไรงานอะไรใหญ่แล้ว คนปัญหาเยอะ กว่าจะผ่านถึงจุดนี้ไม่ได้ทำได้ง่าย ๆ เคยคิดว่ากรุงโรมไม่ได้สร้างแค่วันเดียว คนเป็นนามธรรม เพราะว่าคนมีวิญญาณ กว่าจะเป็นคนสมบูรณ์ใช้เวลา (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

การทำงานตอบแทนคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ

แม้ว่าจะเป็นผู้บริหาร แต่อาจารย์แม่ชียุพินให้ความสำคัญต่อองค์กรสงฆ์ในฐานะผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนแม่ชี ยึดหลักการทำงานเพื่อสร้างบารมีโดยไม่มีเงื่อนไขเรียกร้องสิ่งตอบแทนจากการทำงาน เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง แต่ทำเพื่อตอบแทนบุญคุณวัดปากน้ำด้วยความระลึกถึงพระคุณของหลวงพ่อสดและหัวหน้าแม่ชี ทำให้ทำงานโดยไม่ยึดติดกับปัญหาให้เกิดทุกข์

> คิดว่าเกิดมาทำความดี สร้างบารมี ทำให้คนอื่นโดยไม่มีเงื่อนไขเรียกร้องสิ่งตอบแทน เพราะมาทำช่วยคุณหญิงกนิษฐา ทีแรกคุณหญิงให้เงินเดือน 2,000 บาท เอง และเราดูแลนักศึกษาตั้ง 28 คน ทำมาเป็นปีจึงได้ 3,000 บาท ๆ ก็ดูแลนักศึกษา 45 คน จนได้ 5,000 บาท ก็ดูแลนักศึกษา 60 คน ทุกวันนี้ก็เลี้ยงตัวได้ มีผักหญ้า เข้าไปดูในโรงครัวหรือเปล่า นั่นบารมีหลวงพ่อสดนะ เรามาเนี่ยเหมือนกับมากับบารมีหลวงพ่อ เรามีรูปหลวงพ่อไว้บนโต๊ะ เรากราบไหว้ ตั้งน้ำ ถวายท่าน ด้วยความรู้สึก กตัญญู เรามาอยู่ในนามมหามกุฎ แต่วิถีชีวิตเราเป็นหัวหน้าเนี่ย. . . ถือว่าเราเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อ เราถึงบูชารูปหลวงพ่อ เพราะว่าเป็นส่วนหนึ่งที่เรามาและเราก็ไม่ได้ลืมพระคุณ เราอยู่ที่วัดปากน้ำ ได้เรียนหนังสือ ได้ฝึกตนเองจนกระทั่งเราได้เป็นสารพัด ทุกวันนี้ถามว่าเราเก่งไหม . . . เราเก่ง เพราะเราได้เกิดที่เมืองตักศิลา อยู่ในวัดมาหลายปี ตั้งแต่อายุ 21-57 แต่เราถือว่าตอนที่เริ่มต้นชีวิตแม่ชีที่วัดปากน้ำเราได้ประสบการณ์มากมายทั้งนั้นเลย ได้เรียนหนังสือ เวลาไปเรียนหนังสือก็ไปเรียน เวลาล้างถาดก็มาล้าง ไปถามเถอะเราล้างชาม ล้างถาด ขนเข่ง ล้างครัว ถูบ้าน ทำทุกอย่างเต็มกำลัง (แม่ชียุพิน ดวงจันทร์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2549)

การจัดการศึกษาระบบอุดมศึกษาวิชาการ เน้นการศึกษาแบบสงเคราะห์ ระบบวิถีชีวิตของนักศึกษาอยู่ประจำ เป็นภาระของผู้บริหารมากกว่านักศึกษาไปกลับทำสำเร็จไม่ได้ง่ายเหมือนระบบเช้าไปเย็นกลับ แต่อาจารย์แม่ชียุพินก็รู้สึกภูมิใจในการทำงานบริหารมหาวิทยาลัยสำเร็จได้แม้เป็นผู้หญิงตัวเล็ก ๆ สะท้อนตัวตนในฐานะแม่ชีผู้บริหารที่มีโอกาสได้ตำแหน่งสำคัญ มีอำนาจบริหารจัดการความเป็นอยู่ของนักศึกษา สามารถแนะนำคุณหญิงขนิษฐา ได้รับการยอมรับและมีปัจจัยที่ได้รับประจำแต่ละเดือน เมื่อเปรียบเทียบกับชีวิตแม่ชีโรงครัวแล้ว อาจารย์แม่ชียุพินเห็นว่าการเป็นแม่ชีผู้บริหารทำให้มีโอกาสในชีวิตมากกว่าการเป็นแม่ชีโรงครัว เพราะได้สร้างผลงานและประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา

แม่ชีไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในพระวินัยว่าเป็นนักบวชดังสงฆ์ แต่เมื่อบวชแล้วก็ต้องศึกษาและปฏิบัติธรรมเช่นกัน บทบาทแรกที่วัดต้องการให้แม่ชีเข้ามาบวช คือรับใช้วัด และต้นทุนที่สำคัญของของผู้หญิงก็คือ ครัว การให้บริการ ทำความสะอาด การดูแลวัด จัดสถานที่ อันแสดงถึงความเป็นแม่บ้านแม่เรือน เพียงแต่เปลี่ยนสถานที่จากบ้านเป็นวัดเท่านั้น ในทางพุทธศาสนาเรามักจะได้ยินว่า ทุกคนมาบวชก็เพื่อทำความดี แสวงหากุศล เพื่อเสริมบารมี แม่ชีเข้ามาสู่องค์กร ถึงแม้ว่าจะมีสาเหตุที่แตกต่างกัน มีจุดมุ่งหมายในชีวิตต่างกัน สำหรับแม่ชีธรรมกายก็เริ่มต้นที่โรงครัว แต่ได้พิสูจน์ตนเองโดยวัตรปฏิบัติ การศึกษาธรรมมะ นำวิชชาธรรมกาย ปฏิบัติสามารถช่วยเหลือประชาชนได้ แต่แม่ชีผู้บริหารจะแตกต่างจากแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ ในด้านความสามารถทางการศึกษาและการบริหาร โรงครัวจึงมิใช่เป้าหมายสุดท้าย แต่ได้ศึกษาและปรับเปลี่ยนสถานภาพยกระดับจากแม่ชีโรงครัวกลายเป็นแม่ชีผู้บริหารในที่สุด

กลุ่มที่ 3 แม่ชีโรงครัว

แม่ชีโรงครัว 2 รูป คือ วันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด อายุ 50 ปี มีหน้าที่ปอกผลไม้ ทำน้ำปานะ และแม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล อายุ 43 ปี เป็นแม่ชีแผนกครัวพิเศษ พักอยู่ชั้นบนโรงครัว

3.1 แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด

พ่อแม่เป็นทั้งชาวนาและชาวสวน แม่มีนาและสวน 15 ไร่ พ่อมี 20 ไร่ เขตตลิ่งชัน มีพี่น้อง 5 คน เป็นพี่สาวคนโต น้องสาวและน้องชาย 4 คน พ่อมีความคิดสนับสนุนลูกชาย ส่วนลูกสาวให้ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านอันเป็นความคิดกระแสหลักทั่วไปในสังคมไทย เรียนจบ ป.4 ให้ช่วยทำสวน น้องสาว 2 คน จบ ป.7 ส่วนลูกชายเรียนโรงเรียนตำรวจและนายสิบทหารเรือ จบแล้วรับราชการ

ทหาร รู้สึกเสียใจว่าพ่อไม่รักลูกสาว ช่วยพ่อแม่ทำสวนผักและผลไม้ ปลูกกุ้ยช่ายครั้งเดียวตัดดอกขายได้ 3 ปี วันหนึ่งเก็บดอกกุยช่าย 100 กว่าโล เวลาหน้าหนาวจะไม่มีดอก และปลูกกะท้อน มีรายได้วันละ 2-300 บาท ขายผลไม้มีรายได้ก็กินไปใช้ไป

พ.ศ. 2525 น้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ บ้านและสวนก็ถูกน้ำท่วมหมด ทุกอย่างล่มจมหมด ต้องลงทุนปลูกต้นไม้ในสวนใหม่ พ่อไม่มีเงินที่จะลงทุน น้องชายเป็นทหารเรือ เอาเงินมาให้พ่อแม่ลงทุนทำสวนใหม่ พ่อแม่ลุยน้ำทำสวนให้ลูกสาวอยู่บ้าน ต่อมาแม่ตกขาว ได้ไปตรวจที่โรงพยาบาล ผลการตรวจพบว่าเป็นมะเร็งและต้องผ่าตัด พอทราบข่าวตกใจกลัวว่าแม่จะเสียชีวิต ร้องไห้ตลอดทางที่กลับบ้าน ได้แวะไปบ้านเพื่อนน้องชาย บอกให้ส่งข่าวไปบอกน้องชายที่ทำงานที่กรมทหารเรือ อ สัตหีบ รวมทั้งได้บนกลางแจ้ง 3 วัด คือ หลวงพ่อโสธร วัดบ้านแหลม หลวงพ่อโต วัดระฆัง และหลวงพ่อวัดมะกอกซึ่งเป็นวัดในละแวกบ้าน ว่าขอให้แม่พบหมอดี รักษาโรคจนหาย และยังได้บนเพิ่มเติมว่าถ้าแม่เจ็บป่วยขอให้รับความเจ็บป่วยจากแม่มาครึ่งหนึ่ง ปีต่อมารู้สึกว่าท้องแข็งจึงไปตรวจที่โรงพยาบาลหญิงกับเพื่อน พบว่าเป็นเนื้องอกและถูกนัดให้ผ่าตัดในสัปดาห์ต่อมา ก่อนผ่าตัดบนไว้ว่าถ้าหายป่วยแล้วจะบวชชี 3 เดือน

1. **สาเหตุของการบวช**

หลังผ่าตัด พ.ศ. 2526 ออกจากร พ.น้ำหนักลดเหลือเพียง 30 กก. แม่รู้ว่าบนบวชชีเตือนให้รีบไปบวช มาขอติดต่อกับหัวหน้าแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ ซื้อหนังสือศีล 8 ไปท่องที่บ้านสวนก่อน ท่องหนังสือไปร้องไห้ไป คิดเสียใจว่าไม่น่าบนบวชนาน ไม่อยากไปบวช 3 เดือนนานมาก ถูกพ่อดุว่าไปบวชไม่ได้ไปตายเสียหน่อย บวชชีให้พ่อแม่ได้บุญ และยังสั่งว่า ถ้ารักพ่อต้องบวชจนตาย จึงรู้ว่าคิดผิดอยู่ตลอดเวลา เข้าใจว่าพ่อไม่รัก รู้สึกว่าเป็นที่รักของพ่อแม่เพราะท่านแสดงอาการห่วงใยมาก การต้องการแก้บนเป็นเหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่ทำให้แม่ชีวันเพ็ญต้องมาบวช ทั้งที่ไม่อยากจะบวช เพราะไม่ได้ศรัทธา ซึ่งทำให้ได้สัมผัสศาสนาอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก และเป็นจุดหักเหจากทางโลกมาสู่ทางธรรมพร้อมกับได้ลบปมด้อยในใจว่าพ่อแม่ไม่รักลูกสาวได้

2. **หน้าที่**

แม่ชีวันเพ็ญเป็นแม่ชีโรงครัว บวชหลังจากผ่าตัด ร่างกายยังไม่ค่อยแข็งแรงนัก น้องสะใภ้ได้มากราบเรียนเจ้าอาวาส (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระธรรมปัญญาบดี) ว่าพี่สะใภ้มาบวชใหม่ เพิ่งผ่าตัดเสร็จ ร่างกายยังไม่แข็งแรงดี ขอให้เจ้าอาวาสบอกหัวหน้าแม่ชีอย่าเพิ่งให้ทำงานหนัก เจ้าอาวาสสั่งหัวหน้าแม่ชี ๆ ได้ขอดูแผลผ่าตัดและไม่ให้ทำงานหนักมาก แม่ชีวันเพ็ญมีหน้าที่ยกสำรับอาหารไปถวายหลวงพ่อสด หน้าหีบศพและรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งที่หอหลวงพ่อทุกวันในเวลาเช้าและเพล งานประจำทำผลไม้ ล้างจาน ชาม ถาดอาหาร ปัจจุบันพักอยู่ชั้นบนโรงครัวกับแม่ชีอายุน้อยกว่าซึ่งมีหน้าที่ทำขนม เช่น มูลข้าวเหนียว ทำงานอยู่หน้าเตาใหญ่ เรียกว่า แม่ชีหน้าเตา

แม่ชีวันเพ็ญไม่มีศรัทธาในการบวชมากนัก บวชเพราะต้องการแก้บน ทำงานครัวไปตามหน้าที่ แต่ได้นิมิตถึงหลวงพ่อทำให้เกิดศรัทธาในการบวช ครบ 3 เดือนแล้วจึงไม่ลาสิกขา การนิมิตถึงหลวงพ่อทำให้แม่ชีวันเพ็ญเกิดความศรัทธาในพุทธศาสนามากขึ้น ต่อมาน้องชายที่เป็นทหารเรือเสียชีวิตจากโรคหัวใจ หลังจากนั้นพ่อก็ตรอมใจและไม่ยอมทานอาหารเพราะเสียใจที่ลูกชายเสียชีวิต จนป่วยหนักและไม่ยอมรักษาตัว แม่ชีวันเพ็ญพอทราบข่าวว่าพ่อป่วยหนักก็ร้องไห้ไปปรึกษาแม่ชีธรรมกายให้ช่วยแก้โรคให้พ่อ ต่อมาพอทราบข่าวได้ฝันเห็นหลวงพ่อสดบอกว่าพ่อจะเสียชีวิตซึ่งเป็นเหตุการณ์ล่วงหน้า ทำให้แม่ชีวันเพ็ญเกิดความศรัทธาในหลวงพ่อสด เป็นจุดหักเหที่ทำให้บวชตลอดชีวิต อีก 7 เดือนพ่อก็ตายตามน้องชายไป

แม่ชีวันเพ็ญนึกถึงคำพูดของพ่อว่า “ถ้ารักพ่อต้องบวชจนตาย” การบวชในนัยยะนี้เปรียบเสมือนการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ทั้งนี้เพราะพ่อแม่ไม่มีลูกชายบวชให้ ลูกสาวก็สามารถบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนั้น ยังเป็นการบวชด้วยความเลื่อมใสในอดีตเจ้าอาวาสอีกด้วย ทำให้แม่ชีวันเพ็ญเกิดศรัทธาทำครัวว่าได้บุญกุศล ซึ่งแม่ชีวันเพ็ญได้สรุปว่า เปลี่ยนใจบวชต่อมาเนื่องจากเกิดศรัทธา “เราเห็นบารมีของหลวงพ่อสดหลายอย่าง คนไม่รู้หรอก ทุกสิ่งทุกอย่างต้องรู้ด้วยตัวเอง ความศรัทธาเกิดขึ้นที่ใจ เราไปบอกใครไม่มีใครเชื่อ ต้องตัวเราได้รับผลนั้นเอง มันเกิดขึ้นมาเอง”

แม่ชีวันเพ็ญได้ทำสุทธิบรรณที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ ทำครัวและเรียนธรรมศึกษาตรี โท เอก ไปด้วย หลังจบธรรมศึกษาเอกไม่ได้เรียนบาลี จึงเป็นแม่ชีโรงครัว มีหน้าที่ปอกผลไม้ ใน พ.ศ. 2532 รับหน้าที่ทำน้ำปานะต่อจากแม่ชีสมคิดที่เสียชีวิตเพราะไข้ทับระดู ทำน้ำปานะในตอนบ่ายหลังจากทำครัวเสร็จแล้ว ไปส่งที่หอวิปัสสนากรรมฐาน (หอขาว) ในตอนเย็นให้ภิกษุสามเณร แม่ชี และฆราวาสที่นั่งสมาธิช่วงเย็น มีผู้ทำบุญค่าน้ำปานะทุกวัน ๆ ละกว่าพันบาท “ทำน้ำปานะในตอนบ่าย ช่วยหารายได้เข้าวัด ทำให้วัด เพราะคิดว่าเราก็ไม่มีปัญญาอะไรหารายได้เข้าวัด นอกจากทำแบบนี้ (งานครัว) เข้าใจไหม ช่วยหารายได้เข้าวัด ทำจนเป็นงานประจำ ส่วนการปอกผลไม้ ต้องมือเบา” เป็นความภาคภูมิใจว่ามีส่วนหารายได้ให้วัด

3. สถานภาพและบทบาท

สถานภาพของแม่ชีโรงครัวไม่ได้รับการยอมรับและมักจะถูกเหยียดหยามจากคนทั่วไปว่า แม่ชีส่วนใหญ่ยากจน ไม่มีรายได้ต้องทำครัวรับใช้วัดเพื่อความอยู่รอด แม่ชีโรงครัวต้องไปจ่ายตลาดทุกวัน เมื่อเดินทางจึงมักถูกรังเกียจจากกระเป๋ารถเมล์อยู่เสมอ ในกรณีแม่ชีวันเพ็ญต้องออกไปซื้อผลไม้ต้องพบเหตุการณ์เหล่านี้ หลีกเลี่ยงไม่ขึ้นรถเมล์แต่ขึ้นรถโดยสารเล็กแทน

เราไม่ได้เรียนสูงอะไร เรื่องสถานภาพแม่ชียังไม่มี แม่ชีต้องเสียค่ารถ เมื่อเช้าก็โดนว่ามาแล้ว ขึ้นรถเมล์ไปซื้อผลไม้ที่วัดกลางตลาดพลู รถสาย 4 ไม่พอใจ กระเป๋ามันว่าไล่ยังกับแมว เข้าไปข้างใน. . .เข้าไปข้างใน เรายื่นตังค์ให้ด้วย แต่กระเป๋าก็ว่าพระเหมือนกัน บางทีชอบนั่งรถกระป๋อง 6 บาทมากกว่า สบายใจดี (แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2549)

แม่ชีโรงครัวมีหน้าที่ประจำต่างกัน ทำงานตามหน้าที่ ๆ ได้รับมอบหมายจากหัวหน้าแม่ชี ดังนั้น แม่ชีโรงครัวแต่ละแผนกต้องทำงานประสานกันเพื่อให้อาหารเสร็จทันเวลา ทั้งเช้า เพล และน้ำปานะตอนเย็น หลังจากเสร็จงานครัว จึงเป็นงานส่วนตัว บทบาทของแม่ชีแต่ละรูปจึงไม่เหมือนกัน แตกต่างกันตามความชอบ ความถนัด และทัศนคติของแม่ชีแต่ละปัจเจก

หลังจากเสร็จงานครัว แม่ชีวันเพ็ญจะสวดมนตร์นั่งสมาธิเพื่ออุทิศกุศลให้ญาติพี่น้องและผู้ที่มาทำบุญให้ตนเองทุกวัน ต่อมาน้องสาวคนสุดท้องช่วยงานทำสวนและไม่มีครอบครัว ป่วยเป็นมะเร็ง มาบวชที่วัดปากน้ำภาษีเจริญใน พ.ศ. 2545 เพื่อให้หายป่วย พักห้องข้าง ๆ เป็นลูกมือ ช่วยทำครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ พร้อมกับขออนุญาตรักษาที่ รพ.ศิริราช บวชได้ 3 ปีกว่าก็เสียชีวิต จะเห็นได้ว่าสาเหตุอีกประการในการการบวชชี ก็คือ บวชแก้บน ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้จบการศึกษาไม่สูงนักและมักอยู่ในครอบครัวทำงาน

4. ผลงาน

4.1 ทำบุญบริจาคค่าภัตตาหารและอุทิศร่างกาย

แม่ชีวันเพ็ญเป็นแม่ชีที่ทำบุญมากบริจาคปัจจัยทุกวัน เป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารทำบุญใหญ่ครบรอบวันตายของพ่อทุกปี ทำบุญบริจาคที่มูลนิธิวัดปากน้ำให้พ่ออย่างน้อยปีละ 20,000 บาท เลี้ยงภัตตาหารเช้า-เพล เช้าซื้ออาหารเอง เช่น ผัดใบกระเพรา ไข่ดาว บางครั้งเป็นไข่ต้มใบตานี ขนม ผลไม้ เลี้ยงทั้งวัด ส่วนเพลอีก 20,000 บาท เน้นถวายอาหารโปรดของพ่อ และยังทำบุญให้น้องสาวที่เสียชีวิต ได้ถวายค่าภัตตาหารเลี้ยงพระให้ทุกวัน ๆ ละ 50 บาท ทำบุญให้พ่อ 100 บาท น้องสาว 50 บาท เป็น 150 บาท/วัน ถวายบุญกับหลวงพ่อที่ประชาสัมพันธ์ปีละ 36,000 บาท ส่วนการทำบุญบริจาคค่าน้ำ-ค่าไฟ ไม่ได้บริจาคเป็นรายเดือน แต่ถวายปีละครั้ง นอกจากทำบุญบริจาคทุกวันแล้วยังมีความศรัทธาอุทิศร่างกายของตนเองให้กับโรงพยาบาลอีกด้วย “เราถวายโรงพยาบาลแล้ว เราจัดการกับตัวเราเรียบร้อยแล้วที่ รพ.ศิริราชร่วม 10 ปีแล้ว เตรียมไว้หมด ตายสบายก็พอแล้ว ไปฝากไว้แล้ว”

4.2 ซื้อผลไม้และช่วยเหลือการศึกษาแม่ชี

แม่ชีมักถูกสังคมมองว่ายากจนจึงบวชชีเพื่ออาศัยวัด แต่ในกรณีของแม่ชีวันเพ็ญกลับตรงข้ามเนื่องจากฐานะทางครอบครัวดีมาก พ่อขายที่สวนได้เงินหลายสิบล้าน ส่งปัจจัยให้เดือนละ 3,000 บาท เพราะทราบว่าลูกสาวไม่มีรายได้อื่น แม่ชีวันเพ็ญนอกจากทำครัวแล้วยังจ่ายค่าผลไม้เอง “ชอบซื้อผลไม้เอง เช่น ซื้อชมพู่ 20 กว่าโล ๆ ละ 20 กว่าบาท ฝรั่งเข่งหนึ่ง 20 กว่ากิโล ๆ ละ 8 บาท มะปราง 12 กิโล ๆ 120 บาท มะปรางอย่างเดียวก็พันกว่าบาทแล้ว” และทำบุญบริจาคปัจจัยค่าภัตตาหาร น้ำไฟจำนวนมาก นอกจากนั้น ยังยกนิตยภัตรประจำให้แม่ชีเป็นค่าเล่าเรียน ม.ราชภัฏ ปริญญาตรี ทุกเดือน พักอยู่ในห้องเดียวกัน ทำงานหน้าเตา ดูแลเหมือนพี่น้อง แม้ว่าแม่ชีวันเพ็ญจะมีปัจจัยมากพอที่จะเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศได้ แต่คิดว่าการท่องเที่ยวเป็นการสิ้นเปลืองต่างจากการทำงานวัดและการทำบุญจึงไม่ไปต่างประเทศ พอใจการทำงานในวัด ปฏิบัติหน้าที่สวดมนตร์ นั่งสมาธิมากกว่า

แม่ชีวันเพ็ญมีลักษณะของการปรับตัวและมุ่งที่การทำหน้าที่ของตนเองเท่านั้น ความหลากหลายของแม่ชีนั้นไม่ได้สร้างปัญหาให้กับแม่ชีวันเพ็ญมากนัก จะมีปัญหาบ้างกับแม่ชีนักเรียนที่แม่ชีมองว่าเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์จากพุทธศาสนา ได้รับอภิสิทธิ์มาก เช่น เมื่อเดินทางไปเรียนต่อต่างประเทศก็ได้รับอภิสิทธิ์เรื่องห้องพักจากวัด สงวนไว้ให้อยู่หลังจากเรียนจบก็พักห้องเดิม และไม่ได้มีศรัทธาเหมือนกับแม่ชีโรงครัวที่ทำงานมากแต่ได้ปัจจัยน้อย ในขณะที่แม่ชีนักเรียนหลังจบการศึกษาปริญญาตรีหรือโทแล้ว ทำงานเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยแม่ชีได้รับปัจจัยตอบแทนมาก จึงเป็นการบวชเพื่อเรียนจบหารายได้ มิใช่เพื่อบุญดังแม่ชีโรงครัว

> รู้สึกอคติแม่ชีที่นักเรียน ว่าอยู่วัดเอาแต่เรียน ๆ ๆ หัวหน้าแม่ชีก็ส่งเสริมไป ให้เงินเดือน แต่ทีนี้เรียนแล้วก็ไม่ได้มาช่วยเหลืออะไรที่วัด ไปอยู่ที่อื่น ใจนึกว่าอยากให้มาช่วยปรับปรุงแม่ชี ช่วยยกระดับเราบ้าง แต่มาอยู่ในวัดมันก็ไม่มีรายได้อะไรใช่ไหม ข้ามน้ำข้ามทะเลไปเรียน กลับมาก็ยังมีห้องอยู่ที่เก่า ยังมีสิทธิ์ เรียนก็เรียนไป เรียนไปแล้วก็กลับมาช่วยเหลือปรับปรุงน้อง ๆ แม่ชีด้วยกันบ้าง เหมือนกับว่า เอาแต่ได้ เอาตัวรอดฝ่ายเดียว จบแล้วไปเอาเงินเดือนแพง ๆ อะไรอย่างนี้ ถามหน่อยว่า ถ้าเขาเผยแพร่จริง ไม่มีเงินเดือนแพง ๆ เขาจะไปไหม คิดว่าเขาทำงานแลกเงิน ไม่ใช่ทำเพื่อบุญ เรียนมา เอาใบปริญญา ที่จริงแล้วเราก็ไม่ควรจะคิดอย่างนี้ ใครทำใครได้ เช่น เราทำงานในครัวเราก็ได้บุญของเรา (แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2549)

แม่ชีวันเพ็ญจึงเป็นตัวแทนของแม่ชีโรงครัวที่มีความรู้น้อยแต่ศรัทธามาก มุ่งทำงานหนักเพื่อพุทธศาสนา โดยมุ่งหวังผลที่จะตอบแทนในภพหน้า และยอมรับกับสภาพปัจจุบันของตนเองได้อย่างไม่มีทุกข์ ซึ่งเป็นผลมากจากการอบรมเลี้ยงดูของคนในครอบครัวที่มุ่งเน้นการยอมรับชะตากรรม และมุ่งทำบุญเพื่อให้ได้พบสิ่งที่ดีกว่าในภพหน้า มากกว่าจะดิ้นรนในชาตินี้

3.2 แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล

1. สาเหตุในการบวช

แม่ชีแก้วสุภา ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา เป็นลูกคนสุดท้อง พ่อแม่ทำนาเกลือ 40ไร่ ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวให้มีความศรัทธาในศาสนา เป็นประเพณีว่าทุกคนต้องบวชอย่างน้อย 1 พรรษา คุณแม่เคยบวชกับหลวงพ่อสด 1 พรรษา พ่อเสียชีวิตแล้วเพราะโรคชรา น้าสาวก็เป็นแม่ชีธรรมกาย แต่แม่ยังบวชชีจำพรรษาอยู่ใกล้บ้านที่วัดไตรสรณาคมณ์ หล่อหลอมทำให้แม่ชีแก้วสุภามีทัศนคติเหมือนกับคนในครอบครัว เชื่อว่าการบวชได้บุญกุศล หลังเรียน จบปวส ที่โรงเรียนเกษมโปลีคลินิก กรุงเทพฯ ทำงานบริษัทไม่ถึงปี พี่ชายพาไปบวชที่วัดพนมพนาวาส อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา อายุ 22 ปี ต้องการบวชเพื่อทำความดี รักษาศีล เจริญภาวนา

วัดพนมพนาวาสมีแม่ชีประมาณ 70 รูป ทั้งปฏิบัติและเรียนปริยัติ ปัจจุบันนี้จำนวนแม่ชีลดลงเหลือ 22 รูป แม่ชีแก้วสุภาชอบศึกษาปริยัติธรรมเพราะได้บุญมากกว่าศึกษาสามัญ มีความเห็นว่าแม่ชีที่บวชศึกษาปริยัติสามัญ เพื่อแสวงหาลาภยศ ยกระดับผู้ศึกษาเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม แต่การศึกษาปริยัติธรรมเป็นการศึกษาที่นำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างแท้จริง หลังบวชศึกษาธรรม ตรี โท เอก อภิธรรม พรรษาแรก ๆ เรียนและปฏิบัติกรรมฐานพร้อมกับช่วยงานวัด หลังออกพรรษา เช้าเรียนอภิธรรม บ่ายเรียนธรรมศึกษา 6 โมง-2 ทุ่มเรียนอภิธรรม เรียนกับเพื่อนแม่ชีที่อายุน้อย ๆ ไม่กี่รูป แม่ชีส่วนใหญ่จะมีอายุมาก ถ้าอายุมากจะปฏิบัติอย่างเดียว เป็นการแบ่งผู้ศึกษาโดยการใช้อายุเป็นเกณฑ์ อภิธรรมสอนโดยหัวหน้าแม่ชีซึ่งจบอภิธรรมบัณฑิต

แม่ชีแก้วสุภาเรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณร ช่วยทำครัวฤดูร้อน 2 เดือน/ปี ได้รับนิตยภัตร 100 บาท/เดือน ค่าแฟบ สบู่ ยาสีฟัน และเพิ่มเป็น 200 บาท แม่ชีมีอาหาร เจ็บป่วยก็มีเงินค่าสวัสดิการรักษา เรียนอภิธรรมที่วัดพนมพนาวาสกับแม่ชีซึ่งสอนอภิธรรมชั้นต้น ชั้นจุล 1 ปี มัชฌิม 1 ปี หลังจากนั้นแม่ชีแก้วสุภาเดินทางไปเรียนต่อที่วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ จบชั้นสูงสุดปี พ.ศ. 2538 ได้รับคำแนะนำให้ย้ายวัดมาเรียนบาลีที่วัดปากน้ำ คุณแม่พามาอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 เป็นแม่ชีโรงครัวและเรียนบาลีไปด้วย พักอยู่บนโรงครัวกับเพื่อนแม่ชีโรงครัวอีก 2 รูป ในปีแรกทำครัวธรรมดา ต่อมาย้ายมาอยู่แผนกครัวพิเศษ แม่ชีครัวพิเศษมักออกไปทำอาหารนอกสถานที่ตาม

สาขาวัดปากน้ำที่ต่างจังหวัดอีกด้วย การเรียนบาลีทำให้แม่ชีแก้วสุภาไม่สามารถเดินทางออกนอกวัดเพราะกลัวว่าจะทำให้เสียการเรียน แม่ชีแก้วสุภาจึงไม่ไปทำครัวนอกวัดปากน้ำ ส่วนใหญ่ทำครัวในวัด

2. หน้าที่

แม่ชีแก้วสุภาไม่ได้ทำอาหารหน้าเตาใหญ่ ตื่นตี 4 ลงมาช่วยจัดสำรับ หน้าที่หลักคือตักอาหารที่แม่ชีหน้าเตาทำเสร็จแล้วใส่สำรับ เรียงให้สวยงามทั้งอาหารคาว หวาน และผลไม้ ยกสำรับไปตามที่สำคัญ เช่น หอหลวงพ่อ หอสังเวชนีย์สถานที่ประดิษฐานโลงศพ 3 สำรับ มีสำรับบูชาหลวงพ่อสด หลวงพ่อเล็ก อดีตพระธรรมกาย สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 17 (ปุ่ณ ปุณศิริ) บูชาแล้วยกไปถวายพระแผนกประชาสัมพันธ์ สำรับพระผู้ใหญ่ พระวิสุธาธิบดี รองเจ้าอาวาส เรียกว่าเจ้าคุณฯ รองสมเด็จ พระธรรมปัญญาภรณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เรียกว่าเจ้าคุณธรรมฯ นอกจากนั้นยังมีสำรับพระภิกษุป่วย

จากประสบการณ์ในการบวชจากวัดเดิม แม่ชีแก้วสุภา พบเห็นว่าการเป็นแม่ชีขึ้นอยู่กับสถานที่ วัดที่ไม่เจริญมากนัก ความเป็นอยู่พื้น ๆ แม่ชีก็ต้องทำกิจวัตร สวดมนตร์ ทำงานวัด ช่วยกวาดวิหาร ลานเจดีย์ แต่ถ้าแม่ชีบวชอยู่วัดที่เจริญ มีญาติโยมเข้ามาทำบุญมาก งานครัวก็ต้องมีเป็นปกติ ถือเป็นเรื่องธรรมดา แม่ชีจึงต้องช่วยทำงาน แต่ละวัดมีข้อปฏิบัติและกฎระเบียบต่างกัน วัดปากน้ำเน้นการทำครัวซึ่งถือเป็นงานหลักสำคัญของวัด แม่ชีถือศีลน้อยกว่าพระภิกษุสามเณร กิจวัตรประจำวัน เช่น การบิณฑบาต เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก แม่ชีไม่สามารถบิณฑบาตรได้จึงต้องอาศัยโรงครัวของวัด แม่ชีเป็นเพียงผู้อาศัยวัดเท่านั้น เทียบเท่าเด็กวัด ดังนั้น จึงต้องอาศัยวัดเหมาะสมอยู่แล้ว “แม่ชีบิณฑบาตเฉพาะแม่ชีสถาบันใช่ไหม อย่างพระท่านบิณฑบาตไม่มีปัญหา แม่ชีจึงต้องมาอาศัยวัดที่มีพระอยู่ แม่ชี เด็กวัด เขาเรียกว่าอารามิกชน ผู้อาศัยวัดอยู่”

แม้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้หญิงผู้ชายมีโอกาสบรรลุธรรมเท่ากัน อย่างไรก็ตาม แม่ชีแก้วสุภามีความเชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่ต่ำต้อยกว่าเพศชาย ตามหลักคำสอนของศาสนาผู้ชายเป็นอุตมเพศ (เพศที่สูงสุด) รวมทั้งเชื่อว่าการเกิดเป็นผู้หญิงเพราะได้ทำผิดศีลข้อ 3 คือประพฤติผิดในกามในอดีตชาติ จึงทำให้เกิดเป็นผู้หญิง และผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอและต่ำต้อยสถานภาพในทางศาสนาจึงเป็นรอง ผู้ชายทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็กแต่ผู้หญิงชอบทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มีความริษยา ขี้อิจฉา ทะเยอทะยาน อยากเป็นใหญ่ ไม่ค่อยมีความหนักแน่น ทำให้สังคมไม่ยอมรับ ดังนั้น การที่แม่ชีขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาส จะช่วยแก้ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาท ทำให้แม่ชีมีวินัยชัดเจนกว่าปกครองกันเอง

> พุทธศาสนาบอกว่า ผู้ชายเป็นเพศที่บริสุทธิ์เป็นอุตมเพศ 90% เข้มแข็ง ยุติธรรมมากกว่า มีน้อยคนที่จะตัดสินใจไม่เด็ดขาด เราเป็นผู้หญิงก็จริงไม่ยินดีพอใจในความเป็นหญิง ทำไงได้ เกิดมาแล้ว ในอภิธรรมเขาว่าไว้ เกิดเป็นผู้หญิงก็เพราะทำผิดศีลข้อ 3 กับบางคนยินดีพอใจในความเป็นหญิง จึงเกิดเป็นผู้หญิง ไม่เชื่อก็ลองฟังพระเทศน์ดู เราเป็นผู้หญิง แต่มองธรรมชาติว่าในความเป็นผู้หญิงว่าอยากใหญ่ ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ แล้วอิจฉากัน ไม่ถูกใจก็แสดงออกทำให้มีปัญหามาก สังคมจึงไม่ยอมรับ (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2550)

หลังปรินิพพานสงฆ์มีมติว่าภิกษุณีขาดสูญแล้ว ปัจจุบันคงเหลือแต่แม่ชีที่เป็นเพียงอุบาสิกาผู้รักษาศีล 8 เป็นนิจศีลเท่านั้น แม่ชีบวชเพื่อสร้างบารมีต้องมีความอดทน การที่แม่ชีบวชอยู่ได้นาน ๆ ก็เพราะมีความยินดีพอใจกับสิ่งที่ตัวเองมีเท่านั้น ดังนั้น แม่ชีไม่ควรจะเปรียบเทียบสถานภาพและเรียกร้องความเท่าเทียมหรือนำตัวเองเปรียบเทียบกับสงฆ์ หากอยากได้บุญก็ต้องสร้างสะสมตั้งแต่ชาตินี้ จะได้ไปเกิดเป็นผู้ชายในชาติหน้าหรือชาติต่อ ๆ ไป ไม่ควรเรียกร้องสิทธิ ตั้งใจมุ่งมาทางศาสนาเป็นอุบาสิกาก็เพียงพอแล้ว แม่ชีควรมุ่งหมายบวชเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ นักวิชาการชอบดิ้นรน ให้แม่ชีเท่าเทียมพระ แต่ไม่ได้ดูความเป็นจริงของศาสนา พระสงฆ์เป็นเชื้อสายศาสนาของพระพุทธเจ้าโดยตรง พระวินัยระบุว่าภิกษุณีหมดสิ้นไปหลังพุทธกาล แม่ชีไม่ใช่นักบวช เป็นเพียงอุบาสิกา ถ้าอยากเป็นภิกษุณีก็จะต้องสะสมบารมีไว้เพื่อที่จะไปเกิดในยุคของพระพุทธเจ้าในอนาคต เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ต้องมีบริษัท 4 เหมือนกัน แม่ชีก็รักษาศีลทำความดีในศาสนาได้ ขึ้นอยู่กับว่าจะอบรม อดทนต่อการบวชได้แค่ไหน

3. สถานภาพและบทบาท

แม่ชีแก้วสุภามีสถานภาพเป็นแม่ชีโรงครัวที่ศึกษาธรรม แตกต่างจากน้าสาวซึ่งเป็นแม่ชีได้ธรรมมะ เปรียบเทียบตัวเองกับน้าสาวที่เป็นแม่ชีธรรมกายสถานภาพต่างจากแม่ชีโรงครัว ศาลา และแม่ชีนักเรียน การเป็นแม่ชีแต่ละประเภทขึ้นอยู่กับบุญบารมีของแม่ชีแต่ละรูป แม่ชีโรงครัวใช้แรงกายทำงานครัว ขวนขวายในบุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นบุญหยาบ แม่ชีนักเรียนมีความรู้ได้ปัญญาบารมี ส่วนแม่ชีธรรมกายเน้นการปฏิบัติ ใช้จิตทำงานและเป็นการเจริญสมถะวิปัสสนาซึ่งเป็นบุญละเอียด จึงได้รับการยอมรับมากที่สุด ดังเช่น แม่ชีนพรัตน์ซึ่งเป็นน้าสาวว่า

> ไม่เคยเห็นตัวจริง แต่ก็ภูมิใจว่าเป็นญาติเรา แล้วก็ปฏิบัติจริง ๆ จัง ๆ เรามาเรียนไม่ได้ปฏิบัติ ไม่เหมือนกันเลย ถึงเราเป็นญาติกัน บุญบารมีก็ไม่เท่ากัน ดีใจด้วยว่าเขาเป็นคนมีบุญมาก ได้ธรรมมะ ถ้าไม่มีบุญจะได้อย่างไร ปุพฺเพกตปุญฺตา ทำบุญมาแต่ปางก่อน มันต้องมีบุญมาแต่ชาติที่แล้ว ไม่มีเหตุจะมีผลอย่างไร ต้องมีอดีตบารมีสะสมมา (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2550)

แม่ชีแก้วสุภาได้เห็นความลำบากของแม่ชีโรงครัวในการทำงานช่วยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุคลากรในวัด สังคมไม่เห็นภาพการทำงานของแม่ชีโรงครัวที่อยู่เบื้องหลังวัด อาศัยความอดทนของแม่ชีเป็นหลัก ทำอาหารทุกอย่างให้ดีที่สุด ถวายเป็นกุศลหลวงพ่อสด บางคนก็มองแม่ชีทำครัวว่าเสียสละทำงานวัด ส่วนพระที่ฉันอาหารพอจบ ป.ธ. 9 ได้ดีแล้วมักจะระลึกถึงคุณของหัวหน้าแม่ชีโรงครัว แม่ชีโรงครัวอื่น ๆ ที่เป็นลูกน้องก็ไม่มีใครเอ่ยถึง แม่ชีแก้วสุภาเป็นทั้งแม่ชีโรงครัวและสวมบทบาทแม่ชีนักเรียนพร้อม ๆ กัน เห็นว่าการเป็นแม่ชีแต่ละแบบขึ้นอยู่กับบุญบารมีของแม่ชีแต่ละรูป แม่ชีโรงครัวใช้แรงกายทำ ขวนขวายในบุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นบุญหยาบ แม่ชีนักเรียนมีความรู้ ได้ปัญญาบารมี ส่วนแม่ชีธรรมกายเน้นการปฏิบัติโดยใช้จิตทำงานและเป็นการเจริญสมถะวิปัสสนา ซึ่งเป็นบุญละเอียด จึงได้รับการยอมรับมากที่สุด ดังเช่นแม่ชีนพรัตน์ซึ่งเป็นน้าสาว แม่ชีแก้วสุภาชอบเรียนอภิธรรมมากกว่าบาลี อภิธรรมเป็นการเรียนสภาวะธรรม เรียกว่าธรรมาธิษฐาน ส่วนบาลีศึกษาประวัติบุคคล เหตุการณ์และธรรมมะที่เกิดขึ้นปรารภเรื่องของผู้ทำความดีและความชั่ว เป็นบุคลาธิษฐาน เป็นหน้าที่ของแม่ชีต้องศึกษาธรรมปริยัติก็ต้องควบคู่กับการปฏิบัติธรรมไปด้วยจึงจะสมบูรณ์ แม้จบบาลี 9 ถ้ามิได้นำธรรมมะที่เรียนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็ยังไม่นับว่าประสบความสำเร็จ

4. ผลงาน

แม่ชีแก้วสุภาบวชศึกษาธรรมและทำครัว ไม่ชอบสังคม ชอบอยู่แบบเรียบ ๆ ทำงานวัด สร้างกุศลให้เกิดขึ้นในแต่ละวันไปด้วย มีลักษณะของการปรับตัวและมุ่งที่การทำหน้าที่ของตนเองเท่านั้น เห็นว่าแม่ชีที่เรียนปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัยเพื่อยกระดับตนเองให้ได้รับการยอมรับในสังคม แสวงหาผลประโยชน์จากพุทธศาสนา ตัวเองต้องการบวชเพื่อสะสมบุญบารมีในภพชาติหน้า แม่ชีแก้วสุภามีเป้าหมายเพื่อการบรรลุนิพพานตามความเชื่อกระแสหลักทางพุทธศาสนา ไม่บวชเพื่อเป็นนักพัฒนาสังคมเหมือนกับแม่ชีรูปอื่น ๆ ที่หวังความเจริญก้าวหน้า แสวงหาลาภยศ ชื่อเสียง ความมีหน้ามีตา จึงต้องออกไปนอกวัด ไปหาสังคมให้คนรู้จัก จึงไม่ศึกษาในระดับปริญญาโท เอก หรือต่างประเทศ การสร้างบารมีจึงขึ้นอยู่กับแนวคิดของผู้บวช

> สนใจคำว่า เอหิ ภิกฺขุ เธอจงเป็นภิกษุเถิด เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้นไป ไม่ต้องแสวงหาสิ่งที่ไม่ใช่นักบวช เพื่อสั่งสมบารมีของพระพุทธเจ้าให้ถึงมรรคผล ทุกคนควรมุ่งบวชแบบนี้ มองเฉพาะตัวเรา ปฏิบัติเพื่อตัวเอง คนเราถ้าไม่มีที่พึ่งของตัวเอง จะไปสอนใครเขาได้ ถ้าเรามีที่พึ่งของตัวเรามั่นคงแล้วซิ เขาถึงว่าปัจจุบันต้องสั่งสมบารมีเพื่อตัวเองจะไปสอนคนอื่นได้ บวชเพื่อตัวเอง ไม่ชอบสังคม จบแล้วก็จะไม่เรียนต่อ (ปริญญา) โทและเอก หรือไปอินเดีย เอาแค่นี้ คำสอนธรรมมะแค่นักธรรมตรี โท เอก บาลี อภิธรรม ก็พอแล้วเยอะแยะไปหมด ไม่จำเป็นต้องไปเรียนข้างนอกเพื่อยกระดับ

ว่าตัวเองมีการศึกษา ยกขึ้นมาให้มีศักดิ์ศรี คนจะได้นับหน้าถือตา ว่า โอ้โฮ . . . คนนี้จบมาสูง พอรู้ว่าจบมาทุกคนก็ยอมรับเขาแล้ว มันเป็นเรื่องโลกธรรม 8 เราเจตนาบวชเพื่อพ้นทุกข์ แต่ถ้ายังไม่พ้นก็จะสร้างบารมีสะสมไปเรื่อย ๆ ไม่ใช่คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ คิดแต่ว่าวันหนึ่งกุศลเราเกิด ในแต่ละวัน เรียนก็เป็นกุศล สวดมนตร์ นั่งสมาธิ ถึงแม้ว่าเราอยู่เฉย ๆ ทำงานครัวจิตเป็นกุศล มันก็เป็นกุศล คือรักษาใจตัวเองอย่างเดียว มีแค่ไหนก็แค่นั้น แล้วใครเขาจะยังไงก็ไม่ไปสนใจ มันปิดสังคมเหมือนกบในกะลา (แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2550)

แม่ชีแก้วสุภาเห็นว่าสถาบันแม่ชีไทยไม่สามารถรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ทำงานได้ผลส่วนน้อย แม้ว่าจะจบบาลีชั้นสูงสุดก็ตาม แต่เมื่อออกไปทำงานช่วยเหลือสังคม เช่น เป็นอาจารย์ที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ก็ยังเป็นงานในวงแคบเท่านั้น ยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมเท่าที่ควร อีกทั้งแม่ชีเป็นผู้หญิงรวมตัวทำงานได้ผลน้อยกว่าสงฆ์ ไม่มีสถานภาพทางสังคม และยังมีแม่ชีจำนวนหนึ่งที่ออกไปยืนขอทานตามถนนหนทาง ทำให้ภาพพจน์ของแม่ชีเป็นไปในทางลบ การเป็นนักบวชต้องอดทน ดังนั้น จึงรู้สึกเฉย ๆ หากผู้มองเห็นความดีเป็นกรรมดี มองไม่ดีก็เป็นกรรมไม่ดี ไม่สามารถที่จะห้ามความคิดผู้อื่นได้เพราะทุกคนมีสิทธิ์คิด รวมทั้งไม่ต้องการอธิบายให้สังคมทราบการทำงานของแม่ชีที่ช่วยเหลือวัดด้วยความศรัทธาแต่อย่างใด จึงพอใจกับการทำงานแต่ละวันในวัดเท่านั้น

กลุ่มที่ 4 แม่ชีศาลา

แม่ชีศาลา 2 รูป คือ แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์ อายุ 53 ปี เป็นแม่ชีอาจารย์ธรรมศึกษาตรีแม่ชีและทำงานศาลา และแม่ชีนิตยา ปันเรือน อายุ 23 ปี แม่ชีศาลาเป็นแม่ชีประเภทที่มีความยืดหยุ่นในการทำงานมากกว่าแม่ชีอื่น ๆ เนื่องจากงานไม่หนักมากเหมือนกับงานครัว สามารถเรียนและทำงานพร้อมกับมีบทบาทช่วยเหลือสาธารณประโยชน์อื่น ๆ พร้อมกันไปด้วย

4.1 แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์

1. สาเหตุในการบวช

แม่ชีมะลิมีพี่น้อง 8 คน เป็นพี่คนโต น้องทั้งหมดเป็นชาย หลังจบ ป.4 อาชีพขายอาหาร ช่วยแม่ขายอาหาร เดินทางมาเยี่ยมพ่อ ถูกหลวงพ่อให้บวชระยะสั้น ๆ 15วัน การบวชเป็นแม่ชีไม่ใช่ชีวิตที่สุขสบาย ต้องอาศัยความอดทนสูง ลำบากไม่น้อยกว่าการเป็นพระธุดงค์ แม่ชีมะลิ

คิดว่า การบวชได้บุญมากกว่าเป็นฆราวาส และไม่ชอบอาชีพขายอาหารที่ต้องคอยบริการลูกค้า เมื่อหลวงพ่อชวนจึงบวชเมื่ออายุ 21 ปี เป็นแม่ชีโรงครัวที่ยังเป็นครัวไม้ธรรมดา มีผู้มาทำบุญบริจาคค่าภัตตาหารไม่มากเท่ากับปัจจุบัน พักที่เรือนไทยซึ่งเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ที่อยู่ของแม่ชีมีหลายที่ อาทิ ตึกโรงครัว เรือนไทยและตึกอนาลัยเก่า ช่วงเช้าทำครัว บ่ายเรียนธรรมศึกษา ได้รับนิตยภัตรเดือนละ 10 บาท แม่ชีมะลิเห็นว่าหลวงพ่อสดสร้างโรงครัวเพื่อให้คนทั้งในและวัดใกล้เคียงไม่เดือดร้อน ถ้า (พระ) วัดปากน้ำออกไปบิณฑบาต ญาติโยมแถวนี้จะมาใส่บาตรไม่หมด รอบ ๆ ก็ยังมีวัดอีกเยอะเลย เช่น วัดขุนจันทร์ วัดหมู วัดนางชี วัดนาคปรก วัดประดู่ฉิมพลี อาหารแค่พออยู่พอกิน ไม่เป็นหมื่นเป็นแสนเหมือนสมัยนี้ บางวันเขาขึ้นป้ายว่า วันนี้มีคนมาทำบุญค่าภัตตาหาร 2,000 บาทเท่านั้น แม่ชีก็ช่วยกันบริจาคตามศรัทธา ทำบุญคนละ 5 บาท 10 บาทก็ได้เงินเพิ่มขึ้นมาเป็น 100-200 บาท แม่ค้ารอบวัดก็ไม่มี ทั้งสงฆ์และชีต่างฝากท้องไว้กับโรงครัว

แม่ชีมะลิมีจุดมุ่งหมายในการบวช 2 อย่าง คือ เรียนเพื่อเป็นครูสอนธรรมมะและปฏิบัติธรรม สวดมนตร์นั่งสมาธิควบคู่กัน ถือเป็นกิจวัตรประจำวัน หลังจากบวชศึกษาทั้งปริยัติธรรมในวัดและปริยัติสามัญ (กศน.) พร้อมกับทำครัว ในสมัยนั้น แม่ชีประมาณ 200-300 รูป ที่อยู่มีจำนวนจำกัด ทำให้คับแคบ วัดไม่สามารถจัดให้แม่ชีพักอยู่ห้องละรูป แม่ชีโรงครัวพักอยู่ห้องละ 7-8 รูป นอนเอาเท้าชนกัน มีเพียงเสื้อผ้าและของใช้จำเป็นเท่านั้น “การอยู่กับคนต้องอดทน และต้องให้อภัยกันได้ มีปัญหาอย่างเดียวก็คือเรื่องเสียง น้าอำภา (แม่ชีร่วมห้อง) ชอบเปิดทีวี หลับก็เปิดทิ้งไว้ คือสิ่งที่ทนไม่ได้ แก้ปัญหาด้วยการออกไปนอนห้องเพื่อน” แม่ชีส่วนใหญ่จึงต้องปรับตัวยืดหยุ่นเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกับเพื่อนร่วมห้องที่เป็นแม่ชีสูงอายุ หลังจบธรรมศึกษาเอกออกไปเรียนเพิ่มเติมนอกวัด จนจบปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์และบาลีศึกษา 4

เนื่องจากปัจจัยที่ได้รับจากวัดจำนวนเล็กน้อย เป็นคนอดออม ใช้เท่าที่มี แต่แม่ชีต้องมีรายได้จากแหล่งอื่น เช่น จากการสวดศพ เป็นต้น ค่าเล่าเรียนทั้งหมดได้รับจากหลวงพ่อ รายได้อื่นมาจากการสวดศพนอกวัดที่เพื่อนแม่ชีสงเคราะห์เพราะความเมตตาสงสาร เห็นว่าเสียงดีชักชวนเป็นเพื่อน 2-3 อาทิตย์ครั้ง ได้รับไทยธรรม เช่น แฟบ สบู่ และปัจจัยครั้งละ 20 บ้าง 100 บาทบ้าง นำมาเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวใช้ในชีวิตประจำวัน แม่ชีมะลิจึงศึกษาทางโลกและทางธรรมพร้อมทั้งทำงานวัดได้อย่างไม่มีปัญหา

2. หน้าที่

หลังจากเป็นแม่ชีโรงครัวมานาน ต่อมาเป็นโรคปวดหลังเพราะช่วยล้างจานชามหลายชั่วโมง จึงขออนุญาตหัวหน้าแม่ชีเปลี่ยนหน้าที่เป็นแม่ชีศาลาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 งาน แตกต่างจากโรงครัว มีการแบ่งเวรรับผิดชอบและทำงานต่างกัน

3. **สถานภาพและบทบาท**

แม่ชีศาลาเป็นเพียงผู้สนับสนุนภายในองค์กร สถานภาพและบทบาทของแม่ชีศาลาแตกต่างจากแม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหารและแม่ชีโรงครัว มีบทบาทในการสนับสนุนวัดกับพระสงฆ์ ทั้งนี้เพราะลักษณะงานไม่ยุ่งยากและไม่ต้องใช้ฝีมือมากเท่ากับงานครัว แม่ชีศาลาเปรียบเทียบว่าการทำงานศาลาได้บุญเหมือนกับแม่ชีโรงครัวสร้างทานบารมีในเรื่องของกองเสบียงได้บุญแตกต่างกับการทำงานงานทางโลกที่ได้เงินเท่านั้น การศึกษาทางธรรมเป็นเรื่องของการสร้างและสะสมปัญญา ส่วนการปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิเป็นเรื่องของการรู้แจ้งทางด้านปัญญาภายในที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม ต้องใช้ระยะเวลายาวนาน อาจจะชั่วชีวิตแต่ก็เป็นกิจที่สำคัญที่สุด และต้องทำควบคู่กันไป จะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้

เนื่องจากแม่ชีไม่ใช่นักบวช ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ภาพของแม่ชีคลุมเครือระหว่าง “นักบวชกับคนรับใช้” ความหมายของแม่ชีจึงเป็นไปในทางตรงข้ามกับสงฆ์ จากประสบการณ์ส่วนตัว แม่ชีมะลิเล่าว่า มักมีคำพูดเปรียบเทียบความหมายของแม่ชีในทางลบเสมอ

> มีครั้งหนึ่ง. . . ได้ยินครูที่สอนหนังสือวัดนาคปรกว่า แม่ชีเป็นกาฝากสังคม เขาบอกว่าทุกคนต้องดิ้นรนกันทำมาหากิน ถึงจะได้กิน แต่พวกที่อยู่วัดคือพวกที่ไม่คิดว่าจะทำมาหากิน เลยเรียกว่ากาฝากสังคม เดินผ่านวัดปากน้ำเพราะบ้านเขาอยู่ตรงนี้ เวลาเดินไปโรงเรียนต้องผ่านวัดเรา เขามีอคติต่อคนอยู่วัดก็เลยพูดออกมาในห้องเรียน ซึ่งมีนักเรียนฆราวาส ให้นักศึกษาทุกคนฟัง (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

แม่ชีมะลิอธิบาย หน้าที่ กิจวัตรประจำวันให้คนทั่วไปทราบว่า แม่ชีมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมไม่แตกต่างจากสงฆ์ เพื่อสื่อสารให้คนภายนอกรับรู้ว่าแม่ชีนอกจากจะทำงานวัดแล้วยังออกไปทำกิจกรรมช่วยเหลือสังคมด้วย ชี้แจงเหตุผลในการศึกษาปริยัติสามัญ ว่าเป็นหน้าที่ของแม่ชีที่จะศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง ไม่แตกต่างไปจากสงฆ์และฆราวาส หลังจากนั้นฆราวาสจึงเข้ามาขอโทษ

การที่บวชมาจนอายุ 30 ปี ได้ศึกษาทั้งธรรม บาลี และมหาวิทยาลัย ประกอบกับไม่มีภาระทางครอบครัว น้อง ๆ เรียนจบทุกคน แต่งงานมีครอบครัว ต่อมาแม่ประสบอุบัติเหตุใน พ.ศ. 2526 หกล้มหัวน็อคพื้น เลือดตกในสมอง เสียชีวิตกะทันหันที่ รพ.ศิริราช คิดว่าตนเองอายุมากแล้ว การออกไปใช้ชีวิตทางโลกได้ประโยชน์น้อย ต้องการดูแลหลวงพ่อซึ่งนับวันจะแก่ชรา และศรัทธาคำสอนของหลวงพ่อสดว่า “เกิดมาเพื่อจะหาแก้ว พบแล้วไม่กำ จะเกิดมาทำไม” เป็นจุดหักเหในการบวชชั่วคราวมาเป็นบวชตลอดชีวิต

4. ผลงาน

4.1 เป็นอาจารย์สอนธรรม

หลังจบปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2530 อาจารย์แม่ชีมะลิได้ขออนุญาตเดินทางไปอยู่กับหลวงพ่อที่ต่างจังหวัดเพื่อพักผ่อน 1 ปี และได้รับแต่งตั้งให้เป็น อ.สอนธรรมศึกษาชั้นตรีแทนแม่ชีทองพูนที่ลาศึกษาต่อปริญญาโทที่ประเทศอินเดีย ชั้นเรียนธรรมศึกษาตรีมีอาจารย์แม่ชี 3 รูป นักเรียนชั้นละ 20-30 รูป ได้รับปัจจัยครั้งแรก 300 บ/ด ปีละ 6 เดือน ตั้งแต่กลางเดือน 6 ถึงเดือน 12 (พ.ค.-พ.ย.) ต่อมาโรงเรียนปริยัติธรรมเปลี่ยนแปลงเงินเดือนอาจารย์จาก 500 บาท/เดือน เป็น 1,000 บาท 2-3 ปี แล้วนิตยภัตรของอาจารย์เปลี่ยนเป็นจ่ายรายชั่วโมง จำนวนเงินน้อยกว่าเดิมครึ่งหนึ่ง การเป็นครูสอนธรรมถือเป็นสิ่งที่ภาคภูมิใจมากที่สุด ได้รับการยกย่องจากวัดถือเป็นเกียรติ นอกจากสอนที่วัดปากน้ำแล้ว อาจารย์แม่ชีมะลิยังสอนที่สถาบันแม่ชีไทยปากท่อสัปดาห์ละ 2-3 วัน ได้ค่าสอนครั้งละ 100-200 บาท แม้ว่าจะน้อย แต่อาจารย์แม่ชีมะลิไม่คิดว่าเป็นเงินเดือน คิดว่าเป็นค่าเดินทาง บทบาทเป็นทั้งแม่ชีศาลาและแม่ชีสอนธรรม ในการสอนธรรมจึงใช้นโยบายยืดหยุ่น ปรับเวลาสอนให้เข้ากับนักเรียนแม่ชี เริ่มสอนหลังบ่ายเล็กน้อย ไม่สอนเลยเวลา 15.00 น. ซึ่งแม่ชีต้องสวดมนตร์เย็น เพื่อให้แม่ชีทำหน้าที่ครบทั้ง 3 อย่าง คือ ช่วยงานวัด ศึกษาเล่าเรียน และภารกิจส่วนตัว

4.2 เรียกร้องสิทธิแม่ชี

อาจารย์มะลิตระหนักถึงสิทธิของนักบวช จากประสบการณ์และการทำงานเคยออกไปเรียกร้องที่กรมศาสนาให้แม่ชีมีสถานภาพเท่าสงฆ์ตามกฎหมาย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะการยกสถานภาพแม่ชีที่เป็นเพียงอุบาสิกาให้เป็นนักบวชนั้นขัดกับหลักพระวินัยของพระพุทธเจ้า

> ไปประชุมเราพูดกันมานักแล้วเรื่องแม่ชีควรได้สถานภาพนักบวช ทำมาตั้งแต่แรกเลยไม่เห็นได้สักที. . . ทำมาตั้งแต่สาวจนแก่แล้ว เสนอไปที่กรมศาสนา ไปถึงแค่กระทรวงศึกษาธิการก็ตกหมดแล้ว เรื่องไปไม่ถึงสภาผู้แทนราษฎรสักที เขาไม่ยอมรับ เรื่องนี้พูดกันมานานเต็มที จนป่านนี้ก็ไม่เคยสำเร็จ เพราะว่าเรื่องไปไม่ถึงสภาผู้แทนฯ ยกสถานภาพแม่ชีเป็นนักบวชต้องเสนอเข้าที่ประชุมสภาตราออกมาเป็นกฎมายรับรองยอมรับกันขึ้นมา ไปแค่กรมการศึกษาเรื่องก็ตกแล้ว คุณหญิงกนิษฐาได้ทำมาก่อนคุณหญิงก็ทำ ไม่ประสบความสำเร็จหรอก เขาไม่ยอมรับตรงนี้ เพราะเขาอ้างว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ยกย่องผู้หญิงเป็นนักบวช เป็นแค่อุบาสิกา แม่ชีเป็นได้แค่อุบาสิกาในเมื่อภิกษุณีขาดสูญแล้ว จะยกสถานภาพอุบาสิกาเป็นนักบวชตามกฎ

มาย เขาถือว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ เสนอเรื่องไปเท่าไหร่ก็ตกหมด (แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

แม่ชีบวชอยู่ได้ยาก ต้องอดทน และการสร้างแม่ชีให้มีคุณภาพขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาส แม่ชีที่ศึกษาจบแล้วทำงานก็ยิ่งยาก การที่แม่ชีจะไปรวมตัวกันทำงานจริงจังเพื่อให้เกิดผลงานที่สำคัญจึงยาก สังคมจึงมองแม่ชีว่าไม่ค่อยมีคุณภาพ อาจารย์แม่ชีมะลิเห็นว่าการที่แม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชกลายเป็นข้อดี ทำให้ปรับตัวง่ายเพราะวินัยน้อย นอกจากนั้นอาจารย์แม่ชีมะลิยังเปรียบเทียบสถานภาพของแม่ชีว่า “ครึ่งบกครึ่งน้ำ” เมื่ออยู่กับสงฆ์ก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ อยู่ในสังคมก็มีความยืดหยุ่นเช่นกัน สามารถเลือกพักได้อยู่บ้านหรืออยู่วัดก็ได้ ถือครองทรัพย์สินได้ ใช้บัตรประชาชน มีทรัพย์สมบัติได้ ต่างจากพระสงฆ์ที่ต้องใช้ใบสุทธิอย่างเดียว หรือใช้สุทธิบรรณแม่ชีโดยใช้คำนำหน้าว่าแม่ชี

บริษัทสี่ ประกอบด้วยนักบวชคือ ภิกษุและภิกษุณี และอุบาสก อุบาสิกา ภิกษุณีได้ขาดสูญไปตั้งแต่หลังการสังคายนาครั้งที่ 3 แล้ว การบวชแม่ชีเกิดขึ้นหลังพุทธกาลและมีเพียงประเทศไทย ลาว และ พม่าเท่านั้น พระวินัยได้ระบุในมหาประเทศ 4 ว่า หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว คณะสงฆ์จะไม่เพิกถอน หรือบัญญัติพระวินัยขึ้นใหม่ แต่จะรักษาพุทธบัญญัติไว้ และคณะสงฆ์เถรวาทไทยก็คงยึดหลักพระวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ปรับเปลี่ยนพุทธบัญญัติ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีพระเถระจำนวนหนึ่งมีโยบายช่วยเหลือก็ตาม อาจผลักดันเพื่อให้เป็นกฎหมายประเทศไทย แต่ก็ยังขัดกับหลักพระวินัยในสมัยพุทธกาล ดังนั้น การที่จะออกกฎหมายรับรองแม่ชีให้เป็นนักบวชจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หากคณะสงฆ์ผลักดันก็เป็นแค่กฎหมายเมืองไทย ขัดกับหลักพระพุทธบัญญัติ จึงไม่สามารถออกกฎหมายยอมรับว่าแม่ชีให้เป็นนักบวชได้ ฆราวาสที่ผลักดันให้แม่ชีเป็นนักบวช คือ นายกมล ทองธรรมชาติ และคุณหญิงกนิษฐา ในสมัยแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองเพื่อให้แม่ชีเป็นนักบวชถูกต้องตามกฎหมาย แต่สภาผู้แทนไม่ยอมรับและตัดประเด็นนี้ออกไปการเรียกร้องให้แม่ชีไทยเป็นนักบวชจึงไม่ได้ผล เพราะสถานภาพของแม่ชีรักษาศีล 8 อยู่ในรูปแบบอุบาสิกา ไม่ใช่นักบวชดังภิกษุณีในสมัยพุทธศาสนา

ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไป ผู้หญิงมักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ทำงานแล้วนิยมปฏิบัติธรรมระยะสั้น มากกว่าการบวชถาวรในรูปแบบแม่ชีซึ่งต้องอาศัยความศรัทธาสูง แม่ชีรุ่นหลังไม่สามารถ อดทนต่อกฎระเบียบ การอบรมในวัดได้ เหมือนกับสมัยก่อน ผู้พามาบวชต้องอบรมแนะนำสั่งสอน เป็นภาระอย่างมาก แม่ชีมะลิพาคนมาบวชที่วัดปากน้ำ แต่บวชได้ไม่นานก็ลาสิกขาไป ผู้บวชนอกจากจะมีความศรัทธาเป็นทุนเดิมซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญแล้ว ยังต้องมีความอดทนระบบที่วัดจัดให้แม่ชี เช่น ทำครัวพร้อมกับเรียน รับปัจจัยเล็กน้อยพออยู่ได้ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งขัดต่อนิสัย

ของแม่ชีอายุน้อยและเลือกทำงานที่ได้รับเงินมากกว่า หากอดทนต่อความลำบากได้ก็จะสามารถบวชได้โดยไม่คิดลาสิกขา

แม่ชีมะลิมีบทบาททั้งแม่ชีสอนธรรมและแม่ชีศาลา จากการบวชด้วยศรัทธา อาศัยการอดทน การปรับตัว และได้ศึกษาเล่าเรียน เป็นตัวแทนของแม่ชีที่มีความรู้ มีศรัทธาทำงานเพื่อศาสนา ไม่อาศัยปัจจัยจากน้อง ๆ ซึ่งมีภาระเลี้ยงดูครอบครัวและไม่เดินทางไปต่างประเทศ มีความเป็นอยู่อย่างสมถะ งานแผนกศาลาเป็นหน้าที่ ๆ มีผู้ช่วยเสมอ อีกทั้งจำนวนแม่ชีธรรมศึกษาปัจจุบันนี้น้อยมากเพียง 2-3 รูปเท่านั้น นโยบายวัดให้แม่ชีเรียนร่วมกับสงฆ์ บทบาทอาจารย์แม่ชีจึงถูกระงับ นโยบายวัดที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้แม่ชีเลือกทำงานและพักอาศัยตามความต้องการและความเหมาะสม อาจารย์แม่ชีมะลิได้ตัดสินลาออกจากอาจารย์และย้ายไปอยู่ดูแลหลวงพ่อที่นับวันจะชราลง ปัจจุบันนี้จำพรรษาที่ร้อยเอ็ด สะท้อนให้เห็นว่า แม่ชีสามารถเลือกพักตามความเหมาะสมและความต้องการของตนเอง

4.2 แม่ชีนิตยา ปันเรือน

ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ อ.ฮอด เชียงใหม่ ได้รับการปลูกฝังเรื่องความศรัทธาและความเชื่อในเรื่องการทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในวันหยุด และวันนักขัตฤกษ์ แม่พามาทำบุญนั่งสมาธิที่วัดธรรมกาย หากไม่มาที่วัดธรรมกายก็จะก็ไปบวชชีพราหมณ์ที่วัดร่ำเปิง จ. เชียงใหม่ ค้างที่วัด 1 อาทิตย์ หรือกว่านั้น วันเสาร์-อาทิตย์ ช่วยพยาบาลดูแลสงเคราะห์คนชรากับสถานสงเคราะห์เด็กอ่อนกับเพื่อน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อผู้อื่น

1. สาเหตุในการบวช

ครอบครัวของแม่ชีนิตยาอยู่ที่ อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ พ่อแม่อาชีพรับจ้าง แม่เป็นพนักงานวัดพระธรรมกาย คลองหลวง ปทุมธานี เป็นลูกคนกลาง มีพี่น้อง 3 คน หลังจบ ม.3 ที่โรงเรียนบ่อหลวง อายุ 16 ปี เด็กหญิงนิตยา คิดว่าการบวชได้บุญมาก เป็นกุศล ถือศีล ปฏิบัติด้วยอานิสงส์การบวชมีผลมาก เช่น บวชสามเณรจะได้รับอานิสงส์มากถึง 32 กัปป์ อยากบวชเป็นแม่ชีนอกจากได้บุญแล้วยังต้องการศึกษาต่อด้วย แต่อายุไม่ถึง 20 ปี ต้องมีผู้รับรองการบวช ขอให้ญาติเป็นพระอาจารย์วัดปากน้ำรับรองการบวชกับหัวหน้าแม่ชี

2. หน้าที่

แม่ชีนิตยาเป็นแม่ชีประจำศาลา ทำงานเป็นเวรสลับหมุนเวียนกันไป เปิดศาลาตอนเช้า เวลา 03.30 น. ทานอาหารในโรงครัว หลังเพล พระฉันภัตตาหารเสร็จ เก็บสำรับอาหารเข้าในโรงครัว ให้แม่ชีโรงครัวถ่ายอาหาร แล้วแม่ชีนิตยาเอาผ้าปูรองสำรับอาหารเข้าเครื่องซักผ้าที่

อยู่ด้านหน้าโรงครัว ปั่นให้แห้ง แล้วปูโต๊ะชุดใหม่ ซักผ้าปูโต๊ะ ตากผ้าชุดเก่าไว้ที่ราว ซักผ้าวันละ 2 ครั้ง ไม่ต้องรีด ปิดศาลาช่วงบ่ายแล้วเรียนธรรมศึกษา เปิดศาลาสวดมนตร์เย็นแล้วจึงปิด เวรอาทิตย์ละ 2-3 ครั้ง เรียนบาลีในช่วงเย็น เนื่องจากการเรียนทั้งธรรมศึกษาและบาลีพร้อมกับทำงานศาลาด้วย ทำให้แม่ชีนิตยาสอบบาลีชั้นต้นไม่ผ่าน ได้ตกลงกับหัวหน้าแม่ชีทำงานศาลาและเรียนธรรมศึกษาเท่านั้น แม่ชีนิตยาอธิบายการทำงานในศาลาสดว่า

> มีคนช่วยทุกอย่าง ต่างคนต่างช่วยกัน ใช้นโยบายสามัคคี งานศาลาช่วยกันได้ทุกคน ใคร ๆ ก็ทำได้ ไม่ต้องใช้ฝีมือมาก ตอนเช้า เวลายกกระติกข้าวเข้าศาลา สำรับอาหารก็มีฆราวาสช่วยทำ วางโน่นนี่ หลังฉันเช้า อย่างเก็บสำรับอาหาร ถ่ายสำรับก็มีคนงานที่เขามาอาศัยวัด เป็นคนงานก่อสร้างเจดีย์มหารัชมงคล เพราะเขาต้องเอาอาหารที่เหลือจากสำรับพระไปกิน ไม่ต้องซื้อ ก็เลยมาช่วยถ่ายสำรับอาหารทุกวันเลย ญาติโยมที่ทานอาหารเสร็จก็ช่วยยกสำรับกลับเข้าครัว วางแก้วน้ำ ปูโต๊ะ ก็มีผู้รักษาศีลในศาลา สามเณร และชีพราหมณ์ ด้วย ส่วนตอนเพลหลังจากพระฉันเป็นหน้าที่ของแม่ชีโรงครัวจัดสำรับอาหาร เขามีลูกน้องที่เป็นคนงานหญิงชาย ส่วนพวกแม่ชีศาลามีหน้าที่เก็บล้างแก้วน้ำ ป้าบุญช่วยเดินแจกแก้วน้ำ และเก็บแก้วน้ำที่ใช้แล้วมาล้างหลังศาลา (แม่ชีนิตยา ปันเรือน, 22 พฤษภาคม 2549)

แม่ชีนิตยาเห็นว่า การบวชเรียนพร้อมกับช่วยงานวัดได้บุญมากกว่าการเป็นฆราวาส เพราะว่าแม่ชีอยู่วัด ทั้งทำงานและรักษาศีลต่างกับการบริจาคเงินทำบุญซึ่งถือเป็นการทำทานอย่างเดียวเท่านั้น “ช่วยงานวัดในวัดแล้วรู้สึกว่าได้บุญมากที่สุด เรามาอาศัยวัดก็ต้องช่วยงานไป วัดเราแม่ชีเยอะ วัดอื่น ๆ ไม่ค่อยมี ทำงานวัดถือว่าทำบุญไง ก็ถูกต้องแล้ว งานวัดเป็นงานที่ทำประเดี๋ยวก็เสร็จ ไม่ลำบากมาก คล้าย ๆ กับงานบ้าน”

3. สถานภาพและบทบาท

แม่ชีนิตยาบวชเพื่อสะสมบุญและศึกษาเล่าเรียนเพราะอายุยังน้อย เนื่องจากแม่ชีต้องอาศัยวัด การทำงานครัวและศาลาเป็นการขวนขวายช่วยเหลือวัด แม่ชีนิตยาให้ความหมายว่างานวัดมิใช่งานรับจ้างแต่เป็นเรื่องของกองเสบียง แม่ชีโรงครัวศาลาก็มีประโยชน์กับสังคม ผู้หญิงหนีไม่พ้นครัวเพราะอาหารไม่ใช่เพียง อาหารสำเร็จรูป ใส่ถุงแล้วแค่เพียงแกะออกใส่จานเท่านั้นแต่ต้องมีรสชาติดี ปากต้องอยู่กับท้อง จึงต้องมีแม่ชีโรงครัวเพราะผู้หญิงกับครัวจึงเป็นของคู่กัน เป็นหน้าที่ของแม่ชีที่จะต้องจัดให้ อาหารในโรงครัวก็คืออาหารบิณฑบาตของพระที่ญาติโยมมาทำบุญ พระมีหน้าที่บิณฑบาตไม่ได้หมายความว่าจะต้องอุ้มบาตรเดินตามถนนเท่านั้น

4. ผลงาน

แม่ชีนิตยายังทำงานบำเพ็ญประโยชน์อื่น ๆ อีก ช่วยเหลือผู้ป่วย เช่น ดูแลคุณยายแม่ของแม่ชีธรรมกาย ให้อาหารสายยางบนเตียงในห้องพักของแม่ชีชั้นล่าง ตึกอนาลัย 1 ทำแผลกดทับ เปลี่ยนผ้าเวลาถ่าย (อุจจาระ) ปีกว่า ยายก็เสียชีวิต และแม่ชีนิตยายังเป็นผู้ช่วยพยาบาลคุณหมอจาก รพ.กรุงเทพฯ ห้องพยาบาล เขียนการ์ด จัดยา ของผู้ป่วยทั้งภิกษุ สามเณร แม่ชี ที่ห้องพยาบาล แม่ชีนิตยาเป็นแม่ชีอายุน้อยที่สุด ด้วยความที่มีอาวุโสน้อย มักใช้สรรพนามเรียกแม่ชีเหมือนญาติผู้ใหญ่ เพื่อความสนิทสนมและทำงานด้วยความสามัคคี หากทำงานเสร็จงานก่อน ก็ช่วยงานแม่ชีที่ทำงานยังเสร็จงาน เป็นแม่ชีที่ปรับตัวเข้ากับองค์กรวัดได้ดี ปรับตัวเข้ากับผู้ใหญ่โดยใช้คำเรียกแทนแม่ชีว่าแม่ ใช้เครือข่ายความสัมพันธ์แบบครอบครัวเพื่อลดทอนความแปลกหน้าได้อย่างรวดเร็ว อาศัยการทำงานร่วมกันสร้างความสัมพันธ์กับแม่ชี ทำให้ผู้ใหญ่รักใคร่เอ็นดูแม่ชีนิตยาในฐานะแม่ชีผู้น้อย ได้รับการเอ็นดูเหมือนลูก หลาน และได้รับปัจจัยเพิ่มจากการช่วยงานด้วย นอกจากได้ปัจจัยประจำเดือนแล้วแม่ชีนิตยายังมีปัจจัยจากการออกไปสวดศพนอกวัดกับแม่ชีอื่น ๆ ด้วย

การศึกษาปริยัติสามัญ

หลังจบธรรมศึกษาเอกแล้ว แม่ชีนิตยาเรียน กศน. ที่วัดนาคปรก ใกล้วัดปากน้ำ เฉพาะวันอาทิตย์ แล้วเรียนที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช คณะรัฐศาสตร์ ดูหนังสือสอบเอง” แม่ชีนิตยา เห็นว่า แม่ชีไม่จำเป็นต้องเน้นเรียนเฉพาะพุทธศาสตร์อย่างเดียว ขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละรูป รู้สึกพอใจกับสถานภาพแม่ชีศาลา ทำงานง่าย สบาย ออกไปเรียนได้ มีวันหยุดบ้าง

กิจวัตรประจำวันของแม่ชีนิตยามักอยู่ที่วัดและที่มหาวิทยาลัย ไม่ทำงานเป็นกรรมการในสถาบันแม่ชีไทยที่วัดบวรนิเวศน์วิหารเพราะเรียนปริยัติสามัญ แต่แม่ชีนิตยาก็มีความเห็นว่า แม่ชีมีความสำคัญต่อศาสนา สามารถสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ รูปแบบมีทั้งปริยัติ และปฏิบัติ แม้ว่าจำนวนแม่ชีจะเรียนมากขึ้นแต่บทบาทแม่ชีปัจจุบันยังน้อย แม่ชีบางรูปทำงานสังคมสงเคราะห์ ออกรายการวิทยุ เป็นวิทยากร บวชอบรมภาคฤดูร้อน ไม่ได้อยู่วัดเปล่า ๆ ทำงานเพื่อสังคมมากมาย แต่ไม่ได้ออกไปทำงานทุกวัน เวลาอยู่วัดก็ต้องทำงานวัด แม้ว่าแม่ชีจะรักษาศีลน้อยกว่าสามเณร แต่ก็มีประโยชน์ต่อศาสนาเพราะทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทหญิง เป็นรูปแบบ เป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้หญิงในสังคม เวลาที่มีความทุกข์ร้อนก็สามารถมารักษาศีลอยู่วัดกับแม่ชี การที่แม่ชียังไม่ได้รับการยอมรับให้มีสถานภาพนักบวช แม่ชีนิตยาไม่สนใจ แม่ชีบวชเพื่อทำความดีสามารถที่จะเคารพภูมิใจ ชื่นชมตัวเองได้ก็เพียงพอแล้ว

บทที่ 6

สถานภาพของแม่ชี

การศึกษาสถานภาพของแม่ชีซึ่งเป็นกลุ่มด้อยอำนาจในศาสนา ส่วนใหญ่มักถูกสร้างจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า เช่น จากสื่อมวลชน จากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ หรือผู้ศึกษาวิจัยประเด็นแม่ชีซึ่งเป็นผู้หญิงในสังคมพุทธศาสนา จากการศึกษาในเชิงภาพลักษณ์ที่ตายตัว อันนำไปสู่การเสนอภาพแทนในภาพตายตัว การสร้างภาพตัวแทนจึงเป็นเรื่องของการเมืองเชิงพื้นที่ (Politics of place) พื้นที่ของอำนาจสามารถปรับตัวเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้แม่ชีต้องมีการต่อรองกับตนเองและองค์กร เพื่อตอบสนองทั้งความต้องการทั้งองค์กรและของตนเอง แต่การวิจัยนี้จะศึกษาโดยมีประสบการณ์ของผู้วิจัยซึ่งมีสถานภาพแม่ชีร่วมด้วย

สถานภาพของแม่ชีพัฒนาจากความสามารถและความถนัด โดยแม่ชีปัจเจกจะถูกองค์กรจัดวางในตำแหน่งหน้าที่ ๆ เหมาะสมตั้งแต่สมัยหลวงพ่อ แม่ชีบางรูปทำงานทั้งในและนอกองค์กร เช่น แม่ชีธรรมกายถูกส่งไปสอนธรรมนอกวัดหลายเดือน บทบาทหน้าที่มีผลต่อ นิตยภัตรและที่อยู่ ทำให้แม่ชีมีหน้าที่และที่อยู่แตกต่างกัน บางรูปมีที่พักทั้งภายในและนอกองค์กร

ตารางที่ 6.1

ที่อยู่ ตำแหน่ง และสถานภาพ ในและนอกวัด

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่		หน้าที่	
	ในวัด	นอกวัด	ในวัด	นอกวัด
1. แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย	โรงงานทำวิชชา	สถาบันแม่ชีไทย	ดูแลแม่ชีธรรมกาย	ดูแลทรัพย์สินของสถาบันแม่ชีไทย
2. แม่ชีหวานใจ ชูกร	อนาลัย 2	สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว	สอนสมาธิ	บริหารสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว
3. แม่ชีศรีสลับ อุปมัย	อนาลัย 1	มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย	-	ผู้บริหารฝ่ายวิชาการมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย
4. แม่ชียุพิน ดวงจันทร์	อนาลัย 1	มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย	-	ผู้บริหารทั่วไปมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย
5. แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์	อนาลัย 1	ร้อยเอ็ด	-	สอนธรรมภิกษุสามเณร
6. แม่ชีนิตยา ปันเรือน	อนาลัย 1		ซักผ้าปูโต๊ะ	
7. แม่ชีวันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด	โรงครัว	-	น้ำปานะ-ผลไม้	-
8. แม่ชีแก้วสุภา ดีหอมศีล	โรงครัว		ครัวพิเศษ	-

แม่ชีทั้ง 2 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกาย และแม่ชีผู้บริหาร ทำงานทั้งในและนอกองค์กร แม่ชีธรรมกายได้รับความเชื่อถือศรัทธามาก มีบทบาทสูงสุดทั้งในและนอกองค์กร แม่ชีรัมภา ควบคุมดูแลและบอกวิชชาแม่ชีธรรมกายภายในโรงงานทำวิชชาอย่างใกล้ชิดทุกวัน จึงพักที่โรงงานทำวิชชา บทบาทสาธารณชนของแม่ชีธรรมกาย ส่งผลให้มีที่อยู่ประจำทั้งในและนอกวัดอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร นอกจากจะสอนภาวนาวิชชาธรรมกายที่บ้านภาวนาสิทธิผลที่วัดปากน้ำแล้ว ยังพักประจำที่สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว อ.จอมบึง จ.ราชบุรีอีกด้วย

แม่ชีผู้บริหารส่วนใหญ่จะพักที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อาจารย์แม่ชีศรีสลับและอาจารย์แม่ชียุพินเป็นผู้บริหาร ต้องเดินทางไปมาระหว่างมหาวิทยาลัยและวัดปากน้ำ การพักที่พักวัดปากน้ำเพื่อสะดวกในการทำงานติดต่อกับทั้งวัดปากน้ำและมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศน์วิหารฯ แม่ชีศาลาพักที่ตึกอนาลัย 1 แม่ชีโรงครัวพักที่โรงครัวชั้นบน เพื่อความสะดวกในการทำครัว แม่ชีทุกกลุ่มกตัญญูต่อหลวงพ่อ กลุ่มที่มีศรัทธามากคือแม่ชีศาลาและแม่ชีโรงครัว

การศึกษาในเรื่องสถานภาพของแม่ชีนี้จะศึกษาจากมโนทัศน์การต่อรอง เพื่อทำความเข้าใจแม่ชีที่มีพื้นฐานทางสังคมก่อนบวชแตกต่างกันไปว่าตีความประสบการณ์และนิยามตนเองในฐานะนักบวชอย่างไร ตลอดจนการผสมผสานมิติทางวัฒนธรรม ชีวิตทางสังคมที่แต่ละบุคคลสั่งสมเป็นทุนเดิมก่อนบวชเข้ากับประสบการณ์ทางศาสนาที่ได้รับในภายหลังอย่างไร การปฏิบัติธรรมอาศัยอยู่ภายใต้การจัดองค์กรของวัด ดังนั้น พื้นที่จึงมีความสำคัญต่อตัวตน เพราะในพื้นที่ทางศาสนาซึ่งถือได้ว่าเป็นที่ทางของผู้ชาย แม่ชีต้องเผชิญกับความคิด ปรัชญา ความเชื่อของวาทกรรมกระแสหลักภายในวัด มีปฏิบัติการหรือยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ทั้งรุกและรับ (politics of mobility and access) เพื่อเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ต่อพลังอำนาจที่กดทับลงมาในรูปแบบแตกต่างกันไป

แม่ชีธรรมกาย

แม่ชีธรรมกายเป็นแม่ชีที่มีความใกล้ชิดกับหลวงพ่อสด เนื่องจากได้รับการบวชและสอนวิชชาธรรมกายจากหลวงพ่อโดยตรง สถานภาพเทียบเท่าสงฆ์ จะเห็นได้จากที่อยู่เฉพาะและได้รับนิตยภัตรแตกต่างจากแม่ชีประเภทอื่น ๆ สมัยหลวงพ่อสด หลวงพ่อให้ความหมายของการทำสมาธิว่า “ทำแล้วได้บุญมากที่สุด” เพราะบุญจากการทำสมาธิจะเป็นบุญละเอียด แตกต่างจากบุญในการทำครัวของแม่ชีโรงครัว หรืองานเก็บกวาด ทำความสะอาดวัด แม่ชีธรรมกายจึงมีความแตกต่าง มีความสำคัญและมีสถานภาพโดดเด่นกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น คือ

1. เป็นแม่ชีที่หลวงพ่อสดสร้างขึ้น แม่ชีธรรมกายมีเฉพาะภายในวัดปากน้ำเท่านั้น เป็นรูปแบบแม่ชีปฏิบัติธรรมคู่กับวิชชาธรรมกายของวัดปากน้ำ ได้รับการยกย่องจากหลวงพ่อสดให้มีสถานภาพเท่าเทียมพระสงฆ์ตั้งแต่แรก วิชชาธรรมกายเป็นการปฏิบัติธรรมสำคัญที่สุดของวัดปากน้ำ นอกจากทำวิชชาแล้วยังได้รับคำสั่งจากหลวงพ่อสดให้ทำพระของขวัญซึ่งเป็นวัตถุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ของวัดปากน้ำตั้งแต่รุ่นแรก นอกจากทำพระของขวัญแล้วยังทำวิชชาด้วย พระของขวัญปัจจุบันรุ่นที่ 8 นำรายได้เข้าวัดจำนวนมาก

แม่ชีรัมภาได้รับการบวชจากหลวงพ่อสด เห็นดวงธรรมในวันวิสาขบูชา ให้ความหมายของ “วิชชาธรรมกาย” ว่าการภาวนาบริกรรมจนเห็นดวงธรรมที่ศูนย์กลางกาย ซึ่งเป็นธาตุรู้ เกิดญาณ หมายถึงปัญญา เป็นการทำจิตใจให้ว่าง สบาย สงบ ผู้ที่ได้ธรรมกายจะสามารถช่วยเหลือสัตว์โลกได้มาก ไม่งมงาย แตกต่างกับการเข้าทรงซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ แม่ชีหวานใจก็ศึกษาวิชชาธรรมกายจากหลวงพ่อสดเช่นกัน อธิบายว่าผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายจะไม่มีการแบ่งแยกเพศหญิงชาย ธรรมชาติสร้างให้มีเพศผู้เพศเมียตามหน้าที่เท่านั้น เมื่อปฏิบัติธรรมไปแล้ว ในที่สุดจะไม่มีการแบ่งแยกเพศ ไม่มีหญิงไม่มีชาย คงเหลือแต่เพียงคุณธรรมเท่านั้น เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่บริสุทธิ์ผ่องใส โดยนัยนี้ธรรมกายจึงเป็นปรมัตถธรรม ทั้งหญิงชายสามารถที่จะเข้าถึงธรรมได้เท่าเทียมกัน

2. เป็นผู้แนะนำปรึกษาปัญหา นอกจากแม่ชีธรรมกายจะมีหน้าที่ทำวิชชาและพระของขวัญซึ่งเป็นวัตถุมงคลสำคัญแล้ว ยังมีบทบาทในการแก้โรคด้วย สมัยหลวงพ่อสดแม่ชีธรรมกายต้องทำวิชชาภายในโรงงานเวรละ 4 ชม นอกจากนั้นช่วง 5 โมงเย็น ถึง 2 ทุ่ม หลวงพ่อสดยังสั่งให้แม่ชีธรรมกายออกจากโรงงานไปนั่งที่เต็นท์หน้าวัด วิชชาธรรมกายช่วยแก้ปัญหาและแก้โรคแก่ผู้ที่มาขอคำปรึกษากับหลวงพ่อซึ่งมีคนพายเรือมาที่วัดมากมาย

ประชาชนทั่วไปนอกจากจะมาทำบุญแล้วยังมาปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับหลวงพ่อสด ดังคำพูดของแม่ชีรัมภาว่า “ผู้ทำวิชชาธรรมกายต้องแก้โรคได้ แต่ถ้าคนที่ไม่ได้ธรรมกายถามก็บอกไม่ได้หรอก ต้องเห็นโรค เห็นภัย แก้แล้วมันก็ต้องหายด้วย” ให้ความสำคัญในการปฏิบัติวิชชาธรรมกายว่า “การปฏิบัติธรรมกายทำให้จิตใจเยือกเย็น สงบ คิดแก้ปัญหาได้ สมาธิทำให้จิตใจสบาย เยือกเย็น สงบ หายฟุ้งซ่าน ทำมาหากินเจริญก้าวหน้า เปลี่ยนสถานภาพจากคนยากจนเป็นคนรวยขึ้นได้”

วิชชาธรรมกายสามารถแก้ไขปัญหา เช่น เรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย เปลี่ยนฐานะจากความยากจนทำให้ร่ำรวย ซึ่งเป็นความต้องการของคนในยุคทุนนิยมหรือวัตถุนิยม นอกจากนั้นก็ยังสามารถตอบสนองความต้องการในโลกหน้าได้ เช่น การส่งบุญให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น การแก้โรคทำให้ได้รับความเชื่อถือจากคนภายนอก ทำให้มีผู้มาทำบุญที่วัดปากน้ำเพิ่มมากขึ้น วิธีการ

แก้ไขปัญหามิใช่เพียงทำวิชชาตามแนวธรรมกายเท่านั้น แต่ยังใช้จิตวิทยาควบคู่ไปกับธรรมมะด้วย หลวงพ่อส่งแม่ชีหวานใจไปสอนวิชชาธรรมกายที่วัดคลองโพธิ์เจริญ ต.ท่าทราย จ.ราชบุรี เริ่มเป็นครูสอนธรรม ให้คำปรึกษา แก้ปัญหาชีวิต เศรษฐกิจ ครอบครัว การงาน และโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้คำปรึกษาปัญหาแก่ภรรยาหลวง แก้ไขปัญหาประสบผลสำเร็จ เรื่องเล่าของแม่ชีหวานใจ เห็นได้ว่าแม่ชีใช้วิชชาธรรมกายควบคู่กับจิตวิทยา แนะนำวิธีแก้ไขปัญหาให้ผู้ที่มาปรึกษาเกิดสติปัญญา เปลี่ยนสถานการณ์ร้ายเป็นผลดี สร้างความเชื่อถือและศรัทธาได้รับการยอมรับอย่างสูงต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็น “คุณแม่อาจารย์”

3. สามารถจัดตั้งองค์กรของตนเอง แม่ชีธรรมกายนำวิชชาธรรมกายไปบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งเป็นบทบาทสาธารณชนระหว่างวัดกับสังคมภายนอก การสอนธรรมะทำให้ได้รับการยกย่องภายในวัด วิชชาธรรมกายและการแก้โรคมีบทบาทเชื่อมโยงสาธารณชน สร้างศรัทธาจากประชาชน ทำให้มีผู้สนับสนุน ยกย่อง แตกต่างจากแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ ต่อมาระดมทุนจัดตั้งองค์กรประสบผลสำเร็จ นอกจากจะสร้างองค์กรเป็นของตนเองแล้ว แม่ชีธรรมกายยังเป็นผู้บริหารสูงสุดอีกด้วย

แม่ชีรัมภาเป็นผู้ช่วยแม่ชีญาณี ศิริโวหาร ก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยเป็นครั้งแรกที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร กรุงเทพฯ ได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าสถาบันแม่ชีไทยรูปที่ 5 นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากคำแนะนำของสมเด็จพระสังฆราชฯ ให้เป็นประธานมูลนิธิแม่ชีไทยอีกตำแหน่ง ดำรงตำแหน่งสูงสุดในสถาบันแม่ชีไทยนาน 3 สมัย ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะแม่ชีเท่านั้น ผู้บริหารสถาบันแม่ชีไทยมีนโยบายขจัดแม่ชีขอทานโดยการจัดทำสุทธิบรรณ หนังสือสวดมนตร์ และออกแบบการแต่งกาย เพื่อให้แม่ชีได้รับการยอมรับจากสถาบันสงฆ์ ทำให้แม่ชีได้รับการยอมรับมากขึ้น ปัจจุบันเป็นประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย มีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินของแม่ชีไทย มีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมของสถาบันโดยเผยแพร่กิจกรรมของในเว็บไซต์ของสถาบันแม่ชีไทยร่วมกับมหามกุฏวิทยาลัย นอกจากจะเป็นประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยแล้วยังสนับสนุนพัฒนาวัดห้วยเจริญธรรมอีกด้วย ตั้งแต่การซื้อที่ดิน สร้างโบสถ์ ศาลา โรงครัว กุฏิพระและแม่ชี น้ำ ไฟ และยังอบรม สอนธรรมมะให้ทั้งนักเรียนและผู้สนใจครั้งละไม่ต่ำกว่า 200 คน โดยรับภาระค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม พร้อมกับแจกปัจจัยเป็นทุนการศึกษาให้นักเรียน นักศึกษาผู้เข้าอบรม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นทั้งบทบาทสนับสนุนปัจจัยและบทบาทผู้เผยแพร่ธรรม ทำให้แม่ชีธรรมกายได้รับการยอมรับจากสาธารณชนสูง ผลจากการทำงานด้านสาธารณชนทำให้แม่ชีรัมภาได้รับพระราชทานเสาเสมาธรรมจักรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีในวันวิสาขบูชาที่ผ่านมา

อาจารย์แม่ชีหวานใจก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วที่ อ.จอมบึง จ.ราชบุรี เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ใน พ.ศ. 2526 เป็นหัวหน้าสำนักปฏิบัติธรรม ก่อตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว (ศพอ.สก) อบรมทั้งเยาวชนและผู้สนใจแบบให้เปล่า กิจกรรมของศูนย์มีลูกศิษย์

ผู้ร่วมงานหลายร้อย ทั้งที่ทำงานราชการและเอกชนเป็นบุคลากร ทำงานให้กับศูนย์โดยที่ไม่มีค่าตอบแทน ด้วยความศรัทธาและความมุ่งมั่นในการทำงานพระศาสนาของแม่ชี มีอำนาจสูงสุดในการบริหารในพื้นที่ ๆ แยกจากพื้นที่ของสงฆ์ มีบทบาทผู้นำ ตั้งแต่การจัดซื้อที่ดินกว่า 100 ไร่ สร้างอาคาร ก่อตั้งมูลนิธิอาจารย์หวานใจ ชูกร ส่งเสริมการศึกษา ช่วยเหลือสาธารณกุศล อาจารย์แม่ชีหวานใจเป็นแม่ชีทันสมัย สามารถผสมผสานเทคโนโลยีเข้ากับหลักธรรม และมีวิธีจัดการที่เป็นระบบอย่างถูกกฎหมาย ทำเว็บไซต์ดวงแก้วเผยแพร่กิจกรรม และจัดทำนิตยสารดวงแก้ว ซึ่งเป็นหนังสือตอบปัญหาธรรมมะ ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักรและเกียรติบัตร ในฐานะที่ทำคุณประโยชน์ต่อพระศาสนา จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมกับรับพระราชทานปริญญาคุรุศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการศึกษานอกระบบจากมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง และได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณจากสมาคมสตรีชาวพุทธ ในฐานะสตรีที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่พุทธศาสนาจากสำนักงานประถมศึกษา จ.สมุทรสาคร และในฐานะผู้ส่งเสริมจริยธรรมและคุณธรรมให้แก่เยาวชน (*อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*, 2542, น. 9-11) ได้รับประกาศนียบัตรและเข็มทองเชิดชูเกียรติ จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2545 รับประกาศนียบัตรเชิดชูเกียรติดีเด่นในฐานะแม่ชีผู้อุทิศ ชีวิตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก นอกจากนั้นยังได้รับรางวัลในส่วนองค์กรด้วย ใน พ.ศ. 2539 มูลนิธิแม่ชีอาจารย์หวานใจ ชูกร ได้รับโล่เชิดชูเกียรติจากสมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในฐานะต้นแบบศูนย์พระพุทธศาสนา

สถานภาพของแม่ชีมีประโยชน์ต่อการทำงานด้านสาธารณชน สามารถที่จะเข้าถึงแต่ละกลุ่มบุคคลได้ สนับสนุนศาสนาและสังคมในด้านการบริจาคปัจจัยจำนวนมากแก่พระสงฆ์ สนับสนุนการศึกษา ถวายคอมพิวเตอร์ ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน นักศึกษา หรือการบริจาคเพื่อสาธารณกุศล เช่น บริจาคอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลหลายแห่ง ผ้าห่ม ฯลฯ บทบาทแม่ชีที่ได้ธรรมะเชื่อมโยงระหว่างสงฆ์กับสาธารณชนได้ผลดี

4. ได้รับการสนับสนุนจากสงฆ์สองฝ่าย แม่ชีธรรมกายมีผลงานในด้านการเผยแพร่ธรรมสู่สาธารณชน ได้รับการยอมรับและยกย่องจากทั้งในและนอกวัด สร้างความศรัทธาไม่แตกต่างจากสงฆ์ มีความใกล้ชิดสงฆ์ทั้งธรรมยุตและมหานิกาย แม่ชีรัมภาเป็นผู้บริหารสถาบันแม่ชีไทยทำงานร่วมกับสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต และพระเถระผู้ใหญ่ก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทย ใกล้ชิดกับสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเพราะเป็นแม่ชีวัดปากน้ำ เจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเจ้าคณะหนเหนือฝ่ายมหานิกาย ส่วนอาจารย์แม่ชีหวานใจ จัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ซึ่งเป็นสาขาวัดปากน้ำ ขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ได้รับรางวัลชนะเลิศ แม่ชีธรรมกายทั้งสองรูปสร้างองค์กร อยู่รอดได้ด้วยตนเอง และได้รับการยอมรับและยกย่อง สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองทั้งทางโลก

และทางธรรม คือ แก้ไขปัญหา ช่วยเหลือผู้อื่น และปฏิบัติภาวนาทำวิชชาเพื่อขัดเกลากิเลสตนเอง แตกต่างจากแม่ชีผู้บริหาร โรงครัวและศาลา ที่ตอบสนองความต้องการเพียงส่วนตัวทางโลกเท่านั้น

การแสวงหาสมดุลระหว่างทางโลกและทางธรรม

แม่ชีธรรมกายเป็นผู้บริหารทั้งในและนอกองค์กร แม่ชีรัมภานอกจากจะช่วยเหลือให้คำปรึกษา แนะนำ แก้ไขปัญหาชีวิตแก่ผู้ที่มาที่วัดปากน้ำ ควบคุมดูแลแม่ชีธรรมกายแล้ว ยังมีบทบาทนอกองค์กรเป็นทั้งประธานสถาบันและประธานมูลนิธิแม่ชีไทย ออกกฎระเบียบ ดูแลความเป็นอยู่ของแม่ชีทั่วประเทศ สร้างความเชื่อถือ สนับสนุนปัจจัยทั้งที่สถาบันแม่ชีไทยมาตั้งแต่แรก ปัจจุบันเป็นประธานมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยหาปัจจัยสร้างรัตนปราสาท สถานที่ดำเนินงานของแม่ชีไทย ที่ประชุมแม่ชีในอนาคต ช่วยพัฒนาวัดห้วยเจริญธรรม อาจารย์แม่ชีหวานใจดูแลศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาชีวิตแก่ลูกศิษย์ ที่สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วในช่วงบ่าย เดินทางไปมาระหว่างวัดปากน้ำกับสวนแก้ว ต้นเดือนแนะนำปัญหาและนำสมาธิที่บ้านภาวนาสิทธิผลที่วัดปากน้ำ และเดินทางไปสงเคราะห์นอกวัด บริจาคแก่ผู้ประสบภัยหรือ โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น แม่ชีธรรมกายทั้งสองรูปสามารถจัดตั้งองค์กรได้อย่างอิสระ ระดมทุนมหาศาลจากผู้ที่ศรัทธาวิชชาธรรมกาย ความสามารถในการสร้างองค์กรและเป็นผู้บริหารสูงสุดทำให้แม่ชีธรรมกายมีอำนาจในการปกครองแม่ชีไทยทั่วประเทศ อีกทั้งการสงเคราะห์สาธารณชนหลายร้อยล้านบาทเป็นอำนาจและบารมีของแม่ชีธรรมกายทำให้ได้รับความเคารพยกย่องแตกต่างจากแม่ชีประเภทอื่น ๆ

ประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ

วิชชาธรรมกายทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และการมองโลก แม่ชีรัมภากล่าวว่า การได้เห็นดวงธรรม ทำใจให้ว่าง สงบ สบาย ปลอดโปร่ง อ่อนโยน แก้ปัญหาได้ “ ใจของเราเป็นพระแล้ว ระลึกถึงพระธรรมกายเสมอ แม้ว่าผู้อื่นต้องการฆ่าเรา ๆ ก็ไม่กล้าฆ่าเขา ต้องการนั่งธรรมมะเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเดียว ไม่คิดทำร้ายใคร” โลกทัศน์ที่มีต่อตนเองและผู้อื่นเปลี่ยนไป อาจารย์แม่ชีหวานใจรู้สึกว่าวิชชาธรรมกายคือความเมตตา พิจารณาคำสอนของพระพุทธองค์ว่า “มนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานผู้ไม่เคยเป็นพ่อแม่พี่น้องกันไม่มี” มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นพี่น้องกับเพื่อนร่วมโลก “การเป็นมนุษย์ เทพ พรหม พระอยู่ที่ใจ ไม่มีหญิงไม่มีชาย ไม่มีเพศมีแต่คุณธรรม มนุษย์เกิดมาแล้วจึงต้องสร้างคุณธรรม”

การได้ดวงธรรมเป็นของลึกซึ้งเฉพาะตัว สามารถช่วยเหลือตนเองได้ก่อน เปลี่ยนความคิด และการมองโลกแบบเดิม ๆ มีความเอื้อเฟื้อเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ในสมัยหลวงพ่อสดมีแม่ชีชราพักอยู่ที่ศาลามากมาย เวลาเข้าห้องน้ำก็จะนั่งกระโถน ใส่ในหม้อถังเมล์แล้วหิ้วไปทิ้ง เดินช้าพอเห็นแม่ชีอายุมากเดินไม่ไหวก็ช่วยเทกระโถนให้ ต้องการช่วยเหลือคนมีความทุกข์ เป็นต้น ธรรมมะเป็นหลักที่พึ่งยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้เกิดหิริ โอตัปปะ นอกจากจิตใจอ่อนโยนขึ้นแล้วยังรู้สึกกลัวบาป ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ปุถุชนที่ยังมีกิเลสหนาก็มักจะทำบาป อกุศล ทำให้เกิดปัญหาตามมา วิชชาธรรมกายมีจุดมุ่งหมายในการสอนให้ผู้ปฏิบัติพ้นไปจากโลก ให้อยู่เหนือโลก หรืออย่างน้อยถ้ามีชีวิตอยู่ในโลก ก็ให้รู้เท่าทันโลก คือ ต้องไม่ทำร้ายตัวเองหรือทำร้ายผู้อื่น ช่วยเหลือใครได้ก็ช่วย แต่ถ้าช่วยเหลือไม่ได้ก็ไม่ทำร้ายจิตใจผู้อื่น เป้าหมายสูงสุดเพื่อความพ้นทุกข์จากวัฏฏะไม่ต้องกลับมาเกิดในโลกทุกภพภูมิอีกต่อไปอีก โดยความหมายของธรรมกาย ก็เป็นธรรมมะเหมือนกับการปฏิบัติธรรมสายอื่น ๆ เช่น สายหลวงปู่มั่น เป็นต้น ต้องปฏิบัติให้ใจรวมเป็นหนึ่ง แต่การเห็นดวงธรรมขั้นต้นยังไม่ใช่ขั้นอริยะ เมื่อได้ธรรมกายแล้วก็ต้องทำความดีไปเรื่อย ๆ การทำดีแล้วยังต้องไม่ติดดีอีกด้วย

สังคมทั่วไปจะแยกโลกกับธรรมออกจากกัน แต่สำหรับแม่ชีธรรมกายทั้งสองรูปผสมผสานโลกกับธรรมในชีวิตประจำวัน มีความเชื่อว่าธรรมต้องอาศัยอยู่กับโลก โลกกับธรรมต้องอาศัยกันและกัน หากไม่มีโลก ธรรมก็อยู่ไม่ได้ ผู้เห็นธรรมกาย รู้ธรรมก็คือผู้รู้เห็นโลกตามความเป็นจริง เมื่อไม่มีโลกแล้วธรรมก็ไม่ทราบว่าจะตั้งอยู่อย่างไร โลกกับธรรมต่างอาศัยกันและกัน สมัยหลวงพ่อสดแม่ชีธรรมกายต้องทำวิชชาภายในโรงงานเวรละ 4 ชม นอกจากนั้น 5 โมงเย็นถึง 2 ทุ่ม หลวงพ่อยังสั่งให้แม่ชีธรรมกายออกจากโรงงานไปนั่งที่เต็นท์หน้าวัด วิชชาธรรมกายช่วยแก้ปัญหาและแก้โรคแก่ผู้ที่มาขอคำปรึกษากับหลวงพ่อซึ่งมีคนพายเรือมาที่วัดมากมาย วิธีการช่วยเหลือมีหลายประการ เช่น

1. แนะนำคนที่เดินทางผิดให้เดินทางถูก ผู้ที่มาปรึกษามักจะเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก แม่ชีธรรมกายมีหน้าที่ให้สติผู้อื่น เช่น รู้ว่าเขากำลังโกรธ ก็ห้ามไม่ให้โกรธ ธรรมกายเป็นของลึกซึ้ง รู้เฉพาะตัวเรา มีตัวบอก คือสติปัญญา มีธรรมกายก็คือมีสติ ปัญญา เปลี่ยนความโกรธเป็นเมตตา เช่น สามีไปมีภรรยาใหม่ แม่ชีหวานใจสอนภรรยา (หลวง)ว่า เป็นเรื่องของเวรกรรม สุดแล้วแต่เวรกรรมของใคร เพราะว่าเราไม่ได้พบกับเหตุการณ์นี้คนเดียว ยังมีคนอื่นที่ประสบปัญหานี้เช่นกัน เพื่อไม่ให้ขาดสติ ตามไปทำร้ายหรือตามฆ่าสามี และให้ยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ว่าเป็นความสุขของสามี พร้อมกับสอนให้เห็นสัจธรรมว่า “คนเราอยู่ไม่นานก็ต้องตายจากกันไป ให้ปรองดองกับสามี อยู่เพื่อลูก หรือพึ่งตัวเองให้ได้” เปลี่ยนการใช้ความรุนแรงเป็นการอดทน และ

รู้จักรอมชอม ให้อภัย ให้โอกาสในการแก้ปัญหาครอบครัว ซึ่งเป็นปัญหาละเอียดอ่อนที่ต้องอาศัยเวลา การใช้ธรรมะจึงเป็นหนทางแก้ไขปัญหาที่ได้ผลดี

2. อัดบุญให้ผู้ที่มาทำบุญ เมื่อทำความดีเป็นบุญๆนั้นก็มารวมที่ใจ กลายเป็นดวงบุญ ผู้ทำความชั่วก็จะเป็นดวงบาป ผู้ได้ธรรมมะจะสามารถตรวจดวงบุญและบาปได้ ผู้มีบุญหรือบาปมากจะแสดงออกมาเป็นรูปธรรม ถ้าดวงบุญน้อยก็จะประสบกับปัญหาต่าง ๆ การอัดบุญ ก็คือการแผ่เมตตา สอนให้มีสติโดยชี้ให้เห็นว่า จะเป็นคนยากดีมีจนแค่ไหน ก็กินแค่อิ่มเท่านั้น หากละโลกไปแล้วนำไปได้เพียงแต่บุญและบาปเท่านั้น ให้รักตัวเอง ช่วยเหลือตัวเองให้ได้ก่อน แม่ชีธรรมกายทำสมาธิในโรงงานทำวิชชาอัดบุญ ไปกลั่น แก้ และเปลี่ยนผังชีวิตผู้อื่นได้

แม่ชีธรรมกายทั้งสองรูปให้ความเห็นในเรื่องการปฏิบัติธรรมว่า การทำวิชชาในโรงงานทำวิชชาถือเป็นการปฏิบัติธรรมแบบปลีกวิเวก ต้องรวมใจให้เป็นสมาธิ ให้ใจหยุด เปรียบเหมือนการธุดงค์ทางจิต (จิตวิเวก) การธุดงค์แบบกายวิเวกเป็นอันตราย พระวินัยจึงห้ามภิกษุณีธุดงค์รูปเดียว แตกต่างจากพระสงฆ์ซึ่งสามารถธุดงค์และอยู่ในป่าได้ตามลำพัง การทำวิเวกทางจิตด้วยการภาวนาเป็นการหยุดใจเช่นกัน นอกจากการทำวิชชาแล้วจึงต้องช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาต่าง ๆ เป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับทางโลกในเรื่องการสงเคราะห์สาธารณชนทั้งด้านธรรมมะและวัตถุทาน หลักการทำงานของแม่ชีธรรมกายทั้งสองรูปจะแบ่งเวลาในแต่ละวัน ทำงานทั้งส่วนรวมและงานส่วนตัว กรณีแม่ชีรัมภาทำงานบริหารสถาบันแม่ชีไทยและควบคุมการนั่งสมาธิของแม่ชีธรรมกายในโรงงานทำวิชชา นอกจากนั้นยังต้องมีเวลาทำสมาธิส่วนตัวอีกด้วย โดยจะนั่งสมาธิในช่วงกลางคืนระหว่างเที่ยงคืนถึงตีสี่ในโรงงานทำวิชชากับแม่ชีธรรมกายซึ่งพื้นที่ส่วนตัว หลักการทำงานของอาจารย์แม่ชีหวานใจ เวลากลางวันจะทำงานช่วยเหลือสาธารณชน ช่วงเย็นจะทำวิชชาธรรมกาย นั่งสมาธิในโรงงานทำวิชชาที่สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วหลายชั่วโมง แม่ชีธรรมกายเปรียบเสมือนหมอรักษาโรค การนั่งสมาธิเป็นวิธีการสลายความขัดแย้งในทางโลกที่ขัดแย้งกับการบรรลุธรรม

แม่ชีผู้บริหาร

แม่ชี 2 รูป คือ แม่ชีศรีสลับและแม่ชียุพิน เป็นแม่ชีที่บวชหลังจากหลวงพ่อสดมรณภาพแล้ว ไม่สามารถเข้าถึงธรรมกาย เน้นการศึกษา เป็นอาจารย์แม่ชีในวัดปากน้ำ ช่วยบุกเบิก ก่อตั้งและยังเป็นผู้บริหารมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ซึ่งเป็นวิทยาลัยแม่ชีแห่งแรกของประเทศไทย อาจารย์แม่ชีศรีสลับบวชเพื่อต้องการศึกษาต่อ เริ่มบวช พ.ศ. 2520 ส่วนอาจารย์แม่ชียุพินบวชตามความต้องการของพ่อใน พ.ศ. 2521 ต้องการบวชเพียง 1 พรรษาเท่านั้น ทั้ง 2 รูป จบ ป.4 หลังจากบวช

เป็นแม่ชีโรงครัว ทำครัวพร้อมกับศึกษาทั้งปริยัติธรรมบาลีและปริยัติสามัญ จากเรื่องเล่าของแม่ชีผู้บริหาร จะเห็นได้ว่า แม่ชีต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับนโยบายวัด เนื่องจากเจ้าอาวาสต้องการให้แม่ชีทำงานช่วยเหลือวัดพร้อมกับการศึกษา อาจารย์แม่ชีศรีสลับและอาจารย์แม่ชียุพินจึงต้องทำตามนโยบายของเจ้าอาวาส ศึกษาธรรมและบาลีพร้อมกับทำครัวไปด้วย ได้เงินเดือนแรกเริ่มเพียง 5 บาท

อาจารย์แม่ชีทั้งสองรูปทำครัวด้วยความศรัทธา การทำครัวถือเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างหนึ่ง ทำให้ผู้ใหญ่รักใคร่ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในวัดได้อย่างสงบสุข บทบาทของแม่ชีโรงครัวไม่เพียงทำครัวเพื่อให้มีอาหารรับประทาน แต่ยังได้รับการศึกษาอีกด้วย การทำครัวเป็นการพึ่งพาอาศัยกันและกันของพระสงฆ์และแม่ชี เป็นกลไกทำให้อยู่รอด ครัวช่วยสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนแม่ชี งานครัวทำให้แม่ชีสามารถอยู่ในองค์กรได้ดี ทำให้เห็นได้ชัดว่า แม่ชีโรงครัวไม่ได้ทำงานครัวไปตามหน้าที่และบทบาทที่องค์กรสงฆ์กำหนดเท่านั้น แต่แม่ชียังสามารถตอบสนองความต้องการส่วนตัวได้ด้วย เป็นการต่อรองของแม่ชีในระยะที่เริ่มเข้ามาสู่องค์กรที่มีสงฆ์เป็นศูนย์กลาง ผู้ปกครองทั้งสงฆ์และชีเกิดความรักใคร่เอ็นดู มีโอกาสศึกษามากขึ้น การทำครัวจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้บรรลุเป้าหมายในการศึกษาโดยไม่ขัดแย้งกับองค์กรวัด จากแรกเริ่มบวชจบเพียงประถมเท่านั้น ศึกษาได้ทั้งทางโลกและธรรม การศึกษาทำให้แม่ชีโรงครัวมีสถานภาพดีขึ้น

อาจารย์แม่ชีศรีสลับและอาจารย์แม่ชียุพินเรียนรู้จากประสบการณ์การบวชและปรับตัวให้เข้ากับกฎระเบียบของวัด เพื่อที่จะสามารถอยู่ภายในองค์กรวัดปากน้ำได้ การศึกษาปริยัติธรรมทำให้เปลี่ยนสถานภาพแม่ชีโรงครัวมาเป็นแม่ชีสอนธรรม อาจารย์แม่ชีศรีสลับจบบาลี บ.ศ. 4 ปริญาตรีจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง อาจารย์แม่ชียุพิน บ.ศ.7 ทั้งสองรูปได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมภายในวัด อาจารย์แม่ชียุพินได้ต่อสู้ด้านการศึกษาปริยัติสามัญ เป็นแม่ชีรูปแรกที่ออกไปเรียนปริยัติสามัญนอกวัด จบปริญญาโทมหาวิทยาลัยมหิดล แม้ว่าการเป็นอาจารย์สอนธรรมภายในวัดปากน้ำ จะมีสถานภาพดีกว่าแม่ชีโรงครัวก็ตาม แต่ยังคงได้รับปัจจัยไม่มากนัก บทบาทแม่ชียังถูกจำกัดเพียงสอนธรรมศึกษาเท่านั้น ทำให้ต่อสู้ดิ้นรน (Struggle) ออกไปสอนปริยัติสามัญในสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี อันเป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งหัวหน้าสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ เปิดโอกาสโดยชักชวนให้แม่ชีที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นอาจารย์สอนนักเรียนธรรมจารินี การพัฒนาสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ กลายเป็นบารมีและความภาคภูมิใจของอาจารย์แม่ชี เป็นผู้ช่วยสร้างองค์กรสาขาสถาบันแม่ชีไทยปากท่อจากพื้นที่ว่างเปล่า สร้างความเชื่อถือแก่บุคลทั่วไป

อาจารย์แม่ชีศรีสลับเดินทางไปเรียนปริญญาโทต่างประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนทุนจากเจ้าอาวาส ปริญญาโทมหาวิทยาลัยปูนา อินเดีย การศึกษาปริยัติสามัญเพิ่มพื้นที่ในการ

สอนนอกองค์กร นำความรู้และประสบการณ์ในวัดปากน้ำมาบริหารสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ จนประสบความสำเร็จ การศึกษาในต่างประเทศเป็นการเปิดพื้นที่ความรู้ ปรับเปลี่ยนทัศคติ เป็นปัจจัยในการพัฒนาตัวตนที่สำคัญ เพิ่มบทบาทของแม่ชีมีการศึกษาก้าวสู่การเป็นผู้บริหารในที่สุด ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นทั้งอาจารย์และผู้บริหารมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อันเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของแม่ชีไทยอีกด้วย มีสถานภาพเป็นที่ยกย่องและได้รับการอุปถัมภ์จากสาธารณชนเช่นกับแม่ชีธรรมกาย

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยอาศัยความร่วมมือของมหามกุฏราชวิทยาลัยและแม่ชี โครงสร้างการบริหารงานของมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยอยู่ภายใต้องค์กรสงฆ์ ขึ้นตรงต่อมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศน์วิหาร องค์กรมุ่งยกระดับสถานภาพของแม่ชีและปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของแม่ชีผ่านทางการศึกษา นอกจากนี้ ยังสนับสนุน ส่งเสริมผู้หญิงในการเรียนธรรมะหรือหากเป็นไปได้คือเพิ่มจำนวนแม่ชีให้มากขึ้น ได้รับการสนับสนุนทั้งจากแม่ชีเอง องค์กรของสตรี และองค์กรสงฆ์ แต่ผู้ริเริ่ม ผู้บริหาร และผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจคือแม่ชี อาจารย์แม่ชีศรีสลับ เป็นผู้บริหารวิชาการ ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานทั้งในและต่างประเทศ และได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างประเทศหลายแห่ง

แม่ชีผู้บริหารนำความรู้ และประสบการณ์จากการบวชมาบริหารมหาวิทยาลัย จัดตารางการเรียน และการทำงานให้เข้ากับความเป็นอยู่ของนักศึกษา อาทิ เช่น การแบ่งเวรนักศึกษาทำครัว ไม่ตรงกับวันเรียน หรือการแบ่งเวรบิณฑบาต ทำน้ำปานะ ทำความสะอาด ฯลฯ การจัดเวลาการทำงานให้สอดคล้องกับการเรียน เพื่อให้เป็นสถานที่ตอบสนองแม่ชีเป็นศูนย์กลาง แตกต่างจากวัดปากน้ำซึ่งมีสงฆ์เป็นศูนย์กลาง จุดมุ่งหมายของการบริหารมิได้ส่งเสริมแค่เพียงแม่ชีให้มีการศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องการยกระดับแม่ชีให้มีการยอมรับแบบองค์รวมผ่านการศึกษา โดยมีกิจกรรมหลากหลาย อาทิ กิจกรรมอบรมธรรมมะสำหรับนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ทหาร ประชาชน จัดการฝึกอาชีพแม่บ้าน ส่งเสริมอาชีพในชุมชนอีกด้วย

สถานภาพของแม่ชีผู้บริหาร แม้ว่าจะอยู่ภายใต้องค์กรสงฆ์ก็ตาม แต่แม่ชีก็ไม่ได้ถูกองค์กรสงฆ์ควบคุมแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด บทบาทของแม่ชีผู้บริหารเป็นผู้นำ เริ่มตั้งแต่การพัฒนาพื้นที่ สร้างอาคาร รับนักศึกษา การหาทุน และยังเป็นอาจารย์สอนอีกด้วย ติดต่อทั้งในและต่างประเทศ แม่ชีผู้บริหารยังนำเอาประสบการณ์ที่ได้รับการอบรมจากครอบครัว คือ คำสั่งสอนของพ่อแม่ให้ขยัน อดทน และนำเอาประสบการณ์จากโรงครัววัดปากน้ำ มาปรับใช้กับนักศึกษาภายในโรงครัววัดปากน้ำซึ่งแม่ชีมีบทบาทรอง ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่เฉพาะตามหน้าที่ ทั้งทำงานวัดในขณะที่ต้องเรียนให้ประสบผลสำเร็จโดยที่ไม่ขัดแย้งกับองค์กร ทั้งนี้เพราะสงฆ์และแม่ชีต่างต้อง

พึ่งพิงกัน วัดอาศัยแรงงานแม่ชี ส่วนแม่ชีอาศัยวัดเป็นที่เรียนและปฏิบัติ ปรับเปลี่ยนทำให้มหาวิทยาลัยแม่ชีเป็นพื้นที่ ๆ แม่ชีเป็นศูนย์กลาง

อุปสรรคของการก่อตั้งองค์กร

วิทยาลัยแม่ชีเปิดสอนหลักสูตรปริยัติธรรมเพียง 2 สาขาเท่านั้น คือ สาขาปรัชญาและศาสนา ซึ่งหลักสูตรปริยัติธรรม 2 สาขานั้นเปิดสอนในวิทยาลัยสงฆ์ทั่วประเทศเช่นกัน คือ มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีวิทยาเขตทั่วประเทศ พระสงฆ์เป็นผู้สอน ค่าเล่าเรียนไม่มากนัก ปัจจุบันผู้นิยมเรียนที่วิทยาลัยแม่ชีน้อยกว่าวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งนี้เพราะสาขาที่เปิดสอนยังน้อย สอนเพียงวิชาธรรมมะ 2 สาขาซึ่งเป็นวิชาที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนประกอบวิชาชีพในทางโลก จึงได้รับการยอมรับ ความเชื่อถือน้อยกว่ามหาวิทยาลัยของรัฐที่เปิดสอนวิชาหลากหลายสาขาสามารถนำไปประกอบอาชีพ เช่น กฎหมาย ธุรกิจ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แม้ว่าวิทยาลัยแม่ชีจะมีทุนเรียนฟรีก็ตาม แต่นักศึกษามาสมัครเรียนน้อยกว่าที่คาดหวังไว้ ดังนั้นแม่ชีผู้บริหารจึงมีนโยบายยืดหยุ่น ไม่บังคับผู้ที่มาสมัครเรียนว่าต้องบวชเป็นแม่ชีเท่านั้น วิทยาลัยแม่ชี แบ่งนักศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ แม่ชี และอุบาสิกาไม่ปลงผม เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือกเรียนและปฏิบัติธรรมตามความเหมาะสม นอกจากจำนวนศึกษาน้อยแล้ว นักศึกษายังไม่เป็นไปตามความคาดหวังของแม่ชีผู้บริหารอีกด้วย เนื่องจากไม่ชินกับกฎระเบียบ นักศึกษาส่วนหนึ่งศึกษาไม่จบหลักสูตร จำนวนที่จบรุ่นละไม่ถึง 20 คน จากที่รับมาปีละประมาณ 40 คน

แม้ว่าอาจารย์แม่ชีศรีสลับและอาจารย์แม่ชียุพินจะสามารถจัดตั้งสถาบันการศึกษาเป็นผู้บริหารไม่แตกต่างจากแม่ชีธรรมกาย แต่องค์กรของแม่ชีผู้บริหารได้รับการสนับสนุนน้อยต้องพึ่งพิงองค์กรสงฆ์ นับตั้งแต่พื้นที่มหาวิทยาลัยได้รับการบริจาค มหาวิทยาลัยต้องอาศัยการสนับสนุนจากหลายฝ่าย รับบริจาคทั้งทุนการศึกษา อาหาร และเครื่องสังฆทาน จากวัดปากน้ำ ทุนและอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น คอมพิวเตอร์จากต่างประเทศ รวมทั้งการบริจาคผ่านเว็บไซต์ นอกจากนั้น ยังต้องติดต่อขอความช่วยเหลือต่างประเทศอีกด้วย แม่ชีผู้บริหารมีอำนาจบริหารสูงสุดในวิทยาลัยแต่ก็ยังระลึกถึงบุญคุณ ทำงานด้วยความกตัญญูต่อหลวงพ่อสดและสมเด็จเจ้าอาวาสวัดปากน้ำองค์ปัจจุบัน รวมทั้งหัวหน้าแม่ชีที่ให้โอกาสศึกษาเล่าเรียน เป็นวิธีการประนีประนอมทำให้แม่ชีผู้บริหารมีสถานภาพดี ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนจากสงฆ์

แม่ชีผู้บริหารมีส่วนสำคัญยิ่งต่อความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางศาสนา จัดให้มีเว็บไซต์เผยแพร่ผลงานร่วมกับสถาบันแม่ชีไทยและมหามกุฏราชวิทยาลัยอีกด้วย ผลงานเหล่านี้ช่วยสนับสนุนทำให้ภาพพจน์ของแม่ชี

ดีขึ้น เท่าที่ผ่านมา สังคมทั่วไปมักมองเห็นแต่บทบาทของพระสงฆ์ ไม่ได้มองเห็นบทบาทของแม่ชีมากนัก กิจกรรมของแม่ชีผู้บริหารจึงสนับสนุนทั้งการศึกษาและช่วยเหลือสังคม มีบทบาทการศึกษาแม่ชี ทำงานทั้งในมหาวิทยาลัยและชุมชนร่วมกับมหามกุฏราชวิทยาลัย ประสานงานกับต่างประเทศ ตอบสนองความต้องการในโลกนี้เท่านั้น ทำให้สถานภาพของแม่ชีผู้บริหารได้รับการยอมรับน้อยกว่าแม่ชีธรรมกาย

แม่ชีโรงครัว

แม่ชีโรงครัวเป็นกลุ่มแม่ชีที่ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ครัวที่เป็นพื้นที่ของผู้หญิง สะท้อนให้เห็นค่านิยมในการแบ่งงานระหว่างหญิงชาย แต่จากเรื่องเล่าของแม่ชีโรงครัว คือ แม่ชีวันเพ็ญและแม่ชีแก้วสุภา แสดงให้เห็นว่า แม่ชีเลือกที่จะเป็นแม่ชีโรงครัวเอง และยังให้คำอธิบายเกี่ยวกับการทำครัว แสดงให้เห็นถึงการต่อรองระหว่างแม่ชีในฐานะปัจเจกกับองค์กรสงฆ์ แม่ชีโรงครัวมีปริมาณมากที่สุดในวัด เป็นแรงงานที่สำคัญที่สุดของวัดปากน้ำมาตั้งแต่อดีต อาศัยการทำครัวเพื่อเป็นหนทางในการสร้างบุญ คือ ทานบารมี อันเป็นบุญสำคัญอย่างหนึ่งในบารมี 10 ประการ สถานภาพแม่ชีโรงครัวแสดงออกด้วยแนวคิดหลัก 3 ประการ คือ

1. แนวคิดเรื่องศรัทธา (faith) แม่ชีโรงครัวไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมได้ผล ดังเช่นแม่ชีธรรมกาย นอกจากนั้นยังศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญน้อยกว่าแม่ชีผู้บริหาร มีศรัทธาในการทำงานอุทิศตนเพื่อวัดสูง มีหน้าที่ทำอาหารถวายพระสงฆ์ เนื่องจากไม่มีความรู้มากพอที่จะทำหน้าที่อื่น ๆ ได้ ดังที่แม่ชีวันเพ็ญเลือกเป็นแม่ชีโรงครัวว่า สาเหตุที่บวชเนื่องจากความเจ็บป่วยและต้องการแก้บน แรก ๆ แม้ว่าจะยังไม่มีศรัทธาในการบวชมากนัก แต่ต่อมาก็ได้สัมผัสหลวงพ่อสดทำให้เกิดศรัทธา หลังจากนั้นจึงเน้นงานครัวว่ามีความสำคัญ พอใจในงานครัวว่าเป็นงานได้บุญกุศล เหตุการณ์สำคัญที่ 2 คือ การป่วยและเสียชีวิตของพ่อ ทำให้แม่ชีวันเพ็ญศรัทธาหลวงพ่อและมีศรัทธาในการบวช นำมาซึ่งการยอมรับในสถานภาพแม่ชีโรงครัวของตนเอง

แม่ชีวันเพ็ญเป็นแม่ชีโรงครัวที่พอใจในสถานภาพตลอดจนบทบาทของตนเอง ซึ่งมีที่มาจากการอบรมและปลูกฝังของครอบครัว ทำให้มีลักษณะหนักเอาเบาสู้ แต่ขณะเดียวกันก็ซึมซับความไม่เท่าเทียมกันทางเพศไปโดยไม่รู้ตัว นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีการปลูกฝังเรื่องความศรัทธาและความเชื่อในเรื่องการทำบุญแบบต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ การให้ทาน แต่ไม่มีการปลูกฝังในเรื่องเป้าหมายสูงสุดทางพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อการพ้นทุกข์ และมองว่าการศึกษาไม่ได้ช่วยพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น แต่มองว่าการศึกษาเป็นเรื่องไกลตัวของคนอีกกลุ่มหนึ่งมากกว่า จึงไม่ได้ดิ้นรนเพื่อแสวงหา

ความรู้ให้มากกว่าเดิมมากนักทั้งในทางโลกและทางธรรม มีทัศนคติว่าการทำตามวินัยแม่ชีก็คือการสร้างบุญอย่างหนึ่งนั่นเอง มีลักษณะของการเป็นผู้ตาม อีกทั้งยังมีศรัทธามาก ดังนั้น จึงค่อนข้างเคร่งครัดกับกฎระเบียบทั้งที่ตัวเองตั้งขึ้นเพื่อให้เข้ากับกฎระเบียบของวัด

แม่ชีแก้วสุภามีความเชื่อเรื่องการบวชได้บุญกุศล ประเพณีในครอบครัวซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะว่า ก่อนทำงานหรือก่อนออกเรือนต้องบวชทุกคน คุณแม่และน้าสาวก็บวชในสมัยหลวงพ่อสด คุณแม่บวชกับหลวงพ่อสด 1 พรรษา ปัจจุบันบวชและจำพรรษาที่วัดใกล้บ้านเกิด น้าสาวเป็นแม่ชีธรรมกายที่ได้รับการเปลี่ยนชื่อจากหลวงพ่อ พักอยู่ในโรงงานทำวิชชา เมื่อเสียชีวิตแล้วร่างกายยังไม่เน่าเปื่อย ทำให้แม่ชีแก้วสุภามีความศรัทธาต่อการบวช พี่ชายได้พาไปบวชที่พนมพนาวาส อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา หลังจบอภิธรรมต้องการศึกษาบาลีจึงย้ายมาอยู่วัดปากน้ำโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติให้คุณแม่พามาฝากเป็นแม่ชีครัวพิเศษ

ครอบครัวมีอิทธิพลสำคัญต่อทัศนคติของแม่ชีวันเพ็ญและแม่ชีแก้วสุภา การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวที่สนับสนุนลูกชายให้ศึกษาเล่าเรียน ส่วนลูกสาวเน้นบทบาทงานบ้านและการดูแลมากกว่าการศึกษา หลังบวชจึงยอมรับสถานภาพแม่ชีโรงครัว และไม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาเท่ากับงานครัว แม่ชีโรงครัวเห็นว่าการทำครัวสนับสนุนวัดทำประโยชน์ส่วนรวม ส่วนการศึกษาปริยัติสามัญเป็นการแสวงหาประโยชน์ส่วนตนและเอาเปรียบแม่ชีด้วยกันเอง แม่ชีวันเพ็ญให้ความหมายของการศึกษาว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ ชื่อเสียงเกียรติยศ ความนับถือจากคนทั่วไป มีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับชีวิต ต้องการนิตยภัตรมากกว่า และเอาเปรียบทั้งที่อยู่นิตยภัตร และเวลาทำงานครัวก็น้อยกว่าแม่ชีโรงครัวที่ทำครัวเต็มเวลา เพื่อตอบแทนบุญคุณของวัดปากน้ำและหลวงพ่อสด หลังบวชแม่ชีวันเพ็ญศึกษาปริยัติธรรมเพียงธรรมศึกษา ตรี โท เอก เท่านั้น ไม่ศึกษาปริยัติสามัญนอกวัดเพิ่มเติม ส่วนแม่ชีแก้วสุภาเห็นว่าแม่ชีที่เรียนปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัย เพื่อยกระดับตนเองให้ได้รับการยอมรับในสังคม แสวงหาผลประโยชน์จากพุทธศาสนา แตกต่างจากตนเองที่ต้องการบวชทำครัวและศึกษาธรรมเพื่อสะสมบุญบารมีในภพชาติหน้า ไม่บวชเพื่อเป็นนักพัฒนาสังคมเหมือนกับแม่ชีที่ศึกษาปริยัติสามัญเพื่อหวังความเจริญก้าวหน้า แสวงหาลาภยศ ชื่อเสียง ความมีหน้ามีตา จึงไม่ศึกษาในระดับปริญญาโท เอก หรือต่างประเทศ เน้นว่าแม่ชีควรเรียนปริยัติธรรมอย่างเดียว เพราะความรู้ปริยัติสามัญเป็นเรื่องภายนอกตัว ต่างกับความรู้ทางธรรมที่เป็นไปเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติธรรมอันนำไปสู่การพ้นทุกข์

2. ยอมรับความแตกต่างระหว่างหญิงชาย แม้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้หญิงผู้ชายมีโอกาสบรรลุธรรมเท่า ๆ กัน อย่างไรก็ตาม แม่ชีโรงครัวมีทัศนะเรื่องความเป็นหญิงต่ำต้อยกว่าชาย แม่ชีแก้วสุภามีความเชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่ต่ำต้อยกว่าเพศชาย ตามหลักคำสอนของศาสนาผู้ชาย คือ อุตมเพศ (เพศที่สูงสุด) ทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก การเกิดเป็นผู้หญิงเพราะได้ทำผิด

ศีลข้อ 3 ในอดีตชาติ และผู้หญิงมีธรรมชาติอ่อนแอ ไม่หนักแน่น ชอบทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มีความริษยา ขี้อิจฉา ทะเยอทะยาน อยากเป็นใหญ่ ทำให้สังคมไม่ยอมรับ

แนวคิดของศาสนาไม่แตกต่างจากแนวคิดปิตาธิปไตยในโลกของฆราวาส การแบ่งบทบาทตามเพศในครอบครัวและวัดคล้ายคลึงกัน หลังบวชพระสงฆ์ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่สาธารณะ (Public) แม่ชีอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว (Private) แม่ชีที่บวชส่วนใหญ่มาจากสังคมเกษตรอีกทั้งมีการศึกษาไม่สูงนัก หลังบวชแล้วจึงพอใจที่จะเลือกเป็นแม่ชีโรงครัว เพราะคิดว่าการทำงานครัวได้บุญกุศล และไม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากเท่ากับงานครัว ไม่สนใจการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเท่าเทียมกับสงฆ์ คิดว่าหากสะสมบุญมากพอก็จะได้เกิดเป็นชายในชาติหน้าหรือชาติต่อไป

3. สร้างสถานภาพต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร แม่ชีโรงครัวเปรียบเทียบการทำครัวแตกต่างกับการปฏิบัติธรรมของแม่ชีธรรมกาย การได้ธรรมมะเป็นบุญสูงสุด แม่ชีธรรมกายมีบทบาทสาธารณชน สร้างองค์กร บริหารจัดการได้รับความยกย่องสูง นอกจากนั้น ยังนิยามตนเองว่ามีการศึกษาทั้งปริยัติธรรมน้อยกว่าแม่ชีผู้บริหาร ซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยและมีบทบาทเป็นกรรมการในสถาบันแม่ชีไทยอีกด้วย แม่ชีแก้วสุภาเป็นแม่ชีโรงครัวที่ศึกษาธรรมและทำครัว ไม่ทำงานสังคม ชอบอยู่อย่างสงบ มีความเห็นว่าแม่ชียังไม่สามารถรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนดังสงฆ์ แม่ชีที่ทำงานได้ผลมีส่วนน้อย แม้ว่าแม่ชีจะศึกษาบาลีจบชั้นสูงสุดก็ตาม แต่เมื่อออกไปทำงานช่วยเหลือสังคม ส่วนแม่ชีผู้บริหารก็ยังมีบทบาทน้อย เช่น เป็นอาจารย์ก็ยังเป็นงานในวงแคบเท่านั้น ยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพทางสังคม และยังมีแม่ชีจำนวนหนึ่งที่ออกไปยืนขอทานตามถนนหนทาง ทำให้ภาพพจน์ของแม่ชีเป็นไปในทางลบจึงไม่ร่วมงานกับแม่ชีที่สถาบันแม่ชีไทย พอใจการทำงานครัวและศึกษาธรรมเท่านั้น

การทำครัวเป็นงานอาศัยแรงกาย ปริมาณงานในแต่ละวันมาก งานหนัก ต้องมีความอดทนสูง นอกจากมีความศรัทธาแล้วแม่ชีโรงครัวก็ยังเน้นความกตัญญู ทำครัวเพื่อตอบแทนวัดอีกด้วย มีบทบาทการทำงานในฐานะผู้ตามและสนับสนุนความสำเร็จของสงฆ์และแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ ไม่เพียงสนับสนุนอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุคลากรในวัด แต่ยังทำอาหารเพื่อผู้ที่มาทำบุญด้วย แม่ชีโรงครัวให้ความหมายของการทำครัวว่าเป็นการปฏิบัติธรรม ฝึกฝนตนเอง ขัดเกลากิเลส สะสมบุญให้มากยิ่งขึ้น อุดมการณ์เพศนิยมภายใต้ระบบความเชื่อของศาสนาปิตาธิปไตยครอบงำทำให้ทำครัวโดยไม่มีข้อโต้แย้งว่าเป็นเรื่องของการกดขี่และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างแม่ชีกับสงฆ์

แม่ชีศาลา

แม่ชีศาลาแม้จะมีจำนวนน้อยกว่าแม่ชีโรงครัว แต่ส่วนใหญ่แม่ชีประเภทนี้มีให้เห็นแทบทุกวัด สอดคล้องกับภาพการทำงานรับใช้วัดของแม่ชี สังคมทั่วไปมักกล่าวถึงสถานภาพของแม่ชีไทยโดยรวมว่า แม่ชีได้ละบ้านเรือน ครอบครัว มาอยู่วัด ตราบเท่าที่ยังอยู่ในสถานสภาพของแม่ชี ภารกิจส่วนใหญ่จะปฏิบัติเพื่อพระภิกษุ เช่น การทำครัว การทำความสะอาด การรับใช้กิจของสงฆ์ในวัด ฯลฯ (ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, 2543, น. 11) แม่ชีศาลา 2 รูป คือ แม่ชีมะลิและแม่ชีนิตยา มีจุดมุ่งหมายในการบวชเพื่อการศึกษา ทั้งสองรูปบวชโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แม่ชีมะลิมีพ่อและปู่บวชพระ แม่ชีนิตยามีพี่ชายเป็นอาจารย์สอนธรรมในวัดปากน้ำ รับรองการบวช พักอยู่ห้องเดียวกัน

งานศาลาจะไม่ยุ่งยากและหนักมากเหมือนกับงานครัว ซึ่งเป็นงานที่แบ่งแยกหน้าที่ชัดเจน (Fix) เช่นเดียวกันเวรนั่งสมาธิของแม่ชีธรรมกาย ซึ่งมีตารางเวรประจำแน่นอน ปลีกตัวออกไปทำงานอื่นไม่ได้ นอกจากนั้น การภาวนาไม่สามารถทำแทนกันได้อีกด้วย แต่งานศาลาเป็นงานเบากว่า การทำงานไม่เร่งรีบ และมักทำหลังจากงานครัว มีผู้ช่วยงานศาลาอื่น ๆ ทั้งที่เป็นฆราวาสหรือคนงานวัดมาช่วยแบ่งเบา รับผิดชอบงานตั้งแต่เช้าถึงบ่าย หากมีธุระก็สามารถมอบหมายงานให้แม่ชีรูปอื่นได้ สถานภาพของแม่ชีศาลา มาจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ทำงานศาลาได้บุญเหมือนกัน แม่ชีศาลาให้ความหมายว่าการทำงานศาลาได้บุญกุศล แม้ว่าความสำคัญของงานจะแตกต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีโรงครัว แม่ชีมะลิเริ่มแรกเป็นแม่ชีโรงครัว ได้นิตยภัตร 10 บาท เห็นว่าแม่ชีทำงานวัดได้บุญทุกอย่าง ไม่มีข้อเสีย แต่แม่ชีต้องมีความถนัดในงานที่จะทำด้วย นอกจากนั้น แม่ชีศาลายังนำเอาหลักธรรมและแนวคิดต่าง ๆ มาอธิบายบทบาท และให้ความหมายกับสิ่งที่ทำอีกด้วย เช่น แม่ชีมะลิให้คุณค่าการทำงานงานวัดว่าต่างกับงานทางโลก ทำงานวัดเป็นหนทางหนึ่งในการสร้างทานบารมี เพื่อสะสมบุญในโลกหน้า แตกต่างจากฆราวาสทำงานเพื่อต้องการแสวงหาเกียรติยศ ชื่อเสียง ครอบครัว และการประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่มีแก่นสาร แม่ชีนิตยาเห็นว่า การขวนขวายช่วยเหลือในวัด ปัดกวาด ทำความสะอาด หรือซักผ้าปูโต๊ะ ฯลฯ เป็นการเปิดโอกาสให้ตัวเองทำบุญมากกว่าการเป็นฆราวาสที่ทำบุญด้วยปัจจัยอย่างเดียว

2. มีบทบาทสนับสนุนวัดและสงฆ์ พระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนและเผยแพร่ธรรม แม่ชีวัดปากน้ำต่างจากพระสงฆ์ที่ต้องทำงานควบคู่กับการเรียนและปฏิบัติธรรม โดยแบ่งงานออกเป็น 2 อย่าง คืองานส่วนรวมกับงานส่วนตัว แม่ชีมะลิเห็นว่ากองทัพเดินด้วยท้อง แม่ชีโรงครัวจึงต้องทำครัวเพื่อปากท้อง ถ้าพระสงฆ์วัดปากน้ำออกไปบิณฑบาตจะเป็นภาระแก่ฆราวาส ญาติ

โยมแถวนี้จะมาใส่บาตรไม่หมด ดังนั้น หลวงพ่อสดจึงสร้างโรงครัวขึ้น วัดปากน้ำต้องการแรงงานจากแม่ชีที่มีกำลัง เพื่อสนับสนุนให้ทุกคนในวัดมีที่อยู่ที่กิน แม่ชีนิตยาไม่เห็นดวงธรรมที่หลวงพ่อสอนไว้ จึงไม่ใฝ่ฝันเป็นแม่ชีธรรมกายที่มีหน้าที่ในโรงงานทำวิชชาอย่างเดียว แม้ว่าจะมีบทบาทน้อย แต่คิดว่าการทำงานให้วัดได้บุญมากกว่าเป็นฆราวาส

แม่ชีศาลามีวิธีการสร้างสถานภาพของตนเอง ให้ความหมายตนเองแตกต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีโรงครัว บุญต่างจากการทำครัวและการนั่งสมาธิของแม่ชีธรรมกาย การนั่งสมาธิช่วยเหลือผู้อื่นได้บุญมากที่สุด แม่ชีธรรมกายจึงเป็นแม่ชีที่มีบุญมากที่สุด ผู้หญิงเมื่อบวชแล้วก็ยังหนีไม่พ้นครัว แม่ชีโรงครัวต้องทำอาหาร และอาหารที่ถวายสงฆ์ไม่ใช่มีเพียงอาหารสำเร็จรูป ใส่ถุงแล้วแค่เพียงแกะออกใส่จานเท่านั้น แต่มีทุกอย่าง ตั้งแต่ข้าวสาร ผักสด เนื้อสัตว์และผลไม้ เป็นหน้าที่ของแม่ชีโรงครัว อาหารในโรงครัวก็คืออาหารบิณฑบาตของพระที่ญาติโยมมาทำบุญ “ปากต้องอยู่กับท้อง ผู้หญิงกับครัวจึงเป็นของคู่กัน” อาหารที่ทำบุญมาจากปัจจัยของผู้มีศรัทธาบริจาคไว้ที่แผนกประชาสัมพันธ์ เป็นหน้าที่ของแม่ชีโรงครัวต้องทำอาหาร และจัดเรียงให้สวยงาม” แม่ชีนิตยาให้ความเห็นว่า เป็นหน้าที่ของแม่ชีที่จะต้องจัดทำให้มีรสชาติดี ทั้ง ๆ ที่หลักการปฏิบัติแล้วแม่ชีก็เป็นอนาคาริก พักอาศัยอยู่ในวัด รูปแบบก็คือนักบวชที่มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมไม่แตกต่างจากสงฆ์ แต่ต้องช่วยงานวัดตามความถนัด

แม่ชีศาลานำเอาหลักคำสอนทางศาสนามาอธิบายและรองรับบทบาทการทำงานของตนเองว่า การเรียนธรรมในโรงเรียนได้ผลประโยชน์น้อย ประโยชน์ได้เพียงเฉพาะแก่ตัวเองตามหลักธรรมที่ว่า บำเพ็ญอัตตะประโยชน์ การเรียนจึงเป็นเพียงเรื่องส่วนบุคคลเท่านั้น แต่งานศาลาเป็นงานกองเสบียงของหลวงพ่อสดในด้านการสนับสนุนวัด ทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น บำเพ็ญปรัตถะประโยชน์ แม่ชีต้องทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น จึงเลือกที่จะทำงานแผนกศาลาบริการเรื่องอาหาร น้ำดื่ม อำนวยความสะดวก ภายในศาลา “สด” ซึ่งเป็นงานที่องค์กรคาดหวังให้แม่ชีทำและเป็นงานที่ได้บุญเช่นกับแม่ชีประเภทอื่น ส่งผลให้แม่ชีมีที่อยู่ มีอาหารรับประทาน ทำประโยชน์กับองค์กรเพื่อตอบแทนบุญคุณวัด

3. มีสถานภาพยืดหยุ่นสวมบทบาทได้หลากหลาย งานศาลาไม่ยุ่งยาก มีผู้ช่วยนอกจากจะได้บุญแล้วยังได้เรียนปริยัติธรรมและสามัญ หรืออาจเรียนทั้ง 2 อย่าง แม่ชีมะลิเริ่มบวชมีความรู้เพียงชั้นประถม 4 หลังบวชศึกษาต่อจนจบปริญญาตรีและบาลีศึกษา 5 เปลี่ยนสถานภาพเป็นแม่ชีอาจารย์สอนธรรม ส่วนแม่ชีนิตยาเรียนปริยัติสามัญ ปริญญาตรีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช บทบาทศาลาทำให้ตอบสนองทั้งงานส่วนตัวและส่วนรวม นอกจากจะทำงานในวัดแล้วแม่ชีศาลายังสามารถบำเพ็ญประโยชน์อื่น ๆ นอกวัดตอบสนองความต้องการ เช่น สอนหนังสือ หรือทำงานอย่างอื่นได้ด้วย แม่ชีมะลิได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนธรรมภายในวัด

พร้อมกับเป็นอาจารย์สอนปริยัติสามัญที่สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ และมีรายได้จากการสวดศพและเดินทางไปเยี่ยมหลวงพ่อที่ร้อยเอ็ดเสมอ แม่ชีนิตยาช่วยงานในคลินิกทุกวันพุธที่ชั้นล่างตึกอนาลัย แม่ชีศาลาพอใจกับการทำงานส่วนรวมในวัดและงานส่วนตัวมากกว่า จึงไม่ทำงานในสถาบันแม่ชีไทย

สถานภาพของแม่ชีศาลา แม้ว่าจะมีความสำคัญน้อยกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ แต่ลักษณะงานที่ทำสามารถดำรงบทบาทหลากหลาย มีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับแม่ชีด้วยกัน ทำงานด้วยความสบายใจมากที่สุด แผนกศาลาเป็นงานที่ไม่ต้องอาศัยฝีมือเฉพาะ วัดสามารถหาผู้ทำหน้าที่แทนได้ง่าย ดังนั้น แม่ชีมะลิจึงลาออกจากการเป็นอาจารย์และแผนกศาลาเพื่อไปดูแลหลวงพ่อซึ่งชราภาพที่ จ.ร้อยเอ็ด ส่วนแม่ชีนิตยาลาสิกขาใน พ.ศ. 2551 เพื่อเรียนต่อในวิทยาลัยพยาบาล การเป็นแม่ชีศาลาพร้อมกับการศึกษาไปด้วยจนจบปริญญาตรี มีความรู้ ทำให้สามารถออกไปเผชิญกับโลกภายนอกได้ และยังเรียนเพิ่มเติมในระดับที่สูงขึ้น วัดจึงเป็นสถานที่ช่วยให้เด็กผู้หญิงศึกษาเล่าเรียนทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ

สถาบันแม่ชีกับการต่อรองความหมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธบริษัททั้งสี่ สิ่งหนึ่งซึ่งแลเห็นได้ในความไม่สมดุลของความสัมพันธ์ด้านหนึ่งคือการให้น้ำหนักแก่พระสงฆ์มากกว่าฆราวาส อีกด้านหนึ่งคือการให้น้ำหนักแก่ชายมากกว่าหญิง ความไม่สมดุลประการแรกนั้น ทำให้พุทธศาสนาแบบเถรวาทโดยรวมถูกเรียกว่า Monastic Buddhism หรือพุทธศาสนาแบบที่มีวัดหรือพระเป็นศูนย์กลาง การให้น้ำหนักหรือบทบาทสำคัญแก่พระ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าธรรมะเป็นเรื่องของพระสงฆ์ จะปฏิบัติธรรมก็ต้องเข้าวัด ส่วนฆราวาสเพียงแค่ทำบุญถวายพระก็พอ และเข้าใจว่าพุทธศาสนานั้นเป็นของพระสงฆ์หรือเป็นหน้าที่ที่พระสงฆ์ต้องดูแลรักษาเท่านั้น มิใช่หน้าที่ของฆราวาส แต่เมื่อมาถึงการปฏิบัติธรรมในขั้นศีลและภาวนา โอกาสของผู้หญิงก็ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด มีเพียงสถานภาพการครองชีวิตแบบแม่ชีเท่านั้นที่เป็นเครื่องรองรับสนับสนุน

แม่ชีประทิน ขวัญอ่อน ประธานสถาบันแม่ชีไทย กล่าวว่า แม่ชีมีมานานแล้ว จะอยู่ตามวัดต่าง ๆ ช่วยกิจธุระของสงฆ์ โดยปัจจุบันมีแม่ชีกว่า 10,000 รูปทั่วประเทศ แต่สถานภาพของแม่ชีไทยยังไม่ชัดเจน สถานภาพของแม่ชีไทยจะชัดเจนขึ้นถ้ามีกฎหมายคุ้มครอง สถาบันแม่ชีไทยเคยมีการร่าง พ.ร.บ. แม่ชีไทยส่งไปที่กรมการศาสนาแล้ว แต่ได้รับคำตอบมาว่าไม่สามารถออกกฎหมายได้ ด้วยเหตุผลสำคัญคือ พุทธบัญญัติไม่มีแม่ชี อย่างไรก็ตาม ประธานสถาบันแม่ชีไทยหาช่องทางให้แม่ชีมีกฎหมายคุ้มครอง (พระปุณณะ ขนฺติพโล, 2550) การยกแม่ชีให้มีสถานภาพเป็น

นักบวชจะเอื้อให้แม่ชีได้รับความอุปถัมภ์บำรุงจากสังคมตามประเพณีที่นิยมเจือจุนนักบวช ทำให้แม่ชีมีเวลาศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่

การเรียกร้องสิทธิของแม่ชี

การบวชแม่ชีเป็นการปิดโอกาสให้แก่ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้นกว่าเป็นฆราวาส แต่การที่แม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวช ทำให้การพัฒนาแม่ชีในด้านต่าง ๆ เป็นไปได้ยาก เพราะขาดสิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนจากกรมศาสนาดังสงฆ์ แม่ชีวัดปากน้ำที่เรียกร้องสิทธิและสถานภาพของแม่ชี มี 3 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหาร และแม่ชีศาลา

แม่ชีรัมภาต้องการให้แม่ชีได้รับการยอมรับจากสังคม ก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทย หลังจากได้รับเลือกให้เป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยรูปที่ 5 ได้จัดทำสุทธิบรรณแม่ชี มีนโยบายขจัดแม่ชีขอทานออกไป ปัจจุบันแม่ชีที่เป็นสมาชิกของสถาบันมีประมาณ 4,000 รูป ไม่เป็นสมาชิกของสถาบันประมาณ 41,000 รูป ในฐานะประธานมูลนิธิสถาบันฯ แม่ชีรัมภามักจัดกิจกรรมให้แม่ชีทำประโยชน์สังคม เช่น สอนหนังสือ อบรมธรรมมะ เป็นต้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าแม่ชีเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม นอกจากนั้น ยังรวบรวมเอกสารเสนอรัฐมนตรีเพื่อผลักดันให้แม่ชีมีสถานภาพเป็นนักบวชตามกฎหมายอีกด้วย อาจารย์แม่ชีหวานใจตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว บำเพ็ญประโยชน์สังคม นโยบายของการทำงานเน้นบทบาทของแม่ชีในการเป็นผู้ให้ทั้งธรรมมะและการสงเคราะห์ชุมชนดังสงฆ์ ทำให้แม่ชีเป็นที่ยอมรับในสังคมมากขึ้น

แม่ชีผู้บริหาร เห็นว่าการปฏิบัติธรรมของผู้หญิงบวชชีถาวร ไม่ได้รับการสนับสนุนทั้งปัจจัย ความเป็นอยู่และการศึกษา อีกทั้งยังไม่ได้รับการเอื้อเฟื้อเหลียวแลจากสังคม แม้ว่าแม่ชีจะไม่มีสถานภาพนักบวช แต่ปัจจุบันแม่ชีก็ทำประโยชน์เพื่อสังคม เช่น ทำงานที่วิทยาลัยแม่ชี อาจารย์แม่ชีผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่ชีได้ทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี เสนอร่าง พ.ร.บ. คณะแม่ชีเพื่อรับรองสถานภาพแม่ชีให้เป็นนักบวชในพุทธศาสนา แต่ยังไม่ได้รับการพิจารณา อาจารย์แม่ชียุพินเห็นว่า แม้ว่าหลักพระวินัย แม่ชีไม่สามารถทำสังฆกรรมได้ เช่น สร้างวัด สวดปาฏิโมกข์ แต่หากพิจารณาวิถีชีวิตของแม่ชีแล้ว แม่ชีก็คือนักบวชไม่แตกต่างจากสงฆ์ ส่วนที่แตกต่างจากสงฆ์คืออายุที่เริ่มบวช แม่ชีบวชเมื่ออายุมากแล้ว ภาพของแม่ชีส่วนมากมักบวชเพื่อทำงานรับใช้ ปัดกวาด และทำครัวเท่านั้น นอกจากนั้น แม่ชียังไม่สนใจการเรียนปริยัติธรรมอีกด้วย เมื่ออยู่รวมกันมักก่อปัญหา เช่น ทะเลาะวิวาทกัน เป็นสิ่งที่ทำอยู่ในแม่ชีกลุ่มเล็ก ๆ แต่จะขยายวงกว้างรวมไปถึงสังคม แม่ชีจึงถูกมองว่า เป็นผู้มีปัญหาจากครอบครัว อาจารย์แม่ชีผู้บริหารต้องการให้แม่ชีได้รับการศึกษามากขึ้น เพื่อแก้ไขภาพพจน์ของแม่ชีให้ดีขึ้น

แม่ชีศาลาสนใจสถานภาพแม่ชี แม่ชีมะลิได้เรียกร้องสิทธิที่สถาบันแม่ชีไทย เพื่อให้แม่ชีมีสถานภาพนักบวช แม้ว่าจะเรียกร้องสถานภาพไม่ได้ผล แต่ก็พอใจสถานภาพแม่ชีในลักษณะ “ครึ่งบกครึ่งน้ำ” ที่มิใช่ทั้งฆราวาสและนักบวช ทำให้แม่ชีปรับตัวง่ายกว่าการเป็นภิกษุณี ก็มีความยืดหยุ่น อยู่ได้ทั้งที่วัดและบ้าน ถือครองทรัพย์สินได้ แม่ชีนิตยามีความเห็นว่า แม่ชีสามารถสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ มีความสำคัญต่อศาสนา เรียนธรรม นั่งสมาธิภาวนาและบรรลุธรรมได้ แต่ปัจจุบันนี้บทบาทของแม่ชีที่ศึกษาปริยัติยังน้อย แม้ว่าจำนวนแม่ชีจะเรียนมากขึ้น แม่ชีไม่ได้อยู่วัดเปล่า ๆ บางรูปทำงานสังคมสงเคราะห์ ออกรายการวิทยุ เป็นวิทยากรบวชอบรมภาคฤดูร้อน ทำงานเพื่อสังคมเช่นสงฆ์ ส่วนแม่ชีโรงครัวมีความเห็นว่า การเกิดเป็นผู้หญิงเพราะทำผิดศีลข้อ 3 ในอดีตชาติ สถานภาพแม่ชีเป็นเพศที่สองในพระศาสนา จึงไม่สนใจที่จะเรียกร้องสถานภาพของแม่ชีให้เป็นนักบวชเหมือนกับสงฆ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในหลักพุทธศาสนา ผลจากอุดมการณ์เพศนิยมในศาสนาและการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว ทำให้คิดว่าหากแม่ชีสะสมบุญมากพอก็จะได้เกิดเป็นชายในชาติหน้าหรือชาติต่อไป

ตารางที่ 6.2

เปรียบเทียบสถานภาพแม่ชีทั้ง 3 กลุ่ม

แม่ชี	ชื่อ	สาเหตุที่บวช	หน้าที่	สถานภาพ	ผลงาน
ธรรมกาย	รัมภา	1. ศรัทธา 2. ญาติชักชวน	1. ทำวิชชา 2. แก้โรค 3. ทำพระของขวัญ 4. บทบาทสาธารณชน	1. เทียบเท่าสงฆ์ไม่ต้องทำครัว 2. ได้รับการยอมรับสูงสุด	1. ตั้งสถาบันแม่ชีไทย 2. หัวหน้าสถาบันและมูลนิธิแม่ชีไทย 3. ควบคุมแม่ชีธรรมกาย 4. พัฒนาวัดห้วยเจริญธรรม 5. ได้รับเสมาทองคำ
	หวานใจ	1. สะเทือนใจกับความตาย 2. ศรัทธา			1. ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้วและมูลนิธิ อ.แม่ชีหวานใจ ชุกร 2. พิมพ์หนังสือธรรมะและเว็บไซต์ 3. ตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว 4. ส่งเสริมโครงการธรรมศึกษาสนามหลวง 5. รับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต
ผู้บริหาร	ศรีสลับ	ต้องการฝึกฝนตนเอง		1. ผู้บริหารวิทยาลัยแม่ชี 2. ได้รับการยอมรับรองจากแม่ชีธรรมกาย	1. บุกเบิกสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ 2. ก่อตั้งมหาปชาบดีเถรีรีวิทยาลัย
	ยุพิน	ตามความต้องการของพ่อเป็นประเพณี			
โรงครัว	วันเพ็ญ	แก้บน	1. ทำน้ำปานะ 2. ปอก และจัดเรียงผลไม้	1. สนับสนุนพระสงฆ์ 2. ได้รับการยอมรับน้อยกว่าแม่ชีธรรมกายและผู้บริหาร	ไม่มีบทบาทและผลงานชัดเจนนอกจากหน้าที่ ประจำและการทำบุญต่าง ๆ เช่น ทำบุญบริจาคค่าภัตตาหารและอุทิศร่างกาย ซื้อผลไม้ และช่วยเหลือการศึกษาแม่ชี
	แก้ว สุภา	ตามประเพณีของครอบครัว	1. ทำครัวพิเศษ 2. ส่งสำรับอาหาร		ไม่มีบทบาทและผลงานชัดเจนนอกจากหน้าที่ ประจำ
แม่ชีศาลา	มะลิ	ศรัทธาและเบื่องาน	1. สอนธรรม 2. ทำงานศาลา	1. สนับสนุนพระสงฆ์ 2. ได้รับการยอมรับน้อยที่สุด	1. สอนธรรมศึกษาแม่ชี 2. ทำงานศาลา
	นิตยา	ศรัทธา	1. ซักผ้าปูโต๊ะ 2. เป็นผู้ช่วยพยาบาล		ไม่มีผลงานชัดเจน นอกจากผลงานแม่ชีศาลา และอาจทำงานอื่นเพิ่ม เช่น ทำงานห้องพยาบาล

เมื่อเปรียบเทียบสถานภาพของแม่ชีทุกกลุ่ม แม่ชี 2 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหารจะมีสถานภาพผู้นำ สามารถจัดตั้งองค์กรด้วยตนเองและเป็นผู้บริหาร แม่ชีธรรมกายนำวิชชาธรรมกายมาช่วยเหลือคนทั่วไป ได้รับการยอมรับสูงสุด ที่มีผู้นิมนต์ให้ไปทำวิชชา เดินทางต่างประเทศบ่อยที่สุด เช่น ไปวัดปากน้ำสาขาญี่ปุ่น อินเดีย อังกฤษ อเมริกา แม่ชีผู้บริหารมีสถานภาพของแม่ชีผู้ศึกษาปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ เป็นผู้บริหารวิทยาลัย อาจารย์แม่ชีศรีสลับและอาจารย์แม่ชียุพินเป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนจากทั้งในและต่างประเทศ เดินทางไปประชุมศากยธิดาทุก 2 ปี ได้รับการยอมรับน้อยกว่าแม่ชีธรรมกาย

สถานภาพของแม่ชีโรงครัวและศาลาเป็นเพียงบทบาทของผู้สนับสนุน และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จขององค์กร และแม่ชีประเภทอื่น ๆ ภูมิหลังทางการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวมีส่วนสำคัญกับเลือกตำแหน่งหน้าที่ของแม่ชีประเภทนี้ แม่ชีศาลามีความยืดหยุ่นในการทำงาน หากไม่ต้องการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมก็สามารถลาสิกขาได้ ไม่มีบทบาทการทำงานสาธารณชนในสถาบันแม่ชีไทย แต่ชอบทำงานบำเพ็ญประโยชน์อื่น ๆ ส่วนแม่ชีโรงครัวเห็นว่า การทำครัวเป็นเรื่องขัดเกลาจิตใจ สร้างบุญบารมี แม่ชีควรอยู่ภายใต้การปกครองของสงฆ์ เพื่อรองรับบทบาทของตัวเองว่าการทำงานครัวเป็นเรื่องของการแบ่งงานกันทำ และตอกย้ำความไม่เท่าเทียมกันทางเพศที่มีอยู่แล้ว ไม่สนใจเรียกร้องสถานภาพแม่ชี แต่เน้นเรื่องการทำงานหนักในชาตินี้เพื่อสะสมบุญไปเกิดเป็นชายชาติหน้า ทั้งแม่ชีโรงครัวและศาลาเน้นการทำงานเพื่อสะสมบุญและศึกษา ดังนั้น จึงไม่ทำงานที่สถาบันแม่ชีไทยและไม่เดินทางไปต่างประเทศ

จะเห็นได้ว่า แม่ชีที่สามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตนเองจากแม่ชีที่มีสถานภาพเพียงผู้สนับสนุนเป็นแม่ชีผู้นำได้นั้น หากไม่ปฏิบัติธรรมจนประสบความสำเร็จได้วิชชาธรรมกายแล้ว ก็ต้องศึกษาทั้งปริยัติธรรมและสามัญเพิ่มเติมเช่นกับแม่ชีผู้บริหาร เนื่องจากการศึกษาเป็นหนทางสำคัญที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากแม่ชีโรงครัวไปเป็นแม่ชีสอนธรรมได้ และการเป็นแม่ชีอาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็จะช่วยยกและสร้างสถานภาพของแม่ชีให้ดีขึ้น แม่ชีที่เปลี่ยนสถานภาพจากแม่ชีโรงครัวเป็นแม่ชีกลุ่มอื่น จะต้องมีแนวคิดในที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพตนเองด้วย กรณีของแม่ชีโรงครัวและศาลาหากต้องการที่จะพัฒนาเปลี่ยนเป็นแม่ชีประเภทอื่นก็อาจทำได้ แต่เนื่องจากแม่ชีบางรูปยังคงมีแนวคิดว่าผู้หญิงควรพอใจหน้าหน้าที่ของตนเอง และการทำงานให้วัดแบบไหนก็ได้บุญ พอใจกับสถานภาพที่ได้รับจึงไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงสถานภาพ

เรื่องเล่าตัวเอง

งานวิจัยเรื่องสถานภาพของแม่ชี เป็นการศึกษาโดยมีประสบการณ์ของผู้วิจัยซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมกับแม่ชีทั้ง 3 กลุ่ม เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาด้วย ดิฉันขอเรื่องเล่าตัวเอง โดยย้อนกลับไปในอดีตก่อนบวชจนถึงปัจจุบัน เชื่อมโยงให้เห็นการเรียนรู้และการแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับกรณีศึกษา โดยนัยนี้ ผู้ศึกษากับสิ่งที่ศึกษาจึงไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ และทำให้เกิดการสะท้อนซึ่งกันและกันระหว่างผู้ศึกษาและสิ่งที่ตัวเองศึกษาตลอดเวลาด้วย อันเป็นการศึกษาที่สำคัญของกระบวนการศึกษาแนวสตรีนิยม เพื่อให้เห็นสถานภาพของผู้วิจัยที่แตกต่างไปจากแม่ชีทุกกลุ่มที่สัมภาษณ์

ครอบครัวของดิฉันเป็นครอบครัวจีน พ่ออพยพมาจากประเทศจีน แม่เป็นลูกครึ่งจีน-ไทย อาชีพขายส่งอาหารสดและแห้งที่ จ.นครสวรรค์ พ่อแม่มีศรัทธาในศาสนา ชอบทำบุญไหว้พระสม่ำเสมอ อนุญาตให้ลูกชายบวชเป็นประเพณีด้วย พ่อแม่สนับสนุนให้ลูก ๆ มีการศึกษา ดิฉันมีพี่น้อง 7 คน เป็นคนที่ 3 มีพี่สาว 2 คน พี่สาวคนโตแต่งงาน ประกอบธุรกิจส่วนตัว คนที่ 2 จบปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดิฉันจบปริญญาตรีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะบริหารธุรกิจ น้องสาว 2 คน จบมหาวิทยาลัยรามคำแหงและวิทยาลัยพยาบาล น้องชายคนสุดท้องจบปริญญาเอกวิศวกรรมสิ่งแวดล้อมที่อเมริกา ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ก่อนบวชดิฉันทำงานที่กรุงเทพฯ ได้พบกับแม่ชีวัดปากน้ำอายุประมาณ 35 ปี จบศิลปะจากวิทยาลัยเพาะช่าง กรุงเทพฯ แต่ย้ายไปจำพรรษาที่วัดต่างจังหวัด ได้ ปฏิบัติธรรมตามคำชวนของแม่ชีในวันหยุดเทศกาล และวันหยุดสุดสัปดาห์ถ้ามีเวลาว่างจะไปเยี่ยม ชอบคุยกับแม่ชี เราสนิทกันพอสมควร แต่ดิฉันก็ไม่เคยนึกจะบวชเลย

จุดหักเหของชีวิตที่ทำให้ดิฉันบวชเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2544 เพื่อนบ้านตรงข้ามแนะนำให้ไปทำบุญกับเจ้าอาวาสวัดใหม่สิริกมลาวาส ถ.ลาดพร้าว 54 ซอยโชคชัย 4 กรุงเทพฯ ชื่อพระครูปราโมทย์ธรรมธาดา (หลวงปู่หลอด ปโมทิโต) พระเถระอายุ 84 ปี ดิฉันได้พบและสนทนากับท่านครั้งแรก เห็นบุคลิกลักษณะที่งดงาม อิริยาบถนุ่มนวล รู้สึกประทับใจมาก และอ่านหนังสือชีวประวัติของท่านเป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่น เป็นสหธรรมมิกกับพระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณฺสมฺปนฺโน) เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด จ.หนองบัวลำภู ออกปฏิบัติธรรม ธุดงค์กรรมฐานด้วยกันเสมอ ทำให้ดิฉันเกิดความศรัทธาเลื่อมใสต่อองค์ท่าน หลวงปู่สอนว่า “ชีวิตทางโลกได้กำไรน้อยกว่าชีวิตทางธรรม” และชวนให้ดิฉันปฏิบัติธรรมปลงผมเป็นแม่ชี

พอได้ฟังคำว่า “ปลงผม” ใจนึกเปรียบเทียบกับคำว่า “มีผม” ต่างกันตรงไหนในเมื่อรักษาศีลแปดเท่ากัน หลวงปู่เปรียบเทียบบุญระหว่างการบวชชีกับการเป็นอุบาสิกาว่า “บุญต่างกันมาก ถ้าบวชไม่ปลงผมได้บุญ 10 บาท แต่ถ้าเป็นแม่ชีจะได้บุญ1,000 บาท เป็นแม่ชีมีบุญมากกว่าสิบบาทแลกพันหนึ่งไม่ได้หรอก” หลวงปู่มีความเห็นว่า “ผู้หญิงผู้ชายสิทธิเท่าเทียมกัน ทุกคนบวชแล้วก็ศึกษาและปฏิบัติได้รับผลเท่า ๆ กัน” ท่านสนับสนุนพระสงฆ์และแม่ชีทั้งปริยัติและปฏิบัติ ดิฉันมีความเชื่ออย่างนั้น แต่ได้กราบเรียนถามว่าจะบวชที่วัดปากน้ำได้ไหม จะได้มีเพื่อน และอาจารย์ของดิฉันยังแนะนำให้สมัครเรียนสตรีศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย หลวงปู่อนุญาตและสั่งให้หมั่นมาเยี่ยมท่าน ดิฉันเลื่อมใสปฏิปทาของท่าน ไม่ถือองค์และมีเมตตาสูง อีกทั้งมีลูกศิษย์มากมายทั่วประเทศ โอกาสที่ดิฉันจะได้รับการอบรมจากท่านเหลือเวลาอีกไม่มากจึงตัดสินใจบวช นอกจากนั้น ยังต้องการนำความรู้ประเด็นสตรีไปพัฒนาแม่ชี เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อแม่ชีอีกด้วย

ตัวตนของผู้ศึกษาก่อนบวชและทำวิจัย

ดิฉันมาขอบวชปลงผมกับหัวหน้าแม่ชีที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ ผิวขาวเหลือง รูปร่างสันทัด เรียกว่า “คุณยาย” ดิฉันเรียนจบธรรมศึกษาเอกแล้ว ต้องการเรียนเฉพาะปริยัติสามัญเท่านั้น สนใจสาขาสตรีศึกษา คาดว่าจะนำความรู้เกี่ยวกับประเด็นสตรีพัฒนาให้แม่ชีมีความเท่าเทียมสงฆ์มากขึ้น ในปีแรกไปสอบที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แต่ไม่ผ่าน หัวหน้าแม่ชีอยากให้ดิฉันเรียนบาลี พร้อมกับช่วยทำครัวไปด้วย สั่งให้พักอยู่โรงครัวชั้นบนกับเพื่อนแม่ชี 2 รูป พรรษาแรกเป็นแม่ชีโรงครัว ตื่นตี 4 ลงมาช่วยทำสำรับอาหารเช้า ช่วยคั้นกะทิ บีบมะนาวให้แม่ชีหน้าเตาใส่แกง หรือล้างผักที่หั่นแล้วส่งให้แม่ชีหน้าเตาผัด ล้างชาม ล้างหม้อ ซึ่งมีขนาดใหญ่และมีจำนวนมาก ดิฉันรู้สึกว่างานครัววุ่นวาย รับผิดชอบสูง เป็นภาระมาก แม่ชีทำครัวใช้แรงงานด้วยความเหนื่อยยาก มักมีเสียงกระทบกระทั่งกันตลอดเวลาเนื่องจากต้องส่งอาหารให้ทันทั้งเช้าและเพล ดิฉันชอบเรียนหนังสือมากกว่าทำครัว หญิงชายมีสติปัญญาเท่า ๆ กัน บวชแล้วสามารถเรียนได้เท่าเทียมกัน จึงทำครัวและเรียนบาลีไปด้วย นักเรียนมีทั้งพระภิกษุและสามเณร ดิฉันเป็นแม่ชีรูปเดียวในชั้นเรียน

ในปีแรกดิฉันสอบบาลีไม่ผ่านเนื่องจากไม่คุ้นกับระบบการเรียนแล้วสอบครั้งเดียว พรรษาที่ 2 ดิฉันไปสอบสาขาสตรีศึกษาอีกครั้ง ผลสอบผ่านแล้วไม่คิดเรียนบาลี คิดจะเรียนสตรีศึกษา เพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์กับการทำงานประเด็นผู้หญิง แต่หัวหน้าแม่ชีสนับสนุนให้เรียนบาลีมากกว่า ดิฉันคิดว่าลองเรียนซ้ำชั้นบาลีอีกครั้งจะได้มีความรู้และเข้าใจบาลีมากกว่าปีที่แล้ว จึงขออนุญาตหัวหน้าแม่ชีเรียนทั้ง 2 อย่าง ขออนุญาตไม่ทำครัวและไม่รับปัจจัยจากโรงครัว และ

ย้ายไปพักที่ตึกอนาลัย 1 หลังจากเรียนบาลีช่วงเช้าเสร็จแล้วดิฉันทานเพลที่โรงครัว ตอนบ่ายเรียนที่มหาวิทยาลัย ในช่วงเย็นกลับไปเรียนบาลีอีก ดิฉันลงทะเบียนเรียนไม่ให้ตรงกับเวลาเรียนบาลีเรียนที่มหาวิทยาลัยในช่วงบ่าย และไม่ทะเบียนลงเรียนมากวิชา รับประทานอาหารที่โรงครัวและช่วยล้างชามเป็นบางมื้อ

การเรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณรสนุกสนาน แม้ว่าบาลีจะเป็นวิชาที่ยากแต่ดิฉันชอบอาจารย์สอนและอธิบายได้ทั้งความรู้และเข้าใจ ดิฉันก็สอบผ่านบาลีชั้นประโยค 1-2 ได้รับใบประกาศจากมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ปัจจัยจากเจ้าอาวาส 1,500 บาท หลังจากสอบบาลีศึกษา 3 พระสงฆ์สามเณรจะได้รับใบประกาศพร้อมพัดสีแดงจากแม่กองบาลีสนามหลวง เรียกว่า เปรียญต้น ถ้าเป็นพระสงฆ์เรียกว่ามหาเปรียญ ถ้าเป็นสามเณรเรียกว่า สามเณรเปรียญ แม่ชีก็เรียกว่าแม่ชีเปรียญ ได้รับการยอมรับและสถานภาพในวัดดีขึ้น แม่ชีจะได้รับใบประกาศจากมหามกุฏราชวิทยาลัยและยังได้รับพัดบาลีศึกษาสีขาวอีกด้วย การรับพัดบาลีเป็นเรื่องที่นักเรียนบาลีทุกรูปรู้สึกภาคภูมิใจ บาลีศึกษา 4 ดิฉันได้รับทุนการศึกษาสาขาสตรีศึกษารายปี 50,000 บาท บาลีศึกษา 5 ได้รับทุนการศึกษาสตรีศึกษารายปี 10,000 บาท หลังจากสอบผ่านบาลีศึกษา 6 ได้รับใบประกาศจากมหามกุฏราชวิทยาลัยและพัดบาลีศึกษาสีขาวแซมด้วยสีทอง พระสงฆ์สามเณรรับพัดสีเหลืองจากพระบรมโอรสาธิราช มหามกุฏราชกุมารที่พระบรมมหาราชวัง ขณะนี้ดิฉันเรียนบาลีศึกษา 8

นอกจากเรียนในวัดแล้ว ในวัน 3, 6, 10 และ 12 ค่ำเจ้าอาวาสวัดปากน้ำให้นักเรียนชั้น ป.ธ. 7-8-9 ไปเรียนบาลีเพิ่มเติมที่วัดสามพระยาซึ่งเป็นอดีตแม่กองบาลี จัดรถตู้หนึ่งคันรับส่ง ป.ธ. 7-9 ดิฉันเรียนเฉพาะวิชาแต่งฉันท์ภาษามคธ พระธรรมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสามพระยาเป็นพระอาจารย์ วันแรกเจ้าคุณอาจารย์ถามว่า “อุบาสิกามาจากวัดไหน” ดิฉันกราบเรียนว่า มาจากวัดปากน้ำ ท่านเรียกให้ไปนั่งแถวหน้าสุด เพราะกลัวจะมองกระดานไม่เห็น ท่านเล่าว่า ปีที่ผ่านมาท่านได้เป็นกรรมการตรวจปัญหาบาลีศึกษา 7 ที่วัดบวรฯ ด้วย เวลาตรวจปัญหาไม่กล้าหักคะแนนแม่ชีมากเท่าหักคะแนนพระเพราะ “สงสารชีต้องทำงานเยอะ” แต่อย่างไรก็ตาม ปีที่ผ่านมาดิฉันก็เป็นแม่ชีรูปเดียวที่สอบผ่าน ได้มาเรียนกับท่านในชั้นนี้ วันต่อมามีแม่ชีอีกรูปมาเรียนด้วย

การเรียนสตรีศึกษาในมหาวิทยาลัย ทำให้เข้าใจความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันในศาสนา วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์ ไม่ใช่ความเป็นอยู่ที่เน้นความสำคัญเฉพาะสงฆ์เท่านั้น จากการศึกษาบาลีซึ่งเป็นการศึกษาทางธรรมระหว่างสงฆ์กับแม่ชีเห็นได้อย่างชัดเจนว่าไม่เท่าเทียมกัน การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐให้ความสำคัญมาตลอด ดังที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรมว่า “การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ด้วยอยู่ในพระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก” (*การศึกษาพระคณะสงฆ์ไทย*, 2550)

การเรียนและสอบบาลีของสงฆ์เริ่มมีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประธานจัดสอบหน้าพระที่นั่งโดยวิธีสอบปากเปล่า ผู้ที่สอบผ่าน ป.ธ. 5 ขึ้นไปได้รับการถวายพัดเปรียญด้วย พัดเปรียญจัดเป็นสมณศักดิ์ (ยศ) ทางปริยัติธรรม บางครั้งอาจสอบผ่าน ป.ธ. 9 ในวันเดียวเท่านั้น แต่ในปัจจุบันการสอบบาลีจัดการสอบโดยสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง กำหนดให้พระภิกษุสามเณรสอบไล่ทุกชั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช และเจ้าคณะใหญ่หนต่าง ๆ เป็นผู้แทนพระองค์ ในการประกอบพิธีทรงตั้งเปรียญธรรมพระภิกษุและสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคแทน รับผู้ที่จบประถม 4 ขึ้นไปเข้าเรียนเปรียญตรี ประโยค 4-5-6 เรียกว่า เปรียญโท เทียบได้กับมัธยมปลาย ประโยค 7-8-9 เรียกว่า เปรียญเอก เทียบได้กับระดับอุดมศึกษา (“การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย,” 2550) ผู้ที่สอบผ่าน ป.ธ. 9 จะได้รับการยกย่องจากพระมหากษัตริย์ สำหรับสามเณรจะได้รับการอุปสมบทจากพระมหากษัตริย์ เรียกว่า “นาคหลวง” ได้รับการอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

พระราชบัญญัติได้กำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 มาตรา 4 ข้อ 1 กำหนดให้ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง เปรียญธรรม 9 ประโยค มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “เปรียญธรรมเก้าประโยค” ใช้อักษรย่อว่า ป.ธ. 9 ตั้งแต่วันที่ 27 ก.ย. 2527 เป็นปีที่ 39 ในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพลเอก ประจวบ สุนทรางกูร เป็นรองนายกรัฐมนตรี

เปรียญธรรม 9 ประโยคในปัจจุบันได้รับนิตยภัตร (เงินเดือน) จากรัฐบาลไทยเดือนละ 3,500 บาท เทียบเท่ากับยศพระราชาคณะชั้นสามัญ ป.ธ. 3 และเป็นเพียงตำแหน่งเดียวที่ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล ในฐานะที่สำเร็จการศึกษาของคณะสงฆ์ ถือเป็นบำเหน็จในความสำเร็จในการศึกษา พระสงฆ์ที่สำเร็จเปรียญธรรม 9 ประโยคแล้วแม้จะไม่ต้องสอนหนังสือ ไม่ต้องมีตำแหน่งใดในทางการปกครองก็ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลไทยจนกว่าจะลาสิกขาหรือมรณภาพ ส่วนตำแหน่งอื่น ๆ ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมานั้น ต้องเป็นพระสังฆาธิการ หรือพระที่มีตำแหน่งในทางการปกครองเท่านั้นจึงจะได้รับพระราชทานนิตยภัตร คำว่า “เปรียญธรรม” เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ที่จบการศึกษาด้วย ผู้สอบผ่านป.ธ. 9 จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์สอนบาลีหรือฝ่ายปกครอง

วัดปากน้ำจะมีการฉลองนักเรียนที่สอบผ่านบาลีทุกชั้นเรียนในพระอุโบสถ คือ สอบผ่านประโยค 9 สมเด็จเจ้าอาวาสจะถวายคอมพิวเตอร์ หนังสือพระไตรปิฎกบ้าง และถวายผ้าไตรจีวร ย่าม แก่พระภิกษุ สามเณรและปัจจัยแก่แม่ชีที่สอบผ่านในประโยคลดหลั่นลงมาเป็นขวัญและกำลังใจในการเรียน นอกจากจะได้มีการฉลองเปรียญธรรม 9 ภายในวัดแล้ว ยังมีการจัดพิธีฉลอง “มหาเปรียญผู้ยิ่งใหญ่” มุทิตาแด่พระภิกษุ สามเณร และแม่ชีที่สอบผ่านทั้ง ป.ธ. และ บ.ศ.9 ที่วัด

พระธรรมกาย อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี อีกด้วย ในปีนี้ดิฉันได้รับเชิญให้เข้าไปร่วมงานในฐานะผู้ติดตามแม่ชี บ.ศ. 9 ได้เห็นการจัดลำดับสำนักเรียนที่มีผู้สอบไล่ได้มากที่สุด 5 อันดับ (ดูภาคผนวก) เพื่อเป็นการแข่งขันกระตุ้นให้สำนักเรียนสร้างนักเรียน มีการถวายทุนทั้งในระดับสำนักเรียนดีเด่นและสำนักเรียนระดับจังหวัด การแจกทุนสนับสนุนเฉพาะพระสงฆ์สามเณรเท่านั้น ไม่มีการแจกรางวัลแก่แม่ชีที่สอบบาลีศึกษาแม้แต่รางวัลเดียว คณะสงฆ์มิได้เล็งเห็นความสำคัญของแม่ชีผู้ศึกษาบาลีว่าสมควรได้รับรางวัลและการยกย่อง รางวัลดังกล่าวจึงมิได้ครอบคลุมถึงแม่ชีแต่ประการใด

ก่อนหน้านี้ผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้ศึกษาบาลีเพราะมีความเชื่อว่าผู้หญิงไม่ควรศึกษาพระคัมภีร์ หลังจาก พ.ศ. 2506 แม่ชีได้รับโอกาสให้ศึกษาธรรมภายใต้ระบบสงฆ์ การศึกษาบาลีของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์ทั้งเรื่องการสอบและสถานภาพหลังจากจบแล้ว แม่ชีเริ่มมีโอกาสเรียนบาลีตั้งแต่ พ.ศ. 2506 (ดูเอกสารเพิ่มเติมที่ภาคผนวก) แต่ก็ยังไม่ได้สอบด้วยข้อสอบชุดเดียวกัน ปัจจุบันได้แยกการสอบวัดผลระหว่างพระสงฆ์กับแม่ชี มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้ออกข้อสอบ การสอบบาลีแม่ชี แม่กองบาลีสนามหลวง กำหนดสอบบาลีศึกษา 1-9 ทุก ๆ ปี คือ วันที่ 1-3 มีนาคม ที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร แม่ชีต่างจังหวัดจึงต้องเดินทางมาสอบที่กรุงเทพฯ จำนวนผู้เข้าสอบของแม่ชีก็น้อยกว่าสงฆ์มาก สอบได้ปีละไม่ถึง 100 รูป สถิติผู้สอบบาลีศึกษาผ่านบาลีศึกษา 9 จนถึงปัจจุบันจำนวน 26 ท่านเท่านั้น ซึ่งมีทั้งแม่ชีและฆราวาส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงโปรดเกล้าให้พระองค์เจ้าโสมเสาวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เสด็จไปพระราชทานพัดแก่แม่ชีที่สอบบาลีศึกษา 9 ในวันที่ 7 เมษายน ซึ่งเป็นวันประชุมสถาบันแม่ชีไทยของทุกปี

แม้ว่าแม่ชีจะมีโอกาสศึกษาธรรมร่วมกับสงฆ์ก็ตาม แต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับเทียบเท่าสงฆ์ แม่ชีที่จบบาลีศึกษา 9 ทั้งหมดทั่วประเทศไม่ได้รับนิยตภัตรรายเดือนตลอดจากรัฐ ซึ่งแม่ชี บ.ศ. 9 เพียง 26 รูปเท่านั้น นอกจากนั้น ก็ยังไม่ได้รับทุนการศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ อาทิ โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสนับสนุนทุนการศึกษาแก่คณะสงฆ์ในวโรกาสที่ทรงครองราชย์ครบ 60 ปี โปรดเกล้าฯให้ตั้งโครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยขึ้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2547 และพระราชทานทุนปฐมฤกษ์ จำนวน 13 ล้านบาท เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2547 พร้อมกับทรงมีพระมหากรุณาธิคุณรับเป็นนายกกิตติมศักดิ์ของโครงการฯ ด้วย ทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระภิกษุสามเณรแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทุนการศึกษาสำหรับผู้ศึกษาปริยัติธรรม (บาลี) ผู้สอบผ่านบาลี ตั้งแต่ ป.ธ. 5-8 ผู้ที่สอบผ่าน ป.ธ. 5 จะได้รับทุน 6,000 บาท ป.ธ. 6 ได้ 8,000 บาท ป.ธ. 7 ได้ 12,000 บาท และป.ธ. 8 ได้ 16,000 บาท

2. ทุนการศึกษาปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัย ระดับปริญญาตรี โท และเอก โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

ภิกษุสามเณรที่ศึกษาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ (มจร) และมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร)

ระดับปริญญาตรี จะได้รับทุนต่อเนื่อง 4 ปี ๆ ละ 7, 000 บาท รวม 28,000 บาท

ระดับปริญญาโท จะได้รับทุนต่อเนื่อง 2 ปี ๆ ละ 15,000 บาท รวม 30,000 บาท

ระดับปริญญาเอก จะได้รับทุนต่อเนื่อง 3 ปี ๆ ละ 30,000 บาท รวม 90,000 บาท (โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย)

เริ่มแจกทุนในปีแรก 60 ทุน และตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ได้เพิ่มเป็นจำนวน 312 ทุน ได้มีพิธีอัญเชิญทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ถวายแด่คณะสงฆ์ ครั้งที่ 1 จำนวน 152 ทุน ครั้งที่ 2 จำนวน 242 ทุน ครั้งที่ 3 จำนวน 312 ทุน โดยถวายแด่พระภิกษุสามเณรที่จะเข้าสอบเปรียญธรรม 6, 7, 8 และ 9 ประโยค ซึ่งได้รับคัดเลือกจากกองบาลีสนามหลวง จำนวน 76 ทุน แด่พระภิกษุสามเณรที่เคยได้รับทุนใน พ.ศ. 2548 และศึกษาต่อเนื่องเป็นปีที่ 2 ทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอก จำนวน 76 ทุน แด่พระภิกษุสามเณรที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคัดเลือกให้ได้รับทุนใหม่ จำนวน 76 ทุน

เป็นที่น่าเสียดายว่า ทุนเล่าเรียนหลวงที่พระราชทานมิได้ครอบคลุมถึงแม่ชี ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปี พ.ศ. 2520-2524 ได้กำหนดให้ “แม่ชี” เป็นเป้าหมายของผู้หญิงในศาสนาพุทธที่ควรได้รับการพิจารณา และได้มีนโยบายส่งเสริมแม่ชีเป็นกรณีพิเศษตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ทั้งที่แม่ชีไทยสังกัดอยู่ที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร ได้สอบบาลีศึกษาและมีผู้สอบไล่ได้ทุกปี แต่แม่ชียังไม่ได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษาทั้งทางด้านปริยัติธรรม (บาลี) และปริยัติสามัญในระดับปริญญาตรี โท เอก ดังฝ่ายสงฆ์

สงฆ์อนุญาตให้แม่ชีศึกษาปริยัติธรรม แต่ก็มิได้สนับสนุนให้มีความเท่าเทียมกันในเรื่องทุนการศึกษา รวมทั้งการที่ไม่ได้รับนิตยภัตร ส่งผลให้สถานภาพของแม่ชีมีความคลุมเครือ ทั้งนี้เพราะแม้ว่าแม่ชีจะมีการศึกษาปริยัติธรรมเท่าพระสงฆ์ก็ตาม แต่ได้รับปฏิบัติจากสังคมต่างกัน ความเป็นชายขอบของแม่ชีจึงเกิดจากระบบโครงสร้างทางศาสนา ไม่ใช่ปัญหาที่เกิดจากบุคคล แม่ชีก็สามารถเผยแพร่ปริยัติธรรมและเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาเช่นเดียวกับสงฆ์ หากแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างให้ได้รับการสนับสนุนให้มีโอกาสศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

เจ้าอาวาสปรับปรุงสถานภาพแม่ชีวัดปากน้ำ

หัวหน้าแม่ชีวัดปากน้ำเป็นทั้งหัวหน้าแม่ชีและหัวหน้าโรงครัว ควบคุมกิจการของแม่ชีทั้งหมด มีอำนาจตัดสินใจทั้งรับบวชชีและบวชพราหมณ์ ดูแลแม่ชี พร้อมกับการทำครัว และผู้มาบวชชั่วคราววันละหลายสิบ บางวันเป็นร้อยคน โดยเฉพาะในเทศกาลสำคัญ โดยจัดว่าให้พักอยู่ห้องไหน ตึกไหน เป็นภาระหนัก ปัจจุบันนี้ สมเด็จเจ้าอาวาสสั่งให้จัดทำห้องชั้นล่างตึกอนาลัย 1 เป็นสำนักงาน (office) รับบวชพราหมณ์ทุกวัน โดยสั่งให้พระสงฆ์และแม่ชีทำหน้าที่รับลงทะเบียนผู้เข้ามาพักแต่ละวัน พร้อมกับแจ้งให้สมเด็จเจ้าอาวาสทราบ ปัจจุบันการบวชพราหมณ์จึงเปลี่ยนจากมติของหัวหน้าแม่ชีเป็นการขึ้นอยู่กับพระสงฆ์

สมเด็จเจ้าอาวาสต้องการปรับปรุงสถานภาพและความเป็นอยู่ของแม่ชีวัดปากน้ำให้เป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น มีคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรให้พระสงฆ์ปรับปรุงสถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำ สมเด็จฯ ได้สานต่อนโยบายของหลวงพ่อสด ปรับปรุงและจัดระบบความเป็นอยู่ของแม่ชีวัดปากน้ำ ไม่ให้พักรวมกันห้องละหลาย ๆ รูป ไม่อนุญาตให้นำเด็กและสัตว์เลี้ยงมาไว้ในห้อง ตั้งแม่ชีหัวหน้าดูแลความเรียบร้อยแต่ละชั้นภายในตึกอนาลัย 1 ตั้งแต่ชั้น 1-5 และมีนโยบายที่จะย้ายแม่ชีชราลงชั้นล่าง นอกจากนั้น จะย้ายให้แม่ชีอยู่ห้องเหมาะสมกับหน้าที่ด้วย ดิฉันคิดว่าแม่ชีวัดปากน้ำควรได้รับการปรับปรุงทั้งความเป็นอยู่ ห้องพัก อาหาร และการศึกษาเล่าเรียน เพื่อความเหมาะสมและควรมีความรู้เท่าเทียมสงฆ์เพื่อให้สมกับสถานภาพ “พระอารามหลวง” ที่หลวงพ่อสดได้จัดตำแหน่งแห่งที่และความสำคัญทั้งพระและแม่ชี โดยมีนโยบายส่งเสริมทั้งพระและแม่ชีให้มีความรู้ความสามารถและความเป็นอยู่ใกล้เคียงกันมาตั้งแต่อดีต การปรับปรุงสถานภาพแม่ชี เห็นได้อย่างชัดว่า ความเป็นอยู่ของแม่ชีมิใช่ขึ้นกับกรมศาสนาหรือสถาบันแม่ชีไทย แต่ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาส จึงต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับนโยบายเจ้าอาวาสซึ่งแตกต่างกันไป

ตัวตนของผู้ศึกษาหลังจากการทำวิจัย

เมื่อเปรียบเทียบตัวเองกับแม่ชีทั้ง 3 กลุ่ม ก่อนบวชดิฉันจบปริญญาตรี ศึกษาปริยัติสามัญมากกว่าแม่ชีส่วนใหญ่ซึ่งจบชั้นประถมหรือมัธยม สนใจการพัฒนาสตรี มีความรู้ภาษาอังกฤษได้รับการอบรมจากหลวงปู่หลอด ให้ความสำคัญหญิงชายเท่าเทียมกันทั้งในด้านการปฏิบัติและปริยัติ ดิฉันจึงมาสมัครเรียนสาขาสตรีศึกษา และเป็นแม่ชีรูปแรกที่เรียนสาขานี้ จากแนวคิดหลักสูตรการเรียนการสอนในสาขาสตรีศึกษา ดิฉันเชื่อมั่นว่าชายหญิงมีความสามารถในการศึกษาและการปฏิบัติธรรมเท่าเทียมกัน

การเรียนทั้งสองอย่างเป็นข้อดีได้เพิ่มเติมความรู้ แม้ว่าดิฉันจะสอบผ่านบาลีทุกชั้นโดยไม่ตกชั้น ทำชื่อเสียงให้สำนักวัดปากน้ำก็ตาม แต่เมื่อย้อนกลับมาดูตัวเองแล้ว เห็นว่าดิฉัน

แตกต่างจากแม่ชีโรงครัวและศาลา ในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวันส่วนใหญ่ที่หมดไปกับการเรียน เนื่องจากแม่ชีวัดปากน้ำต้องมีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทำวิชชา ทำครัว หรือทำงานแผนกศาลา แต่ดิฉันไม่มีหน้าที่ประจำ ไปรับประทานอาหารที่โรงครัวทุกวันเหมือนกับแม่ชีธรรมกาย นอกจากนั้น ดิฉันยังได้รับทุนการศึกษาปริญญาโทจากสมเด็จเจ้าอาวาสอีกด้วย คนในวัดมักพูดว่าดิฉันเป็นแม่ชีที่ไม่ทำตามกฎวัด คือ เรียนหรือปฏิบัติและช่วยงานวัด โดยอาศัยปัจจัยจากวัด ไม่ได้ทำงานทั้งศาลาและโรงครัว อาศัยปัจจัยจากทางบ้านทุกเดือน

แม่ชีที่ไม่ได้ช่วยงานวัด รับปัจจัยจากโรงครัวอย่างดิฉันมักถูกแม่ชีว่าเป็นคนดูดาย แม้ว่าจะมีผลการเรียนดีก็ตามแต่ก็แตกต่างจากเพื่อน ๆ การที่แม่ชีไม่มีเวลาช่วยทำงานวัด ทำให้ความสัมพันธ์ของดิฉันกับแม่ชีที่สัมภาษณ์ เช่น แม่ชีผู้บริหาร แม่ชีโรงครัวและศาลาไม่สู้ดีนัก แต่แม่ชีธรรมกายมีความเห็นแตกต่างจากแม่ชีทั้ง 2 กลุ่ม สนับสนุนให้ดิฉันเรียนทั้ง 2 อย่าง เนื่องจากเห็นว่าสามารถเรียนได้และไม่ได้รับนิตยภัตร หลังจากจบการศึกษาแล้ว ไม่ใช่การเอาเปรียบแม่ชีด้วยกัน ในอนาคตดิฉันก็สามารถจะทำงานเป็นประโยชน์แก่วัดและสังคมได้เช่นกับแม่ชีอื่น ๆ

หลังจากสัมภาษณ์แม่ชีแต่ละประเภท ทำให้ดิฉันได้มีโอกาสย้อนทบทวน และเปรียบเทียบหน้าที่ประจำระหว่างตนเองกับผู้ให้สัมภาษณ์ แม่ชีแต่ละประเภท เช่น แม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหาร และแม่ชีโรงครัว ศาลา มีการปรับตัวเข้ากับนโยบายวัด ต่อรองโดยการช่วยเหลืองานวัดไปด้วย มีประโยชน์ต่อองค์กรวัดแตกต่างกันออกไป นอกจากนั้น การปรับปรุงสถานภาพของแม่ชี ทำให้รู้สึกว่าไม่มีส่วนร่วมในการทำงานกับเพื่อนแม่ชี และไม่ได้ทำงานตอบแทนวัดที่ให้โอกาสในการศึกษาทั้ง 2 อย่างเท่าที่ควร ดิฉันจึงเลือกเป็นแม่ชีที่มีหน้าที่ประจำ

1. มีสถานภาพแม่ชีศาลา ก่อนหน้านี้ดิฉันไม่ได้ช่วยงานวัด ทำให้แม่ชีผู้บริหาร แม่ชีโรงครัวและศาลาเกิดการเปรียบเทียบ และเกิดช่องว่างกับผู้ให้สัมภาษณ์ ดิฉันจึงช่วยล้างจาน ล้างแก้วน้ำหลังศาลาสด กับเพื่อนแม่ชีศาลา 2 รูป แต่ไม่ได้รับนิตยภัตรเพราะว่าไม่ได้ทำงานเต็มเวลา จากประสบการณ์ในการบวช ดิฉันศรัทธาแม่ชีธรรมกายที่ช่วยเหลือคนมีความทุกข์มาปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ทำประโยชน์ทางด้านสาธารณชนมาก ได้เห็นแม่ชีทำครัวและศาลาด้วยความศรัทธา เรียนรู้วิถีชีวิตของแม่ชีว่าต้องทำงานร่วมกัน งานครัวเป็นงานหนัก งานศาลาเหมาะกับดิฉันมากกว่า การทำงานแผนกศาลาทำให้ดิฉันได้รับการยอมรับจากเพื่อนแม่ชีมากขึ้น ไม่ได้บวชเรียนหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น นอกจากเป็นนักศึกษาสตรีศึกษาแล้ว ดิฉันยังเรียนบาลีด้วย ภาษาบาลีเกี่ยวข้องกับการท่องจำบทสวดมนตร์ และพิธีกรรมต่าง ๆ แม่ชีจึงควรเป็นผู้ที่มีความสามารถและเชี่ยวชาญในการประกอบกิจกรรมให้คฤหัสถ์ด้วย ความรู้ทางธรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความยอมรับจากสงฆ์

ปัจจุบันนี้แม่ชีจำนวนน้อยมากที่มีโอกาสศึกษาบาลีซึ่งเป็นการศึกษาทางธรรมที่สำคัญ แม่ชีในพระอารามหลวงต่าง ๆ อาทิ วัดปากน้ำ วัดชนะสงคราม ภายในวัดมีโรงเรียนปริยัติธรรมจึงจะมีโอกาสศึกษาธรรมร่วมกับสงฆ์ แต่แม่ชีก็ต้องทำงานครัวและศาลาด้วย การทำงานช่วยเหลือวัดจึงเป็นกระบวนการต่อรองของแม่ชีกับองค์กรเพื่อได้รับโอกาสศึกษาธรรม นอกจากดิฉันจะมีสถานภาพเป็นแม่ชีศาลาแล้วยังต้องการให้แม่ชีได้รับสิทธิอื่น ๆ

2. ต้องการให้แม่ชีมีการศึกษาเท่าสงฆ์ สงฆ์สนับสนุนให้แม่ชีเรียนบาลีเพื่อเป็นภาพลักษณ์ที่ดีของวัดว่าสามารถสร้างแม่ชีเปรียญ 9 ได้ แต่แม่ชีที่เรียนจบ บ.ศ.9 ไม่มีโอกาสได้นำความรู้มาใช้อย่างจริงจัง ในระหว่างเรียนไม่ได้รับทุนบาลีที่ถวายเฉพาะสงฆ์ แม้ว่าสอบ บ.ศ. 9 แล้ว ก็ไม่ได้รับนิตยภัตร ดังนั้น จึงมีบทบาทเป็น “เครื่องประดับวัด” มากกว่า แม่ชีขาดการสนับสนุนต้องเรียนบาลีด้วยความศรัทธา ทำให้แม่ชีนิยมเรียนบาลีน้อย ปัจจุบันแม่ชีส่วนใหญ่จะเรียนมหาวิทยาลัยระดับปริญญาตรี โท เอก มากกว่า เพราะสามารถทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง และวิทยาลัยแม่ชี บรรจุในอัตราเงินเดือนเท่าสงฆ์ด้วย ในกรณีของดิฉันที่เลือกศึกษาสตรีศึกษาเพราะเห็นว่ามีประโยชน์เพื่อจะปรับใช้ในการทำงานสาธารณชน เช่นสถาบันแม่ชีไทย เป็นต้น แม่ชีควรได้รับการสนับสนุนเรื่องทุนการศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ

3. อยากให้แม่ชีมีสถานภาพเป็นนักบวชตามกฎหมาย ประสบการณ์ในการบวชดิฉันเห็นว่า แม้ว่าวัดปากน้ำภาษีเจริญจะเป็นพระอารามหลวงที่มีนโบยายหลักสนับสนุนทั้งปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรม แต่ชีวิตประจำวันของแม่ชีต้องต่อรอง โดยการทำงานวัดเพื่อให้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน ได้รับนิตยภัตรตอบแทนเพียงเล็กน้อย ส่วนมากต้องอาศัยปัจจัยจากทางบ้านสนับสนุน ดิฉันจึงต้องการให้แม่ชีมีสถานภาพเป็นนักบวชทางกฎหมายเพื่อที่จะได้รับสิทธิในด้านต่าง ๆ

หลังจากบวชนาน 8 พรรษา ดิฉันไม่ได้ธรรมมะ ไม่ถนัดงานครัว และกำลังศึกษา ด้วยผลการเรียนดีวัดคาดหวังให้ดิฉันช่วยแนะนำการเรียนบาลีแก่แม่ชีอื่น ๆ จุดประสงค์ในการบวชของดิฉัน คือ ต้องการช่วยเหลือให้แม่ชีมีโอกาสทางการศึกษา ดิฉันเชื่อว่าทางหนึ่งที่สามารถพัฒนาสถานภาพของแม่ชีให้สังคมยอมรับมากขึ้น คือ แม่ชีควรมีการศึกษาเท่าเทียมกับสงฆ์ การศึกษาจะทำให้เกิดการพัฒนา และแม่ชีควรได้รับโอกาสเรื่องทุนเล่าเรียนด้วย แม่ชียิ่งมีความรู้มากเท่าไหร่ก็จะสร้างศรัทธา สามารถนำความรู้ช่วยเหลือสังคมได้มากเท่านั้น จะรื้อสร้างความคิด (Deconstruction) ลบภาพเหมารวมของแม่ชี (Stereotype) และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมได้ในที่สุด

บทสรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานภาพของแม่ชี : กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ” มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ ต้องการศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของแม่ชีในแนวสตรีนิยม เพื่อศึกษากระบวนการให้ความหมายและคุณค่าในการบวชในพุทธศาสนา จากมุมมองของแม่ชี และเพื่อศึกษาว่าแม่ชีไทยมีกระบวนการสร้างสถานภาพตัวตนในทางศาสนาอย่างไร ภาพของแม่ชีไทยดูคลุมเครือแตกต่างไปจากหญิงทั่วไป สังคมไทยยังมองแม่ชีว่ามาบวชเพราะมีปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยากจน ผิดหวังจากความรัก ไม่มีผู้เลี้ยงดู เป็นต้น อีกทั้งยังมีอคติทางเพศในการปฏิบัติธรรมระหว่างหญิงชายในสังคมไทยอีกด้วย สถานภาพของแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาเท่านั้น ส่งผลให้ภาพโดยรวมของแม่ชีไทย “ไม่ได้รับการยอมรับ” จากสถาบันสงฆ์ และจากคนในสังคมทั่วไป สถานภาพของแม่ชีจึงเป็นทั้งคนชายขอบในพระพุทธศาสนาและในสังคม

การศึกษาสถานภาพของแม่ชีตระหนักถึงด้านที่สลับซับซ้อนของชีวิตและตัวตนของแม่ชี ผู้วิจัยเลือกกลุ่มแม่ชีผู้ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วยแม่ชี 8 รูป แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกาย ซึ่งบวชในช่วงที่หลวงพ่อสด อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำยังมีชีวิตอยู่ บวชหลังจากท่านมรณภาพแล้ว คือ แม่ชีผู้บริหารการศึกษามหาปชาบดีวิทยาลัย แม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระเบียบวิจัยแนวสตรีนิยม โดยอาศัยการเล่าเรื่อง (Narrative) ให้แม่ชีอธิบายถึงประสบการณ์จากการบวช วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของแม่ชีจากมุมมองหรือจุดยืนของแม่ชีเอง การวิจัยในแนวสตรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เพื่อสร้างความเข้าใจต่อวิถีชีวิตของแม่ชี

เรื่องเล่าของแม่ชีได้สะท้อนชีวิตครอบครัวเดิมก่อนมาบวช สาเหตุที่บวช และจุดมุ่งหมายในการบวช อันเป็นการย้อนทบทวนชีวิตของตนเอง ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตเกี่ยวกับตัวตน จากกิจวัตรประจำวัน บทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ ตั้งแต่ก่อนบวช และหลังจากบวช เพื่อสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับตัวตน นอกจากนั้น ดิฉันยังเป็นแม่ชีวัดปากน้ำ และถ่ายทอดแบ่งปันประสบการณ์จากการบวชร่วมกับผู้ถูกศึกษาอีกด้วย มีจุดร่วมทั้งเชิงเพศสถานะและสอดคล้องกับวิธีวิจัยแบบสตรีนิยมที่ให้ค่ากับมุมมองของนักวิจัยที่สะท้อนต่องานที่ตนเองศึกษา ดังนั้น งานวิจัยกับผู้วิจัยจึงไม่สามารถแยกขาดจากกันได้

จากการศึกษาพบว่า แม่ชีที่บวชส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท ภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด อาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ที่ประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย ทำงานบริษัท มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมเท่านั้น เริ่มบวชอายุมากกว่า 20 ปี สาเหตุที่มาบวชมีหลายประการ เช่น ศรัทธา ต้องการปฏิบัติธรรม ครอบครัวหรือคนรู้จักติดต่อ หรือมีความสัมพันธ์กับทางวัด ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัว หรือบวชเพื่อศึกษาต่อ ซึ่งมีทั้งการศึกษาปริยัติธรรมและปริยัติสามัญ แม่ชีที่บวชอายุมากกว่า 20 ปี เพราะสาเหตุอื่น ๆ เช่น เบื่องาน

ต้องการแก้บนจากการเจ็บป่วย บวชเพื่อความเป็นศิริมงคล และเป็นแม่ชีส่วนน้อย สาเหตุในการบวชของแม่ชีก็ไม่แตกต่างจากสาเหตุในการบวชของพระภิกษุสามเณรเท่าใดนัก ซึ่งขัดกับภาพที่สังคมมองว่า แม่ชีที่มาบวชส่วนใหญ่อายุมาก ไม่มีผู้ส่งเสียเลี้ยงดู มาบวชเพราะมีปัญหาชีวิตจากครอบครัว ความรัก การงาน และสุขภาพ

นโยบายวัดมาจากเจ้าอาวาส วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของแม่ชีขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาส ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาท สร้างตัวตนแก่แม่ชีอย่างมาก หลังจากบวชแล้วแม่ชีต้องอาศัยอยู่ภายในวัดร่วมกับพระสงฆ์ แม่ชีไม่ใช่นักบวชกระแสหลัก ที่มีหน้าที่เผยแพร่และอบรมธรรมมะโดยตรง ดังนั้น เจ้าอาวาสส่วนใหญ่มักมอบหมายให้แม่ชีทำงานตอบแทนวัด การแบ่งงานตามเพศ (sex role) ในวัดส่งผลให้แม่ชีมีหน้าที่สนับสนุนสงฆ์ ช่วยเหลือสนับสนุนองค์กร เพื่อโอกาสในการศึกษาและปฏิบัติธรรม เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่วัด เช่น ทำครัวถวายพระสงฆ์และทำความสะอาด แม่ชีจำนวนน้อยมากที่สามารถศึกษาเล่าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยหรือปฏิบัติธรรมได้ผลช่วยเหลือผู้คนในสังคม มีบทบาทชี้แนะแก่ผู้มีปัญหา มีสถานภาพผู้นำทางปัญญา

วัดปากน้ำภาษีเจริญ ซึ่งเป็นพระอารามหลวงที่สร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยรัตนโกสินทร์กลายเป็นกึ่งวัดร้าง มีพระภิกษุจำพรรษาเพียง 13 รูปเท่านั้น หลวงพ่อสดได้รับแต่งตั้งให้เป็นเป็นเจ้าอาวาส ท่านมีนโยบายส่งเสริมทั้งปริยัติธรรมคือธรรมศึกษา และบาลี ส่วนการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย แนวคิดที่สำคัญของท่านมุ่งสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส ได้รับความศรัทธาจากประชาชนมาก หลวงพ่อสดส่งเสริมยกย่องผู้ปฏิบัติธรรมได้ผลให้มีความเป็นอยู่และมีสถานภาพดีไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรือแม่ชี ซึ่งการให้ความสำคัญกับวิชาธรรมกายเป็นเครื่องวัดความสามารถในการบรรลุธรรมนี้เองทำให้ไม่แบ่งแยกการปฏิบัติธรรมว่าเป็นเรื่องเฉพาะเพศใดเพศหนึ่ง โดยมีนโยบายสร้างคนให้มีคุณภาพ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ อนุญาตให้แม่ชีศึกษาธรรมเรียนบาลีร่วมกับพระภิกษุสามเณรด้วย นอกจากนั้นยังมีการสร้างโรงครัวภายในวัด นโยบายหลวงพ่อสดสามารถตอบสนองทั้งการปฏิบัติธรรม การทำครัวและศึกษาเล่าเรียน ส่งผลให้วัดปากน้ำเป็นวัดแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีผู้หญิงเข้ามาบวชเป็นแม่ชีจำนวนมาก

หลวงพ่อสดเป็นผู้รับบวชแม่ชีโดยตรง มอบหมายหน้าที่ให้แม่ชีตามความถนัดและความสามารถ แม่ชีวัดปากน้ำถูกจัดเป็น 3 รูปแบบ แม่ชีปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายได้ผลเรียกว่า แม่ชีธรรมกาย แม่ชีโรงครัวและศาลา ซึ่งสามารถศึกษาทั้งปริยัติธรรมและสามัญ แม่ชีที่ปฏิบัติธรรมไม่ได้ผลและไม่สามารถศึกษาปริยัติจะเป็นแม่ชีโรงครัวและแผนกศาลา และจัดให้มีที่อยู่ต่างกันตามบทบาทหน้าที่

แม่ชีธรรมกาย คือ แม่ชีรัมภา โพธิ์คำฉาย อายุ 81 ปี บวชเมื่ออายุ 20 ปี จบ ป.4 อาชีพทำนา ได้รับการปลูกฝังการบวชจากครอบครัว อาศัยอยู่ใน จ.สมุทรปราการ อาชีพทำนา ภายในชุมชนยังมีวัดเป็นศูนย์กลางที่มีบทบาทในด้านความเชื่อ มีความความศรัทธาในศาสนาและนิยมบวชเป็นประเพณี และแม่ชีหวานใจ ชูกร อายุ 74 ปี เริ่มบวชอายุ 18 ปี จบ ป.4 อาชีพทำสวน แม่ชีธรรมกายจะมีอายุค่อนข้างสูง และเป็นแม่ชีที่ได้รับการอบรมภาวนาวิชชาธรรมกายจากหลวงพ่อสดโดยตรง เน้นการบวชปฏิบัติ ศึกษาปริยัติธรรม ธรรมศึกษาเอกเท่านั้น เนื่องจากบวชในระยะที่วัดปากน้ำยังไม่ได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม แต่มีความสามารถในการปฏิบัติธรรม พิสูจน์ตนเองจนได้รับการยอมรับจากองค์กร มีวัตรปฏิบัติที่สงฆ์ยอมรับ มีบทบาทในการสอนภาวนาวิชชาธรรมกายทั้งในและนอกวัด นอกจากนั้นยังมีบทบาทสาธารณชนด้วย สร้างความเชื่อถือ สร้างศรัทธาได้ ภูมิใจในความสำเร็จ สามารถระดมทุนสร้างองค์กรของตนเองอย่างแข็งแกร่ง แม่ชีรัมภานอกจากจะทำวิชชาในโรงงานทำวิชชา แล้วยังออกไปแก้โรคร่วมกับแม่ชีผู้ใหญ่ ต่อมาได้ติดตามแม่ชีอาวุโสตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ปัจจุบันมีเป็นประธานสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ ส่วนอาจารย์แม่ชีหวานใจก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว ที่ อ.จอมบึง จ.ราชบุรี และศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว ปัจจุบันได้รับยกย่องให้เป็นศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ดีเด่น นำร่องของประเทศ

แม่ชีผู้บริหาร 2 รูป ผู้ริเริ่มจัดตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย สถาบันแห่งแรกที่ให้ความรู้แก่ผู้หญิงและแม่ชี โดยเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีโอกาสศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย แยกพื้นที่เฉพาะจากสงฆ์ สนับสนุนเรื่องทุนการศึกษาแก่แม่ชีทุกรูปศึกษาฟรีทั้งหลักสูตร มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาปริยัติสามัญในระดับมหาวิทยาลัยแม่ชี คืออาจารย์แม่ชีศรีสลับ อุปไมย เริ่มบวชอายุ 21 ปี อาชีพทำนา จบป.4 บวชเพราะต้องการศึกษาต่อ และอาจารย์แม่ชียุพิน ดวงจันทร์ เริ่มบวชอายุ 20 ปี อาชีพทำนา พ่อพามาบวชตามประเพณี แม่ชีศรีสลับจบบาลีศึกษา 4 ธรรมศึกษาเอก ปริญญาโทจากประเทศอินเดีย ปัจจุบันเป็นผู้บริหารฝ่ายวิชาการมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อ.ปักธงไชย จ.นครราชสีมา อาจารย์แม่ชียุพินจบบาลี 7 ปริญญาโทมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นผู้บริหารทั่วไป

แม่ชีโรงครัว 2 รูป คือ วันเพ็ญ เปี่ยมสะอาด อายุ 50 ปี อาชีพทำสวน จบป.4 ครอบครัวไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษา อบรมเรื่องบทบาททางเพศให้ผู้หญิงต้องช่วยเหลืองานในบ้าน และมองผู้หญิงเป็นเพศที่คอยสนับสนุนผู้ชาย มากกว่าจะให้สิทธิที่ทัดเทียม สาเหตุที่บวชเนื่องจากความเจ็บป่วยและต้องการแก้บน แรก ๆ แม้ว่าจะยังไม่มีศรัทธาในการบวชมากนัก แต่ต่อมาก็ได้สัมผัสหลวงพ่อสด ทำให้เกิดศรัทธา เป็นแม่ชีโรงครัว ทำหน้าที่ปอกผลไม้และทำน้ำปานะหารายได้เข้าวัด เห็นว่า การศึกษาว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ ชื่อเสียงเกียรติยศ ความนับถือจากคนทั่วไป มีจุดมุ่งหมาย เพื่อยกระดับชีวิต ต้องการนิตยภัตร และยังเป็นการเอาเปรียบ มองว่าการศึกษา

ไม่ได้ช่วยพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น แต่มองว่าการศึกษาเป็นเรื่องไกลตัวของคนอีกกลุ่มหนึ่งมากกว่า จึงไม่ได้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาความรู้ให้มากกว่าเดิมมากนักทั้งในทางธรรมและทางโลก หลังบวชศึกษาเพียงธรรมศึกษาเอกเท่านั้น

แม่ชีแก้วสุภา อายุ 43 ปี ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวว่าต้องบวชก่อนทำงานหรือออกเรือนอย่างน้อย 1 พรรษา คุณแม่ก็เคยบวชกับหลวงพ่อสด ปัจจุบันจำพรรษาที่วัดใกล้บ้านเกิด น้าสาวเป็นแม่ชีธรรมกายแต่เสียชีวิตแล้วร่างกายไม่เน่าเปื่อย แม่ชีแก้วสุภาบวชที่วัดพนมพนาวาส จนจบอภิธรรม 9 แล้วย้ายมาอยู่วัดปากน้ำเพื่อศึกษาบาลี เป็นแม่ชีครัวพิเศษและเรียนบาลี มีความเชื่อตามหลักคำสอนของศาสนา ผู้ชายเป็นอุตมเพศ เพศหญิงต่ำต้อยกว่าชาย การเกิดเป็นผู้หญิงเพราะได้ทำผิดศีลข้อ 3 คือประพฤติผิดในกามในอดีตชาติ และผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอและต่ำต้อย สถานภาพในทางศาสนาจึงเป็นรองผู้ชาย เมื่อบวชเป็นแม่ชีแล้วจึงไม่ได้รับความเชื่อถือและการสนับสนุนต่างจากพระสงฆ์สามเณร นอกจากนั้น ยังมีความเห็นว่าแม่ชีที่ศึกษาปริยัติสามัญ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากพุทธศาสนา ต้องการยกระดับตนเองให้ได้รับการยอมรับในสังคม แตกต่างจากตนเองที่ต้องการบวชเพื่อสะสมบุญบารมีในภพชาติหน้า คิดว่าการทำงานครัวได้บุญกุศล และไม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากเท่ากับงานครัว พอใจที่จะเลือกเป็นแม่ชีโรงครัวทำครัวเพื่อสะสมบุญ ไม่ทำงานสาธารณชน และ ไม่สนใจการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเท่าเทียมกับสงฆ์

แม่ชีศาลามีจุดมุ่งหมายในการบวชเพื่อการศึกษา คือ แม่ชีมะลิ ศรีสะอาดพันธุ์ อายุ 53 ปี ก่อนบวชจบ ป.4 อาชีพขายอาหาร รู้สึกเบื่องาน ได้รับการชักชวนจากหลวงพ่อให้บวชเมื่ออายุ 21 ปี หลังจากบวชแล้วเป็นแม่ชีแผนกศาลาและศึกษาเล่าเรียนไปด้วย จบบาลีศึกษา 4 ปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้รับแต่งตั้งเป็นแม่ชีอาจารย์ธรรมศึกษาตรีแม่ชีและทำงานศาลาด้วย และแม่ชีนิตยา ปันเรือน บวชอายุ 16 ปีเท่านั้น จบการศึกษา ม. 3 เป็นแม่ชีที่อายุน้อยที่สุด ศึกษาที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช คณะรัฐศาสตร์ แม่ชีศาลาเป็นแม่ชีประเภทที่มีความยืดหยุ่นในการทำงานมากกว่าแม่ชีอื่น ๆ งานไม่หนักมากเหมือนกับแม่ชีโรงครัว ทำงานร่วมกับทั้งแม่ชีและฆราวาส สามารถเรียนและทำงานพร้อมกับมีบทบาทช่วยเหลือสาธารณประโยชน์อื่น ๆ พร้อมกันไปด้วย

อาจกล่าวได้ว่า สถานภาพของแม่ชีเปิดโอกาสให้ผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อย อยู่ในชนบท และมีพื้นฐานมาจากอาชีพเกษตรกรรม ได้มีบทบาททางโลกและทางธรรม ได้รับการยกย่องนับถือในศาสนาและจากสังคม นอกจากนี้ ยังเห็นว่าแม่ชีไม่ได้ถูกกดขี่โดยองค์กรสงฆ์ แต่เลือกที่จะเป็นแม่ชีกลุ่มต่าง ๆ มีหน้าที่ทำวิชชา เป็นอาจารย์ ทำครัวหรือแผนกศาลา เป็นวิธีการปรับตัวของแม่ชีเพื่อให้เข้ากับนโยบายหลักของวัด

การพัฒนาสถานภาพของแม่ชี

วัดปากน้ำเปิดโอกาสให้แม่ชีสามารถเลือกทำงานได้ตามความถนัด แม่ชีพัฒนาตัวตนและประสบการณ์ในการบวช สถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ และจากความชำนาญในหน้าที่ เริ่มแรกจะเป็นแม่ชีทำครัวและศาลา พร้อมกับศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรม แม่ชีที่ปฏิบัติธรรมได้ผลจะได้รับการยกย่องจากหลวงพ่อให้เป็นแม่ชีธรรมกาย มีหน้าที่นั่งสมาธิทำวิชชาธรรมกาย อันเป็นหัวใจสำคัญของวัดปากน้ำ

หลวงพ่อสดมีนโยบายถวายอาหารพระสงฆ์และทุกคนในวัด สร้างโรงครัวขึ้นเพื่อสนับสนุนทั้งสงฆ์ แม่ชี ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 500 รูป และผู้ช่วยงานวัดอีกส่วนหนึ่ง แม่ชีโรงครัวจึงมีความสำคัญในฐานะแรงงานครัวของวัดปากน้ำ แม่ชีศาลามีบทบาทในการทำงานเก็บกวาดทำความสะอาด แม่ชีที่สามารถทำงานครัวและศาลาช่วยเหลือวัดพร้อมทั้งศึกษาปริยัติสามัญและปริยัติธรรมไปด้วยก็จะพัฒนาตัวตน จากแม่ชีทำครัวและแม่ชีศาลาเป็นแม่ชีอาจารย์ หรือทำงานสาธารณชนเป็นแม่ชีผู้บริหาร สถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำจึงมี 3 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกาย แม่ชีผู้บริหาร และแม่ชีผู้สนับสนุน คือแม่ชีโรงครัวและแม่ชีศาลา สถานภาพของแม่ชีแต่ละกลุ่มมาจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษาทางโลกและทางธรรม การปรับตัวให้เข้ากับนโยบายวัด ซึ่งหล่อหลอมแม่ชีให้แตกต่างกันตามความถนัด ความสามารถ หน้าที่และความรับผิดชอบ

การให้ความหมายและคุณค่าการบวชจากมุมมองของแม่ชี

การบวชแม่ชีเป็นโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทั้งเปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีกด้วย การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องของการขัดเกลาอัตตา ดังนั้น การเรียกร้องตำแหน่งแห่งที่ในเรื่องสถานภาพแม่ชีจึงอาจสวนทางกับการเรียกร้องของสถานภาพทางสังคม แม่ชีแต่ละกลุ่มมีความเห็นเรื่องสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายแตกต่างกัน แม่ชี 2 กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหารมีความเห็นว่าหญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน แม่ชีธรรมกายสามารถปฏิบัติธรรมได้เทียบเท่าสงฆ์ ส่วนแม่ชีผู้บริหารต้องการให้แม่ชีมีการศึกษาเท่าเทียมพระสงฆ์ หาทุนสนับสนุนนักศึกษาแม่ชีเรียนฟรีตลอดหลักสูตร ดิฉันก็มีความเห็นสอดคล้องกับแม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร โอกาสในการศึกษาปริยัติธรรมของแม่ชียังไม่เท่าเทียมสงฆ์ นอกจากนั้น แม้ว่าแม่ชีจะมีการศึกษาปริยัติธรรมเท่าพระสงฆ์ก็ตาม แต่แม่ชีได้รับการปฏิบัติจากสงฆ์และสังคมแตกต่างกัน

แม่ชีโรงครัว มีความเชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่ต่ำต้อยกว่าเพศชาย ตามหลักคำสอนของศาสนา ผู้ชายเป็นอุตมเพศ (เพศที่สูงสุด) รวมทั้งเชื่อว่าการเกิดเป็นผู้หญิงเพราะได้ทำผิดศีลข้อ 3 คือประพฤติผิดในอดีตชาติ ซึ่งเป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว แม่ชีศาลาได้เรียกร้องสถานภาพเพื่อให้แม่ชีเป็นนักบวช แม้ว่าจะเรียกร้องสถานภาพไม่ได้ผล แต่ก็พอใจสถานภาพแม่ชีในลักษณะ “ครึ่งบกครึ่งน้ำ” ที่มิใช่ทั้งฆราวาสและนักบวช วินัยน้อย เป็นผลดีเพราะทำให้แม่ชีปรับตัวง่ายกว่าการเป็นภิกษุณี เมื่ออยู่กับสงฆ์ก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ อยู่ในสังคมก็มีความยืดหยุ่นอยู่ได้ทั้งที่วัดและบ้าน ถือครองทรัพย์สินได้

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเหตุผล ให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง ดิฉันเชื่อว่าหญิงชายสามารถพัฒนาปัญญาเท่าเทียมกัน ในฐานะมนุษย์แม่ชีมีความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ผาสุกทางธรรมเฉกเช่นเดียวกับพระสงฆ์ แต่ปัจจุบันแม่ชีก็ยังไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร ดิฉันเห็นว่าแม่ชีควรได้รับการสนับสนุนในเรื่องต่อไปนี้

1. สนับสนุนงบประมาณการศึกษา แม่ชีควรได้รับสนับสนุนทั้งการศึกษาทางโลกและธรรมเพื่อเปิดโอกาสในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม หากแม่ชีได้รับการพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบจะมีบทบาทและเป็นที่ยอมรับในสังคม เนื่องจากต้องบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมให้มากขึ้นตามความสามารถและกำลังสติปัญญา ส่งผลทำให้ภาพพจน์ของแม่ชีดีขึ้น

2. สถานภาพทางกฎหมาย ควรพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองรับรองสถานภาพแม่ชีไทยซึ่งจะมีผลต่อเนื่องไปถึงการอุปถัมภ์และสนับสนุนแม่ชี ซึ่งเป็นอนาคาริกและทำประโยชน์เช่นสงฆ์ ดังนั้น จึงต้องการการสนับสนุนทั้งจากวัดและสังคม ทั้งความเป็นอยู่ การศึกษา การเดินทางและค่ารักษาพยาบาล ฯลฯ ถ้าแม่ชีได้รับการสนับสนุนก็จะสามารถช่วยเหลือสังคม ทำให้ผู้หญิงบวชเพื่อศึกษาพระศาสนาเพิ่มมากขึ้น

3. พัฒนาที่อยู่อาศัยและส่งเสริมกิจการของแม่ชีไทย ควรให้การดูและอุปถัมภ์ ด้วยปัจจัย 4 เอื้อเฟื้ออบรมบ่มเพาะนิสัยทางธรรมแก่แม่ชีเช่นเดียวกับภิกษุ สามเณร นับตั้งแต่ที่อยู่อาศัย การศึกษา ฯลฯ เพื่อให้โอกาสแก่การใช้ชีวิตทางธรรมเท่าเทียมกัน

4. ควรมีการศึกษาเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตของแม่ชีมากขึ้น ซึ่งจะเป็นกำลังสนับสนุนสถาบันแม่ชีไทยให้ดำเนินงานเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชน แนะนำให้ผู้มีความรู้ เข้ามาบวชเป็นแม่ชีเพิ่มขึ้น ถ้าแม่ชีมีความเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น จะเป็นพลังสำคัญทำประโยชน์แก่ศาสนาและสังคมได้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

แม่ชีไทยเกิดขึ้นครั้งแรกภายหลังพุทธปรินิพพานเพียง 264 ปี แต่ปัจจุบันนี้ แม่ชียังขาดโอกาสในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อีกมาก อาทิ ขาดโอกาสในการศึกษาปฏิบัติอย่างเป็นระบบ และมิได้มีสถานภาพเป็นผู้นำทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชนดังสงฆ์ สถานภาพของแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาอาศัยวัด และถูกคาดหมายให้มีหน้าที่ต้องทำกิจต่าง ๆ เช่น ทำครัว ทำความสะอาด เป็นต้น ต้องเรียนรู้ ปรับตัว ต่อสู้ ดิ้นรนเพื่อที่จะเอาตัวรอดหรือมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าว เป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตชายชอบที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมกระแสหลัก แม่ชีจึงมีสถานภาพคลุมเครือ เนื่องจากแม่ชีขาดการศึกษา เครื่องมือที่เข้าถึงอำนาจ และถูกกีดกันออกจากระบบ การขาดการต่อรองอำนาจ และการจัดสรรทรัพยากร เป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างระบบศาสนาที่มีผลต่อ “ตัวตน” โดยรวมของแม่ชี ซึ่งลดทอนพลังศักยภาพและความเป็นมนุษย์ที่สามารถฝึกได้ ทั้งนี้เพราะโอกาสในการศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรมะ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความมั่นคงภายใน ทำให้เกิดความเคารพตนเอง เป็นกำลังใจแก่การดำรงชีวิตพรหมจรรย์ อันจะเอื้อเฟื้อต่อการปฏิบัติภาวนาในระดับปัจเจกบุคคล โครงสร้างศาสนาดังกล่าวทำให้สถานภาพของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์

พระวินัยได้กล่าวไว้ในมหาประเทศ 4 ว่า คณะสงฆ์นิกายเถรวาทจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระพุทธบัญญัติ แต่จะยังคงรักษาพระพุทธบัญญัติเดิมไว้ ภิกษุณีซึ่งมีสถานภาพเป็นนักบวช ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าก็ขาดสูญไปตั้งแต่หลังสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 คณะสงฆ์ไทยนับถือนิกายเถรวาท จึงไม่สามารถรับรองทางพระวินัย ยกสถานภาพของแม่ชีให้เป็นนักบวชได้ ดังนั้น การเรียกร้องให้มีการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณี หรือเรียกร้องสถานภาพของแม่ชีให้เป็นนักบวชจึงไม่มีทางเป็นไปได้ในทางพระวินัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง สถานภาพของแม่ชี : กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ นี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาในแนวสตรีนิยมสะท้อนเสียงของแม่ชีจากการเล่าเรื่อง (Story Telling) การบวชจากชีวิตประจำวันของแม่ชี เพื่อให้เห็นตัวตนที่แท้จริงจากเสียงของแม่ชีที่อยู่ในระบบวัด เป็นตัวอย่างในด้านการต่อสู้ (Site of Struggle) ส่วนหนึ่งนำมาจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ศึกษาเอง จากจุดยืนของตนเองที่เป็นผู้หญิงที่มีการศึกษา มาจากพื้นฐานครอบครัว และมีความเชื่อในเรื่องศาสนาแตกต่างจากที่กระแสสังคมหลักให้ความหมาย ชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ของแม่ชี เมื่อเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมพุทธเพื่อจุดประสงค์ในการพัฒนาศักยภาพทางปัญญา ในฐานะที่เป็นหนึ่งในพุทธบริษัทที่ต้องเผชิญหน้ากับอคติและมายาคติ ตลอดจนองค์ประกอบประการอื่นที่ควบคุมความสัมพันธ์ของนักบวชในพุทธศาสนา ทำให้เห็นตัวตนของแม่ชีที่แตกต่างออกไปจากภาพเหมารวมของสังคม มีจุดประสงค์เพื่อรื้อถอน (Deconstruction) ภาพมายาคติของสังคม เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจผู้หญิงในศาสนาใหม่

งานวิจัยมิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเรียกร้องสถานภาพของแม่ชีในทางพระศาสนา เพียงต้องการสะท้อน (Reflection) ให้สังคมเห็นสถานภาพ “ตัวตน” ของแม่ชีแต่ละกลุ่มที่มีบทบาทและบำเพ็ญประโยชน์แตกต่างกันไป เพื่อเปลี่ยนแปลงความเข้าใจต่อสถานภาพและบทบาทของแม่ชีซึ่งเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ทำให้สังคมมองภาพแม่ชีโดยรวมดีขึ้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาในแนวสตรีนิยม ศึกษาเฉพาะกรณีแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ จึงไม่สามารถจะเป็นตัวแทนของแม่ชีทั้งประเทศได้ ฉะนั้น การศึกษาวิจัยในแนวสตรีนิยมควรเก็บข้อมูลวิจัยสถานภาพของแม่ชีให้ครอบคลุมมากขึ้น ทั้งวัดที่อยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมทั้งกิจกรรมของสำนักแม่ชีอื่น ๆ ทั่วประเทศ เพื่อเปิดโอกาสให้สังคมได้รับรู้ผลงานของแม่ชีที่บำเพ็ญประโยชน์ในด้านต่าง ๆ จะทำให้แม่ชีได้รับการสนับสนุนให้มีความรู้ความสามารถ และพัฒนาศักยภาพ เพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายในพุทธศาสนา

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรมพระจันทบุรีนฤนาท, พระบรมวงศ์เธอ. (2513). *ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต*. กรุงเทพฯ: ศิวพร.

กรรณิกา พรมเสาร์, และ เบญจา ศิลารักษ์. (2542). *ป่าเจ็ดชั้นปัญญาปราชญ์ จากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอนิ โอโดเชา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ, กองพุทธสถาน, กรมการศาสนา. (2535). *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร* (ล. 13). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กาญจนา แก้วเทพ. (2535). *อิตถีศาสตร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขวัญชีวัน บัวแดง. (2547). *วาทกรรมอัตลักษณ์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

โคทม อารียา และคณะ. (2541).*การศึกษาสภาพและความต้องการของตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล*. กรุงเทพ ฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2535). *การศึกษาเรื่องผู้หญิง*. กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2539). *การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ส่องสยาม.

ชุติมา ประกาศวุฒิสาร. (2546).*ผู้หญิงกับความรู้ 1 ภาค 2*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

น. ณ ปากน้ำ. (2537). *งานจำหลักไม้ ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นพพร ประชากุล. (2544). *สารคดี. กรุงเทพฯ:* คบไฟ.

นันดา วีรวิทยานุกูล. (2544). *สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2539). *ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปรานี วงษ์เทศ. (2549). *เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ(อุษาคเณย์)*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

ปริตตา เฉลิมเผ่ากอ อนันตกูล (บรรณาธิการ). (2545). *ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ปาริชาด สุวรรณบุปผา. (2545). *รายงานการวิจัย แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2546). *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนาในสังคมสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2528). *พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎก วินัยปิฎก เล่ม 6 จุลวรรคปฐมภาค และ อรรถกถา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). นครปฐม: ผู้แต่ง.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2535). *การศึกษาเรื่องผู้หญิง*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย (ผู้รวบรวม). (2527). *ชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา 63 กัณฑ์ ของหลวงพ่อวัดปากน้ำ*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

มูลนิธิวัดพระธรรมกาย (ผู้รวบรวม). (2547). *วารสารกัลยาณมิตรฉบับพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพฯ: วัชระอินเตอร์พริ้นติ้ง.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมชินูปถัมภ์. (ผู้รวบรวม). (2543). *ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: แสงสุทธิการพิมพ์.

มูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร (ผู้รวบรวม). (2542). *วิชชาพระธรรมกาย* (เล่ม 2). กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

มูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร (ผู้รวบรวม). (2549). *อัตชีวประวัติและผลงาน 72 ปี อาจารย์แม่ชีหวานใจ ชูกร*. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสภา. (2472). *ตำนานเรื่องวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา*. กรุงเทพฯ: โสภณพิพรรฒธนากร.

วันทนีย์ วาสิกะสิน, และ สุนีย์ เหมะประสิทธิ์. (2541). *สังคมไทยคาดหวังอย่างไรกับผู้หญิง. กรุงเทพฯ:* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). *สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

วีรวรรณ หลวงบุญมา. (2546). คุณยายอาจารย์ของฉัน. ใน *นิตยสารดวงแก้วฉบับพิเศษ* (น. 121-130). กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2536). *ชีวิต แนวคิด และการต่อสู้ของ นรินทร์กลึง หรือ นรินทร์ ภาษิต คนขวางโลก*. กรุงเทพฯ: มติชน.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (2530). *ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ท้วม หุตานุกรม (ต.ม.)* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (ม.ป.ป.), *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อและวัดปากน้ำ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (2538). *ประวัติหลวงพ่อวัดปากน้ำและคู่มือสมภาร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (2546).*จดหมายเหตุวัดปากน้ำ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (2548). *จดหมายเหตุวัดปากน้ำญี่ปุ่น อานุภาพแห่งมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ:ไทยวัฒนาพานิช.

สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). (2549). *ตรีธาปวัตติ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สันต์ ท. โกมลบุตร (ผู้แปล). (2521). *จดหมายเหตุการณ์เดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชาร์ด*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2533). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุริชัย หวันแก้ว. (2544). *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, สาขาสังคมวิทยา.

สุริยา สมุทคุปต์, และ พัฒนา กิติอาสา. (2542). *คนชายขอบ: มนุษยวิทยากับโลกาภิวัฒน์*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, สำนักงานเทคโนโลยีและสังคม.

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). *รายงานการวิจัยเรื่องอัตลักษณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อภิญญา โรจนพานิช. (2546). *นิตยสารดวงแก้วฉบับพิเศษ*. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ). (2548). *เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความ

ชูศักดิ์ วิทยาภัค. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2541). บทนำ: สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ. *สังคมศาสตร์, 11*(1), 17-18.

บรรจบ บรรณรุจิ. (มกราคม – มิถุนายน 2547). บวช: ที่มา ความหมาย และอิทธิพล. *วารสารอักษรศาสตร์, 33*(1), 119-139.

พระเทพกวี. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547). ภารกิจแม่ชีไทยในโลกยุคใหม่. *วารสารสายธารแห่งธรรม,* 30-35.

วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2542). ผู้หญิงในสังคมหมู่บ้าน. *วารสารสังคมศาสตร์*, 23.

วิทยานิพนธ์

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์. (2545). *แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา.

จตุพร บุญหลง. (2548). *ชีวิตติดเบอร์: ตัวตนของเกย์คิงในเซานาท.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาวิชาสตรีศึกษา.

เจริญ ธิชากรณ์. (2544). *การทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการ ในโครงการต่าง ๆ ของสถาบันแม่ชีไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์.

บัวขาว งามเมือง. (2535). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเสมอภาคระหว่างชาย-หญิงในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะอักษรศาสตร์.

ประคอง สิงหนาทนิติรักษ์. (2516). *บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ประเสริฐ ทองเกตุ. (2534). *เหตุผลการตัดสินใจบวชและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการศึกษานอกโรงเรียน.

ปาริชาด สุวรรณบุปผา. (2526). *การศึกษาเปรียบเทียบฐานะและบทบาทของแม่ชีเถรวาทและแม่ชีคาทอลิก.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ.

พรหมโชติ ไตรเวช. (2535). *ทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดราชบุรี.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์.

พระมหาสมัคร งามแสง. (2527). *บทบาทของสตรีในองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีเฉพาะวัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ.

พิศิษฏ์ คุณวโรฒน์. (2545). *อัตลักษณ์และกระบวนการต่อสู้เพื่อชีวิตของผู้ติดเชื้อ HIV.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

ยุพิน ดวงจันทร์. (2542). *สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สาขาวิชาพุทธศาสนาศึกษา.

ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. (2546). *การปะทะกันของความรู้ระหว่างปิตาธิปไตยกับสตรีนิยมต่อการสถาปนา ภิกษุณีในประเทศไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาวิชาสตรีศึกษา.

ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู. (2548). *แม่ชี: โลกของผู้หญิงที่ถูกลืม.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.

สิทธิศักดิ์ การัมย์, พระมหา. (2547). *บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว และศึกษาธรรมจาริณีปากท่อ จังหวัดราชบุรี.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ.

สุขใจ พุทธวิเศษ. (2527). *สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย: กรณีศึกษาวัดสร้อยทอง.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสังคมวิทยา, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

สุทธิวรรณา นนท์ชะสิริ. (2541). *สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในด้านการให้การศึกษาและการบริการสังคม.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสังคมศาสตร์

สุไลพร ชลวิไล. (2546). *ตัวตนในเรื่องเล่า*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

อารยา อินทวรานนท์. (2547). *ภาพลักษณ์ตัวตนของ พยาบาล ในโรงพยาบาลของรัฐ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาวิชาสตรีศึกษา.

เอกสารอื่น ๆ

ชุติมา ประการวุฒิสาร. (2547). *เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง Autoethnography*.

แน่งน้อย ปัญจะพรรค์. (2522). *ทัศนคติของแม่ชีที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของตนเอง*. รายงานการวิจัยสนับสนุนการทำแผนพัฒนาสตรีในระยะยาว.

ปาริชาด สุวรรณบุบผา. (2544). *แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย.* รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์.

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). *อัตลักษณ์ identity : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์, ภาควิชาสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2545). *การต่อสู้เพื่อความเป็นคนชายขอบในสังคมไทย*. ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บรรณาธิการ). เอกสารประกอบวิชาการเพื่อเป็นเกียรติแก่ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ในวาระอายุครบ 60 ปี. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศูนย์สตรีศึกษา.

Books

Barthlomeusz, Tessa. (1994). *Women under the Bo Tree: Baddish Nun in Sri Lanka*.

Chanfrault-Duchet, Marie-Françoise (1991) *Women's Words* . New York and London.

Cook, Narida M. (1981). *The Position of Nuns in Thai Baddish the Parameters of Religious Recognition.* Master Thesis Department of Prehistory and Anthropology. Australian National University Canberra.

De, Certeau. (*19*84). *The practice of everyday life.* Berkeley. Calif: University of California Press.

Gross, Rita M. (1993). *Buddhism after patriarchy.* Albany: State University of New York Press.

Gwendolyn, Etter-Lewis. (1991) *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History.* New York and London.

Harris, Elizabeth J. (1999). *Buddhism Women Across Culture: Realization.* New York,State University of New York Press.

Hook, Bell. (1995). *Talk Back*. Boston: Routledge.

Horner, I. B. (1990). *Women under primitive Buddhism.* Delhi: Motilal Anarsidass.

Hughes, Christina. (2002). *Key concept in feminist theory and resal*. London: Sage Publications.

Keys, C.F. (1984). M*other of a mistress but never a monks: Buddist notion of female Gender in rural Thailand.* Boulder and London: Westvied Press.

Massy, Doreen. (1994). *Space place and gender*. Politic Press.

Mol, Hans. (1976). *Identity and the sacred: A sketch for a new social-scientific theory of religion*. Basil: Blackwell.

Monier, Monier & Williams, Sonaler'st. (1976). *English Dictionary*. Delhi: Motilal Anarsidass.

Moore, Donald. (1997). *Remapping resistance: Ground for struggle and the politics of place.* Pile & Keith (eds) Geographies of Resistance Routledge.

Piyadassi. (1991). *Thera the spectrum of Buddhism*. N.Y.: Staten Island.

Scott, James C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. Yale University, New Haven and London.

Sherna, Berger. (1991). *Women's Words.* Library of Congress Cataloguing in publication Data.

Smith, Sodionie, and Watson, Julia. eds. (2001). *Reading Autobiograpy*. Minisota: Regent of The University of Minnesota.

Stanley, Lis. (1997). Introduction: on academic border, territories, tribes and knowledge. In Lis Stanley (ed). *Knowing Feminisms* (pp. 1-17). Great Britain: Readwood Books.

Sulak, S. (1982). Buddhist Women: Past and Present, *Siamese Resurgence.* Bangkok.

Woodward, Kethryn. (1997). *Identity and Difference.* Sage in association with the Open University.

สื่อทัศนวัสดุ

คณะนวกะวัดปากน้ำ (ผู้จัดทำ). (2547). *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ* [ซีดีรอม]. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2550, จาก http://www.th. wikipedia.or.th

การศึกษาความเชื่อในผลของความดี. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2551, จาก http://www. moralcenter.or.th

ข่าวสารแม่ชี. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2551, จาก http://www.thainun.mbu.ac.th.

ความเป็นมาของบาลีศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2550, จาก http://www.mbu.ac.th

จุดมุ่งหมายในการบวช. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2551, จาก http://lanpanya.com

ฐิตินบ โกมลนิมิ. เรื่องเล่ากับการสร้างอัตลักษณ์ของคนชายขอบ. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2549, จาก http//www.tininob.com.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. พุทธศาสนากับสิทธิสตรี. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2548, จาก http://www.duangden.com/Buddhism/Faminism

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2506-2509. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2551, จาก http//www.nesdb.go.th

ปชาบดี. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2551, จาก http//www.pachapati.mbu.ac.th

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2551, จาก http://www.rakbankerd.com

พระปุณณะ ขนฺติพโล. แม่ชีขอออกกฎหมาย สถาบันแม่ชีไทยเคลื่อนไหวแคลงใจสถานภาพตัวเอง. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2550, จาก http//www.thainuns foundation.or.th

พระปุณณะ ขนฺติพโล. แม่ชีไทย: อุบาสิกาหรือนักบวช. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2551, จาก http//www.5rc.ac.th

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2551, จาก http://www.culture.go.th

ภัลลิกา ศิลปบรรเลง. กายทิพย์ ขึ้นขบวนแห่สู่ สวรรค์ชั้นดุสิต. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2550, จาก http://th.wisdominside.org.com

แม่กองบาลีสนามหลวง. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2547, จาก http://watpaknam_org.htm

รายงานสถิติจำนวนประชากร และบ้าน ทั่วประเทศ และรายจังหวัด ณ เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2550. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2550, จาก http://www.dopa.go.th

วัฒนธรรมองค์กร. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2552, จาก http://www.bc.msu.ac.th

สถาบันแม่ชีไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2551, จาก http//www.thainun sfoundation.or.th

สถิติคาทอลิกไทย. (2005). สืบค้นเมื่อวันที่ 15พฤศจิกายน 2551, จาก http://www.newmana.com

อานิสงส์ของการบวช. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2551, จาก http://lanpanya.com

ภาคผนวก

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แบ่งวัดออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. **วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา**

วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ จัดเป็นวัดที่สมบูรณ์ทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

2. **สำนักสงฆ์**

สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งวัดแล้ว รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาติให้สร้างขึ้น ตามมาตรา 6 ใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ด้วย และยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ได้ ฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว ส่วนฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมตามพระวินัย เพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ประเภทของวัด แบ่งตามฐานะ เป็น 3 ประเภท คือ

1. **พระอารามหลวง**

พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ที่ต่ำศักดิ์ลงมา หรือแก่วัดเอง บางวัดอาจเป็นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้น หรือโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

ชั้นแห่งพระอารามหลวง แบ่งตามลำดับและความสำคัญออกเป็น 3 ชั้น คือ

1.1 ชั้นเอก ได้แก่ วัดที่มีเจดียสถานสำคัญ วัดที่มีการบรรจุพระบรมอัฐิ หรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูง 3 ชนิด คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และ วรมหาวิหาร

1.2 ชั้นโท ได้แก่ วัดที่มี เจดียสถานสำคัญหรือวัดที่มีเกียรติ 4 ชนิด คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหารวรมหาวิหาร และวรวิหาร

1.3 ชั้นตรี ได้แก่ วัดที่มีเกียรติ วัดประจำหัวเมืองหรือวัดสามัญ มี 3 ชนิด คือ ราชวรวิหาร วรวิหาร และสามัญ

ชนิดและขนาดแห่งพระอารามหลวง

1. ราชวรวิหาร ได้แก่ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ส่วนพระองค์

2. วรวิหาร ได้แก่ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ พระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ผู้ต่ำศักดิ์ลงมา หรือแก่วัดเอง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง ควรยกเป็นวัดที่มีเกียรติ

3. ราชวรมหาวิหาร ได้แก่ พระอารามหลวงชนิดราชวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

4. วรมหาวิหาร พระอารามหลวงชนิดวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

5. สามัญ ได้แก่ พระอารามหลวงที่ไม่เข้าหลักเกณฑ์ดังกล่าว

2. **วัดราษฎร์**

วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนสร้างหรือ ปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัดโดยถูกต้องตามกฎหมาย และช่วยกันทำนุบำรุงสืบต่อมา หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ที่มิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

3. **วัดร้าง**

วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีภิกษุพำนักอยู่อาศัยประจำซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างไว้ โดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่ เพราะมีโอกาสที่จะเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์ พ.ศ. 2514 (ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร, 2525, น. 1-2)

ลักษณะของพระอารามหลวง

วัดที่ประกอบด้วยลักษณะที่กำหนดไว้ตามระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. 2518 จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1. เป็นวัดที่มีหลักฐานเสนาสนะมั่นคงถาวร คือ มีที่ดินตั้งวัด อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิ เป็นหลักฐานถาวร

2. มีการปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยการบริหารและการปกครองทั้งหมดขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาสซึ่งจัดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลด้านการศึกษาภายในวัด และพระภิกษุ สามเณร ดูแลพัฒนาวัด โดยกฎของวัดให้เป็นไปตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ รวมทั้งกฎของมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันมีสมณะศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร (อย่างน้อย) มีการศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรมหรือบาลี

3. เป็นวัดที่มีการพัฒนาและมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน

4. มีพระสงฆ์จำพรรษาตั้งแต่ 20 รูปขึ้นไปติดต่อกันเป็นเวลามากกว่า 5 ปี

5. เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และสังคมและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว (ราชบัณฑิตยสภา, 2546, น. 15)

การศึกษาของแม่ชี

การศึกษาของแม่ชีคล้ายกับสงฆ์ มี 2 อย่าง คือ

1. การศึกษาทางธรรม คือ วิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อ ป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดเพี้ยนไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎกเดิม ผู้ดำเนินการจัดการศึกษาก็คือคณะสงฆ์ แม่ชีจำเป็นต้องศึกษาพระธรรมตามหลักสูตรของสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนกธรรมศึกษาซึ่งเปรียบเสมือนการศึกษาภาคบังคับ เพราะเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งของนักบวช เรียกว่า ปริยัติธรรม แบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกธรรมศึกษา แผนกบาลีศึกษา แผนกพระอภิธรรมศึกษา

2. การศึกษาทางโลก คือการศึกษาที่ดำเนินการจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ คณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์และองค์กรเอกชนต่าง ๆ เรียกว่า ปริยัติสามัญ มี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2543, น. 5) เพื่อให้โอกาสแม่ชี ได้มีช่องทางศึกษาในขั้นสูงขึ้น เพราะแม่ชีส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาไม่สูงนัก และที่สำคัญคือ ขาดความต่อเนื่องทางการศึกษา ดังนั้น การศึกษาในระบบเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางวิชาการให้ทันสมัย รู้จักการค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม ส่วนการศึกษานอกระบบ เพื่อเปิดโอกาสให้กับสตรีและแม่ชีที่ด้อยโอกาส ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัยจะช่วยให้แม่ชีมีความพร้อมเฉพาะด้าน เพื่อสามารถทำงานพัฒนาสังคมโดยตรง แต่ในปัจจุบันนี้ แม่ชีจำนวนน้อยมากที่จะสามารถเรียนรู้ธรรมขั้นสูง ทั้งนี้เพราะแม่ชีส่วนใหญ่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง ทำให้โอกาสศึกษาขั้นสูงมีข้อจำกัดเนื่องจากการขาดแคลนเงินทุน (สิทธิศักดิ์ การรัมย์, 2547, น. 33-34)

วัดธรรมกายมอบรางวัลบาลี

วัดพระธรรมกายได้จัดพิธีมอบโล่เกียรติยศ ระดับสำนักเรียน และระดับคณะจังหวัด ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. **รางวัลสำหรับสำนักเรียนคณะเขตวัดในกทม. และโรงเรียนปริยัติธรรมบาลีประจำจังหวัด**

รางวัลที่ 1 มอบพัดอาทิจจมยุรวีชนี และเงิน 300,000 บาทที่มียอดผู้สอบผ่านตั้งแต่ 100 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 1 ครอบครอง 1 ปีและจะหมุนเวียนมอบให้กับสำนักเรียนที่สอบได้ที่ 1ในปีนั้น ๆ ทุกปี

รางวัลที่ 2 มอบเงินรางวัล 200,000 บาทที่มียอดผู้สอบผ่านตั้งแต่ 100 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 2

รางวัลที่ 3 มอบเงินรางวัล 100,000 บาทที่มียอดผู้สอบผ่านตั้งแต่ 100 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 3และรางวัลชมเชยอีก 5 รางวัล ๆ ละ 20,000 บาทให้แก่สำนักเรียนที่มียอดนักเรียนสอบสูง 5 อันดับ ซึ่งนอกเหนือจากสำนักเรียนที่ได้อันดับ 1-3 โดยไม่เอาเปอร์เซ็นต์เป็นเครื่องตัดสิน

ร.ร.พระปริยัติธรรมวัดจองคำ จ.ลำปาง เป็นสำนักเรียนแรกที่ได้รับอาทิจจมยุรวีชนี โดยมียอดนักเรียนสอบได้ 116 รูป คิดเป็น 85.93 เปอร์เซ็นต์ รางวัลชมเชย 5 รางวัล ได้แก่ วัดโมลีโลกยาราม วัดปากน้ำภาษีเจริญ วัดสามพระยา วัดคลองโพธิ์ (จ.อุตรดิตถ์) วัดหาดใหญ่สิตาราม (จ.สงขลา)

2. **รางวัลสำหรับสำนักเรียนคณะจังหวัด** มี 3 รางวัล คือ

รางวัลที่ 1 มอบเงิน 150,000 บาทให้กับสำนักเรียนคณะจังหวัดที่มียอดนักเรียนสอบผ่านบาลีสนามหลวง ตั้งแต่ 150 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 1 จากจำนวนนักเรียนที่ส่งสอบของสำนักเรียนนั้น ๆ

รางวัลที่ 2 มอบเงิน 100,000 บาทให้กับสำนักเรียนคณะจังหวัดที่มียอดนักเรียนสอบผ่านบาลีสนามหลวง ตั้งแต่ 100 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 2

รางวัลที่ 3 มอบเงิน 50,000 บาทให้กับสำนักเรียนคณะจังหวัดที่มียอดนักเรียนสอบผ่านบาลีสนามหลวง ตั้งแต่ 150 รูปขึ้นไปและมีเปอร์เซ็นต์การสอบมากเป็นอันดับ 3 โล่เกียรติยศ ระดับสำนักเรียน ได้แก่ สำนักเรียนคณะจังหวัดฉะเชิงเทราและสำนักเรียนคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (วารสารกัลยาณมิตรฉบับสังฆาธิการ, 2547, น. 48-49)

ความเป็นมาของบาลีศึกษา

ปัจจุบันนี้ผู้เรียนบาลีมี 2 กลุ่มคือภิกษุสามเณรและผู้ที่มิใช่ภิกษุสามเณร ซึ่งประกอบด้วยแม่ชี อุบาสิกาและบุคคลธรรมดา สมัยก่อนแม่ชีไม่ได้รับอนุญาตให้เรียนบาลี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 สมเด็จพระสังฆราชวัดเบญจบพิตรดุสิตวนาราม ได้มีการประชุมกันระหว่างสงฆ์ไทยทั้ง 2 นิกาย คือ มหานิกายและธรรมยุต ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ โดยมีสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นประธานต่อจากสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดประชุมแล้วเสด็จกลับ การประชุมในครั้งนั้นที่ประชุมได้มีมติรับหลักการให้ผู้มิใช่ภิกษุสามเณรสอบบาลีได้ ที่ประชุมกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยฝ่ายบรรพชิต โดยมีสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ทรงเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย และนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้อนุมัติให้มีการสอบบาลีศึกษา สำหรับผู้ไม่ใช่ภิกษุสามเณรโดยใช้หลักสูตรเหมือนการสอบเปรียญธรรมของคณะสงฆ์ใน พ.ศ. 2506 และให้เรียกว่า บาลีศึกษา ในเบื้องต้น การสอบบาลีศึกษา ตั้งต้นที่ชั้น ประโยค 3 (รวมหลักสูตรประโยค 1-2 และประโยค ป.ธ. 3 ของพระภิกษุมาเป็นการศึกษาชั้นแรกของบาลีศึกษา) จนถึงชั้นประโยค บ.ศ. 9 (แต่ในปัจจุบัน ได้ปรับให้เหมือนการศึกษาของพระภิกษุมากขึ้น คือ มีการสอบชั้นประโยค 1-2) โดยให้เป็นหน่วยงานด้านการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย เช่นเดียวกับ สภาการศึกษาฯ ดังกล่าวแล้ว แต่ในทางปฏิบัติจัดมอบให้เฉพาะผู้ที่เป็นแม่ชี สำหรับหญิงที่ไม่ใช่แม่ชี ไม่มีการมอบพัดเกียรติยศให้ในชั้น บ.ศ. 3 และ บ.ศ. 6 คงมอบให้เพียงในชั้น บ.ศ. 9 เพียงชั้นเดียว ปัจจุบันมีแม่ชีและอุบาสิกาจบการศึกษาชั้น บ.ศ. 9 แล้วจำนวน 26 ท่าน เป็นแม่ชี 23 รูป และอุบาสิกาที่มิใช่แม่ชี 3 ท่าน ในแต่ละปีมีผู้สมัครเข้าสอบไม่มากนัก สนามสอบจัดขึ้นเพียงแห่งเดียว ต่างจากการสอบบาลีสนามหลวงของพระภิกษุสามเณรที่มีสนามสอบหลายแห่งทั่วประเทศและทั่วภูมิภาค สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2540 เป็นมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้จัดการสอบจนถึงปัจจุบัน เป็นผู้จัดสอบ ออกข้อสอบ ออกประกาศนียบัตร โดยใช้ตราของสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตลอดจนการมอบพัดเกียรติยศให้ในชั้นประโยค บ.ศ. 3 บ.ศ. 6 และ บ.ศ. 9 เหมือนของพระภิกษุ